Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag

til

EN DANSK PRÆSTE OG SOGNEHISTORIE

(Kirkelig geografi)

1849–1949 (1963)

Samlet og udgivet af

PAUL NEDERGAARD

Sognepræst

VII

AARHUS STIFT

Hefte 3. (Hefte 58)

Meddelelserne paa bagsiden bedes venligst læst!

KØBENHAVN 1963

Udg 19: Kort jordbeskrivelse til brug i almueskolerne, 34: Tale ved Bibelselskabsfesten i Horsens. Skrev flere afh i Møllers »Teol bibl«, bl a om kirkedisciplin, kejser Julian, evangeliernes sammenligning, flere afh i Bibelselskabets beretninger, art i Aarhuus Stiftstidende.

Pastor Sadolin var en af egnens betydeligste præster. Med sorg rejste han fra Nørbæk, hvor hans minde levede længe (endnu 1898!) Samme aar, 1826, fødtes hans eneste søn (Ole Jørgen S), og *St. St. Blicher* hyldede ham i Randers Avis som nedstammende fra Luther og med glæde over, »at haabet om slægtens forplantelse nu oplives«:

»Vivat! io! Vivat! Fiatque hic surculus arbor! Multiplicet sobolem condercoretque tuam!

S prædikede ved sin indsættelse i Torrild over Sl 119, 19: »Jeg er en fremmed paa jorden, skjul ikke dine bud for mig!« Som ung var han rationalist, men denne tone hørtes ikke mere. Han prædikede ægte kristeligt, kirkegangen blev god, og efterhaanden kom han til at føle sig hjemme i Torrild, skønt hans hjerte længe hang ved Nørbæk. Han holdt sine teologiske studier vedlige og var altid flittig i sit studereværelse.

Han var kun 10 aar gl, da hans fader sendte ham til Christiansfeld, hvor herrnhuterne havde en latinskole. Det alvorlige liv dér gjorde stærkt indtryk paa ham. Han var der i 4 aar og kom saa tilbage til Vive. Studentertiden faldt i rationalismens blomstringstid, de teologiske lærere var rationalister, og Niels S blev smittet af tidens aand. Hans dagbog viser, hvorledes det, han havde mødt i Christiansfeld og i Vive, kæmpede med alt det nye. Han hørte ogsaa Balles bibellæsninger.

Han blev cand theol kun 20 aar gl med udmærkelse og blev derefter huslærer hos kammerjunker *Krogh*, Kroghenlund paa Fyn. Hans dagbøger fortæller om hans vanskeligheder, familieforholdene dér var ikke lykkelige, børnene var ulydige og dovne, men han fandt gode venner i Vester Skerninge præstegaard hos pastor *Bredsdorffs* og hos pastor *Foghs* i Stenstrup. Han var ensom og melankolsk, naar han var paa Kroghenlund, hans tid optoges af naturen og af studier. Hans tunghørighed adskilte ham fra andre, religiøst var han stadig rationalist. Han friede til pastor Bredsdorffs datter, Trine, men fik nej. Det gjorde ikke humøret bedre. Men han fandt dog sin tilkommende hustru i Vester Skerninge pgd, frk Rie Jørgensen, hvis fader da var dommer i Faaborg. Han begyndte at søge præsteembede, og efter 5 aars huslærertid blev han præst i Nørbæk. (Se under Nørbæk-S-L.) Han havde her nogle meget lykkelige aar. Hans livlige og selskabeligt anlagte hustru var ham en stor hjælp: »Mild, lidet dømmende, en barnlig natur, altid flittig, især ved spinderokken.« Hendes mand sagde: »Rie er god og hendes hjerte er bøjeligt.«

I Torrild fulgte han levende med i tidens bevægede begivenheder, efterlod sig lange historiske optegnelser fra ældre og nyere tid, desuden en mængde exegetiske notater med hele forsøg til en bibelhistorie og en katekismus, fremgaaet af hans konfirmandundervisning. Han arbejdede ivrigt for oplysning og især for udbredelse af bibelen, og deltog flittigt i Bibelselskabets arbejde. Ogsaa gudstjenesten og ritualer optog ham. En motiveret erklæring til cancelliet af 26. april 1834 om ændringer i ritualet er et helt lille opus. Han var konservativ, tilraadede stor forsigtighed ved enhver forandring og hævdede de reformatoriske principper ved gudstjenesten. Hans demokratiske sindelag viser sig i hans krav om ændring af kirkegangskoners indførelse. (1833 var han udnævnt til sp i Høje Taastrup, men renoncerede.) Han ville blive i Torrild. I de senere aar var han skrøbelig, stemmen kunne svigte, og det kneb at komme rundt i sognene. Han fik kapellan, *Secher*. Det gik godt i begyndelsen, men Secher var lidt for myndig, glemte undertiden at tage hensyn til den gamle, ja blandede sig i gaardens drift. Det lagde et tryk paa livet i pgd.

S havde som sine særlige venner blandt egnens præster: *Brøchner*, Gangsted, *Skovgaard*, Hundslund, *Ingerslev*, Ørting, men kom ogsaa meget hos *Herschends* paa Herschendsgave og *Holstein-Rathlous* paa Rodstenseje. Juletiden var livlig med ture rundt til juleballer.

Medens det politisk gærede rundt i verden, blev S mere og mere affældig. Han døde ganske stille. Provst *Weisner* talte over ham og omtalte ham som »en rigt begavet, en aandeligt vel udstyret mand, med et klart øje, en lys tanke og en vel begrundet dom, flittig, nøjagtig, retsindig og velsindet«. Provsten omtalte ogsaa svagheden de sidste aar; han kunne kun gaa med smaa, aldrig løftede skridt, han kunne næsten ikke høre og bøjede sig forgæves mod den, der talte, for at høre hans ord. Pastor *Secher* omtalte ham som kirkens tro tjener, der huskedes for sin milde alvor, og børnene mindedes ham som en sjælden trofast og kærlig fader. (Slægten Sadolin, 1924, s 50–81.)

Hjælpepræst hos pastor Sadolin

1843–49: **A. J. M. Secher**, se Ingstrup-H-A.

13. 24. juni 1849–31. maj 75 (sp Øland 18. jan 33): **Peter Daniel Kruse**, * 8. april 03. Forældre: Amtsprovst i Randers Petrus Janus K, † 37, og Christine Margrethe Bolt. Stud Randers 20, c juli 25 (1), adjunkt Randers 25, † 31. maj 75. ~ 30. dec 28 Caroline Rømler, * 31. marts 07 Randers, † 26. sept 99. Forældre: Major ved jyske dragoner Johan Carl R og Kirstine Bloch Bay. – Søster ~ biskop Daugaard, Ribe. Søstersøn: Bøggild, Skivholme-S.

Hjælpepræst hos pastor Kruse

1872–75: **O. N. Glarbo**, se sp Sct Mikkels k, Slagelse.

14. 30. aug 1875–1. febr 94 (sp Ryde-H 22. aug 65): **Georg Nicolai Bugge**, * 17. jan 27 Kbhvn. Forældre: Silke- og klædehdlr, rodemester Thomas B og Diderikke Hein. Stud Brgdssk C 44, c okt 50 (1), huslærer hos pastor Feilberg, Ullerup, og hos pastor Gede, Lindelse, kkp Astrup-T-H 12. april 56, sp og lærer Omø 24. okt 59, afsk 1. febr 94, † 9. okt 97. ~ 9. jan 60. Frederikke Marie Olsen, * 5. dec 36 Hem, † 25. april 82. Faderen: Sp Dalby-T, † 72, se der. Om fru B, som var led i en række paa 10 slægtled af præstefruer, se stamt, s 5, sp 2. – Søn: Vrejlev-H. Dt ~ Otzen, Keldby. Fætter: Faber, Følleslev-S. Hustrus fætre: Rønne, Vejrum, Rønne, Sønderup-N, Rønne, Høve-F. Stamt 72.

7 aar gammel blev Georg Bugge 1834 optaget i Borgerdydskolen paa Kristianshavn, hvis bestyrer var dr *N. B. Krarup* († 1842). I ti aar gennemgik han denne skole indtil 1844, da han af dr Krarups efterfølger, professor *Martin Hammerich*, blev dimmiteret til universitetet med karakteren laud. Da han 1845 havde taget den saakaldte 2. eksamen, skulle han vælge sit studium, og efter nogen vaklen, om han ikke skulle gaa den filologiske vej, foretrak han til sidst teologien og blev 1850 kandidat med laud. Kort efter modtog han en huslærerplads hos pastor *Feilberg* i Ullerup i Sundeved, og han blev saaledes i de 2 aar, han opholdt sig dér, vidne til Sundevedsbeboernes trofaste danske sindelag. Da hans gerning dér var afsluttet, kom han som huslærer til pastor *Gede* i Lindelse paa Langeland. Der var han i 2½ aar. Disse 2 ophold i præstegaarde paa landet i daglig omgang med dygtige og virksomme præster, havde for ham, der var et københavnerbarn og hidtil havde været temmelig fremmed for landlivet og for kendskab til bondestanden, en overmaade stor betydning for hans fremtidige gerning. Her i Lindelse gjorde han i nabopræstegaarden i Longelse bekendtskab med sin tilkommende hustru Frederikke Marie Olsen. Vinteren 1855–56 opholdt Bugge sig i København for at deltage i Pastoral-Seminariets øvelser og blev derefter den første kapellan pro loco for Astrup-Tulstrup-Hvilsted efter forslag af sognepræsten *Wagtmann*. Pastor *Wagtmann* havde i sin tid været Bugges lærer i Borgerdydskolen paa Kristianshavn, og de havde senere staaet i uafbrudt venskabelig forbindelse med hinanden. 1859 udnævntes Bugge til sognepræst og skolelærer paa Omø. Ogsaa dette var et nyoprettet embede. Efter 6 aars forløb kaldedes han 22. aug 1865 til sognepræst for Ryde-Handbjerg mellem Skive og Holstebro, hvor han virkede i 10 aar. Præsten fandt her en god støtte ved en gammel opvækkelse, som her var med godt besøgte gudelige forsamlinger. Men paa den anden side havde præsten ikke ringe vanskelighed med et derværende fanatisk-sekterisk-religiøst parti, »Jens Hous parti« efter dets formand, der boede i nabosognet Sal. Se her VI, 561 f.

Under Bugges formand, Davidsen, der havde haft mange bryderier med partiet, var det udelukket af folkekirken; men derefter tabte fanatismen sig efterhaanden, saa det i de sidste aar af Bugges embedstid var i opløsning og ønskede atter genoptagelse i folkekirken, hvilket ogsaa skete, straks efter at Bugges eftermand, Christensen, havde tiltraadt embedet. Den 30. aug 1875 forflyttedes Bugge til Torrild (se ovf). (P. C. B. Bondesen: Slægten Bugge i Danmark og Norge, 1891, s 22 f.)

Fru *Frederikke Bugge*, en datterdatter af den bekendte præst Bone Falck Rønne i Kongens Lyngby, var en betydelig, kristen personlighed, der skrev en række artikler, bl a i et datidigt kirkeligt tidsskrift »Kirkebladet«, udgivet af *Th. Rørdam* og *Th. Elmquist* – det var grundtvigsk, men arbejdede for fred og forstaaelse mellem IM og grundtvigianismen. Fru Bugge skrev sine artikler her under mærket »Joh. Brun«, da det dengang var lidet almindeligt, at kvinder optraadte som skribenter i kirkelige blade. Blandt hendes artikler kan nævnes: »Om forsagelsens plads i vort kristenliv«, »Lidt om at takke« (1877), »Om den brudte kjærlighed og den tabte herlighed« (1878), »Om den indbyrdes syndsforladelse«, »Bedre sneglegang end krebsegang« (1879), »Raade Gud Fader, Søn og Helligaand« (1880), »Den gode hyrde« (1881), »Klinten blandt hveden« (1882). Under mærket M. O. skrev hun i tidsskriftet »Nordisk maanedsskrift for folkelig og kristelig oplysning«, 1873, en større artikel: »Om vore pigebørns opdragelse«, hvor hun slog til lyd for, at mødre selv skulle overtage deres døtres undervisning. Artiklen gav anledning til en længere forhandling i tidsskriftet. Desuden udgav hun i 1873 en opbyggelsesbog (under mærket »M«): »Den lille skatkiste« med et skriftord og et dertil passende salmevers til hver dag i aaret. Skriftstederne er ordnet saaledes, at de har en tankeforbindelse med kirkeaarets tekster. Hun havde et indtrængende kendskab til den ældre og yngre danske salmedigtning og har fundet mange lidet kendte skønne salmevers frem. Bogen indledes med en fortale af hendes mand.

Bs senere aar var præget af sorg over hans hustrus død. Han fik frk *Kirstine Forman* i huset som lærerinde og husbestyrer, hun var grundtvigsk som fru Bugge, holdt velbesøgte kvindemøder i prgd. Hun gav stødet til istandsættelse af Grundtvigs moders grav i Præstø.

15. 12. april 1894–6. okt 1923 (ord kat og førstelærer Lemvig 30. marts 86): **Mathias Andreas Boye,** * 26. okt 54 Kbhvn. Forældre: Kontorchef, senere revisor i overformynderiet Peter Henrik B og Henriette Louise Boye. Stud Brgdssk K 73, c 80^2 (h^1), huslærer hos baron Rosenørn-Lehn, Rossjøholm, Skaane, uord medhj Søborg-G, adjunkt Herlufsholm 83, afsk 6. okt 23, † 25. marts 40. ~ 2. aug 92 Vilhelmine (Ville) Emanuella Andersen, * 16. juni 68 Lemvig. Forældre: Bestyrer af det nørrejydske redningsvæsen, konsul Anton A og Emmanuella Vilhelmine Dolgorucki Claudi af Ribe domkirke. – Farbroder: Boye, Ingstrup-H-A. Moders farbroder: Salmedigteren C. J. Boye, sp Garnisons k, Kbhvn.

16. 9. juni 1927 (højskoleforstander Lundsmark 25): **Jens Thorvald Sparre,** * 20. jan 95 Tem. Faderen: Provst Th. Petersen, Gamtofte, † 32, se der. Stud Odense 13, c 19^1 (l), lærer den dsk præsteskole, Des Moines, USA, 19, højskolelærer Køng og Krabbesholm. ~ 21. sept 21 Karen Nielsen, * 23. nov 96 Kbhvn. Forældre: Gdjr Hans N og Severine Pedersen. – Niece ~ Kühl, Løjt. Navneforandring til Sparre 1. aug 63.

HUNDSLUND

Hundslund sogn, 2971 ha, er bakket og højtliggende, særligt mod syd (Bavnehøj er 92 m), ler- og sandmuldet jord, en del skov. Den sydlige del, med bratte skov- eller lyngklædte bakker, er meget smuk, vid udsigt over Horsens fjord og Kattegat. Sognet grænser ud til Horsens fjord mod syd. – Byerne: H (289 indb)

med fh fra 1902, afholdshotel, jernbanest, Oldrup med fh fra 1902, Haderup, Søderup, Tendrup, Kærsgaard, Torup, Trustrup, Svinballe, Sondrup. Velstillet befolkning, ringe standsforskel.

Paa Søderup mark laa **Oldrup** kirke, der blev nedbrudt efter reformationen. Grundstenen blev opgravet 1903. Mindesten paa stedet.
Ved Sondrup har der været en hellig kilde.

Kilder til sognets kirkelige historie er pastor **N. Krags** artikler i Horsens Folkeblad 1957: »Kirkeligt liv i Hads herred gn tiderne«. Desuden pastor **Krags** afhandlinger i »Østjydsk Hjemstavn«, 1947-49, og artikler af samme i Horsens Folkeblad 1957, nr 96, og Aarhus Amtstidende, 1957, nr 97.

Fra *middelalderen* fortælles, at provst *Ugot*, Hundslund, som tillige var højvelbaaren kannik ved Aarhus domkirke, blev dræbt af kirkeværgerne i Hundslund allehelgensdag 1248. Sagen blev indberettet til ærkebispen i Lund, hvis svar kendes.

Fra den ældre præstehistorie

Kun 3 sp er forflyttet herfra. *Søren Faber (Fabricius)* (1650–76) havde flere døtre, der blev præstekoner, f eks i Harridslev-S-R og i Ousted-T. Pgd brændte 1674. *C. J. Schjønning* (1676–77) flyttede til Odder, *Ole Friis* (1678–98) var præstesøn fra Vor Frue k, Aarhus. *Jens Hansen Mouritsen* (1699–1737) var søn af en raadmand i Kolding. Hans datter blev gift med eftermanden, provst *Mogens Mikkelsen Vogelius* af Øsløs-V-A. Han var sp her 1737–75, men havde en kedelig sag, da der blev klaget til kirkekollegiet over, at hans hustru var kommet for tidligt i barselseng. Biskop *Hygum* forsvarede ham kraftigt og hævdede, at barnet ikke havde været fuldbaaret, kollegiet afæskede det medicinske fakultet en erklæring, som faldt ud til præstens fordel. Han var helt renset, men »menigheden stod ham imod« (Elle J, s 87). Biskop *Hygum* roste V for »god indsigt i de guddommelige sandheder« Han var antagelig pietist. Men ellers nævnes intet om pietisme her. Hans søn blev sp ved Helligaands k, Kbhvn, en anden søn efterfulgte ham: *Michael Mogensen Vogelius* (1774–1800, † 1817), gift med en dt af pastor Spandet, Alrø. – *Peter Winther* (1800–16) af Skanderup, var rationalist, hans søn var politikeren, dr Gert W. *Johan Skovgaard* (1816–34) flyttede til Ormslev-K, og 1834–61 var *Jens Møller Vogelius*, søn af forn Michael V, sp her, saa slægten Vogelius har siddet her i 3 slægtled.

Tiden efter 1849

Det var i pastor *T. A. Jespersens* tid (1862–71) man her sporede den vækkelse, som begyndte med *Otto Møller* og *A. Kirkeby*, og kirkelivet blev grundtvigsk farvet. En del unge tog paa højskole. 3 unge mænd kom paa *Kr. Kolds* højskole og kom hjem, stærkt paavirket af ham. Andre tog til Vallekilde eller Testrup, og det mærkedes snart her, at de var blevet sat i gang og havde faaet øjnene opladt for andre værdier end de materielle. Dette fortsattes i pastor *C. L. E. Mules* tid (1871–88), og kom især til udfoldelse under de flg præster, som var grundtvigske: *J. S. Voldum* (1889–1900) og *H. L. Engberg* (1900–23). I Oldrup fik man en grundtvigsk lærer, *J. Rasmussen* († 1907). Han var en aandeligt levende og praktisk dygtig mand. Han kom til at præge et helt slægtled. En mindesten er rejst for ham i Oldrup. (H. L. Engberg skrev om ham i »Baunen« 1907, jvf R. P. Rasmussen i Østj Hj.) Der var ikke faa sognebaandsløsere til *Otto Møller*, indtil pastor *Voldum* kom hertil. Saa vendte de tilbage til deres sogn og samledes om Voldum, der var en livlig, frisk og meget frisindet, grundtvigsk præst, jævn, folkelig, levende optaget af tidens problemer, forfatter, han »sluttede sig til Morten Pontoppidans brigade«, men Otto Møller skrev 1909, at han ikke mere kunne dele noget sammen med ham (Brevv, II, 430). *H. L. Engberg* var Otto Møllers nære ven. Engberg var en jævn, folkelig mand, han var som faa hjemme i Grundtvigs skrifter og i sin bibel.

Pastor *N. M. A. Krag* (1923–57) var ogsaa grundtvigsk indstillet. I hans tid skete et slægtsskifte. Sognet er stadigt grundtvigsk præget, især den ældre slægt. Man mærker dog ogsaa hos de yngre den grundtvigske rv, og der har altid været kærlighed til folkekirken (bortset fra dem, der blev paavirket af Bjørnbak). Selv om kirkegangen har kunnet være svingende, har der altid været trofast søgen til nadverbordet. Der har gennem aarene været en god kreds af KS, og megen velvilje mod kirke og præst.

Pastor N. M. A. Krag fortæller til Aarhus Amtstidende 27. april 1957, ved sin afgang, at han i de 34 aar i H havde begravet 565 mennesker (en trediedel af sognets befolkning), døbt 909 børn, viet 346 par og konfirmeret 900 børn. Om menighedens holdning til kirken siger han, at kirkegangen ikke er saa stor som i de første 15 aar, skønt folketallet er det samme. Kkg er faldet fra 10 til 6 pct. Det kan skyldes, at de mange tilflyttere ikke føler sig knyttet til kirken som de ældre. De fleste ældre havde et godt grundlag deri, at mange af dem havde været paa højskole. Mange var ogsaa paavirket af *Otto Møllers, J. Voldums* og *H. L. Engbergs* forkyndelse. Engberg betød meget her, han var særpræget, virkede maaske ikke mest ved sine prædikener, men ved den maade han og hans kone levede paa, det var kristendom i praksis. Kirken er i vore dage ude i en haard konkurrence. Der trækkes fra alle sider, ikke mindst de unge. Aandelige interesser og det, der kræver selvstændig tænkning, skubbes i baggrunden til fordel for pjank og underholdning. Men trods dette sorte billede, ser pastor K tegn til ændring: Der kommer flere unge i kirke i de sidste aar, og næste slægtled vil sikkert søge en dybere mening med livet og skønne paa de værdier kirken har i eje.

Pastor Krag havde fra sin fader arvet historisk interesse. Han har fundet frem til hundreder af gamle stednavne i Hads herred. Og Hads herreds historie er han hjemme i som faa. Pastor *K. E. Villumsen* har været her siden 1957.

Proprietær *C. Søltoft*, Glibinggaard († 1914) satte plantningen i gang (mindesmærke i Sondrup plantage).

Gdjr, amtsraadsmedl *R. P. Rasmussen*, Sødrup. Trofast i kirken.

Centralskole i H.

1923 oplyses: Gnsn 100–150 ved alm gudstj, 2 fh, 3 foredragsf, gode forhold, overv grundtv befolkn, eller u p. Saa godt som ingen IM. 1931: Kkg 10 pct, særdeles gode forhold, trofast kreds af kkg, gr præg ungdomsf, KS (45 fam). 1943: Kkg 7 pct, velvilje, noget præget af gr, mange verdslige, enk IM. KS (45 fam), 5 fam t valgmgh. 1963: Kkg 6–7 pct (30–70 i kirke), KS (60 fam), den ældre slægt noget præget af gr, idrætsf, 5 fam t Jehovas Vidner.

Hundslund kirke er smuk og anselig (herredskirke). Skib og kor er romanske af granitkvadre paa skraakantsokkel. Begge døre, flere vinduer m m er bevaret. Senere er tilbygget taarn med blindingsprydede kamgavle, og vaabenhus mod syd. Kor og taarnrum er hvælvet, skibet har fladt loft. Renæssancealtertavle fra 1613 med malerier. Ved siden af altertavlen malede paneler. Romansk granitfont med løver og løvværk. Sølvdaabsfad, tegnet af Lorenz Frølich, skænket til minde om politikeren Gert Winther. Prædikestol fra 1600. Sengotisk krucifix. Orgel fra 1890. Stort, rigt udskaaren bruskbarok-epitafium fra 1670. 2 granitgravsten fra romansk tid. Fredsklokke fra 1945. 310 sd.

Mackeprang, s 258, Løffler: Gravsten, pl IV, Johs. Malling: Af H kirkes historie i Aarh st aarb 1915, s 68 f.

Folketal: 1850: 1420, 1901: 1401, 1921: 1475, 1960: 1388.
Altergæster: 1922: 700, 1934: 841, 1943: 770, 1957: 650.
Menighedsraad: 1922: 7 gr, 1934: do, 1945: do, 1957: 5 gr, 2 soc, 1961: do.
Kommunevalg: 1943: Soc 122 (2), rad 85 (1), venstre 409 (8), 1962: Soc 100 (1), borgerlig fællesl 545 (10). Fmd frugtavler **Jens Carlo Jensen.**

Sognepræst

Indt 1859: a) 60 rug, 86 byg, 103 havre, b) 3 dobbtiende af en gaard, 8 byg, c) 15 lpd ost, 67 sn æg, 53 gæs, 5 læs brænde, d) 250 rdl, e) 79 td ld samt krat, 7 td hartk. God, stærk egebindingsværkspgd, firlænget, 94 fag. – 1870: Regul 1824 kr, netto 3900 kr. – 1913: 2. kl, 1958: 12. kl. Pgd opf 1961.

12. 15. aug 1834–8. dec 61 (sp Klovborg-T-G 10. juli 12): **Jens Møller Vogelius.** Faderen sp her: Michael Mogensen V, † 1817 (af Hundslund) og Hedvig Benedicte Spandet af Alrø. Stud Horsens 00, c okt 11 (1), adjunkt Horsens 06–09. Afsk 8. dec 61, † 29. dec 61. Ugift.

13. 27. febr 1862–28. aug 71 (sp Vandborg-F 28. april 53): **Thomas Andreas Jespersen,** * 20. april 16 Viborg. Faderen: Konferensraad, justitiarius i landsoverretten Jesper J og Mette Marie Bang. Stud Viborg 33, c apr 42 (1), hjpr Aarhus domkirke 22. dec 42, do Astrup-T-H 8. juli 47, † 28. aug 71. ~ 8. maj 50 Caroline Vilhelmine Sophie Elise Thaulow, * 26. juni 26 Kerteminde, † 25. aug 87. Forældre: By- og herredsskriver Gilbert Lauri T og Johanne Dorthea Gram. Datter ~ Raaschou, Espe-V. – Søstersøn: Krigsminister J. Bahnson. – Brodersønner: Jespersen, Sct Nicolai k, Svendborg, Jespersen, Brahetrolleborg-K, og Jespersen, Baarse-B. En søn var militærlæge i hollandsk Indien, Gilbert J († 1928), hvis børn var sangerinden Ayoë Willumsen, * Jespersen, og fløjtenisten, kgl. kapelmusicus Holger Gilbert-Jespersen. Stamt 11 (Bloch). Hustrus søster ~ Schou, Vor Frue k, Aalborg.

14. 12. dec 1871–7. jan 89 (sp Fjolde, Sydslesvig 2. juni 52–28. okt 64): **Carl Lauritz Emil Mule,** * 26. febr 18 Odense. Faderen: Sp Nr Lyndelse-H, † 60, se der. Stud Odense 39, c jan 45 (h), hjpr Nr Lyndelse-H 10. juli 49, afsk 7. jan 89, † 18. dec 02. ~1 13. okt 52 Johanne Cathrine Mumme, * 30. juni 27 Faaborg, † 18. jan 56. Forældre: Kantor ved Sct Knuds k, Odense, Hans Peter M og Anna Kirstine Boemann. ~2 6 okt 57, Hendes søster Juliane Mumme, * 9. jan 34 Faaborg, † 24. okt 94.

Overs 62: Livsbilleder af Kristi rige i gamle og nye tider. 80: Livsbilleder, ny samling; bearbejdede og oversatte flere pastoralteologiske værker, skrev Minder fra Sønderjylland (Sønderj aarb 1891). Skrev smaa biografier om John Wesley (1866), og Magdalene Luther og Elisabeth Fry. Artikler i Nationaltidende.

Pastor Mule hørte til en af de ældste danske præsteslægter; den uddøde som præsteslægt med ham. Stamfaderen var biskop, dr. Hans Mikkelsen († 1651), Odense, hvis søn blev gift med Karen Clausdatter Mule fra Nislevgaard, hvis slægt kan føres tilbage til 1368 og blev adlet 1444.

Pastor M har levende fortalt om sin præstegerning i Fjolde, ved den yderste danske sproggrænse i Sønderjylland, og vanskelighederne der. Han prædikede skiftevis paa dansk og tysk, men prøjserne suspenderede ham under krigen 1864, fordi han talte tysk med dansk accent. Han blev afskediget, fordi han »ikke var det tyske sprog tilstrækkeligt mægtig efter indførelsen af tysk kirkesprog« og maatte forlade Fjolde. Derefter var han hjælpepræst en række forskellige steder, Rudkøbing, Marstal, Nr Næraa, Reerslev, Gunderup, Ballerup, Ledøje, Allested, og fik omsider embedet i Hundslund 1871. Helt af den gamle skole.

15. 21. marts 1889–20. febr 1900 (sp Elsted-E 23. maj 84): **J. S. Voldum,** fl t Hjembæk-S, se der.

16. 10. april 1900–11. maj 23 (sp Uldum-L 13. juli 94): **Harald Laurids Engberg,** * 18. marts 50 Holbæk. Faderen: Sp Tostrup-Ugerløse, † 77, se der. Stud Ribe 67, c 73² (h_1), højskolel Emdrupborg og Ryslinge, hjpr Hatting-Torsted 27. nov 75, do Tostrup-U 12. sept 77, sp Haderup 6. sept 78, sp Hemmet-SV 5. sept 81, afsk 11. maj 23, † 22. marts 32. ~1 26. april 76 Signe Frederikke Læssøe, * 24. juli 50 Udby, † 14. febr 89. Faderen: Sp i Galten-V, † 01, se der. ~2 28. april 91 Elfride Mathilde Knudsen, * 6. dec 64 Aggersborg, † 1. marts 46. Faderen: Sp Lejrskov-J, † 86, se der. – Søn: Gunner Engberg, se sp Strynø. Sønnedøtre ~ Schjørring, Haarlev-H og Arendt, Tønder. Broder: Mosbjerg-B. Søstre ~ Riemann, Fakse. Stamt 25. 1. hustrus farbrødre: Svallerup og oberst Læssøe, der faldt ved Isted dagen før datterens fødsel. 2. hustrus broder: Forfatteren Jakob Knudsen, valgmgh, Mellerup.

Skrev mange artikler i Højskolebl, Dsk kirketid og dagspressen.

Pastor *N. M. A. Krag* skriver: Provst *J. C. Christensen,* Odder, sagde ved min indsættelse 1923: »Præstegaarden ligger paa et højt sted. Man lægger mærke til det liv, der leves der, og det kan med sandhed siges om *H. L. Engberg* og hans kone, at de ved deres liv gav sognet noget at se op til«. – Det var et ualmindeligt smukt og kristent dansk liv, der levedes i pgd, i største nøjsomhed og med megen sang. Min kone var ung pige hos Engbergs i Hundslund 1916 og kan vidne om det. Alle tog hjerteligt del i sognets ve og vel. Fru E var uddannet sygeplejerske og tog sig af de syge og fik stif-

tet en sygeplejeforening. Døtrene havde hver dag deres pligter med at gøre rent og vaske hos gamle og svagelige naboer, mens pastor E gik i sine træsko og med kludesko under armen ud paa besøg i sognet. Han var kendt med alle og inde i deres forhold.

Kirkegangen var god (10 pct), gik maaske lidt tilbage den sidste tid, men eftermanden høstede, hvad E havde saaet.

Engbergs prædiken var meget jævn, maaske for jævn, saa han undervurderede sine tilhørere. Han var hjemme i sin bibel og i Grundtvig som faa. Han hørte til højre fløj af de grundtvigske, var meget fædrelandssindet, optaget af det sønderjydske spørgsmaal, gammel venstremand, men iøvrigt konservativ og forsvarsvenlig. Det legemlige arbejde satte han højt, og sønnerne maatte arbejde, flere af dem ude hos bønderne, fra de var 11–12 aar. Han var selv en kraftig mand og drev i mange aar selv præstegaarden (dog ikke i Hundslund). Der gaar en mængde morsomme anekdoter om ham i tilknytning hertil (Gunner Engberg fortalte med stolthed om, hvor let han tog en td rug paa nakken og bar den op paa loftet!). Man kunne ikke se paa ham, at han var præst.

Han var nær ven med Otto Møller, og gik i mange aar de 1½ mil til Gylling – en tid engang om ugen, især i den tid, da Skat Rørdam oversatte NT og sendte den til eftersyn hos Otto Møller, som saa gennemgik den sammen med Engberg.

E var en stor blomsterelsker.

Han var en uforfærdet sandhedens talsmand, han sagde og skrev sin mening ligeud, men aldrig paa nogen saarende maade.

Paa hans grav paa Hundslund kirkegaard er rejst en mindesten med en meget vellignende portrætmedaillon, hans data og ordene: »Hellige os i din sandhed, dit ord er sandhed. – Rejst af menigheden med tak for dansk og kristent liv«. Stenen var fundet i det gamle kirkegaardsdige, Gunnar Engberg udtalte, at han hellere ville have haft indskriften: »Gudsfrygt med nøjsomhed er en stor vinding«.

Gunnar Engberg skriver om sin fader (Præstegaardsliv, II 86 f): »I vort barndomshjem holdtes ikke blot læsning, men lærdom i ære. Kun 5 teologer, maaske 6, kunne i min tid det Ny Testamente saa at sige udenad paa græsk. 2 blev professorer, 2 blev biskopper, den 5. forblev det, han ønskede at være: lærd mand, landsbypræst og bonde. Det var min fader. Og han var lige kyndig i botanik og teologi, men ingen af delene kunne mærkes paa ham. Han opdrog 12 børn paa – saa at sige – stadigt ringere løn. Far havde altid for mange penge, han var altid i forskud (jeg ved det, for jeg gik med købmandsbogen). Saa jævn han var i færd og tankegang (han stemte med husmændene, og han fik en gang en husmand valgt som folketingsmand) kan jeg ikke ryste det indtryk af mig, at han saa for lyst paa adskillige ting...

Far skaffede mange foredragsholdere og kom selv meget omkring til møder. En masse ny sange kom til sognet. Det passede folk godt, men jeg tvivler om, at de f eks ønskede at se deres præst paa møddingen. Han drev selv præstegaarden, læssede selv mange læs. – Mor sagde, at han var mere veltalende (talte friere) ved møder end i kirken. Han følte sig nemlig under større ansvar i kirken.

Til hans dødedag mente far, at vi præster har for stor løn. Det er ikke den almindelige mening. Som afgaaet præst skrev han til mig: »Man kan jo ikke bruge sin pension uden ved at give den bort.«

Den dag han døde, hed det i sognet: »Der bliver sorg i mange hjem i morgen«.

Far tog ikke penge for de utallige foredrag, han holdt. Han kom hjem fra hver foredragsrejse med et mindre underskud. Han har næppe faaet noget honorar for de mange artikler, han skrev.

I mange aar var faders økonomi mig en gaade. (Han efterlod sig tilmed en ikke ubetydelig sum). Men sagen var, at fader havde saa at sige ingen fornødenheder – uden nu og da en bog og lidt tobak. Han gik klædt som en bonde og levede som en bonde. Naar man »ingenting« giver ud og dog immer faar lidt ind, skal det jo ende med overskud. Karakteristisk for fader var, at han førte kun regnskaber over sine indtægter, for skatteangivelsens skyld; han ejede aldrig nogen pung. Fader ville *give eksemplet,* men det kom som af sig selv.

Fader læste meget om mange lande, men jeg tvivler om, at han flyttede sig saa langt som blot til Malmø trods sine varme, nordiske interesser. Han rejste kun her i landet og kun til møder. Mellem udstillingsaaret 1888 og hans død 1932 var han kun tre gange i hovedstaden, hver gang i særligt ærinde.

Mit udenlandsarbejde, som førte mig paa pligtrejse over ti gange til mere end en halv snes lande i Europa, to i Nordamerika og fire i Sydamerika, havde fader ingen sans for. Undtagen naar det gjaldt udvandrende landsmænd! Han havde været med til at uddanne det første hold af præster (ikke-teologer), vi sendte til Nordamerika, og deres maanedsblad, »*Kors og Stjerne*«, kom altid til vort hjem.

Bortset fra visse ting, som gjorde præstehjemmet anderledes end noget, jeg har hørt om, kan man vistnok ikke kalde det snæversynet.

Een ting lo jeg ad: Forud for en Amerikarejse skrev sandelig far: »Du skulle vistnok hellere repetere *P. Madsens* dogmatik«. Han vidste, jeg som student havde afskrevet denne fortrinlige bog efter diktat, ord til andet, igennem fem semestre! Utallige samtaler maa have sagt ham, at jeg *kunne* den, og han vidste, jeg var gaaet igennem embedseksamen som nr 1 – overfor en eksaminator, som *ikke* kunne bogen.

Det kalder jeg haardnakkethed. Men den kom som alt fra fader som en henstilling.

I een ting kunne jeg ikke stikke ham: Med hensyn til *studietid.* Han gjorde eksamen færdig paa normal tid, 5½ eller 6 aar. Jeg tillod mig at være student i 7½ aar, og var meget flittig. Om jeg derfor fik læst mere end han, er jeg ikke sikker paa. Kun véd jeg, at fars hukommelse var bedre end min. Men kun en ganske kort tid fik jeg pengehjælp hjemmefra, og KFUM, som jeg hjalp, havde ingen penge den gang. Tanken om at give mig nogen løn, kom overhovedet ikke op. Saadan noget syntes fader godt om. Den, der kunne klare sig selv,

havde hans respekt. Men ikke alle faar jo samme muligheder for at tjene penge, og hvor hjælp var fornøden, var han rede. Han kunne ogsaa i denne henseende stole paa sine børn.

Moder og fader havde begge oplevet krigen 1864 som fjortenaarige, hun i Kvong præstegaard, han i Ribe Latinskole. Krigens begivenheder prægede dem begge for livstid. – Min moder blev født 1850 under Istedslaget. Derfor fik hun navn efter sin farbroder, den unge oberst *Frederik Læssøe*. Forlængst er han nu vistnok anerkendt som hærens dygtigste, mest fremsynte og mest initiativrige officer. Det slag, han havde planlagt, er vel det sidste, Danmark har vundet. Vi lærte hans navn i skolen og sang det efter skolens sangbog. I mit hjem mindes jeg derimod ikke at have hørt det nævnet. Maaske, for at vi ikke skulle» bilde os noget ind«. Dette vil i saa fald ligne baade mor og far.

Far og mor mødtes, saa vidt jeg véd, for første gang ved konfirmandaltergang i Hemmet kirke. Men igennem de tidlige ungdomsaar havde de ingen forbindelse. Først som kandidat aabnede far en brevveksling. Den førte hurtigt til forlovelse, hvilket igennem tretten aar havde været hans drøm. To aar senere giftede de sig paa kapellani med 550 kr i aarsløn. »I den første tid kommer vi jo nok til at leve mest af mælkemad,« skrev fader til sin brud. Af den løn udbetalte de faders studentergæld, som altsaa ikke kan have været meget stor.

Mor og far var meget lykkelige.

Det synes ikke at være vanskeligt at være lykkeligt gift, naar begge har hænderne fulde, og der hurtigt kommer godt med børn. En fordel er det naturligvis, naar den ene mest har sit arbejde udendørs, den anden inden døre.

Om min moder husker jeg ikke meget. Jeg var 6 aar, da hun døde. De smaa ting, jeg erindrer, levendegør verslinjen: *Hvor drømte du som i din moders arme?* Enkelte ting har jeg hørt gennem andres fortælling: En nyfødt broder døde, mens fader var i sit nye kald, Hemmet. Det skete juleaftendag. Saa tog moder vuggen med den lille, døde dreng, og satte den ind i den anden stue. »Børnene skal ikke have deres juleglæde forstyrret,« sagde hun til pigen. Kun *een* kunne jo handle i dette tilfælde. Maaske er det pjank at sige det, men – mig har dette lille træk altid mindet om oberst Læssøe i den farlige situation, han valgte sig, før han faldt. Det var nødvendigt, at een handlede paa regimentets vegne og derved sikrede sejren. Efter moders død skrev fader til sin moder: »Hun faldt paa ærens mark, i kamp for børn og hjem«. Billedet af mor er iøvrigt *lyst*. »Hun var saa glad,« siger en.

(Odder dagbl 22. marts 32, 28. marts 32, 29. maj 32). Menighedsbladet, 1932, s 243 f, 246 f, Jens Engberg i Østjydsk hjemstavn 1950).

17. 26. aug 1923–30. marts 57 (sp Jernved 25. sept 19): **Niels Marius Andersen Krag,** * 4. okt 89 Faarup, Randers amt. Forældre: Kbmd Jens Andersen K, og Jensine Gertsen. Stud Randers 07, c 13[1] (1), højskolel Sorø, hjpr Søndre sogn, Viborg 1. jan 17, afsk 30. marts 57. ~ 14. okt 19 Elna Lange, * 27. nov 97 Smidstrup, Snesere. Forældre: Gdjr Jens L og Else Marie Boesen. – Sønner: Brøndum-H og Tørring-H. Søsterdt ~ Harritsø, Bov.

Skrev ovenn afh om H kirke, præstegaard og præster. Se iøv ndf.

18. 23. juli 1957 (sp Husby-SN 29. april 50): **Kristian Erik Villumsen,** * 27. maj 20 Aarhus. Forældre: Lærer Villum V og Karen Kirstine Kristensen. Stud Odense 40, c 47[1] (1-93), hjpr Ansgar k, Aalborg 14. juli 47. ~ 26. juli 47 Karen Inger Larsen, * 8. sept 21 Gaarslev. Forældre: Uddeler Carl L og Marie Larsen.

Litt: Th. Madsen i Østsj hj 1938–39, N. M. A. Krag smst 1947–49, samt i Horsens folkebl 1., 8., 15., 22., 29. nov, 6., 13. dec 1957. Khst Saml 6 r V, 420.

ØRTING—FALLING

Ørting sogn, 859 ha, er højtliggende, noget bakket, en del eng og mose, frugtbart. Byen Ø (353 indb).

I sognet har været en hellig kilde, Helene kilde.

Falling sogn, 2158 ha, er mod vest højtliggende og bakket (Uldrup bakker mod syd, 73 m, udsigtstaarn) med vid udsigt over Horsens gjord og Kattegat. Grænser mod syd ud til Horsens fjord. En del eng og mose. Skovrigt, naturskønt. Byerne: F med fh, afholdshotel, Aalstrup, Halkær, Amstrup, med udskibningssted. Hg Aakær.

Mange arbejdere, sociale skel.

Til Aakær knytter sig sagnene om helten Svend Felding.

Kmhr, rigsgreve **Fr. C. T. Lüttichau,** Aakær († 1805) blev kendt fra den jydske proprietærfejde om landboreformerne.

Af den ældre præstehistorie

Falling var anneks til Halling indtil 1655, da det blev anneks til Ørting.

Provst *Hans Rasmussen Schiolde* (c 1654–93, Epitafium) af Skjolde, efterfulgtes af *Peder Jensen Trojel* (1693–1701) af Roskilde Domkirke. Provst, mag *Jens Nielsen Hjersing* (1701–22) omtales i *Poulsons* katalog over præster i Aarhus stift meget rosende: Laudari commeruit ob vigilantiam in officio, sinceritatem in conversatione, modestiam in vita et svavitatem in concionibus. »Han var en af stiftets mere fremragende præster, hans fader var forvalter hos grev Frijs, selv tog han en smuk eksamen, blev magister og provst samme aar, 1708. Hans datter blev gift med eftermanden, *Jens Madsen Bergenhammer* (1722–37, † m p) af Maarslet. *Caspar E. P. Hartmann* (1737–38) flyttede til Randlev-B, se der. Han var vist pietist, biskop *Hygum* roste ham, men var utilfreds med de kirkelige forhold her. Efter *Jens Jacobsen Müller* (1738–71) af Dover-V kom *Mads Jensen Bergenhammer* (1771–74), søn af forn Jens B. Hans enke, der var dt af pastor N. Sommer, Gosmer-H, giftede sig med eftm, *Peder Hansen Brøchner* fl t Grenaa 1784, se Raarup. *Peder Pedersen* (1784–89) blev kun 35 aar, han var klokkersøn fra Viborg, først gift med en datter af ovennævnte pastor Caspar Hartmann,

derefter med en datter af pastor L. Sommer, Gosmer-H. – *Peter Benzon Kaalund* (1789–92) flyttede til Gosmer-H, hvor han blev provst. *Søren Møller* (1792–1820) var gift med en præstedatter, Lund, fra Kragerø, Norge, hvor han havde været kateket. Han havde et navn som digter (E II, 413, S II, 504, N 420). *Jens Kraft Pontoppidan* (1820–24) havde været sp i Skjoldborg-K, hvor »menigheden elskede den nidkære præst og begavede taler« (W III, 686). – *Hans Ingerslev* (1824–34), se Kongsted, biskop *J. P. Mynster* omtalte hans prædiken som »løst og koldt vrøvl, daglig snak«. *J. P. Schou* (1834–47) flyttede til Værslev-J, hvor J. P. Mynster siger, at hans prædiken var »jævn, triviel snak, uden aands og krafts bevisning«.

Tiden efter 1849

Der har aldrig været særlig kirkeligt liv her. Præsterne har omtrent alle været uden særligt retningspræg, og der har ikke været tale om særlige vækkelser. Pastor *P. C. Petersen* (1847–60) var en jævn præst, ikke nogen særlig stor prædikant, Otto Møller nævner ham ikke. – *J. N. T. Thomsen* (1860–84), se ndf. Pastor *G. F. J. Lassen* (1884–1910) var nærmest KC. Pastor *H. M. O. Due* (1910–21) var n grundtvigsk. Pastor *K. K. Knudsen* (1922–54) ligesaa, se ndf. Siden 1954 har pastor *G. K. Tranholm* været sp. Der er megen ligegyldighed, lidt gammeldags kirkelighed, se ndf. Pastor T har forsøgt en moderne form for at udbrede evangeliet, idet han har ladet nogle af sine gudstjenester optage paa staalbaand til brug for gamle og syge (Berl Aften, juni 63).

I Ørting var der et lille missionshus, skænket af *Jens Mogensen,* der blev omvendt ved et ophold paa Odder sygehus. Huset er solgt c 1950. Arbejdet i den ganske lille IMkreds har været ledet af savskærer Pedersen.

Centralskole. Leder *Johs. Sparsø.*

Blandt lægfolk kan nævnes:

Fhv førstelærer *Thomassen,* Aalstrup, der efter at have taget afsked bor i Falling. Lærer *Chr. Hejgaard,* Ørting, død 1961. Otto Møllers gamle tjenestepige (senere gift med gdjr i Falling) *Marie Rasmussen,* f Fristed, død 1959, startede santalkredsen 1910 efter at have hørt Skrefrud i Gylling kirke. Dette arbejde har haft meget stor betydning for menighedsarbejdet siden.

Førstelærer *Andreas Lykke, Ø,* hvis hustru var organist i Ø, gdjr *Jørgen Jensen,* † 1956, F, *Gerda Knudsen, Ø,* gdjr *Rasmus Kjærsgaard, Ø.*

Der holdes menighedsmøder og ungdomsmøder i pgd, santalkreds, nogle faa (5) familier til IM, sdsk, FDF Der har været holdt søndagskole i pgd i 33 aar. Leder: Gdjr *Kr. Hansen,* Falling, indtil 1962. Nu ledet af folk fra Odder.

1921 oplyses: Kkg rigtig god i Ø, mindre god i F, 2 foredragsf, intet retningspræg, 4 fam t Odder valgmgh. 1931: Kkg 10 og 5 pct, DdU (100) 6 fam sbl, intet særligt. 1943: Kkg 8 og 6 pct, jævne forhold, 1 mh, IM (10) DdU (150). 1958: Kkg 6 og 5 pct, en del gldags kirkelighed, iøvr udpræget ligegyldighed. 1963: Kkg 5 og 4 pct, iøvr som hidtil.

Ørting kirke er lille. Romansk skib og kor af granitkvadre paa skraakantsokkel. Syddøren benyttes. Sengotisk vaabenhus mod syd af munkesten. Taarn med kamgavle fra 1891 af mursten (arkit Frimodt Clausen). Koret er hvælvet, skibet har fladt loft. Altertavle fra 1890 (Anker Lund: Emmaus), den gl altertavle hænger i skibet, en senkatolsk fløjaltertavle fra c 1500 med helgenindefigurer. Romansk granitfont. Renæssanceprædikestol fra c 1630. To romanske granitsten i korets sydmur. Et kobberdrevet, romansk krucifix er fjernet til Nationalmuseet. Nyrestaureret. 140 sd. Orgel. Trækrucifix, se ndf.

Mackeprang, s 413.

Falling kirke er smuk og anselig. Romansk skib, kor og apsis af granitkvadre paa skraakantsokkel. Rebsnoning paa apsidens sokkel. Syddøren, korbue og nogle vinduer er bevaret. Senere er opført svært taarn, af skibets bredde, hvidkalket, med kamgavle. Sengotisk vaabenhus mod syd, kapel ved korets nordside (opr gravkapel for ejere af Aakær). Skib og kor er sengotisk hvælvede. Inventaret restaureret 1917–18, med de opr farver. Senrenæssance-altertavle fra c 1635 af Peder Jensen, Kolding, med nyere malerier. Romansk granitfont med dyr og løvværk. En gipsfigur af Kristus flyttet ind til nordvæggen i koret, figuren af Rasmus Andersen, * i Falling, † c 1930. Rasmus Andersen er discipel af den yngre Bissen. Har ogsaa lavet et stort trækrucifix til nordvæggen i Ørting kirke. Prædikestol fra 1585 med himmel fra 1639 (af P. Jensen). Lysekrone fra 17. aarh. Rigt bruskbarok-epitafium over provst Hans Rasmussen Skjolde († 1694), epitafium i kapellet. samt rester af faner. Klokke fra 13. aarh. Nyrestaureret. 175 sd. Orgel. Anselig sengotisk kirkegaardsportal.

Mackeprang, s 138 og 258. C. A. Jensen: Snedkere og billedsnidere, s 91, 121.

Folketal: 1850: 549 og 835, 1901: 619 og 761, 1921: 717 og 778, 1960: 675 og 537.

Altergæster: 1922: Ialt 500, 1926: 240 og 190, 1934: 270 og 210, 1942: 235 og 204, 1957: 316 og 169, 1962: 288 og 199.

Menighedsraad: 1922: Gr flertal, 1934: 2 gr, 1 IM, 9 u p, 1945: 3 gr, 2 IM, 7 u p, 1957: 2 gr, 2 IM, 4 soc, 4 u p, 1961: do (Fmd: Fru Gerda Knudsen).

Kommunevalg: 1943: Soc 165 (3), venstre 271 (5), u p 54 (1), 1962: Soc 194 (3), venstre 236 (4), rf 112 (2), husm 46 (0),. Fmd **Henry Jensen.**

Sognepræst

Indt 1859: a) 57 rug, 100 byg, 94 havre, b) 67 rdl, c) 10 lpd ost, 58 sn æg, 58 gæs, d) 275 rdl, e) 70 td ld, 6 td hartk. Simpel, gldags, firlænget pgd, 87 fag. – 1870: Regul 2048 kr, netto 4240 kr. – 1913: 2. kl, 1958: 12 kl. Pgd opført 1861.

15. 3. april 1847–12. april 60 (sp Ørslevkloster-Ø 27. april 25): **Peter Christian Petersen,** * 13. juni 91 Horsens. Forældre: Kældermester ved det russiske fyrstehof Jørgen P og Charlotte Lovise Bachmann. Stud Horsens 13, c nov 19 (nc), hjpr Hasle-S-L 19. april 20, † 12. april 60. ~ 22. maj 26 Johanne Elisabeth Rübner, * 18. nov 05 Aalborg, † 16. nov 45. Forældre: Apoteker Christian Leonard R og Lucie Wissing. – Søn: Janderup-B. Sønnedt ~ Stricker, Græsted.

Hjælpepræst hos pastor Petersen

1855–60: (Sønnen): **J. C. L. Petersen,** se Janderup-B.

16 5. juli 1860–7. febr 84 (sp Simested-H-H 25. aug 51): **Jacob Nicolai Theodor Thomsen,** * 14. sept 15 Kbhvn. Forældre: Direktør for Nationalbanken, etrd Jacob T og Nicoline Margrethe Hintze. Stud Brgdssk K 33, c nov 40 (1), ord kat Vor Frue k, Kbhvn 9. sept 44, afsk 7. febr 84, † 13. dec 85. ~ 15. nov 44 Anna Tryde, * 8. maj 19 Glumsø, † 28. juni 92. Faderen: Kgl konfessionarius, stiftsprovst i Kbhvn, † 60, se Domkirken, Kbhvn. – Hustrus broder: Lynge-VB. Søstre ~ Paludan-Müller, Snesere, og Lunddahl, Tølløse-Aa. Sønnesøn: Departementschef Th. T († 62), kirkeministeriet.

(Oversat 42: Nösselts mindre verdenshistorie. E S III, 388).

Otto Møller omtaler ham venligt som »en livlig mand, der var stærkt paavirket af Søren Kierkegaard, og nær ven af biskop *Laub*«. (J. P. Bang: Otto M, I, s 52). I et brev af 18. juli 62 skriver Otto Møller: »Vor nabo, Thomsen, er ikke begejstret for missionen, men han tager det nu paa den maade, at han siger: Vi maa skamme os derved, at vi ikke har anderledes hjertelag for en god sag. Jeg kan ikke andet end give ham ret i at Guds riges udbredelse er en god sag, men spørgsmaalet er: Hvordan?«

Hjælpepræst hos pastor Thomsen

1876–79: **C. F. Brockdorff,** se Havrebjerg-G.
1879–81: **H. N. Kemp,** se Brønderslev-S.
1881–84: **C. V. Prætorius,** se Fjelsted-H.

17. 9. april 1884–27. juni 1910 (hjpr Gerlev-D 22. juni 78): **Georg Frederik Jakob Lassen,** * 23. nov 50 Østrup. Faderen: Sp, ksstrd, Østrup-H, † 77, se der. Stud Odense 69, c 75^2 (l), huslærer, afsk 27. juni 10, kst præst Abel Cathrines boder, Kbhvn 12–34, r af Dbg 28, † 14. jan 43. ~ 22. febr 82 Sofie Vilhelmine Kristiane Hansine komtesse Moltke, * 27. sept 48 Kbhvn, † 18. jan 19. Forældre: Postmester i Segeberg Magnus Christian Nicolai Joachim greve M. og Hansine Hippolyta Charlotte Koss. – Brødre: Asperup-R og Vejlø-VE. Søstre ~ de Hemmer Gudme, Ormslev-K, og Enkebølle, Tanderup. Stamt 12 (Boesen).

Udg 30–31: Otto Møller: Fra Gylling kirke (en postille, udvalgt blandt c 3000 af Otto Ms prædikenopskrifter, udgivet i 100 aaret for Otto Møllers fødsel).

Pastor L var præget af solid gammel præstegaardskultur, aristokratisk og venlig. Stod Otto Møller nær. Han var virksom og aandsfrisk til sin høje alderdom, interesseret og livlig, interessant at tale med, vel hjemme i litteratur og teologi, en pryd for sin stand. (M).

18. 22. okt 1910–5. okt 21 (sp Dollerup-F-R 25. jan 05): **H. M. O. Due,** fl t Ølsted-T, se der.

19. 14. jan 1922–4. aug 54 (hjpr Balle valgmgh 20): **Knud Kristian Knudsen,** * 11. okt 89 Gammelstrup. Forældre: Gdjr Peder Kristian K og Mariane Kjærulff. Stud Viborg 12, c 18^2 (h_2), højskolel Vallekilde, hjpr Aale-T. 7. okt 19, afsk 4. aug 54. ~ 29. april 22 Mary Katharina Tatham, * 26. nov 89 Abingdon, England. Forældre: Talbot T og Clara Mier. Datter ~ Christensen, Nordborg.

Kredsfmd Santalmiss 27–47, BM Aarhus stifts menighedsraadsf.

19. 20. nov 1954 (hjpr Vor Frue k, Aalborg 28. jan 52): **Gunnar Kristian Tranholm,** * 23. jan 24 Ulsted. Forældre: Gdjr Niels T og Ingeborg Elisabeth Marie Jensen. Stud Rønde 42, c 50^2 (h-70). ~ 21. juli 50 Kirsten Jensen, * 10. dec 23 Kaerabani, Santalistan. Faderen: Sp Vejby-S, † 54, se der. – Hustrus søster ~ Færch Nielsen, Vindum.

BM Santalmiss kredsfbd 57.

———.

Litt: Ny khst Saml 1871, 436 (gravskr o pastor Hjersing. Khst Saml 6 r III, 494, IV, 9.

GOSMER—HALLING

Gosmer sogn, 1633 ha, langs Kattegat, er naturskønt, ikke videre højtliggende, overvejende fladt, frugtbar, lermuldet jord, en del skov. Enge og moser mod nordvest. Byerne: G med Præstholm præstegaard, hospital fra 1756 (6 pers), Smederup, Fensten, en del af Søby. Herregaardene Gersdorffslund og Dybvad. Mange husmænd.

Halling sogn, 548 ha, langs Kattegat, lavtliggende, fladt, frugtbart. Lidt skov. Byerne: H og Hou fiskerleje (Ladeplads, 567 indb) med hoteller, baadebyggeri, butikker, alderdomshjem m m, Spøttrup.

Falling var anneks til Halling indtil 1655, da Halling blev anneks til Gosmer.

Af den ældre præstehistorie

Gosmer-H var et af de store embeder, hvor præsterne blev til deres afgang. Kun een sp er forflyttet herfra (1676), og 1792–1887 var alle sp her tillige *provster*. 1676–1839 var præsterne i slægt med hinanden. Embedet »gik i arv« paa mands- eller spindesiden, og præsteslægten *Sommer* har særligt været knyttet hertil. Der har været levet et rigt liv i den gamle Præstholm præstegaard med den store have, og mange præstebørn herfra er blevet præster eller præstekoner.

Gosmer har maaske været anneks til Ørting indtil ref, eller der omkring. Om præsten *Ole Knudsen Maarslet* (c 1565–92) vides, at han boede kun 9 aar i Præstholm pgd. Han efterfulgtes vist af sin søn, *Niels Olsen. Niels Mortensen* († 1637) gav alteret til G kirke. *Chr. Jørgensen* († c 1658) havde været rektor i Horsens og kap i Skanderborg. *Chr. Olsen (Faber),* († c 1669) af Ormslev-K, hans datter blev gift med pastor *P. S. Spentrup,* Gylling, *Claus Andersen Trondhjem* (1669–76) var en lærd mand, rektorsøn fra Trondhjem, fl t stiftsprovst, Aarhus. var forfatter (N 628). –

Ude Pedersen Colding (1676–1707) døde lige efter at have prædiket i G over teksten fra 2. Tim 4, 6, en søn blev sp Romdrup-K, 2 døtre blev præstekoner. Han efterfulgtes af sin søn *Laurids Udsen* (1704–35).

Niels Pedersen Sommer (1735–60) blev gift med formandens datter, hans datter ~[1] M. J. Bergenhammer, Ørting-F og ~[2] provst P. H. Brøchner, senest sp Raarup. Han efterfulgtes af sin søn *Laurids Nielsen Sommer* (1760–92), der var gift med en dt af pastor C. E. Hartmann, Randlev-B. De fik 22 børn, hvoraf 15 blev voksne. Sønnerne blev alle kandidater fra Kbhvns Univ og 3 blev sp i hhv Sejerslev-EJ, Stenmagle-S og Herslev-G, døtre blev gift med stiftsprovst M. Lindhardt, Aarhus, P. Petersen, Ørting-F og eftermanden her provst *Peter Benzon Kaalund* (1792–1839) af Kattrup-ØT, der kom hertil fra Ørting-F. Han havde 12 børn, hvoraf 3 blev sp hhv i Flemløse, Sæby og Søllested. Han mindedes længe som en anset præst af den gamle skole. Pdg brændte 1792.

Tiden efter 1849

Pastoratet har været uberørt af vækkelser, hverken pietismen eller vækkelsen ved *A. Kirkeby* og *Otto Møller* satte særlige spor her. Bi-

skop *Johs. Clausen* regnede Gosmer-H til »de døde sogne« (M. P. Mikkelsen). Enkelte løste sognebaand en tid til *Otto Møller*. Præsterne var betydelige personligheder. Provst *N. C. Weisner* (1839–50) var aristokrat, nærmest Mynsters discipel, han kom hertil fra Beder-M, provst *H. T. Mygind* (1858–86) kom hertil fra Randlev-B, se ndf.

Det skrives hertil, at befolkningen, der var mere fagligt og politisk end kirkeligt interesseret, havde mere øre for *Bjørnbak* end for *Jens Nørregaard*, Testrup. Om de flg sp, se ndf, pastor *T. Wilhjelm* har været sp siden 1932, og har nærmest sluttet sig til »Tidehverv«.

Kirkegangen har aldrig været særlig stor. Nogle har sluttet sig til Odder valgmenighed, og i Hou har pinsemissionen en sal. Sp holder gudstjeneste i Hou hver 3. søndag.

I Hou begyndte 1956 *Holsatia-skolen* (for vanføre efter polio, sclerose, færdselsulykker o lign) paa et enkesæde, der har hørt under Rathlousdal. Det var et forsøg. Ved Egmont Petersen-fondets hjælp blev den udbygget og aabnet 1961 som Egmont-skolen for vanføre. Ministrene *Kampmann, Bundvad, Bomholt* og *Helveg Petersen* var med ved indvielsen.

1927 oplyses: Kkg 7 og 9 pct, 16 pct i Hou. Rolige forhold, 1 fh, 11 fam til valgmgh, 1932: Kkg nogenlunde, vekslende; ingen fremtrædende kirkelig retning, velvilje, 14 fam til valgmgh, 1943: Kkg 3–4 pct, 4 gymnastiksale, 17 fam til valgmgh, 1963: Kkg 3 pct, ellers som ovf.

Gosmer kirke (Sct Theobald) er smuk og anselig. Bestaar af skib, kor, apsis, taarn, vaabenhus mod syd og kapel mod nord. Kirken var oprindelig romansk, opført af granitkvadre paa skraakantsokkel, men blev helt ombygget 1866 (arkitekt Tvede), undtagen taarnet og kapellet. Syddøren og en dør paa korets nordside (med halvsøjler og relieffer) er dog bevaret. Apsis har dobbeltsokkel, lisener, halvsøjler og rundbuefrise. Kor og skib har kasseteret bjælkeloft. Apsis halvkuppelhvælving. Skib, kor og vaabenhus har kamgavle. Anseligt taarn med blindingsprydede kamgavle, taarnrummets portal er rigt skulpteret, her er gravkapel for familien Rathlou. I kapellet mod nord 3 marmorsarkofager, udført af Wiedewelt. (Statsminister Schack-Rathlou). Et kapel ved taarnets nordside blev nedbrudt 1866. Vaabenhuset er fra 1866. Udskaaren altertavle med ny malerier (Jesus paa søen), prædikestol fra 1637 (samtidig med altertavlen). Romansk granitfont med løver og løvværk. Fonthimmel. Krucifiks. 200 sd. Orgel.

Mackeprang, s 49, 223, 256, 258, 260.

Halling kirke er lille, skib og kor antagelig fra romansk tid, de oprindelige mure af raa kamp, uden sokkel. Senere meget ombygget. Sidst i middelalderen opførtes taarnet, med kamgavle. Vaabenhus af raa granit, mod syd fra c 1600. Fladt loft. Moderne altertavle med senkatolsk figurgruppe af eg. Romansk granitfont. Daabsfad fra 1664. Prædikestol fra c 1635. 85 sd. Orgel.

Folketal: 1850: 590 og 288; 1901: 607 og 507; 1921: 559 og 740; 1960: 551 og 783.
Altergæster: 1922: Ialt 400; 1930: 171 og 178; 1938: 200.
Menighedsraad: 1922: 12 u p, 1934: 7 u p, 5 soc, 1943: 12 u p, 1961: do.
Kommunevalg: 1943: Soc 168 (3), rad 48 (1), venstre 203 (3), u p 107 (1), husm 91 (1), 1962: Soc 262 (4), venstre 238 (3), husm 88 (1), u p 89 (1). Fmd vurderingsfmd: **Harry Nielsen.**

Sognepræst

Indt 1859: a) 64 rug, 123 byg, 153 havre, b) 62 rdl, 14 byg, 14 havre, e) naturalier, d) 250 rdl, e) udmærket, egebindingsværkspgd, fra 1840, tegltag. Meget smukt vandparti i haven. Pgd benævnes: Præstholm. 1870: Regul 2864 kr, netto 5806 kr. – 1913: 2. kl, 1958: 12. kl. – Pgd fra 1950.

13. 27. april 1839–1. marts 58 (sp Beder-M 1. aug 34): Provst **Nicolai Christian Weisner,** * 19. april 05 Kbhvn. Forældre: Skoleforstander, c theol Niels Nielsen W og Elisabeth Cathrine Lange. Stud Brgdssk K 24, c april 31 (1). Provst her 31. marts 43–11. dec 57, † 1. marts 58. ~ 7. juni 36 Emma Sophie Emilie baronesse Gyldencrone, * 31. marts 05, † 31. maj 86. Forældre: Baron, kammerjunker, major Vilhelm G og Juliane Marie Høegh-Guldberg. (Om provst W, se ovf).

14. 16. maj 1858–28. dec 86 (sp Randlev-B 6. juni 50): Provst **Helle Theodor Mygind,** * 17. aug 05 Kbhvn. Forældre: Bogholder Johannes M og Birgitte Cecilie Olivarius (af Ebeltoft. Stud Aarhus 24, c okt 29 (1-egr-1), huslærer i Hjørring, sp Nautrup-S-V 15. juni 32, sp Lem-V 29. jan 39, provst Hads-Ning herr 11. dec 57, r af Dbg 76, Dbm 82, afsk 28. dec 86, † 12. febr 91. ~ 17. juli 32 Frederikke Arnoldine Marie Fischer, * 4. aug (daabsatt 2. aug), 06 Strandmosegaard, Asminderød, † 13. dec 00. Forældre: Hans Christian F og Marie Kirstine Pedersen. Søn: Karrebæk, datterdt ~ Stricker, Græsted.

Provst M mistede tidligt sin fader. Hans moder giftede sig med kbmd Palle Hoff Munch, Ebeltoft, og han levede sin ungdom der, indtil han kom i skole i Aarhus. Provst M var en høj, svær mand, en ægte provstetype af den gamle skole, bred, jovial og samtidig en myndig og bestemt embedsmand, udpræget højkirkelig. Men han forstod at værdsætte det gode i alle kirkelige retninger. Præster og lærere mindedes ham som en »kær og alsidig tilsynsmand«. (Aarhus amtstid 16. febr 91, 19. febr 91).

15. 10. marts 1887–12. nov 97 (sp Øster-V Alling 24. aug 77): **Jens Michael Marius Grabow,** * 9. okt 39 Horsens. Forældre: Overlærer ved friskolen Jørgen G og Julie Louise Charlotte Schumacher. Stud Horsens 58, c 65[1] (h_1), kommunelærer Aarhus, sp Torsted-H 19. dec 73, † 12. nov 97. ~ 30. okt 68 Sophie Bolette Schmidt, * 5. marts 44 Kalhauge, Hornborg, † Forældre: Lærer Christian Jepsen S og Johanne Kirstine Møller. – Kusine ~ Jørgensen, Herslev.

16. 2. febr 1898–8. nov 1904 (sp Hem-H.D 20. jan 79): **Peder Ottosen,** * 9. maj 38 Bode, Ørsted, Jyll. Forældre: Husmd Otto Pedersen og Kirsten Marie Jensdatter Bay. Stud Randers 60, c 66[2] (h_1), huslærer Visborggaard, hjpr Krummerup-F 11. juli 68, do Skelund-V 9. nov 70, sp Drejø 21. dec 74, afsk 8. nov 04, † 14. maj 07. ~ 12. nov 68 Anna Marie Benzen, * 23. febr 40 Kbhvn, † 26. okt 23. Forældre: Urtekræmmer Rasmus Fritz Peter B og Andrea Frederikke Søtoft. – Hustrus morbroder: Søtoft, Norup. Kusine ~ Biering, Bogø.

Pastor M. P. Mikkelsen skriver, at der var brug for en mand i sin fulde kraft i de ikke meget kirkelige sogne, men pastor O var 60 aar, og hans kræfter slog ikke til over for kravene. Han var meget lille af vækst (vist Danmarks mindste præst), uanselig og beskeden. Folk regnede ham ikke for saa meget som de burde, og de skønnede ikke paa hans gode vilje og hensigt og venlige natur. Hans stilling

vanskeliggjordes ved, at han kom i konflikt med adskillige sogneboere om ikke-kirkelige spørgsmaal. 1903 ramtes han af en hjerneblødning, og var egentlig dermed helt slaaet ud. Han var højkirkelig med forstaaelse for Indre Mission.

Hjælpepræst hos pastor Ottosen
1903–04: **M. P. Mikkelsen**, se Felsted.

17. 21. febr 1905–17. sept 32 (kkp Sæby-Hallenslev 26. juli 97): **Magnus Johnsen**, * 9. juni 67 Jannerup. Forældre: Lærer Søren J og Ingeborg Christiane Kampmann Christensen. Stud priv 86, c 93[1] (l), hjpr Lyderslev-F 11. nov 93, afsk 17. sept 32, † 19. okt 36. ~ 7. aug 97 Dorthea Elise Lange, * 22. dec 67 Grimstrup, † 4. jan 46. Faderen: Sp Grimstrup-V-N, † 71, se der.
Fmd værgeraad og hjælpekasse i Gosmer-H.
Skrev i Hads herreds beskr: Fra Norsmindefjord til Uldrup bakke.
18. 30. dec 1932: **Tage Møller Wilhjelm**, * 18. sept 05 Maribo. Forældre: Direktør Richard Matthias W og Pouline Møller. Stud Stenhus, Holbæk 24, c 31[1] (l). ~ 8. juli 34 Tove Eeg Sørensen, * 1. sept 08 Søllested. Forældre: Skoleinspektør Søren Hansen S og Mariane Nielsen. – Søn: Cand theol Henrik W, universitetsstipendiat, Aarhus.

Litt: Khst Saml 6 r IV, 268.

GYLLING

(Alrø var anneks 1933–43).

Gylling sogn, 2389 ha, bestaar i det væsentlige af halvøen Gyllingnæs, der skyder sig ud mellem Kattegat og Horsens fjords nordside og ender i halvøen Kalvsnakke. Overvejende fladt og frugtbart, naturskønt, en del skov. Gode sociale forhold. Byerne: G (520 indb) med fh, gamlehjem, afholdshotel, butikker m m, Lerdrup, en del af Søby. Hg Gyllingnæs. Folketallet nedadgaaende.

Gylling har været et sogn, og er det vel tildels endnu, med stærke aandelige rørelser, men ind imellem har man ogsaa været optaget af de dramatiske ting ude paa Gyllingnæs. Der er skrevet meget om livet paa Gyllingnæs: St. St. Blichers »Den hule eg«, Th. A. Becker: »Englænderne paa Gyllingnæs«, Svend Tusbæk: »Vildttyven«, Otto Møller: »Forskellige efterladte optegnelser om Gyllingnæs og dens beboere«. Det meste af det er digt. Otto Møllers optegnelser, der var meget spredte, er samlet af dr phil H. L. Møller og offentliggjort 1922 i aarbog for historisk samfund for Aarhus stift, og det er vel nok det mest korrekte, om end der stadig findes folk, der kan gøre ikke uvæsentlige indvendinger mod noget af det.

Axel Holm har i Kr Dbl 24. marts 1962 givet en fin skildring af Gylling:

»Det vil være vanskeligt at finde et sted, der er kønnere end Gylling og bedre viser, hvor god og fin den gamle landsby er, og til sognet føjer sig næsset med den vidunderlige natur og godset Gyllingnæs, der har en mærkelig og romantisk historie.

Aaen snor sig mellem smøger med gamle huse, og midt i byen sammentrækkes al den gamle landsbys ynde og aand. Her er kirken og bindingsværks-præstegaarden med to fløje. Ved opkørslen til præstegaarden staar en mindesten for *Otto Møller*, der var sognepræst i Gylling fra 1870 til 1915, paa den anden side vejen en mindesten for *Karen Jeppe*, lærerdatteren fra Gyllingskov skole, hun blev missionær blandt armenierne, og saa den saakaldte kvindeeg for kvindernes ligestillen med mænd ved grundloven af 5. juni 1915, hvad angaar valgret til Folketinget. Bag disse ting tegner aaen sig som en streg under det ædle bybillede.«

– – –

»I mange aar tilhørte Gylling sogn og godset *Aakjær* samme ejere. I 1797 solgte den holstenske grev v Dernath paa Aakjær paa grund af økonomiske vanskeligheder de til Gylling by hørende jorder, saa fæstebønderne blev selvejere, og *Gyllingnæs*, der nærmest laa som en urskov med vældige ege, solgte han til englænderen *John Smith*, købmand i Altona. John Smiths hensigt med at købe Gyllingnæs var at udnytte de store skovarealer, der dengang strakte sig over det meste af ejendommens jorder. Han huggede løs paa de store ege og solgte dem til Englands flaadebygning. John Smith viste sig sjældent i Danmark, men hans søn, John Smith junior, opholdt sig meget paa Gyllingnæs. Han holdt drikkegilder og jagter for sine engelske og tyske venner, og ind imellem jagede han egnens unge piger.

Herskabet følte sig uden for landets love og gjorde, som det ville. Det var i tiden efter englændernes angreb paa København, og det var næppe uden grund, at man ansaa John Smith junior for at staa i ledtog med Danmarks fjender. Nogle aar efter den gamle John Smiths død, købte hans bror, *George Smith*, der ogsaa var tysk købmand, Gyllingnæs, der var i stærkt forfald. Han lod *Johan Heinrich Hoffmann*, gift med en datterdatter af gamle Smith, Mary Torreton, bestyre godset fra 1817 til 1825, og det blev den forfærdeligste tid, der har været paa Gyllingnæs, i al fald set med danske øjne. Der førtes desuden et liv med svir, slagsmaal og usædelighed. Skønt Hoffmann stammede fra Sydtyskland, var han en raa, preussisk junkertype, der pryglede sine arbejdere. Han kunne ikke fordrage danske arbejdere, og der kom en mængde tyskere til godset. Den reventlowske skovforordning, hvorefter højskov ikke maa forvandles til ager, eng eller græsgange, blæste han paa og solgte løs af egene, imod George Smiths vidende. Hoffmann mente at sidde paa Gyllingnæs som medejer, efter et brev han havde fra George Smith. Da Smith blev klar over forholdet paa Gyllingnæs, ville han sætte Hoffmann ud. Smith indfandt sig med nogle mænd paa Gyllingnæs, og det kom til en blodig batalje mellem Smiths danske og engelske og Hoffmanns tyske folk. Smith maatte fortrække, og i en retssag gav højesteret Hoffmann medhold i, at han maatte være medejer. Den gamle brite

indledte saa en økonomisk krig mod Hoffmann, og det endte med, at Hoffmann forarmet maatte fortrække, og sejrherren stod med et ribbet gods.

Nogle aar efter skænkede George Smith Gyllingnæs til sit barnebarn, Georgianna, der var gift med *Robert Stapleton*. Der hvilede en mystik over Stapleton, der senere lod sig kalde St. Aubin. Man sagde, at han havde haft en fortid med sørøveri og mord. Han var indesluttet, og der kom ingen paa Gyllingnæs. En dag forsvandt Stapleton, og der blev givet skilsmisse for ægteparret. Georgianna var overordentlig smuk. Hun lod sig kalde lady. Hun blev efterhaanden ret velhavende, og en dag forlod hun Gylllingnæs sammen med sin søn, der var fra et ægteskab, hun havde haft, før hun blev gift med Stapleton. I 1832 solgtes Gyllingnæs til Frederik Mylord fra Holsten. Efter hans død solgte enken i 1852 godset til Konstantin Bruun, og derefter har det været paa danske hænder. Bruuns eftermand, *A. P. V. Krohn,* opførte den nuværende hovedbygning. Efter flere ejerskifter solgtes Gyllingnæs i 1936 til *Niels Baner,* Rask Mølle, og det er hans enke, *Eva Baner,* der i dag har Gyllingnæs.

Gyllingnæs ligger med sin lave strand ud for Horsens fjord. Fra næsset ser man de smaa øer Alrø og Hjarnø, mod øst Samsø, mod nord Tunø, mod sydøst Endelave. Godset er paa 1080 tønder land, deraf de 350 skov. Det har i dag *Niels Orla Hansen* som forvalter. Det er nu mere veldrevet og konsolideret end nogensinde i dets omskiftelige historie. Eva Baner holder haand over romantikken paa Gyllingnæs uden smaaligt hensyn til, at alt skal drives rationelt. Vejen derud gennem skoven adskilles fra stranden af et stykke troldeskov, en bræmme af gamle ege, der giver fornemmelsen af næsset i tiden, før det blev beboet. Kristtorn faar lov at brede sig i skovbunden paa den anden side vejen. Vildtet føler sig tryg derinde. Edderfugle mærker freden og flokkes ind mod næsset. Et sted under egene ud mod stranden valgte Niels Baner sit gravsted. Ingen fremmede har adgang til skoven. Det er menneskenes egen skyld.«

Fra den ældre præstehistorie

Ingen sp er forflyttet herfra siden reformationen, og der har siden 1536 kun været 14 sognepræster. Blandt præsterne kan nævnes *Peder Sørensen Spentrup* (1688–29). Hans datter blev gift med eftermanden *Dines Ovesen Guldberg* (1729–58), »en velaarvaagen sjælesørger«. Biskop *Hygum* skriver, at G med »særdeles færdigheds kraft og eftertryk taler ordet og trænger ind dermed i tilhørernes hjerter. Men der fandtes kun liden frugt deraf i menighedens og ungdommens hjerter«. Biskop *Bornemanns* datter, *Hedvig Rosenørn,* der var gift med ejeren af Aakjær, anordnede 1745 daglige andagter i G kirke, hvorfor degnen skulle have 5 rdl aarligt. (Elle J, 87). Trods pietistisk forkyndelse blev der ingen pietisme her. Pastor *Peter Vitussen Bering* (1758–89) var en anset mand, i slægt med Vitus B. Hans datter blev gift med eftermanden, konsistorialraad *Chr. Fr. Ingerslev* (1789–1840), der gn sin lange præstetid her var meget anset. Hans 50 aars jubilæum fejredes som en sognefest. Han skrev flere bøger, præget af oplysningstiden, f eks om »Den retskafne og gudfrygtige bonde, en belærende fortælling for almuen paa landet«, flere afhandlinger om skolen. Hans søn, den kendte rektor i Aarhus, professor *C. F. Ingerslev,* udgav efter hans død en samling af hans prædikener, i oplysningstidens stil. Otto Møller fortæller, at paa næsten alle større gaarde sad der tyskere. Ogsaa præstegaardens forvalter var tysk. De talte plattysk. Efter 1848 forsvandt de alle, undtagen en familie, der sad paa Gyllingnæs til 1887.

Tiden efter 1840

Fra 1840 til 1915 var kirkelivet ganske præget af fader og søn, præsterne *Hans L. Møller* (1841–70) og *Otto Møller* (hjpr her 1860, sp 1870–1915). Begge omtales nærmere ndf. Hans L. Møller var en lærd mand, en sognefader i gammeldags forstand, grundtvigsk præget.

Som ung hjpr her blev *Otto Møller* (og hans ven *A. Kirkeby)* midtpunkt i en vækkelse, der mærkedes ud i nabosognene, og den fik adskilligt større betydning end missionsforeningens noget spredte arbejde. Otto M skriver om sin første præstetid, at »det var en forunderlig foraarstid, da der overalt laa spirer i jorden og ventede paa, at en solstraale, en aandsluftning skulle naa til dem«. Hans indsættelsestekst var lignelsen om sædemanden og de 4 slags sædejord. Otto Møller har flere gange skrevet om den lydhørhed, der prægede gudstjenester og møder her i disse sogne og om trangen til at høre ordet om frelse. I en prædiken, holdt en menneskealder senere (fra Gylling kirke, 1931, s 356) taler han om skarerne, der fulgte Jesus og tilføjer nøgternt og redeligt: »Der var nok dem, der mente, at det var *deres* ord, som frembragte den store vækkelse. Men det var sandere at erkende, at andre havde arbejdet, og vi gik ind i deres arbejde. Der var af fromme forældre, af alvorlige præster og lærere lagt en sæd, som nu fik en hastig grøde, saa der med eet stod marker, hvide til høst. Et saadant arbejde kan gaa langt tilbage, saa vi ikke kan følge dets spor.«

Otto M holdt i disse aar bibellæsninger i Gylling kirke, undertiden med stor tilstrømning. Ved disse møder, der varede 2–3 timer, kom der 4–500 mennesker, »saa folk var nær ved at kvæle hinanden, thi de stod ovenpaa hinanden, og man kunne hverken røre hænder eller fødder« (Breve I, 29). Han begyndte ogsaa at holde folkelige og kirkelige møder uden for kirken, hvor folk sang de ny sange, mens man i kirken brugte Evg kr salmebog.

Da den gamle *Hans Møller* døde 3. okt 1870 ville den unge *Otto Møllers* mange venner her nødigt skilles fra ham. Han havde som hjpr hos sin fader i 10 aar vundet deres hjerter, og det trak op til, at det ville gaa her som andre steder: Naar menigheden ikke kunne faa den præst de ønskede, ville de danne en valgmenighed om ham. Der var ikke megen udsigt til, at saa ung en mand kunne faa saa stort et embede. Man begyndte at tegne bidrag til en valgmenighedskirke, der skulle ligge smukt paa Bredkær mark. Otto M var be-

tænkelig p gr af det politiske uvæsen. Der blev samlet underskrifter fra beboerne om at faa Otto M til sognepræst, og skønt han var en af de yngste af de 50 ansøgere, fik han embedet. Han fortæller selv, at to mænd fra Gylling henvendte sig til *Carl Ploug,* og han fulgte dem til ministeren, til *Hall* og til kongen. Biskop *Brammer* havde anbefalet Otto M til embedet. Og da Hall læste hans anbefaling, skal han have erklæret: »Ja, naar biskoppen, som jeg ser, anbefaler og vil bære ansvaret, saa lad ham bare det, og saa skal han sku' have embedet.« Efter udnævnelsen faldt valgmenighedsplanerne foreløbigt bort. (Se Odder valgmgh, s 132).

Holger Begtrup skriver i »Dsk Mghliv i gr Kredse«, IV, 1933, s 172 f bl a:

»Sin første præken holdt *Otto Møller* den 7. februar 1858. Kirken var fyldt, og folk syntes godt om den unge mands røst og forstaaelige danske tale. – »Det var en underlig tid,« skriver Otto Møller i sine erindringer, »da jeg begyndte at prædike derhjemme, og det gik nu temmelig jævnlig paa, at min fader ville være fri en søndag, ligesom jeg da ogsaa begyndte at føle virkelig trang til at faa sagt noget. Det var en underlig foraarstid, da der overalt laa spirer i jorden og ventede paa, at en solstraale, en aandsluftning kunne naa til dem. Der behøvedes kun at tales om frelse, virkelig frelse fra synd og død, saa var der flere og flere, der lyttede og lod sig vække ved denne tale; de stod ligesom beredte til at tage derimod.«

I den vækkergerning, O. M saaledes begyndte, fik han en god medarbejder i den jævnaldrende teologiske kandidat *Anton Kirkeby.* – De havde gaaet i skole sammen i Horsens. Men det var først nu, de lærte hinanden nærmere at kende og kom i fortrolig omgang med hinanden.

O. M og Kirkeby overvejede med hinanden, hvad der kunne gøres for at fremme det opvaagnende liv. Det var ikke nok, at der blev præket derom i kirken, især saa længe man der maatte nøjes med den evangelisk-kristelige salmebog med Mynsters tillæg. Og det saa meget mere, som den stivsindede gamle degn, hr. *Wissing,* var en stor hindring for levende kirkesang. Men det var *Otto Møller* meget om at gøre, at folkene i Gylling kunne faa del i den ny salmesang, som havde betydet saa meget for ham selv under hans ophold i København. – Derfor maatte der holdes forsamlinger med fri tale og salmesang udenfor kirken, og det gav anledning til sammenkomster i hjemmene, hvor O. M og Kirkeby førte ordet, og hvor Grundtvigs salmer blev sunget med megen glæde.«

I J. P. Bangs bog om O. M hedder det s 49 f:

»Den 18. febr 1860 blev O. M af biskop Brammer ordineret til kapellan i Gylling. Han kunne nu bruge kirken til møder, og de tidligere forsamlinger i husene, tilsidst i skolen, henlagde han nu til kirken under navn af bibellæsning over Apostlenes Gerninger. De holdtes en gang om ugen i den overfyldte kirke; det var om aftenen fra 7–9, og folk kom kørende og gaaende dertil længe i forvejen og videnom i flere miles afstand. Der foregik en vældig vækkelse, som strakte sig over hele Hads Herred og meget visnede vel igen, men meget holdt sig ogsaa og førte for menneskelige øjne til glædelig tro. Det var den gang en underfuld grødetid, da der kun behøvede at kaldes, saa var der mennesker, der vaagnede. Hans fader var urolig ved dette umaadelige røre; han havde nok hørt om saadant andetsteds og til andre tider, men aldrig selv set noget saadant. Han holdt sig borte derfra og var nærmest bange derfor, og han talte mange gange advarende ord til sønnen, men prøve paa at standse det kunne og ville han ikke. Men der rejste sig naturligvis ogsaa modstand i sognet. Den gamle degn, *Wissing,* var selvfølgelig smækvred, særlig over den ny sang, der lød ved aftenmøderne og i husene, men hovedmanden for oppositionen var den mægtige enevældige sognefoged og sogneraadsformand, senere kammerraad *Peder Mortensen.* Der havde i begyndelsen hersket det bedste forhold mellem de to familier; O. M havde været glad ved at komme der, baade som dreng og som student. Men da han blev kapellan og talte ud til folk, gav *Mortensen* ham en formaning om at gaa læmpeligere til værks, og da det efter hans skøn ikke frugtede, saa blev han en hadsk fjende af alt, hvad kapellanen tog sig for; han samlede sig et parti af de ældre gaardmænd, og med dem dannede han modstand og forhindring mod alt, hvad O. M ønskede at virke for. Det var et sørgeligt syn at se paa, hvor meget godt og elskværdigt der lidt efter lidt fortæredes hos ham; men han blev i mange aar en slem plage for den unge præst. Han kom jævnlig i kirken med brask og larm og gav paa alle maader tilkende, hvor meget det hele var ham imod. Dette hans hovne og trodsige drilleri førte til, at sognet delte sig i to fjendtlige lejre, der først efter mange aars forløb, og efter at Mortensen var flyttet fra Gylling, atter samlede sig i nogenledes fred. Der blev vel ogsaa nok, siger O. M selv, fra hans side begaaet mange fejlgreb og uforstandigheder, idet han ikke viste den rette sagtmodighed overfor saadan modstand. Men alt det taabelige drilleri fandt støtte i dette, at hans fader altid holdt sig udenfor og var ængstelig ved den hele bevægelse. Baade degnen og kammerraaden mente at have tildels medhold hos ham, hvad visselig var indbildning, men det gjorde ikke lidt fortræd og bragte pinlig splittelse ind i mange huse«.

Da pastor *Anton Kirkeby* i 1862 vendte tilbage som kapellan i *Odder,* genoptog han og O. M deres tidligere samarbejde. – Herom skriver O. M i sine erindringer: »Den store vækkelse, der havde bredt sig til hele herredet, traadte Kirkeby nu midt ind i, og han tog Odder, Randlev, Saksild og alt nordpaa lige til Beder under sin forsorg. Der kom nu end mere fart i tingene, idet vi holdt møder i forening her og der. – I *Odder* blev der holdt kirkelige møder, fra først af egentlig kaldt skolemøder, for hele egnen, og mange møder holdt vi i en gaard, *Bredkær,* i Randlev sogn.«

»I mange stykker var Kirkeby og jeg ikke enige; han tilhørte gennem Blædel den indre mission; han ville vækkelse og holdt alle paa

vækkelsens standpunkt. Jeg synes, at hans taler som oftest var ens og temmelig trættende; men de tiltalte folk i stor maade, og de vidste intet mere løftende end at høre paa denne monotone, tordnende tale. Han fik den gamle, blinde *Jens Dyrholm* derover flere aar i træk, og denne gamle mand kunne tale og bede timevis, og folket holdt ud at høre paa ham. – Alt hvad der kunne fremme vækkelsen og fremkalde forargelse hos »verden«, var efter Kirkebys hjerte. Mod mig var han en trofast ven og fandt sig saare godt i, at jeg ofte talte i en anden tone end han. Og at vi var og vedblev at være saa gode venner, bidrog efter min formening ogsaa til, at han ikke kom ud i det vilde, som Indre Mission flere steder er endt i. – Ved præstekonventerne i Odder, hvor præsterne fra Hads og Ning herreder samledes, var vi to kapellaner en plage for de andre, og tilsidst hørte disse møder helt op, hvad der vel ogsaa var det sundeste.«

Holger Begtrup skriver (s 170):

»Det var O. Ms overbevisning, at en dansk folkelig vækkelse burde gaa haand i haand med den kristelige. Derfor indskrænkede han sig ikke til at føre opbyggelig tale ved de møder, han holdt, men optog ogsaa et folkeligt oplysningsarbejde og holdt mange historiske foredrag. Blandt andet udarbejdede han med stor grundighed en lang række foredrag om *Grundtvigs* liv, som han var meget glad for at sysle med. – Han var ogsaa med til at sætte en friskole i gang i Gylling, og selv efter at han var blevet temmelig kritisk overfor dens virksomhed, hjalp han dog stadig den ærlige og begejstrede friskolelærer *H. K. Frandsen* til at kunne fortsætte sin gerning.

Men desværre varede det ikke mange aar, inden Otto Møller tabte troen paa hele den folkelige livsbevægelse, som Grundtvig og hans venner havde fremkaldt, da han saa, hvorledes den efterhaanden fik et politisk præg og gjorde »folkeligt selvstyre« til sit hovedmaal, mens den aandelige side af livet maatte træde i skygge derfor. For hans øjne saa det ud, som den aandløse materialisme, der blev forkyndt af Aarhusegnens demokratiske førere, dr *Gert Winther* og *Lars Bjørnbak*, tog luven fra den folkelige danskhed. Han advarede offentlig imod »det forenede venstre«. Men han saa med sorg, at flertallet af hans sognebørn sluttede sig til det.«

Otto Møller skriver selv:

»Herhjemme i Gylling kom der noget mere ro i tingene, idet hele den nordlige del af egnen nu holdt sig til Odder, hvortil de endog kunne løse sognebaand. I stedet for bibellæsningerne i kirken om aftenen, samledes vi nu mindst en gang om maaneden i en gaard, der laa lidt ude paa marken, og som tilhørte *Christen Christensen*. Han blev ligesom menighedens vært og bragte i mange aar store ofre ved at have alt dette rykind hos sig. Efter nogle aar blev der i 1872 ligefrem bygget et forsamlingshus til hans gaard, rejst ved fælles sammenskud; men han modtog og bespiste alle dem, der forsamlingssøndagene ville tage ind hos ham. Han dannede uden store gaver i andre retninger støtten for bevægelsen her paa egnen, og alle respekterede ham som en slags husfader.«

Ved møderne brugtes Grundtvigs festsalmer, men i kirken maatte vi stadig trækkes med den evangelisk-kristelige. Et forsøg paa at faa konventssalmebogen indført strandede paa *Mortensens* modstand. Degnen maatte han trækkes med til 1867, da han maatte gaa af. De fik saa en udmærket kirkesanger, men de maatte blive ved den evangelisk-kristelige salmebog, saa længe den gamle præst levede. Først 1884 forlod kammerraad *Mortensen* sognet.

Men hele denne kristelige og, vi kan tilføje, dansk-folkelige bevægelse skulle det nu gaa svært tilbage med, idet en ganske anden bevægelse, den politiske venstrebevægelse, trængte sig frem og optog sindene. *Otto Møller* skildrer det saaledes: »Mens *Kirkeby* var i Odder kom der en sag op mellem os to paa den ene side og de fleste af vore vakte venner paa den anden side; det var politikken. Vi havde her lige siden 1849 haft *G. Winther* til rigsdagsmand; han var beslægtet med folk her i kredsen og var derfor blevet valgt. Han var en snu person, der efterhaanden havde indpodet de fleste sine sølle demokratiske grundsætninger, dette, der siden fik sit klare udtryk i *Lars Bjørnbak*. Gylling sogn var hidtil holdt udenfor dette uvæsen, og det var Mortensen, der var mægtig for det; men alle de andre egne her i herredet var lige besatte af det. Alle holdt de slette, giftige aviser, den gang »Nørrejysk Tidende«, senere »Dansk Folketidende«. Det var ikke saaledes, at vi ville drive politik paa vor vis, vi ville slet ikke politisere. Men vi saa i det hele bondevenneuvæsen en fjende af det, vi ville: en folkelig, dansk og kristelig vækkelse, og vi saa i det stykke ikke fejl, hvad eftertiden har vist. Vi holdt saa da et stort møde om denne sag med de fremmeligste mænd paa hele egnen, og vi talte saa rent ud som muligt; men her var vi afmægtige. De fandt sig i at høre paa os og sagde rørende nok, at de syntes lige godt om os, fordi vi havde en anden mening end de havde, men de blev ved deres og ved *Gert Winther*. Og saaledes er det jo for resten blevet ved at være i lange tider, at venstremænd ikke bryder sig videre om det, at deres præst er uenig med dem i deres politik. Venstremænd fordømte slet ikke deres præst, fordi han var højremand, og de mente vel endog, at han ikke kunne være andet. Selv da riffeluvæsenet var i flor, gjorde det ikke noget, at man misbilligede det, kun man ville tie. Det kunne venstremændene virkelig rose sig af, at det var ikke dem, der brød med deres præster, kun de ville ved at tie godkende deres færd. Men hvordan skulle man tie, saa længe man havde haab om, at den ulykke, man frygtede, endnu kunne afvendes? Men den modstand, vi her forsøgte at rejse, var spildt; uvæsenet trængte frem, visnetiden kom, og der visnede til alle sider. Hvad der før lovede en løftelse i aandelig henseende, sygnede mangfoldige steder hen, idet madstræv og dans efterhaanden indtog pladsen. Vi led et stort nederlag, der viste, at det, vi ansaa for en vækkelse, saa mangfoldige steder ikke var det. Vi var i mange maader blevet narrede af skin, og det maatte jo minde om, at vor hele virksomhed havde været overfladisk, i ord, ikke i kraft; thi der høstes ikke meget ringere, end der saas. Det har været meget ydmygen-

de, hvad vi den gang oplevede, men det var jo dog bedre at ydmyges end at blive i skinnet endnu længere.«

Om forbindelsen med det grundtvigske vennelag fortæller O. M følgende: »Min fader stod ikke i personligt forhold til nogen. Jeg var i 1860 paa Fyn for at vie min broder, hvis bryllup stod paa Langeskov, og jeg besøgte ved den lejlighed Birkedal, hvor jeg traf *Kr. Køster* som huslærer. Med *Birkedal* fulgte jeg til et Missionsmøde i Nyborg, hvor *Kirkeby* ogsaa var med. Jeg saa dér nogle af de fynske grundtvigianere som *Helweg* i Odense, der talte om hele den missionssag, *Melbye, Brandt* i Ollerup, der skulle lede en missionsskole. De ledende mænd i denne sag var *Kalkar* og *H. C. Rørdam;* men jeg fik en følelse af, at det mere var en kunstig drevet plante, en mission med penge uden noget kald og fremfor alt uden nogen mand. Senere var der atter missionsmøde i Aarhus, hvortil jeg ogsaa var med, men følte mig endnu mindre tiltalt af talerne dér. Derimod lærte jeg dér at kende *Laurberg,* kapellan i Bredsten og *Svejstrup,* Nørup. Paa egen haand havde jeg dernæst besøgt *Fog* i Skjold paa den anden side Horsens fjord. Det var efter anvisning fra *Birkedal,* og jeg fandt dér en meget god modtagelse, kom der ikke sjælden i de følgende aar og havde i ham og hans hustru trofaste venner, indtil de døde. De var ultra grundtvigianere, især fruen, men det var oprigtige og trofaste mennesker. Jeg besøgte ogsaa *Laurberg,* der siden døde som præst i mit fødested, hvor han fremkaldte en stor vækkelse. Og naar jeg besøgte *Laurberg,* tog jeg i almindelighed ogsaa over til *Svendsen* i Jelling, med hvem jeg ogsaa levede i trofast venskab, lige til hans død. Han var en særegen, begavet og dygtig mand, og hans lige som seminarieforstander har der vist ikke været. Han bad mig tilsidst, da han begyndte at blive svag, om, at jeg ville søge Jelling, naar han gik bort. Men da det skete, var jeg ikke i stand til at gøre det og havde maaske heller ikke duet til den gerning. Han og *Fog* i Skjold var dem, jeg fandt mest hos af det, jeg satte pris paa. Svendsen udmærkede sig ved sin djærvhed og uforfærdethed, Fog ved sin humor og ydmyghed, men hver paa sin maade var de overordentlig tiltalende og befrugtende at være sammen med.«

I aaret 1863 kom O. M med til det første af de saakaldte vennemøder. Han boede da hos *N. Lindberg,* der den gang boede hos sin moder. Dér traf han kandidat *H. Brun* fra Norge og Arnesen. Hos *Skat Rørdam* traf han sammen med en anden kreds af grundtvigianere, blandt andre *Hostrup,* der syntes ham noget »kold og ophøjet«. Nu følte han sig vel tiltalt af meget ved dette vennemøde, saaledes særlig af de store møder, hvor *Grundtvig* selv talte, men der var dog ogsaa meget, der stødte ham, saaledes især den gensidige ublu ros og beundring, som deltagerne overøste hinanden med; han fik et stærkt indtryk af et parti, der var meget tilfreds med sig selv; kort sagt, det var ham for hedt og selvbehageligt. Paa dette møde saa han ogsaa første gang sin senere trofaste ven, *C. Balling,* »Vægteren«s udgiver. Han kom da ikke mere til noget vennemøde: dels fordi der altsaa var ham for varmt, og dels fordi hans helbred allerede den gang blev saa usikkert, at han stadig havde vanskelighed ved at være med, hvor der var stort røre, ud over en dag.

I anledning af, at hans næstældste søster var kommet i huset hos pastor *Th. Fenger* i Aale, drog O. M ned og besøgte dem og kom derved i med *Jens Jørgensen* paa Bjerregaard, en af de gamle forsamlingsfolk. Han var der siden flere gange, og der blev holdt en stor forsamling, hvor han traf Svendsen, *P Larsen Skræppenborg* fra Dons, til hvis store høstgilde han ogsaa en gang blev hentet ned. Her traf man paa de gamle forsamlingsfolk, men ogsaa her greb politikken forstyrrende ind og bevirkede, at det store røre, der var i egnen om Aale den gang, tabte sig, og det meste endte vist i visnen.«

Foruden de maanedlige forsamlinger i *Chr. Christensens* gaard begyndte han ved denne tid en gang om ugen vinteren igennem at holde danske møder, først hos en gaardmand *Peder Jensen,* siden i mange aar i den friskole, der blev oprettet 1866. Ved disse møder behandlede han allehaande historiske spørgsmaal, holdt f eks to rækker foredrag over verdenshistorie, over danmarkshistorie, over oldsagn og oldsager, over ordsprog og folkeviser; og allehaande gamle og ny viser blev sunget. Det holdtes gaaende, til ogsaa her politikken trængte sig ind.

Friskolen var efterhaanden blevet en nødvendighed, da den gamle degn ogsaa lod det gaa ud over de folks børn, han ikke kunne lide. Tolv mænd sluttede sig sammen om at bygge en skole og lønne en lærer, og gennem Svendsen fik de anvisning paa *H. K. Frandsen,* lærer i Bering. Han blev ogsaa antaget med en temmelig ringe løn og altsaa ogsaa under knappe kaar. Det gik godt i mange aar, men ogsaa denne skole visnede og gik ud som saa meget andet, da de politiske uaar oprandt.

Af stor betydning blev det for Otto Møller, at *Jens Nørregaard* og *C. Baagø* oprettede højskolen i Testrup 1866. Navnlig blev den livlige, iltre *Jens Nørregaard,* kaptajnen, med sin sans for orden og disciplin og den ivrige modstander af bjørnbakkeriet, O. M til megen glæde. De kunne tørne sammen, men aldrig mere, end at venskabet holdt gennem de mange aar til Nørregaards død.

I sine sidste aar sad O. M i sin hule i Gylling, agtet som en vismand, se ndf.

Pastor *N. Ravn Jensen* (1915–28) var en helt anden type end Otto Møller. Ogsaa han var en ensom mand i den store præstegaard. Han vil særligt blive mindet som kirkens restaurator, han fik forskønnet kirkens indre, og der samledes en trofast menighed om hans »til tider lyrisk bevægede forkyndelse med dens dirrende tone af den aldrig slupne sorg«. (Pastor Jens J. Nielsen). Ravn Jensen var gammel-grundtvigsk, en ægte og solid forkynder.

Saa fik Gylling for første gang i mange aar en ung sognepræst, 28 aar gl.

Pastor *Jens J. Nielsen* (1928–58) var en frisk, nøgtern og sund ung grundtvigsk præst. som fik god indgang. Han gjorde et stort arbejde for KS og har i »Menighedsbladet« 1945 givet en oversigt over det grundtvigske liv i

Gylling og omegn. Kredsen for KS havde c 70 medl, og hans princip var: Den aabne dør, velkommen til alle, der ville være med. Kredsen havde et alsidigt program. Og det var ikke blot grundtvigske navne, der stod som talere. F eks talte pastor *L. L. Meldgaard,* Odder, om Barthianismen, og professor, dr *R. Prenter:* Er kirkegang en livsnødvendighed? Foredragsforeningen og KSkredsen havde nært samarbejde til gensidigt gavn. Der blev holdt gudstjeneste i forbindelse med foredragsforeningens efteraarsmøde. Om vinteren var der jævnligt aftengudstjeneste med fremmede talere (c 200 delt). Da KS holdt landsmøde 1934 i Horsens, havde man en festlig udflugt til Gylling, og KS samledes i *Otto Møllers* kirke og præstegaard.

Pastor *Jens J. Nielsen* har ogsaa skrevet et tilbageblik om sporene efter den gamle, særprægede sognepræst, Otto Møller: (Mghbl, febr 45):

»Det kan nu være svært at skimte sporene i Gylling sogn efter Otto Møller 30 aar efter hans død. Tiden efter verdenskrigen 1914–18 bragte andre tanker paa bane; i sine senere aar var *Otto Møller* en udpræget enspændernatur, der sad hjemme, angst for alt overspændt og uægte, bange for alt, hvad der hed vækkelse, skeptisk over for alt nyt, og samtidigt kunne der være noget afvisende i hans holdning og væsen. Han fulgte nøje med i alt i sognet og i kirken, men han levede gemt i sin præstegaard uden menneskeligt fællesskab med sine sognebørn.

Deraf fulgte, at man, (maaske til sin forbavselse, naar man kom udefra) ikke kunne kalde Gylling sogn grundtvigsk. Tværtimod! Der er kun ganske faa grundtvigske. Men der er flere, der gerne ville høre grundtvigsk forkyndelse, vel at mærke, naar den ikke er altfor ensidig eller fyldt med specielt grundtvigske slagord og vendinger. Bjørnbaks indflydelse fra Viby havde sat saa dybe spor (striden mellem *Bjørnbak* og *Jens Nørregaard)* at man i Gylling sogn nødigst af alt ville kaldes grundtvigianere. Længe efter kunne den gamle strid trække fronten op, og først i vore dage er den nogenlunde udjævnet. Viby og Testrup udgør en uklar forening, hvor det er svært at skelne, hvem der har overvægten. Det kan synes, som om Bjørnbak sejrede, men det skyldes Otto Møller, direkte eller maaske mest indirekte, at adskillige dog ikke fulgte Bjørnbak. Det er den brede, ikke retningsprægede folkekirkelighed, der præger sognets aandelige geografi. Lidt IM, lidt flere grundtvigske, og en ikke ringe trofasthed mod folkekirken.

Pastor *Ebbe Juul* har været sp her 1959–63, se ndf.

Der er nu almindelige, folkekirkelige forhold, nogle gr, ikke meget retningspræg, KS, DdU, sdsk, fh, friskole.

Centralskole.

Blandt sognets lægfolk kan nævnes: Lærer *Jeppe,* Gyllingskov, lærer *Balling,* en »alvorlig og dannet mand«, som pastor *Borch,* Randlev, omtaler meget venligt (Borch, s 158), lærer *N. P. Haahr* (* 1889, lærer her 29), fmd for foredragsf, virksom i det grundtvigske ungdomsarbejde. Lærer *Gunnar Madsen,* G. Efterskoleforstander *Thure* har ledet KS og det grundtvigske arbejde.

Gdjr *M. P. Rasmussen* (* 1882) sogneraadsmedlem, folketingsmd, (radikal) 1929–50, havde mange tillidshverv.

Gdjr *Jens Carlo Andersen* (* 66) sogneraadsfmd, medl af mghraad og provstiudvalg m m.

Gdjr *R. Kuhr,* fmd for KS til 1930.

Friskole. Friskolen lededes i mange aar af førstelærer *H. K. Frandsen.*

Gylling efterskole

Paabegyndt som egnsskole nov 1932, da *H. Thure* og hustru overtog ledelsen. Eleverne kom cyklende hertil og havde undervisning fra kl 13 til 17,30. Det var i 5 mdr fra nov–april. Denne form blev drevet indtil 1960. Da indførelsen af 8. og 9. skoleaar blev indført og skolerne udbygget, var det nødvendigt – hvis man ville bevare efterskolen – at udvide til at have boende elever. Undervisningstiden er udvidet til 8 mdr fra sept til maj, og er for baade piger og drenge.

1927 oplyses: Kkg kunne være bedre, en del hørelyst, gode forhold. 1939: Kkg 7 pct, gode arbejdsmuligheder, hørelyst, 2 fh, KS, DdU, mange trofaste menighedskristne. 1947: Kkg 5 pct, alm folkekirk forhold. Lidt IM, ikke meget retningspræg, KS, DdU, 3 fam til valgmgh. 1958: Kkg 5 pct, nogle grundtvigske, færre IM, KS (50) sdsk (75) DdU (50). 1963: God kkg, 40–60 i kirke alm søndage, KS (50, sp), DdU (50), sdsk, 1 fam t valgmgh.

Gylling kirke. Skib og kor er romanske af granitkvadre paa skraakantsokkel. Begge døre og et vindue i korgavlen er bevaret. Spinkelt taarn med smukke blindingsprydede kamgavle og vaabenhus (mod syd) er senere tilbygget af munkesten. Skibet har bjælkeloft, koret hvælving. Kalkmalede dekorationer fra c 1550. Anselig altertavle fra 1638, skaaret af Peder Jensen, Kolding, med oprindeligt krucifixmaleri. Alterskranke fra 1735, alterstager fra 1655. Romansk granitfont med løver og løvværk. Daabsfad fra 1637. Egetræsprædikestol, udskaaren 1911 (Rs. Andersen) med statuetter af Peter, Paulus og Johannes, skænket pastor Otto Møller af menigheden omkr hans 60 aars jubilæum. Senkatolsk krucifix. Vestpulpitur fra 1627. Klokke fra c 1300 med indskrift. Portræt af Otto Møller, malet af Ølsgaard. Ligsten. Korsmærkede romanske granitsten. Kirkens indre og inventar smukt restaureret i 1920'erne. 210 sd. Orgel.

Mackeprang, s 258, 260, Wimmer: Dsk runemindesm II, nr 55.

Folketal: 1850: 1105, 1901: 1293, 1921: 1276, 1960: 1092.
Altergæster: 1922: 761, 1934: 504, 1942: 413, 1957: 272, 1962: 162.
Menighedsraad: 1922: 7 n gr, 1934: do, 1945: 2 gr, 5 u p, 1957: 1 soc, 6 n gr, 1961: 7 n gr.
Kommunevalg: 1943: Soc 89 (2), radikal 109 (2), venstre 222 (4), u p 67 (1). 1958: Soc 143 (2), radikal 41 (0), stre 222 (4), u p 67 (1). 1962: Soc 141 (2), venstre 290 (5), u p 102 (2). Fmd: Mejeribest **H. P. Dalby.**

Sognepræst

Indt 1859: a) 27 hvede, 105 byg, 71 havre, b) 36 rdl, c) 13 lpd ost, 51 sn æg, 51 gæs, d) 200 rdl, e) 170 td ld, 20 td hartkorn (afgift 25 byg, 40 havre, 30 rug, 700 rdl. God, firlænget egebindingsværkspgd. – 1870: Regul 3248 kr, netto 5010 kr. – 1913: 1. kl, 1931: 1. kl, 1946: 2. kl, 1958: 12. kl. Pgd fra 1720 og 1859.

10. 13. marts 1841–3. okt 70 (sp Taarup-KB 29. aug 27): **Hans Larsen Møller,** * 10. juli 97 Elleskov mølle, Hundstrup, Fyn. Forældre: Møller Lars Hansen og Ane Christophersdatter. Stud Odense 17, c jan 23 (1), hjpr Spjellerup-S 31. maj 23, † 3. okt 70. ~ 25. april 28 Sidse Marie Lang, * 25. april 08 Strøby, † 16. sept 77.

Forældre: Lærer Otto L (sønnesøn af sp i Højrup-Gestelev) og Anna Margrethe Nielsdatter.

(Skrev 39 om Reform i det kirkelige skriftemaal (Nord kirketid).

Hans L. Møller hørte til de gamle, lærde præster, som stod i patriarkalsk myndigt forhold til sine sognebørn, godt suppleret af sin dygtige hustru. Otto Møller omtaler sin faders udtryksfulde øjne, og da faderen var død, samledes sønnens sorg sig især over, at han ikke mere skulle se ind i disse øjne. Saa drømte han, at han saa sin fader, og hans øjne havde igen faaet den glans, de havde tabt i alderdommen. Paa sønnens forundrede spørgsmaal pegede faderen paa alteret i kirken, hvor de mødtes i drømmen.

Over alteret lyste bibelordet: Se, jeg gør alle ting nye! Det blev ham en trøst. (KS julebog, 1930, s 14).

Hans L. Møller havde i Taarup haft meget fattige kaar. Embedet var lille, børneflokken voksede, og det 3-sogns-pastorat var vidtstrakt og besværligt. Dertil kom, at Hans Møller var svag, og børnene blev vænnet til, at faderen skulle have ro. Befrielsen kom, da Hans L. M 1841 flyttede til en mildere egn og med kun een kirke. Det var biskop *Øllgaard,* Viborg, der udvirkede dette, da Chr. VIII var paa besøg i Viborg efter sin tronbestigelse. Meddelelsen om udnævnelsen kom netop, mens man skulle spise til middag og glædede sig til den herreret, som hvidkaalssuppe var. Præsten og fruen trak sig ind i en anden stue, maden blev kold. Et stort landkort blev bredt ud paa gulvet, og børnene blev undervist i Jyllands geografi og om vejen fra Taarup til Gylling.

Saa kom opbruddet. Der blev holdt auktion over en del effekter. Resten blev kørt den halve vej af folk fra Taarup, den anden halve vej af folk fra Gylling, og med hustru, 8 børn, en karl og en pige kørte Hans L. M den lange vej. Han saa aldrig Taarup eller Dalsgaard præstegaard senere. – I Gylling var der paa alle maader bedre forhold. M fik en dygtig forpagter til den store præstegaard, jorden var frugtbar, men ellers var det en mager egn i aandelig henseende.

Fru M fødte 5 børn i Gylling, men børneflokken blev ikke paa mere end 11, da 2 døde som smaa. Hans M underviste selv børnene fra kl 15 til 19, om formiddagen læste de lektier eller skrev opgaver. Ulydighed og gnavenhed straffedes med alvorlige klø. Og Hans M var mere til skræk end til glæde for børnene (J. P. Bang: s 24). 1847 kom der en dag en huslærer (c th P. O. Bloch, se sp Aal). Hans M holdt af at rejse, han rejste i Jylland og paa Fyn, han havde ofte sine børn med. Hos pastor *Holm,* Ronæs, saa Otto Møller 1844 første gang sin tilkommende kone. Hun var da 4 mdr gammel. – Under henv til her VI, 173 og 307 kan tilføjes at *Hans L. Møller* var fra Taarup-tiden *H. C. Rørdams* nære ven. De to havde i deres ungdom, før man endnu talte om Grundtvig, faaet tilskyndelser til deres aandelige liv fra grundtvigske kilder. *Rørdam* besøgte Hans Møller i Taarup og i Gylling og havde undertiden sin søn, *Thomas Skat Rørdam,* med. *Otto Møllers* og biskop *Thomas Skat Rørdams* livslange venskab begyndte altsaa i drengeaarene. Det gik ikke altid saa glat, men urokkeligt hjerteligt var det. Engang maatte *H. C. Rørdam* give Thomas husarrest, fordi han havde lagt sig ud med Otto og hans søskende. Inde i husarresten sad Thomas og truede med knytnæver, naar Otto viste sig udenfor. Og præstegaardens gamle pige mindedes Thomas som »en slemme knejt«, da han blev Sjællands biskop. *Hans Møller* og *H. C. Rørdam* drøftede indgaaende teologiske spørgsmaal og senere drøftede *Thomas Skat Rørdam* og *Otto Møller* paa samme linie i Gylling præstegaard.

Hans L. Møllers hustru, fru *Sidse Marie,* var en mild moder for sin store børneflok. O. M sagde om sine skoleaar: »Hvad skulle der være blevet af mig, om hun ikke havde bedt for mig!« (smst s 15). Der var fattige og nøjsomme kaar, og der blev arbejdet flittigt.

Præstegaarden var meget daarlig, og dyre reparationer maatte stadigt foretages. 1858 tog Hans M sin søn, *Theodor,* der var landmand, til forpagter. Han mente, at han kunne betale en højere afgift end den tidligere forpagter, og det gav Hans M mod til at bygge hele pgd om. Men det blev en meget dyr historie. Sønnen kunne ikke klare sine udgifter, kom i stor gæld, og Otto, der som kapellan skulle have 500 rdl aarligt naaede aldrig at faa mere end 200 samt en offerdag. Den ny pgd blev daarligt bygget (noget pindeværk, som stadigt skulle istandsættes, J. P. Bang, s 24).

Det ville føre for vidt at hidsætte den skildring, O. M giver, af sin faders virksomhed som præst og omegnens efter hans skøn »mere eller mindre umulige præster«. Han kom til at sætte stor pris paa sin fader, men var ikke blind for hans mangler. Hans prædikener var ret tørre fortolkninger af teksten med tilføjede formaninger; sagen var, at han egentlig ikke var præst, men lærd teolog, grundtvigsk teolog. Det var studierne, der havde hans interesse; særlig syslede han med kirkehistorie, eksegese og indledningsvidenskab til Bibelen; arbejdede ogsaa med at bevise den grundtvigske lære om trosbekendelsens oprindelse ud fra kirkefædrene; positive resultater kom der dog ikke ud deraf. Men efterhaanden som Otto voksede til, søgte faderen at interessere ham for sine studier, og paa flere punkter, saaledes i synet paa Johannes' aabenbaring og i opfattelsen af de 4 evangeliers forhold til hinanden, har han selv udtalt, hvad han skylder sin fader.

1845 husker han, at han var med sin fader i Aarhus og saa ham hjælpe med til at bære biskop Paludan-Müllers kiste ud af Domkirken.

Hans L. Møllers sidste tid var svær. Gennem mange aar var han afkræftet, uro og besøg var ham en plage. Til de legemlige lidelser kom anfægtelser. Det var panteismen, som ustandseligt anfægtede ham. Roligst var han, naar Otto var hos ham, men til alt, hvad sønnen kunne sige, svarede den gamle kun: »Jeg ved jo saa godt, hvad der skal svares, men det ser lige forkoglende og truende ud« (smst s 67). Atter og atter gentog han salmens ord: Herre, hvor længe? *Kirkeby* var der i august 1870 og tog dem alle til alters. Hans M var saare forknyt og saa med anger paa sit liv. Da Otto søndag 2. okt 1870 skulle over i kirken bad hans fader ham komme snart tilbage. Af-

tenen blev streng, og ud paa natten døde han. En underlig, sørgelig lettelse lagde sig over pgd efter denne lange strid. *Kirkeby* talte over ham. Hans tale findes i »Budstikken« 1870, nr 24.

Hjælpepræst hos pastor H. L. Møller
1860–70: (Sønnen): **L. Otto Møller**, sp her.

11. 20. dec 1870–13. jan 1915 (hjpr her 10. jan 60): **Lars Otto Møller**, * 20. febr 31 Dalsgaard pgd, Taarup. Faderen: Forgængeren her. Stud Horsens 52, c 58[1] (1), r af Dbg 92, Dbm 01, K II af Dbg 11 ved sit 50 aars jubilæum. † 13. jan 15 som Danmarks ældste fungerende præst. ~ 14. okt 68 sit næstsøskendebarn Johanne Frederikke Holm, * 26. jan 44 Ronæs pgd, Udby, Fyn, † 17. nov 32. Faderen: Sp Udby, Fyn, † 1860, se der. – Søn: Historikeren, red Erik M, fmd Historisk smf. Hustrus broder: Skjoldborg-K. Søster ~ Moth, Vinding-B-V. Brodersøn: Historikeren og politikeren, dr phil H. L. Møller, (* 61 i Gylling pgd, søn af præstegaardsforpagter Niels Møller), hvis dt er gift med domprovst, dr Paul Brodersen, Kbhvn.

Har leveret mange bidrag til Dansk Kirketid, Højskolebl, Vægteren, Nordisk Maanedsskrift, Nordisk Skoletidende, Nordslesvigsk Folkeblad, Budstikken, forskellige prædikensamlinger og udg. 61: Hvad er sandhed, 66: Smaabidrag til at oplyse den kirkelige anskuelses berettigelse, 70, 2. opl 72: Det faldne menneskes genfødelse og fornyelse ved daab og nadver, 72: Den hellige nadver, belyst i syv skærtorsdagsprædikener, 72: Skolegerning, tre foredrag v given lejlighed, 73: Politik og christendom, en lille lejlighedsbetragtning, 73: Gudstjeneste i skolen, fire foredrag for lærere, 76: Til alvor i skole og folkeliv, fire foredrag paa Testrup højskole, 77: Det genoprejste menneskes tjeneste i ordets forkyndelse og bekendelse, 78: »Den danske Højskole i Sorø«, betragtet som en dansk velfærdssag, 79: Jomfru Maria, syv taler fra bebudelsesdagen, 79, 2. udg 92: Den evangeliske historie, I–II, 80: Konfirmation, 81: Til forstaaelse og bedømmelse af nutidens fritænkeri, 83: Om flertalsregimente, nogle kun for christne forstaaelige overvejelser, 83: Over »Herrens Bord«, syv skærtorsdagsprædikener, 84: Genløsningen eller Jesu liv, død og opstandelse til verdens frelse, 86: Om forstaaelsen af nogle bibelord, en undersøgelse, 87: Lyst syn og bibelstorm, to lejlighedsbetragtninger, 88: Om vor frelse fra det onde, 89: Forsøg til en forklaring om St. Johannes Aabenbaring, 92: Den christelige vished eller »Troens fulde forvisning«, 93: Nogle støttepunkter under bedømmelsen af det Gl Testamente, foredrag, 93: Noget om determinisme og frihed, 96: Guds sanddrue, forstaaelige og evige ord, 99: Fra Gylling kirke, en aargang prædikener, 99: Vor Frelsers dødsdag, en undersøgelse, 00: En opdrager til Christus for dem, »som ikke have loven«, 00: Tro og gerning i strid og fred, nogle overvejelser, 03: Om død og evigt liv, nogle aftentanker, 03: Vejen til livstræet, 05: Den faste grundvold, et lille lejlighedsskrift, 06: Om sakramentordenes betydning og form, 07: Imod christendomsforfalskning, en indsigelse.
Efter hans død udkom: Otto Møller og T. Skat Rørdam: En brevveksling, I–II, 1915–16, 16: Ledetraad gennem Johs. evg, 26: Bibeltimer i Gylling kirke over Apostl Gern, 1931: Fra Gylling kirke, en aarg prædikener over 2. tekstrække (ved pastor G. Lassen, Ørting).

Om *Otto Møller*, Gyllings sognepræst, der er betegnet som Jyllands betydeligste præst omkr 1900, skal der i denne Præste- og Sognehistorie gives særligt fyldig besked. Vi holder os ikke her til de senere skrivebordsafhandlinger, men til skildringer, skrevet af 3, der stod O. M *personligt* nær i dagligdagen.

Af den meget store litteratur om Otto Møller, anføres her først uddrag af biskop *A. J. Ruds* skildring af O. M i Kirkeligt Samfunds julebog 1930, s 12 f.

Da O. M kun var 10 aar den gang, hans hjem flyttedes fra Taarup, synes den egn ikke at have øvet egentlig indflydelse i hans liv, og han omtalte den sjælden. Gylling desto mere; thi der havde han sit hjem i 74 aar og var kun borte derfra de 4 aar, han gik i skole i Horsens, og de 6 aar, han studerede i København. I 55 aar var han præst i Gylling.

I denne lange aarrække var han ikke ret mange nætter borte fra Gylling pgd. Som ung præst var han vist kun 3 gange i København. De sidste 40 aar af hans lange liv var han ikke i hovedstaden og i det hele kun yderst faa nætter borte fra hjemmet. Et saa udpræget hjemmemenneske var han, saa han uden protest af sine venner lod sig kalde en snegl, der trak sig ind i sit hus. Skrøbelighed bidrog fra begyndelsen dertil, men siden blev det en naturnødvendighed for ham. »De har et godt citat i Deres bog«, sagde han til Emil Koch, »at de fleste af menneskenes besværligheder kommer af, at de ikke holder sig hjemme«.

Gylling og den lille halvø, der hører til og udgjorde hans sogn, elskede han. Dens historie studerede han. Dens befolkning holdt han af og revsede. I sin alderdom nedskrev han en række optegnelser om sin hjemstavn. Dr H. L. Møller, hans brodersøn, har benyttet og bearbejdet dem i afhandlinger i historiske aarbøger – om Gylling, kirken, englænderne paa Gyllingnæs og om ridderen Laurids Trugotsen.

I en saadan optegnelse skriver O. M: »Da jeg den 16. okt 1841 med min fader første gang kom til Gylling, fik jeg et temmelig trist indtryk af det hele. Det var en vaad eftermiddag; alle byens gaarde med de graa lervægge saa fattige ud. Kun pgd og skolen var kalkede hvide, men pgd var ellers meget gammel og tarvelig ... Det første mere tiltalende indtryk, jeg fik i pgd, var den lugt af raadnende æbler, der var udbredt i haven, hvor vi undersøgte buskene under alle æbletræer«. – Han var tidlig en skarp iagttager af folk, deres arbejde, overtro, sædvaner og forlystelser, især af det skarnagtige og snurrige: »I min ungdom saa vi ved gilderne ofte en ældre gaardmandskone, der sad meget alvorsfuld ved bordet, og som sjældent smilte. Hun sank de haarde kløser, melboller i suppen, hele, og man kunne se paa hendes hals, naar de gled ned«. – Folk i Gylling betragtede ham altid som en af deres egne og kaldte ham længe uden videre: Otte, indtil respekten for ham som den myndige præst var bleven stor og stoltheden over, at det var deres præst, ikke ringe.

I »Deliberationsprotocol ved lærer-forsamlingerne i Horsens lærde skole« findes anført, at »Discipel Lars Otto Møller indmeldtes den 31. juli 1848 og fik plads som nederst i 5. klasse«. Ved lærermødet 28. juli 1849: »Fra 5. til 6. klasse opflyttedes H. Pedersen, Møller osv. Begge disse fik præmie af det Flensborgske Legat. Møller fik Mynsters Betragtninger, 2 dele«. Samme protokol røber gentagne gange i de 4 aar nogen misfornøjelse med klassens fremgang i sprog: »Fremgangen er endnu ikke tilfredsstillende«, »sproglærerne er endnu ikke helt tilfredse med disciplene. Pedersen undtaget«. Den 21. juli 52 dimitteredes Otto Møller

til universitetet med første karakter. Sprogene stod han svagest i, men i arithmetik og naturlære fik han ug.

Han omtalte ikke denne skoletid med glæde eller tilfredshed. Men han mente vel alligevel, at man kunne komme vel igennem. Han satte 1895 sin eneste søn Erik ind i samme skole. Hvor kunne han ellers faa ham gjort til student! Og student maatte han jo blive for at naa sit maal.

At treaarskrigen med alt det derhenhørende har bidraget mægtig til at vække ham, holde ham i aande og fri ham fra dødbideri, kan ikke betvivles, selvom intet her kan anføres til bevis derfor. Maaske formaningerne til mere paapasselighed med sproglektierne har haft deres begrundelse i, at der har været altfor meget at leve med i under krigen.

Saa kom de 6 aar med teologiske studier og samliv med gode kammerater, først og fremmest med *Skat Rørdam* og *Niels Lindberg*. Det var jo ungersvende med liv og kraft i. Deres aandelige tilflugtssted havde de i Vartov, og de har taget parti i tidens kampe. Thi da *Skat Rørdam* mange aar efter rykkede ind i bispegaarden, mindede O. M ham om, at nedenfor den havde de engang gaaet sammen som unge brushoveder med knyttede hænder.

Med det teologiske fakultet var han lidet tilfreds. »For mit eget vedkommende kan jeg nemlig ikke opdage at have haft den ringeste nytte af universitetet.... Om jeg kun havde kendt manuduktør Scharling og aldrig øjnet en dr theol, havde jeg faaet netop det samme i udbytte«. Det var især *H. N. Clausens* teologi, der var ham en vederstyggelighed, og han var en af de første, O. M vendte sine vaaben imod i Dansk Kirketidende. Clausen tog det med tilbørlig overlegenhed i en lille pjece om præstefrihed. Alt dette havde, eller maaske fik, tillige en anden side. Thi O. M ville meget gerne have, at Rørdam skulle blive professor, og Clausens selvbiografi fandt han mange aar efter adskilligt kønt og godt i.

Han fik altsaa sit laud 1858 og drog hjem til Gylling for at fortsætte de studier, han aldrig lagde til side. Dermed var udlændighedstiden omme.

Hvordan mon han nu var, den unge *Otto Møller*, da han begyndte sin lange præstegerning? Hvordan skal man tænke sig hans personlighed og den udrustning, hvormed han tog sin gerning og sin strid op?

Han hørte til de svært bevæbnede, og hans rige evner modnedes gennem en sund, langsom vækst.

Han havde skarp iagttagelsesevne. O. M behøvede blot at gaa en tur i haven for at gøre iagttagelser, der satte hans fantasi og eftertanke i bevægelse og gav ham impulser til studium. Derfor blev han en polyhistor, der med vaagne sanser og forundret sind sugede næring af alt for sit tankeliv og fromhedsliv.

Hans logik var klar og skarp. Det var ikke tilfældigt, at han i skolen udmærkede sig i matematik og naturlære. Han kunne paa sine gamle dage blive saa optaget af en matematisk opgave, at han ikke fik ro for den, før den var løst, selvom hans læsning paa det omraade ikke gav ham anvisning paa fremgangsmaaden. Han fandt gennem fantasien en vej til en løsning. En tid studerede han kemi.

At han fik saa meget ud af de vidt forskellige emner, han optoges af, beroede paa en overordentlig koncentrationsevne, der samlede hele hans sjæl og interesse om at faa besked eller se sammenhæng i tingene. Hans tanker fulgte hensynsløst radikalt de baner, de maatte gaa, og samtidig var han i ærbødig samvittighedsfuldhed ualmindelig konservativ i sin livsanskuelse.

Indtil 1864 havde han en hyppig anvendt forbindelse med en tysk antikvarboghandler, omend den tyske videnskabelighed og spekulation inderst var ham inderlig imod; men han ville vide besked. Efter 1864 blev den forbindelse afbrudt.

Begivenhederne den gang, Danmark var i livsfare, de folkelige ydmygelser, folkets sløvhed og materialisme rystede hans altid varme og bekymrede fædrelandssind paa det dybeste og blev bestemmende for ham og hans politiske anskuelser resten af hans liv. Naar han alligevel bevarede sit haab for Danmark og for Sønderjyllands frelse fra fremmedherredømme, var det paa trods af udsigterne og mørksyn, alene begrundet i hans kristelige tro paa Guds naadige førelser. Han oplevede ikke Genforeningen, men kun verdenskrigens begyndelse, og skønt den ikke kunne gøre haabets opfyldelse sandsynlig, slap han det ikke.

I sit studerekammer fulgte han opmærksomt med i alt, hvad der fremkom af litteratur. Mest var det naturligvis teologien, der optog ham lige fra kirkefædrene til det mest moderne. Historiens problemer drøftedes livlig i Gylling præstegaard, da hans hustru delte hans interesser derfor, især for biografier. At den eneste søn, de fik lov at beholde, siden studerede historie og delte sit arbejde mellem den og nutidens udenrigspolitik, er i den bedste overensstemmelse med hans oprindelse og hjem.

Ingen anden paavirkede ham saa stærkt som *Grundtvig;* men han beholdt mærker af de tag, *Søren Kierkegaard* havde haft i ham, selv om han følte sig i modsætningsforhold til denne mand, som han fandt sær og forskruet. *Holberg* og *Paludan-Müller* citerede han ofte. Den førstes lune nød han, og den sidstes store digt, Adam Homo, læste han en gang imellem for at bruge det til sjælepleje for sig selv. »Naar jeg saa kommer til det sted: Nu Adam Homo stedes du for dommen, bliver det mig selv, der skal i vægtskaalen. Det kan risle mig koldt ned ad ryggen ved at læse det.«

For *P. C. Kierkegaard* bevarede han altid stor respekt. *Birkedal* og *Budstikke Bojsen* i Stege beundrede han som prædikanter, selv om han siden blev ret kritisk overfor Birkedal. De var altfor forskellige til, at det kunne gaa anderledes.

I sine yngre dage gav O. M. sig af med tegning. Hans skønhedsbegreb var paavirket af hans logik og sans for det regelrette og matematiske. Han kunne derfor ikke godt forlige sig med *Joakim Skovgaards* maleriske udsmykning af Viborg domkirke, som syntes ham at maatte bryde rummets linjer. Han fik aldrig domkirken at se efter Skovgaards arbejde. Ellers havde han rimeligvis ændret opfattelse. Og han fik aldrig anelse om, at Joa-

kim Skovgaard i sin kirkelige kunst følte sig inspireret af hans forkyndelse. Kunstneren har selv udtalt sig derom i anledning af den tilbageskuende udstilling af hans værker, da han fyldte 70 aar.

Otto Møllers afgjorthed i anskuelse i forbindelse med hans stemningsbevægede sjæleliv, gjorde ham til en varm og kraftig polemiker. Hvad han elskede, forpligtede ham til forsvar, og hvad han hadede eller ikke kunne lide, slog han til med godt nænne: »... saa haaber jeg da, at du slaar til *Clausen* (prof H. N. C) paa en anstændig maade. Jeg kan ikke fordrage denne ængstelighed for at røre ved den »agtede lærer«. Brevveksling, s 58.) O. M levede stærkt, naar han var i strid, hvilket ikke var ualmindeligt. Man han ville ikke lade sig drage med, fordi en eller anden kamphane fandt det interessant at udfægte en dyst med ham. Jeg husker, at han fortalte, at *Brücker* i anledning af en artikel havde opfordret ham pr brev til at tage en drøftelse op derom. Men det afviste O. M. Om han end af og til var enig med præsten i Aagaard, vakte denne ikke sjælden hans inderlige mishag. Men naar han gav sig ud paa krigsstien, slog han til af et godt hjerte. Han sagde en gang: Ja det er et alvorligt ord, at vi skal staa til ansvar for hvert utilbørligt ord, vi har sagt. Naar man nu har skrevet saa meget. Han kunne føle sig under en dom, for den gamle Adam var stærk og stak sit hoved frem, selv om sagen aldrig var saa god. Derfor ville han ogsaa forsoning, naar sagen tillod det.

Han talte ikke selv derom, men han maa antagelig i sin studentertid være bleven vakt, eller være vaagnet op efter latinskolens døsighed. Noget bestemt tidspunkt kan næppe angives. Der var tilskyndelser nok dertil i hans hjemliv, studenterliv og det, han mødte i de kredse, der drog ham til sig. Han kæmpede for at holde sig vaagen og sin selvprøvelse virksom. »Dog kan jeg jo gerne sige, at jeg intet har kunnet gøre paa grund af dovenskab, navnlig i bøn,« skriver han til Rørdam. Han var en *vækkelsens* mand som ung præst, og i alle hans skrifter møder man trangen til at hjælpe mennesker til at faa øjnene op.

I sine unge dage kunne han godt bruge udtrykket: »Vi egentlige grundtvigianere.« Det var og blev han, dersom man ellers ynder at bruge den slags betegnelser, hvad han ikke selv gjorde senere i sit liv. Han fik i Vartov, hvad han aldrig glemte, og han regnede det for en taabelighed at smykke de gamle profeters grave, men glemme at hente lys hos de seere, Gud gav i sin menighed i ens egen tid. Han mente, man burde ikke forsømme at søge lejlighed til at drøfte sine egne, maaske nye, synsmaader med en mand som *Grundtvig*, saa længe man havde ham. Han gjorde det selv en gang, da han blev stærkt optaget af tankerne om forsoning og genløsning.

Besøget fik han ogsaa stort udbytte af og skildrede det selv meget levende. Han maatte først, mens han ventede paa, at Grundtvig skulle komme efter middagshvile, nøjes med damernes selskab, som han ingenlunde fandt behag i og vel heller ikke var synderlig oplagt til. Men da han blev ene med Grundtvig, var det en anden sag. O. M undredes over hans intuitive forstaaelse af ufuldstændig fremførte tankegange. Han saa paa den unge spørger med et gennemtrængende blik, som saa han ikke blot igennem ham, men langt videre ind. Og saa kom svarene, som blev de hentede fra en indre skuen. O. M følte sig forstaaet, omend de næppe kunne blive helt enige. Grundtvigs salmer levede han i og af, og hans skrifter og levned studerede han med usvækket optagethed, saa længe han levede.

Men »partiet« kunne han være overmaade bidsk imod. Han værgede med denne kritik for sin egen oprindelighed og følte pligt til at revse dem, der efter det lys, de mente at have faaet at se ved, burde have bedre forstand, end de gav til kende. »Partiet«s yndlingsord eller politik skulle aldrig have lov at gaa ud over sundhed og sandhed.

Hvad der syntes at staa ham i vejen for det opvaagnede kirkelige og folkelige liv, der havde hans helhjertede tilslutning, var han oplagt til at slaa til uden skaansel, enten det nu var Bjørnbakkerne, det forenede venstre, dr *Gert Winther* eller bisper og professorer. Ikke mindst for biskopper kan det være til gavn og fornøjelse at plukke sig en lille buket i hans polemiske rosenbed. – – –

Gylling kirke var ikke i nogen henseende anseelig. Den var ogsaa ilde medhandlet. Det fandt han sig længe i med stor taalmodighed. Dels var det jo det ord, der lød, og det liv, der levedes, det kom an paa, dels syntes det ham betænkeligt at paalægge en ikke altfor velhavende kirkeejer ny byrder. Paa hans ældre dage fik han dog et og andet forbedret, f eks fik kirken en ny prædikestol, som han selv gjorde udkast til.

I 55 aar prædikede O. M med største regelmæssighed i den. Der var ikke andre afbrydelser end sygdomsforfald. Selv da han som gammel fik kapellan, prædikede han selv, om det ikke var ham helt umuligt.

Og hver søndag antegnede han i liber daticus, hvad den dag var sket. Der var naturligvis ikke noget, der hed messefald p gr af ferie eller bortrejse. Ejheller faldt gudstjenesten bort formedelst mangel paa tilslutning. Vejret var vel ikke anderledes i Gylling end andet steds, men det hindrede aldrig i de mange aar, at kirken blev fuld.

Det var ikke blot en ny, men en kraftig røst, der kom til at lyde dér fra 1860. Det var ikke stemmemidlerne, kraften laa i. Det var karakterens kraft og indholdets ægte kristelighed og personlige værdi, der gav styrke og fik folk til at lytte. Der var intet: Paa den ene side, men ikke desto mindre paa den anden. Basunen havde en tydelig lyd, og man fik berede sig til strid.

Man fortæller fra den første tid om en samtale mellem en kirkegænger og den tykke kone, der ringede. Hvad hun dog sagde til kapellanens hvasse prædikener? »Det gør mig aaller en bit.« Hun var hyt. De officielle er stundom de vanskeligste at faa livet op.

Men der blev ellers røre. Baade ved gudstjenesterne og ved forsamlinger sad folk ofte helt op til prædikestolen, der ellers var meget ubekvem. Han spøgte med den, at den kun gav to muligheder, enten at holde stillingen

eller foretage tilbagetoget. Andet var der ikke plads til.

Samtidig slog en grundtvigsk vækkelse igennem i Odder, hvor *Kirkeby* var kapellan. Fra de to menigheder bredte røret sig i Hads herr. Og Odder valgmenighed har sine rødder tilbage i de begivenheder. Det var derfor ikke uden anledning, at det ved et jubilæum i Odder besluttedes at sende den gamle præst i Gylling en tak. Pastor *Malling* og en anden mand skulle overbringe den. Det gik for sig i havestuen, men forløb ikke uden mislyd. O. M holdt meget af Malling, men kunne ikke lide den anden. Det har vel bidraget til uheldet. Thi da taksigelsen endnu næppe var løbet af stabelen, svarede den gamle præst omtrent som saa: Ja, jeg har nok set, at I ved det jubilæum har rost andre og jer selv rigelig. Men den slags er usundt, og det vil jeg ikke høre paa. Efter et lille besøg i haven og en venlig kop kaffe, kunne deputationen trække sig tilbage i nogenlunde god orden. Men heller ikke mere end nogenlunde.

Hvad prædikede han saa? Han var tro mod sin tekst. Han holdt ikke foredrag og fortalte ikke krøniker paa prædikestolen. For ham var kristendommen ikke et system af ophøjede ideer, men besk og sød virkelighed. Den er ejheller en religion, mellem andre den ypperste. »Religionerne gror op af jorden, men kristendommen er kommet ned fra himlen.« Den er, hvad Gud har gjort og gør til menneskers frelse fra synd og død. Med de to frygtelige fjender er det ramme alvor. Det er os, kampen staar om. »Er der noget særligt, jeg tør mene at have haft at sige mine samtidige, saa forstaar jeg det saaledes, at det har været dette, at døden er menneskets store elendighed, vor sidste fjende, at derfor en frelse, som ikke er frelse fra døden, intet er værd. Jeg har ikke glemt eller villet fortie, at synden er folkets fordærv. Det ene er som det andet. Syndens sold er jo død... Det, der tales i kirker og paa kirkegaarde og ved sygesenge er hyppigt som at give morfin mod legemlige smerter.«

Bedst kan man faa at vide, hvad han prædikede, af prædikesamlingen »Fra Gylling kirke«. Man burde ogsaa se at faa samlet en ny samling af den store mængde af prædikenopskrifter, han efterlod sig.

Thi selvfølgelig skrev han sine prædikener, udarbejdede dem omhyggelig. »Man maa ikke begynde at skrive sin prædiken, før man har overskriften, og man maa ikke holde op at arbejde med den, før man kan sætte et retskaffent amen«, den regel gav han mig, da jeg skulle være præst. »Det er forkert, hvis man tror, at man bedre kan finde det rette udtryk, naar man staar og skal bruge det, end naar man sidder i ro og har tid til at lede efter det.«

O. M begyndte ofte søndag eftermiddag paa prædikenen til næste søndag – ellers om mandagen. Alle hans opskrifter fylder 3 tætskrevne kvartsider. Den sidste halve side blev skrevet lørdag eftermiddag, naar han gik opskriften igennem paany. Søndag morgen gik han frem og tilbage i sin stue og memorerede.

Han var vel forberedt, naar han stod paa prædikestolen og begyndte med dæmpet røst: »Himmelske Fader, velsign ogsaa denne vor forsamling om Dit naadens ord til os, at vi maatte derved styrkes i troen paa Din faderlige naade og barmhjertighed, at vi maatte opbygges i haabet om evig frelse ved din enbaarne søn, Jesus Kristus Vorherre, og at vi maatte grundfæstes i den indbyrdes kærlighed, Din Aands frugt, som skjuler alle synders mangfoldighed.« Naar han kom lidt frem i talen og kom til det, han især havde paa hjerte, løftede han røsten, hans øjne blev store og klare, og da kunne der ligge over hans ansigt og hele person en egen højhed og kraft. Da blev talen myndig, undertiden harmfuld varm. – Eller han kunne – selvfølgelig ubevidst – sænke stemmen og med et lunt smil revse menneskers naragtighed eller skarnstreger.

Der var altid saa stille i den kirke. Man gik ud fra, at der blev sagt noget, der skulle lyttes efter. Det var altsammen saa virkeligt, baade Guds nærhed og vor skrøbelighed og nød.

Kunstige overraskelser var der ingen af. Heller ingen nye paafund til forbedring af gudstjenestens orden, som han følte sig samvittighedsbunden overfor. Det modsatte ville for ham være forvovne kunster og løsagtighed. Han, der skrev kritisk om nadverordenes gengivelse, fulgte sin alterbog og sin Faders overlevering: »Saadan er det i Gylling kirke.«

Den samme orden prægede den hele menigheds færd. Alt og alle havde sine faste pladser, mændene til højre, kvinderne til venstre, de unge karle paa pulpituret og gamle friskolelærer *Frandsen* stod ved sin stol under prædikenen med albuen støttet og haanden bag øret for at høre bedre. – Ja, saa var der jo de fremmede, stundom langvejs fra. De maatte se at skikke sig vel efter stedets orden. Der kom ofte en del præster, højskolefolk og lærere. Blandt dem i mange aar hans ven dr *Nørregaard* fra Testrup, provst *Hey*, Almind, valgmenighedspræst *Vilh. Hansen*, Balle, *Begtrup* og saa mange mere tilfældige trækfugle.

Om eftermiddagen holdt han med regelmæssige mellemrum forsamlinger i en forsamlingssal eller i de fleste aar i kirken. Der var skolemøder i sommerferien, bibellæsninger og folkelige møder.

Ved faderens død kom der en stor vanskelighed op: Hvad nu? Han droges til to sider: Skulle han følge opfordringer til at danne valgmenighed – det var jo noget nyt og uprøvet – eller skulle han søge embedet? Det sidste ville sognefolket. Hans hustru trak en del til den anden side. Og at hans egne tanker ikke var ukendte med de nye veje, fremgaar af, at han vidste, hvad der skulle staa paa den nye døbefont og prædikestol, hvis der blev bygget en kirke henne ved Horsens-Odder-Vejen: »Men klippen, som fulgte dem, var Kristus«, og »Taler nogen, han tale som Guds ord«. Men saa var der jo moderen, de mange søstre, broderens forpagtning o a. Da saa sognefolkets henvendelse til ministeriet, støtte af biskop Brammer, der ikke ønskede valgmenighed stiftet, fik held med sig, kom den ham kæreste løsning i stand.

Under de urolige politiske forhold, der siden kom og bragte stor forstyrrelse i grundtvigske menighedskredse og ogsaa mærkedes stærkt i Gylling, har han vist adskillige gange

været tilfreds med stillingen, som den var bleven. Da riffelbevægelsen bredte sig til Hads herred, meddelte han sine mange sognebaandsløsere, at han ønskede ikke deres tilslutning, hvis de holdt til med riffelbevægelsen. De allerfleste blev ham tro.

I de dage sad to mand hos ham. Den ene var meget nidkær: Fejlen er, at der er for møj frihed! Hvortil den anden til O. M's moro gensvarede: Naa saa do søns, do haar for møj! A haar ett for møj!

Mens han ellers efterhaanden frasagde sig udensogns møder (Jelling, Gedved, Aale, Testrup) holdt han fast ved det aarlige møde, hvor han talte ved sammen med Nørregaard. Da det en gang ved et saadant møde, hvor de ville lægge ud mod en skadelig fredsbevægelse, kneb for dem at blive enige om, hvor mødet skulle være i det regnvejr, det blev, maatte de døje nogen malice, fordi det kneb med freden for de to stridsmænd.

Det gjorde det nu ellers ikke. Venskabet var solidt nok mellem dem; men det var folk, der ikke gik paa akkord.

Ja, Gylling kirke, dér var der noget at komme efter. Derfor var den fyldt i 55 aar hver helligdag.

– – –

Præstegaarden var yderst tarvelig, da pastor *H. L. Møller* rykkede derind; men han fik den bygget om, og den nye blev en meget rummelig bindingsværks gaard. Naar man kom ind i forstuen, kom *Otto Møller* gæsten i møde i døren til venstre ind til det ret store studerekammer med de mange bøger, der trolig lagrede baade visdom og gammel tobaksrøg, der gav stuen en karakterfuld hygge.

Der sad han fra 1870 til 1915 og blev den gamle præst. Der tilbragte han det meste af sin dag, og stundom, naar asthma drev ham ud af sengen, lange nattetimer med, som vægteren, der længes efter morgenen. Det var et studerekammer, der bar sit navn med ret og ære, for der blev studeret, læst og skrevet ikke just af pligt, men med flid, con amore. Der blev ogsaa samtalt. *Otto Møller* var en sjælden samtaler. Han havde altid meget at drøfte med dem, der kunne følge med og tage imod. Jeg undres for eget vedkommende, naar jeg mindes især det aar, jeg var i den præstegaard, over den allerede da aldrende mands taalmodighed og udholdenhed i at samtale med saadan en grøn kandidat. Kunne man spørge rigtig, svarede han med glæde. Det blev tit lange, tankevægtige, kundskabsrige udviklinger. Eller naar noget brændte ham paa hjertet, talte han derom med fyr og flamme. Af og til brød hans lune igennem. Han yndede en god historie og var en ypperlig fortæller. Han sagde oftest sin mening bart og ligeud, oftest med dyb alvor, undertiden med et muntert citat, f eks af Holberg.

Friskolelærer *Jørgen Nielsen* fortæller om et besøg: Med *Nørregaards* anbefaling og ledsaget af *Frandsen,* vovede jeg mig hen til den navnkundige præst. Han modtog os meget venligt i sit store studerekammer, hvor der var en masse bøger. Og saa var der endda en del flere i et lille kammer ved siden af... Udtrykket i hans ansigt var alvorligt, men af og til, naar han sagde en vittighed – og dem kunne han sige ikke faa af – kom der et smil over hans ansigt; men det forsvandt hurtig igen. Han talte langsomt og logisk. Hans sprog var rent og kraftigt. Det forekom mig, det havde en lille smule jysk i sig, som gjorde det endnu kraftigere... Han talte venligt og naturligt med selv helt unge mennesker. Det var mig en hel overraskelse... Han laante mig bøger. Ved besøget næste gang spurgte han mig, om jeg havde været i Odder at høre en i den tid bekendt politiker. Da jeg svarede ja, sagde han: »Ja, det var naturligvis løgn fra ende til anden, hvad han fortalte Jer.« Da jeg studsede lidt ved dette kraftudtryk, vedblev han: »Jeg mener naturligvis ikke, at der ikke kunne være enkeltheder i hans tale, som var rigtige nok, men hans betragtninger over begivenhederne, det er dem, jeg kalder løgnetale.«

I præstegaardens havestue hang der et billede af en køn ung pige. Det var *Sophie Güldencrone,* datter af toldinspektør, baron G. Med hende havde O. M været forlovet. Hun blev brystsyg, og han saa hende den sidste sommer, hun levede, falme og dø i Gylling, kun 22 aar gammel 1859. At det var haardt at komme igennem, siger sig selv, og der gik lange aar, før det forvandtes. 1868 giftede han sig med en præstedatter fra Fyn, *Johanne Holm* fra Ronæs, og bedre hustru kunne han ikke have vundet; thi hun kunne være sig selv og dog følge ham og følge med i alt, hvad han var optaget af og dele hans interesser; det blev et langt og lykkeligt ægteskab.

Ikke at det blev let og sorgløst. Det var ikke let at gaa ind i den talrige familie i præstegaarden, kun til dels med selvstændigt hjem. Men det gik alligevel.

Store sorger mødte dem. Fire børn maatte de miste. Det var det haardeste. I et brev til Rørdam i jan 71 skrev Otto Møller: Vorherre har prøvet os med at tage vor lille pige fra os, og jeg synes nu ikke, han kunne tage os paa et ømmere sted end netop dér. Jeg vidste intet om, at det kunne gøre saa ondt i hjertet, som det gjorde og gør; hun var vort lille lys; vi havde hendes vugge staaende herinde i mit kammer, og hele sommeren igennem, da tiden var saa trang for os under min faders sygdom, var hun os en Guds naadegave... Jeg holdt igen hos Vorherre som aldrig før og haabede, at han ville skaane hende. Men et kvarters tid før hun døde, fornam jeg først, at det ikke saadan kunne blive, og at vi maatte bøje vort hjerte under hans haand. Det var haardt tilgavns at lære, og det gjorde ondt som intet andet, jeg har oplevet; jeg synes nu bedre end før at kunne forstaa, hvad det har at sige, at »Gud ikke sparede sin eneste søn«, og saaledes lever man hen og er uforsøgt i, hvad saa mange forældre i verden har maattet smage.« – Børnenes død forvandt han aldrig helt; det mærkede man, naar han kom til at berøre de oplevelser. –

Det var et gæstfrit hus for de mange, som søgte *O. M,* og samtalerne fortsattes paa fornøjelig vis inde hos fru Johanne, der gerne tog debatten op paa de omraader, hvor hun var bevandret, og det var især i personalhistorie.

Dr *Nørregaards* blev altid søndag eftermiddag efter gudstjenesten. Da Vilh. Andersens

disputats var kommen, talte Nørregaard livligt og stærkt rosende om den ved bordet. Fru Møller indvendte, at det forundrede hende, at N, som dog var dr i Ingemann, ikke havde lagt mærke til, at Vilh. Andersen havde to fejl i Ingemann. Den anke blev ganske afvist; men da Johanne Møller havde bevist sin paastand, og N sad lidt betuttet, godtede Møller sig: Jo, vi har min tro og folk her paa bjerget!

Haardere gik det til ved et andet besøg, hvor *Nørregaard,* som en gang kaldte O. M en prøvesten, paa hvem han prøvede sine pile, holdt et foredrag om en ny opfattelse af Johannes Evangelisten. Da det øjensynlig ikke faldt i god jord, forgreb N sig paa Møllers lup og skruede paa den: »Lad den lup ligge, Nørregaard, De ødelægger den.« Harmfuld over sligt kastede N den paa papirer. Da foredraget nærmede sig konklusionen, gik Møller hen og puslede ved kakkelovnen, og det trak ud. Der blev en pinlig pause. »Naa? Hvad siger De saa, er det ikke mærkeligt.« Endelig kom svaret med vægtig barskhed: »Det er pinende galt altsammen, Nørregaard!« Under veltalende protester ville gæsten aabne et af dobbeltvinduerne; men det var ingenlunde tilladt: »Luften kommer ind ad dørene.« Og N styrtede ud i haven, mens O. M lunt bemærkede: »Nu holder han aldrig mer det foredrag.«

Men kunne sligt heles og blive godt igen? Jo! Da kaffen skulle indtages, kom N frisk og fornøjelig ind fra haven, og samtalen blev taget op paa det livligste – om andre emner.

Ikke mindre klart, men maaske mindre fornøjeligt gik samtalen, da biskop *J. Clausen* var paa visitats og selvfølgelig blev pænt modtaget. I Gyllingskov skole hos lærer *Jeppe,* Møllers gode ven, kom biskoppen ud for et aparte uheld, der berettes saaledes: Biskoppen forlangte, at lærer Jeppe skulle tale med børnene om: Vi annammede ikke en trældoms aand til frygt, men... Lærer *Jeppe* blev ret hurtigt færdig og holdt op. Men biskop *Clausen,* som ville have samtalen ledt hen paa spørgsmaalet om Helligaandens ledelse, tog selv fat: Hvem skal I lyde, børn?: Æ degn. – Javist; men læreren? – Efter lidt betænkning: Æ prejst! – Rigtigt! Men præsten? – Biskoppen! – Meget rigtigt; men jeg? – Nu blev det svært; men det kom: Kongen! – Meget godt; men kongen da? – Nu kneb det for alvor, indtil et lyst hovede glad udraabte: Rigsdaven! – Nu betænke man, at det var i provisorietiden, saa samtalen dermed havde faaet en pinlig vending, og biskoppen maatte ad almindelig meddelelses vej sige, hvor han ville hen.

Da de kørte hjem, kunne *Møller* ikke undlade en bemærkning om, at den katekisation jo havde faaet et mindre heldigt udfald, hvortil der ikke var andet at sige end at beklage, at den politiske ophidselse endog var trængt ned i barnesindet.

Paa forhaand skulle man ikke antage det, men sandt er det, at *O. M* var en fortrinlig lærer for konfirmander. Jeg fik lov til et helt aar at være til stede under de timer. Han fortalte saa jævnt og saa livligt, saa fatteligt og vækkende, at børnene ikke blot kom med, men ogsaa kunne gaa helt frimodigt op i samtalen. Begivenhederne i Apostlenes Gerninger fortalte han med dramatisk liv; men især mindes jeg samtalen om 1. Mosebog, 6. kap, om menneskenes fordærvelse, da gudsønnerne tog Kainsdøtrene til ægte. Men hvor turde de tage sig onde hustruer? En kvik dreng svarede rask: »Jo, de tint val, te de ku' tumle dem.« »Ja, det tænkte de vel, men saadan gaar det ikke. I kan lægge mærke til, at om en daarlig, ung karl faar en god kone, kan det maaske gaa godt; men faar en god karl en daarlig pige til kone, gaar det alligevel galt, for det er konen, der har mest at betyde for hjemmet. Bliver det daarligt, ødelægger det manden og omvendt.«

Ungdomsmøder maatte han opgive, da han opgav forsamlinger udenfor kirken; men han tilskyndede de unge hjælpere, han fik, til at tage det arbejde op og fulgte det med interesse.

Selskabelighed tog han ikke del i, og husbesøg uden særlig anledning gjorde han ikke. Sendte en syg bud, var det en anden sag. Der var en gaardmandskone i Lerdrup, som skulle dø og var i stor anfægtelse. Det hjalp ikke, hvad præsten sagde. Hun kunne ikke tro sine synders forladelse. Da sagde han med myndighed: »Jamen jeg har Herrens fuldmagt til at tilsige dig syndernes forladelse, og saa skal du tro det.« Det blev hende hjælpen til at finde fred.

Forfatterskab: At gøre rede for Otto Møllers omfattende virksomhed som skribent ville kræve et stort kapitel. Det er forsøgt af pastor, dr Ole Jensen og nylig i Tidehverv af pastor Lindskrog. Men en fuldstændig fremstilling og vurdering er ikke givet og kan ikke blive det her. Det spænder vidt fra bibelstudier over evangelierne og apokalypsen til filosofiske arbejder over den frie vilje og det moderne fritænkeri, fra skoletanker (Skolen i Soer m fl) til hans store skrifter om genløsning, det faldne menneskes genfødelse og oprejsning, sakramentordene, om døden og det evige liv o m a.

Skat Rørdam spurgte ham en gang, om man ikke snart igen kunne vente et skrift af ham. »Det haaber jeg ikke, for naar jeg skal skrive noget, der er noget ved, skal det rives ud af mit kød, og jeg haaber at blive forskaanet for saadan modgang.« Det var i alt fald ofte tilfældet, at modgang gav anledning til hans skribentvirksomhed ved at røre op i hans sjæl, saa han maatte gribe til pennen for at skrive sig igennem det og ud af det. Anledningen kunne ogsaa være trang til angreb paa, hvad han ansaa for fordærvelighed i folkeliv eller menighed. Disse skrifter indeholder for største delen en grundig udredning af spørgsmaalene og saa en slutning med tydelig adresse og polemisk anvendelse, der ikke var til at tage fejl af.

Grundpræget i hans forfatterskab er en uimodstaaelig trang til at finde fast bund under fødderne, angst for det lavede og uvirkelige. Hans store modsætning var modsætningen mellem liv og død, og han glemte ikke livet og virkeligheden over sine egne tankebygninger, som det var den tyske teologis vane.

Han fandt, at der blev talt paa uvirkelig maade om forsoningen, saa det hverken stemte med livet eller skriften. Derfor maatte han

gaa alvorlig imod den tankegang, der stammer fra Anselm, at ved Jesu død er Gud forsonet, og det menneske, der tror, er dermed friet fra alt ondt, fra al synd og straf. »Hvad kan det nytte at holde fast ved den urimelige forestilling, naar nu dog sandheden er, at vort hele liv er mærket af straf. Man giver den kun et andet navn, men døden kan man ikke skaffe af vejen. Det nytter ikke som den vantro verden at gøre synden til barnestreger og døden til Guds gode gerning. Sammenhængen mellem dem hører til Djævelens gerninger, som skal afskaffes. Det er Jesu gerning. Han gik ind under det tabte menneskes kaar og befriede dødens og Djævelens fanger, genløste os. Nu staar han i dødens dør. Det er ham, der er bleven døren til evigt liv og frelse.«

Men frelse fra døden gives kun ved frelse fra synden, kun ved, at det faldne menneske genoprejses ved Jesu gerning nu og i fuldendelsen. Nu gør han det ved sit levende og blivende ord, som han selv taler. Han gør det ved at genføde os i daaben, der kan lignes ved fosterets forløsning til et barneliv, der udfolder sig i frihed. Den udfrielse er aldrig her til ende, for den er indgang i Guds rige. Den maa blive ved at ske og er betinget af, at den genfødte bliver i sin daabspagt; thi evigt liv kan ikke ejes paa anden maade end ved at leves. Ingen kan leve uden at være født; men den fødte kan miste livet. Saa længe han lever, lever han det liv, han blev født til.

Det maa opfostres i ham. Det, der begyndes i daab, maa ikke forsømmes. I den første menighed var vejen kort mellem daab og nadver, der er lige underfulde naademidler. Skal nogen af dem kaldes størst, maatte det vel være nadveren, der er lagt tilrette for de mindste og giver det største. Herren har selv knyttet sit ord til sakramentet, og det virker selvfølgelig ikke som en magisk remse, men har kun velsignelse, naar det bruges som det, det er, et blivende ord, hvori aanden aander liv.

O. M arbejdede hele sit liv med disse tanker, men altid byggede han sine tanker paa den givne virkelighed, Herrens indstiftelse bevidnet af den kristne menighed gennem alle tiders brug.

I skriftet om »Den kristelige vished« lægger han sit kristendomssyn klart frem. Det er godt nok med alle overvejelser, men hvordan opbygges vi i kristelig vished? »Mindst af alt derved at vi paastaar, at alt er i orden.« Det er ganske i sin orden, at barnlig tro bygger paa en autoritet. Men vakler den, maa mennesket enten søge en anden autoritet eller en ny vished, en vished, der har sin rod i oplevelse. Den tryggeste autoritet er menigheden med, hvad der er den betroet: men ogsaa derpaa kan der tvivles, da maa der søges selvoplevelse gennem den samme autoritet, som ved det levende ord, Herren selv taler, kan give en vished, der bogstavelig siger: Saa sandt jeg lever. Udgangspunktet derfor maa være der, hvor mennesket kommer til sig selv, og kun et sted er mennesket »ved sig selv«, paa sit eget, ikke i det gode, ikke i det onde, men i det, at det er en synder. Der er vi paa virkelighedens grund, i sandheden, for Guds ansigt. Det er den religiøse grundoplevelse, »en vedvarende oplevelse, som der bestandig leves og aandes i, ogsaa i ubevidsthed, et trin, der aldrig er forbigangent«. Hvordan da Gud giver en synder troens forvisning, er hans naades sag, naar han tilgiver og overflytter i sin søns rige. Heller ikke det bliver nogen sinde forbigangent. Vi kommer aldrig op over tolderens stade, en retfærdiggørelse, der bliver ved at ske; thi der har vi med det evige at gøre. –

Til sidst. Det sidste, O. M skrev, var et stykke om paasken med overskriften: Livsalig paaskedag. Intet holdt ham stærkere fast i hans Gudsforhold, end at deri fandt han spes unica, sit eneste haab. Tanken om døden var ham altid forfærdende. Det var over ham, hver gang døden høstede blandt hans nærmeste. Han vidste jo nok raad mod døden, men hvad den sidste fjende betyder, stod ham dog altid for øje, og han kunne aldrig slutte forlig med døden i nogen betydning.

En af hans præstevenner besøgte ham mod slutningen af hans liv. Da de fulgtes ud, sagde Otto Møller: Nu ses vi nok ikke mere. Hvorfor dog ikke? Da bøjede den gamle mand sit hovede og hulkede. Men derfor kunne han, som han gjorde, klynge sig til det livsalige fra paaskedag.

Han havde under en haard sygdom en drøm, at han laa paa en eng, som der løb en rivende strøm igennem. Over den laa taage, saa han ikke kunne se den anden bred. Selv laa han hjælpeløs paa engen; men han følte ingen angst. Den blev taget fra ham ved en sikker forventning om, at der ovre fra ville i rette tid hjælperen komme og bære ham over.

Det var kun en drøm, men sandt alligevel. Den kom ogsaa til at passe.

Den sidste aften, han levede – det var den 13. jan 1915 – fik han et anfald af hjertekrampe, som han før havde haft. Ellers havde han det som sædvanlig. Hans kapellan, *Aage Steffensen,* skulle blive hos ham, mens fru Møller fik lidt søvn; men de naaede ikke at komme til ro. Otto Møller sad i sin stol i sovekammeret. En stund maatte han for at faa luft staa op med armene hvilende paa en udtrukken skuffe. Da Steffensen skulle hente noget og gik, sagde Møller hjerteligt: Gud være med Dem. Da han kom tilbage, var den gamle præst fredeligt sovet ind. Gud havde gjort hans udgang mild og stille. Hans drøm var gaaet i opfyldelse.

I hjørnet af kirkegaarden ved stendiget ind til præstegaardens have er det store gravsted, hvor saa mange af den gamle, talrige præstefamilie ligger jordede. Gravtuerne er dækkede af vedbendranker. Men der er ingen gravsten. Dem kunne han ikke lide.

Den, der vil have at vide, hvilken grav, der er Otto Møllers, faar spørge sig for.

Dog fik han alligevel en mindesten. Den staar udenfor kirkegaarden ud til vejen. Foruden en portrætmedaljon, der ligner godt, bærer den hans navn og aarstal og saa ordet fra prædikestolen:

»Taler nogen, tale han som Guds ord.«

Noget forbud overtraadte man ikke, da den sten rejstes. Om han ville have billiget det, er ikke saa let at sige. Kan den tjene til, at hans minde bevares, og bidrage til, at folk tager sig til hjerte, hvad han virkede og ville, øver den ret og skel, hvor den staar.«

– – –

I *J. P. Bangs* bog om O. M hedder det s 65 f:

I Gylling og omegn havde O. M de første aar nok at gøre: »Jeg var i disse aar i megen virksomhed rundt om. De kirkelige møder, som *Kirkeby* og jeg havde holdt i Odder, optog sognepræsten *Boesen,* og da gæstgivergaardens sal blev for lille, henlagde han dem til kirken, hvor de saa holdtes en række aar med stadig tilslutning af *Nørregaard* og *Baagø* og den kreds, der samlede sig om dem i Testrup egnen. Foruden hvad der saaledes optog mig her i egnen, begyndte ogsaa disse aar mine aarlige besøg paa Hjarnø, hvor der var en mand af den gamle opvækkelse, der bad mig om at komme over til dem. En dag naar det var godt vejr, kom der saa en baad og hentede mig, og hele øens befolkning samledes saa til et møde i det fri. Det blev i den grad til aarlig skik paa øen, at hvis der var nogen, der var syg eller ikke kunne komme med til mødet, maatte jeg hen og se til dem, før alle de andre samledes ved mødet. Der kom efterhaanden flere og flere familier med for alvor, og de sendte flere af deres børn herover at tjene for at konfirmeres her. Men da den oprindelige hovedmand, *Jørgen Juul,* døde, sygnede det efterhaanden hen, eller de hørte i alt fald op med at hente mig derover. En gang var *Nørregaard* med derovre, og af og til et helt selskab af folkene her fra Gylling.

Otto Møllers hustrus fader var søskendebarn til Otto Møllers moder, idet hans moder var en Lang, i slægt med præsten i Spjellerup. Hun var 1863 blevet lærerinde hos skovrider *Schrøder* paa Rathlousdal, og da *Otto Møllers* fader fik det at vide, lod han hende indbyde paa det gamle venskabs og slægtskabs vegne. Saa kom hun af og til i kirke og til forsamling, og efterhaanden vendte hans tanker sig til hende. Han gik imidlertid stille med det, talte ikke meget med hende, og ingen anede, hvad han gik og tænkte paa. Han hørte imidlertid det ene smukke træk om hende efter det andet, og tog da tilsidst den beslutning at anholde om hendes haand. Han var jo ude over de egentlige forelskelsesaar, og det maatte for saa vidt vel nærmest betragtes som et fornuftparti. Saa talte han en aften med sin fader derom, og han blev baade meget og glædelig overrasket derved, da han holdt meget af hende for hendes faders skyld. Men han blev endnu mere overrasket, da hans søn næste aften meddelte ham, at sagen nu var afgjort mellem dem. Samme aar den 14. okt holdt de bryllup i al stilhed og blev viede i hans faders stue. Dette »fornuftægteskab« blev imidlertid et meget lykkeligt ægteskab. Otto Møller skriver selv: »Hun blev mig i sandhed en trofast og dygtig hustru, der delte sorg og glæde med mig i de mange aar. Hun delte alle mine tanker med mig, saa jeg aldrig skrev eller talte noget af vigtighed, uden at det først var delt af hende.« Men det var svære forhold, hun gik ind til. Otto Møller skildrer det selv saaledes:

»Men det var jo en vanskelig sag, at vi giftede os og maatte bo hos mine forældre som pensionærer med to smaa værelser. Min fader var fattig og kunne ikke lønne mig saaledes, at jeg selv kunne stifte husholdning. Jeg kunne heller ikke tænke paa at forlade ham, saa længe han levede; han kunne ikke undvære mig daglig hos sig, da han nu var meget svag. Han kunne umuligt have en anden til kapellan, da han havde sine store særheder, som ingen fremmed kunne finde sig i. Han kunne heller ikke tage sin afsked, da han vist slet ikke kunne flyttes, og følgen deraf ville desuden være blevet, at min broder havde maattet fratræde forpagtningen, da han mindre og mindre kunne svare sin afgift. Hvis jeg bestemte mig til at søge embede og fik et saadant, ville det medføre, at mit hjem faldt over ende, og min broders, hvor der var flere børn, ligesaa. Jeg mindedes nok om, at manden skal forlade fader og moder, men jeg kunne ikke overvinde mig til at gøre det, og da jeg snart var 39 aar, kunne jeg heller ikke finde det rigtigt at vente med at gifte mig, uvist i hvor lang tid. Saaledes stod sagen for mig, og jeg havde for eget vedkommende let nok ved at finde mig i de deraf følgende forhold. Men for hende, der skulle dele dette med mig, maatte det se anderledes ud: at være hustru og selv intet hus have, særligt da der hos mine forældre levede 5 ugifte døtre, der jo egentlig ikke lod nogen plads for en svigerdatter. Det var trange forhold for hende at gaa ind til, da vi ikke vidste, hvor længe dette kunne vare. Men hun tog det paa sig og bar det uden lydelig knur; om end med en del indre strid.«

En af O. Ms kapellaner *Jens Terkildsen* skrev i »Dansk Kirkeliv« i 100 aaret for O. Ms fødsel nogle personlige minder:

Den, der skriver dette og som i aarene 1901–08 fik det privilegium at være hans medhjælper og have hjem i Gylling pgd, vil gerne være med til at ære O. Ms minde. Han havde betydet og betød meget for mange, mens han levede. For ikke saa faa præster var han deres lærefader og egentlige biskop. Mange har han paavirket personligt og endnu mange flere skylder ham tak for hjælp og lys gennem hvad han skrev. Mange vil underskrive, hvad den i sin tid kendte folketingsmand Jens Busk, der i sin ungdom var under hans paavirkning, engang sagde til ham: »Ja, Møller, Di æ den bæjst protestantisk Præjst, a kinner.« (Det var kort forinden Jens Busks overgang til Romerkirken og O. M skønnede nok, hvad der forestod). De, der personlig har kendt ham, glemmer ham aldrig, og jeg tvivler om, at selv de, som kun en enkelt gang har haft lejlighed til at komme i berøring med ham ved besøg i Gylling pgd eller kirke – kun dér var han at træffe – vil kunne glemme det indtryk, de modtog. Jeg har truffet adskillige, som kun en gang har mødt ham, og alle vidste de at fortælle et eller andet ejendommeligt ord eller træk, som havde haget sig fast.

Men vi, som har staaet ham nærmere, glemmer aldrig den skikkelse og det ansigt med de dybe, kloge, udtryksfulde, gennemtrængende øjne, der kunne »se igennem en«, med deres skiftende udtryk af lune og alvor; aldrig glemmer vi hans dybe røst og klangen af hans stemme, naar han sagde os farvel og velsignede os med et: Gud være med Dem! Saa kendtes en Højere bagved! Men de fleste kendte ham jo kun paa afstand, og afstandsbilledet, der har dannet sig i manges bevidsthed, under indflydelsen af hans myndige og stærke ord, der baade kunne slaa en tanke fast, saa den

blev siddende og ogsaa slaa haardt, undertiden maaske uretfærdig haardt, passer ingenlunde med nærbilledet. Ofte har jeg mødt det spørgsmaal, om Otto Møller ikke var en streng og vanskelig mand at omgaas, og jeg har altid maattet svare: Nej tværtimod, han var jævn og ligefrem, i visse maader endog meget fordringsløs, kunne være hyggelig og spøgefuld som faa, i besiddelse af udpræget lune og med sans for livets smaa, dagligdags ting. At der uvilkaarligt stod ærbødighed og ærefrygt om ham, er en selvfølge; men aldrig har jeg set ham omgive sig med nogen nimbus af fornemhed og forbeholdenhed. Sligt opstyltet væsen var ham paa det stærkeste imod og foragtede han. Altid stod hans dør aaben og for alle. Man havde aldrig følelse af at komme til ulejlighed, og altid var han rede til at lægge sit arbejde til side og høre paa, hvad man havde at sige eller spørge om. At man kunne komme forkert ind ad døren og dermed galt af sted, saa han kunne støde sig paa enkelte mennesker og de paa ham, saa det mærkedes, er en sag for sig. Det kunne naturligvis hænde overfor ham som over for andre. Men kom man ad den rigtige dør, da navnlig naar man kom med noget for alvor paa hjerte, saa havde han en evne som faa – ikke mindst overfor unge, der kom famlende og spørgende – til at tage et menneske ind til sig og lukke op og tale ord, man kunne tage med sig og ikke have let ved at glemme. Jeg ville gerne bidrage til, at dette nærbillede af Otto Møller, som saa mange iblandt os kom til at skylde saa meget og staa i saa stor gæld til, kunne blive bevaret for eftertiden. Han var en mand, der kunne taale at ses nærved.

Til Gylling kom altsaa Otto Møller; og han var vel rustet, maaske den mest begavede, i alt fald den selvstændigste af Grundtvigs lærlinge. Dybt grebet af, hvad han havde modtaget og faaet lys over fra Grundtvig og været med i under sin studentertid, med iver og længsel efter at bringe det ud i folket – og med sjældne gaver dertil. – Og det »fængede«, som bekendt, ikke blot i Gylling sogn, men den hele omegn, hvorfra en stadig strøm gik til Gylling. I en særlig lysglans staar den første tids ugentlige bibellæsninger om vinteren i Gylling kirke (dengang yderst fattig og tarvelig, nu smukt restaureret), der ikke ejede en lysekrone, hvorfor O. M lod lave nogle træstager, store og klodsede der stod paa gulvet, med lysene anbragte paa en stor tværarm. Da lød opvækkelsens toner, og da kunne det ske, som O. M har fortalt mig, at der efter en saadan bibellæsning kom en ung mand ind til ham paa præstegaardens kapellanværelse og sagde omtrent saaledes: vor Herre har sagt om hans tjenere, at de skulle være menneskefiskere – her er en, som De har fanget! (Paagældende har jeg kendt, han var en god mand og blev tro indtil enden). Det, der var maalet – har jeg flere gange hørt O. M sige – for hans og hans præstekulds arbejde og haab – kunne siges med 2 ord: Kristendom og danskhed. At kalde og vække folket dertil, at faa dette – om muligt – talt og sunget ind i hele det danske folk. Og med stor lyst, mod og haab tog O. M fat, idet han ikke skaanede sig selv og heller ikke gik af vejen for de store og stærke, drømmende ord. Der kom ogsaa noget i gang, som lovede godt og visselig ogsaa – hvor meget der saa end visnede – bar evighedsfrugt. Hvad mindet om den tid betød, kunne man se paa glansen i de gamles øjne, naar de fortalte derom. Og O. M selv vendte meget ofte i sine prædikener i de senere aar tilbage til hin gode og lykkelige tid og da altid under dyb bevægelse – og dødsstilhed i kirken.

Denne række af kapellanaar var i det hele for ham en forjættelsesrig grødetid. Der stod et lys ud fra Gylling. Ogsaa hans forfatterskab begyndte i de aar, idet han bl a vovede sig frem med et modskrift mod Martensens: »Til forsvar mod den saakaldte grundtvigianisme« (den tids bedste og betydeligste stridsskrift mod grundtvigianismen, forøvrigt læseværdigt den dag i dag baade men hensyn til kritik og forstaaelse af Grundtvig). Og O. Ms modskrift blev ikke upaaagtet, heller ikke af Martensen. Igennem dette og flere skrifter blev hans navn kendt, og han nævnedes endog efter Grundtvigs død som en af hans mulige efterfølgere ved Vartov.

Men den grødetid, der lovede saa smukt, holdt ikke hvad den lovede, i alt fald ikke hvad O. M havde ventet. Da jordbunden først var kommet i grøde, voksede der ogsaa andet op og ville frem end det, han ville kalde god sæd; han kæmpede for at holde det nede, men forgæves. »Ørkenvinden« kom og bragte meget til at visne, – og ørkenvinden var det politiske røre, med det »forenede Venstres« dannelse – og hvad dermed fulgte. Som bekendt var denne i adskillige andre henseender »radikale« mand i politik til det yderste konservativ. – Hele denne udvikling kom til at gribe dybt ind i hans livs store ydmygelser – »den svære oplevelse« som han kaldte det – og dannede ham til den kendte, hvasse og skaanselsløse kritiker af »grundtvigianismen« og alt dens udløbervæsen. Men han glemte saavist heller ikke i denne sag at dømme sig selv. Han kunne ligefrem sige, at naar saa meget visnede af det, han havde ventet god frugt af, var det fordi udsæden ikke var lagt godt nok og altsaa ikke fortjente bedre skæbne. Var han haard i kritiken af andre, glemte han heller ikke sig selv. Men eftertiden har vist, at han ogsaa i den henseende saa klarere end de fleste.

Den anden store oplevelse – og den sværeste, der prægede ham endnu langt dybere – var forholdet til døden, der kom til at gribe paa det tungeste ind i hans liv. Og tanken om »synden og dens sold« blev som bekendt en af grundtankerne i hans teologi, som man med en vis ret kunne kalde en døds-teologi: Døden og dødskaarene var den ene af de drivende kræfter i hans tænkning, dens ene store hovedtanke, som han gjorde hel og fuld alvor af og gennemførte i al dens realisme. Den anden hermed sammenhørende hovedtanke var »Genløsningen i Kristus«, evangeliet om, hvad Gud i naade, uforskyldt, ved ham har gjort og givet til Frelse, udgangen ved ham gennem døden til evigt liv. Den overskrift, han gav en af sine sidste bøger – den han troede skulle blive hans sidste ord – det sammenskuende og tilbageskuende skrift »Om død og evigt liv«, var saavist ikke tilfældig. »Død og evigt liv« var i sandhed hans »modsætninger«, polerne i hans

tænkning, de to hængsler, hvorom den drejede sig. Naturligvis kredser al kristelig tænkning og forkyndelse herom, men disse 2 ord kom alligevel paa en særlig maade til at præge hans forfatterskab. Kun i Sønnen er evigt liv at faa og kun ved ham er vi i Faderens haand. Uden ham og udenfor ham er mørke, personlighedens opløsning, død. Det er disse hans grundtanker, der vel nok i en noget tilspidset form har fundet deres karakteristiske udtryk i hans bekendte, i de senere aar ofte anførte, ord: »Kristendom er ingen religion« – et ord, der ogsaa har sin historie i hans liv. I 70-aarsalderen gennemgik han en alvorlig lungebetændelse og førtes til det yderste hav. Det tyktes ham, som stod han ved et stort vand, som det ikke var ham muligt at komme over ved egen kraft, hvorfor han raabte: Herre, send en til at bære mig over! Da han vaagnede efter den store fraværelse, var noget af det første, han sagde til sin kone: Nu véd jeg, hvad jeg vil skrive om: Kristendom er ingen religion. Det er O. Ms stærkeste udtryk for, at kristendom ikke er jordfødt, ikke noget af vort eget, men helt ovenfra, ikke mennesketanker, menneskedrømme, menneskeværk, men Guds frie naades gave. Man kan med rette kalde Otto Møller en kristelig realist i udpræget forstand.

Igennem sine oplevelser førtes O. M dybere ned i ydmygheden. Hans syndserkendelse var stærk, hans syndsbekendelse var uskrømtet og uforbeholden. Jeg har ingen kendt, der mere myndigt kunne sige ordet: Gud, vær mig synderen naadig – mig synderen (saaledes er den ordrette oversættelse). – Det var denne ydmyghed i forbindelse med hans redelighed i tænkning, tale, selvbedømmelse, der lagde den myndighed over hans personlighed, som han ejede i fremtrædende grad, og som umiddelbart gjorde saa stærkt et indtryk paa alle, der kom i berøring med ham – i studerekamret og i kirken. – Det ydre glimrende havde han intet af, det bød ham imod. Hans kammer var spartansk, ret forstaaet kan det samme siges om hans tjeneste i kirken; ydre virkemidler forsmaaede han. Men naar han paa prædikestolen under bønnen løftede blikket opad, da blev der dødsstilhed i kirken, og den stemning, som da sænkedes over forsamlingen, udtrykkes bedst ved ordene fra den 130. Davids salme: fra det dybe *(de profundis)* raaber jeg til dig, den som O. M forøvrigt satte højest af den gamle pagts salmer, og som han engang under en sygdom opbyggede sig ved at lære udenad paa hebraisk.

Ydmyghed, sandhed, redelighed, ikke at tænke højere om sig selv end man bør tænke – det var det, der først og fremmest lærtes i Gylling præstegaard.

Otto Møllers ydre væsen indskrænkede sig som bekendt mere og mere til pgd og kirken. Men hans indre verden favnede til gengæld desto videre. Satte han saaledes paa en maade sig selv udenfor det almindelige menneskesamkvem, var han dog saa langt som muligt fra at være virkelighedsfjern. Hans læsning var meget omfattende – og intet menneskeligt var ham fremmed. Skønlitteratur overlod han dog sin hustru at holde ham à jour med, dog i meget begrænset maal. I denne paa saa mange maader stille og ejendommelige pgd levede han et ualmindelig rigt liv i lykkeligt samliv frem for alt med sin højtbegavede hustru, men ogsaa med de mange, som søgte ham. Og god var han at gæste baade for ældre og yngre. Ikke saa faa unge og yngre præster fik han med at gøre og meget havde han at sige dem; især var han utrættelig i at formane dem til at gøre sig flid med deres prædikener, baade at skrive og lære dem. Ogsaa det sidste. Havde han vidst, hvad der nu om dage bydes menighederne af adskillige unge præster i retning af »oplæsning« fra prædikestolen – hvad overhovedet aldrig kunne tænkes i tidligere tid – ville han have stemplet det som usømmelig dovenskab. Han sagde engang til mig: Dengang jeg var kapellan, brugte jeg de første dage i ugen til at skrive min prædiken og de sidste til at lære den. »Bliv ved at grave – evangeliernes rigdom er uudtømmelig«. At bruge flid i den sag ville lønne sig i den sidste ende. Selv sagde han, at han hver dag kunne holde en ny prædiken. Unge mennesker, der gjorde indtryk af at ville noget for alvor, kunne han ofre meget paa. Der var naturligvis ogsaa dem, han ikke ansaa det for umagen værd »at give noget ud paa.« Han kunne da sige: »Ham vil jeg ikke sidde og fodre.«

I Gylling pgd var studerekamret det »allerhelligste«. Hvis disse vægge kunne tale! Hvad er der ikke dér bedet og stridt, levet og tænkt, talt og samtalet, skrevet og skriftet! For os, som havde vor gang dér, er det noget af »hellig grund«.

Det er et nærbillede af Otto Møller, jeg gerne her har villet søge at give et bidrag til. Men til et helt billede af ham hører – ved siden af det tunge, tungsindige, revsende med den strenge, stundom maaske ubarmhjertige kritik – ogsaa dette, at han var *haabets* mand. For ham lyste haabet baade for det folk, han elskede (og tugtede) og for menigheden. Hans tungeste prædikener endte altid med haabets ord, at det ved Guds barmhjertighed kunne dages paany, naar der var hjerter, som ventede morgen. Det levende haab var baggrunden for hans liv. Den baggrund rakte han frem imod – helt frem til genløsningens fuldbyrdelse, genoprettelse ved Sønnen i hans evige menneskerige. Først da er frelsen gennemført, naar vi har faaet døden bagved os og naar frem til den store livets opstandelse. En særlig kærlighed havde han til salmen: Rejs op, dit hoved! Jeg mindes ofte at have hørt ham anføre de i vor salmebog udeladte (efter hans mening bedste« vers: »Rejs op dit hoved, af hjertet sig« osv og: »Dér ser i haven du livets træ« osv. Han yndede ogsaa i høj grad salmen: Zions vægter hæver røsten. – I denne sammenhæng skal det ogsaa nævnes, at han – drevet af nøden – fordybede sig i den bog, som nogle af de dybeste aander i hver slægt altid har tyet hen til, og som flere og flere vil faa brug for i de tider, der staar for, Apostelen Johannes' syners bog, (som han jo har givet os en udlægning af) – Trængselsbogen – Haabets bog med slutningssynet om Guds riges evige sejr! O. M har som faa andre peget paa, hvad der skulle »ske først«, bl a fra faldet, som han saa forvarslerne til, og hvortil han ofte i sin prædiken vendte tilbage. Han forudsaa mørket, der skulle gennemgaa's, og som kunne fylde ham med

angst, og har derom talt stærkere og klarere og mere uforbeholdent end de fleste, og hvad vi til denne stund har set, har givet ham kun altfor megen ret. Men faa har ogsaa stærkere end han i tale og skrift (jfr slutningsordene i saa godt som hver af hans prædikener) peget paa »lyset forude« bag den sidste trange port!

– Der er et ord, som for mig mere og mere har knyttet sig sammen med Otto Møllers billede, ordet fra Matth. 5: Salige er de fattige i aanden, thi himmeriges rige er deres. Han var en »fattig i aanden« – denne højt begavede mand, og han har vidnet, at menneskelivets fattigdom er synd og død. Men for de fattige i aanden – og kun for dem – lyser forjættelsen om del af naade i Guds evige herlighed i Kristus. Det var summen af hans vidnesbyrd og lære.

– – –

I foraaret 1914 blev mønboen *Jens Didriksen* læge i Gylling og huslæge hos *Otto Møller*. Han har fortalt udførligt, jævnt og ligetil om sine oplevelser med den gamle præst i de 9 maaneder, han var læge for ham. Han tegner billedet af den høje noget duknakkede olding, den firskaarne skikkelse, de markante ansigtstræk med kloge, livlige øjne, hans tale var rolig indtrængende. Trods sine 83 aar havde Møller en glimrende hukommelse og forbløffende opfattelsesevne, hvad kapellanen Steffensen ofte fik at føle, naar Møller drøftede en nys ankommne pjece med ham. I venners kreds kunne Møller give en regenshistorie til bedste, og saa slikkede han sig om munden, naar han havde sagt noget morsomt.

Da lægefruen første gang var med i pgd, spurgte Møller, hvor hun var fra. Ja, hun var født i København eller paa Frederiksberg, men det er da næsten det samme. »Naa, det vil jeg da ikke sige, Frederiksberg ligger da et godt stykke udenfor portene og voldene«. »Det maa være længe siden pastor Møller har været i København?« »Ja, jeg har ikke været der siden i 60'erne«. Da verdenskrigen brød ud, sagde han: »Der er ingen retfærdighed til, hvis tyskerne vinder denne krig«. Det var sjældent, han gik paa prædikestolen, det var, som hans præg af ælde blev mere fremtrædende, naar han langsomt gik op ad kirkegulvet, men naar han stod paa prædikestolen, rankede han sig, og stemmen steg i kraft og klang; han holdt sig tæt til evangeliet. (Højskolebl 1956).

Litt foruden ovennævnte: J. P. Bang: Gylling-præsten: O. M I-II, 1931, Højskolebl 1910, sp 35 f, 1931: sp 563 f, 617 f, Den dsk højskole I, 1901, s 163 f, Dsk kirketid 1915, s 49 f (J. P. Bang), Højskolebl 1915, sp 97–120 (H. Begtrup, J. Appel, Morten Larsen, Th. Bredsdorff, m fl), 1931, sp 563 f, 617 f, O. Jensen: Gyllingpræsten O. Ms liv og grundtanker, 1916, C. Lindskrog i Tidehverv, 1929, 53 f, Fyns tid 29. maj 32, DBL XVI, 428 f, Bavnen 1931, 192 f, 1932, 472 f, (And. Nørgaard) Khst saml 6 r, IV, 228, I og V, 237 f, (Bj. Kornerup), Ebbe Juul i Menighedsbladet 1945, 310 f, 364 f, 394 f, Dsk Udsyn, 1940. KLfN III, 330 f, breve fra O. M til N. Lindberg, KS julebog, 1935, Jens Terkildsen i Dsk kirkeliv, 1931, s 106 f, Holger Begtrups levned, s 90 f, C. F. J. Kaarsbo: O. M og hans hjem (Præstehist saml 1931, s 293 f), Johs. Fevejle: O. M, menighedsbl, 1940, s 687 f, 707 f, S. Haugstrup Jensen: O. M som opdrager, Dsk udsyn 1940, s 357–70. Læge Jens Didriksen, Gylling: O. M i Højskolebl 1956, jvf Prf bl, C. Lindskrog: Determinismen og frihed i O. Ms teologi, Tidehverv, 1959, nr 8–9, P. G. Lindhardts analyse af O. Ms aandsform, Humanister i Jylland, 1959, udg af Humanistsamfundet ved Aarhus universitet. Khst saml 7 r II (se indholdsfort, s 698).

Hjælpepræster hos pastor Otto Møller

1901–08: **J. K. V. Terkildsen,** se Tranebjerg.
1908–11: **J. N. O. Bay,** se Torstrup-H.
1911–13: **C. F. J. Kaarsbo,** se Paarup.
1914–15: **Aage Steffensen,** se Jebjerg-L.

12. 17. maj 1915–13. juli 27 (sp Toksværd 30. aug 02): **Niels Ravn Jensen,** * 23. dec 60 Højen. Forældre: Lærer Rasmus August J og Christiane Madsdatter. Stud priv 81, c 87[1] (h_1), sp Gadbjerg-L 28. april 87, sp Helnæs 3. febr 91, afsk 13. juli 28, † 7. nov 40. ~ 11. okt 87 Kirsten Jensen Buch, * 13. april 67 Højen, † 2. marts 89. Forældre: Gdjr Jens Christensen (Buch) og Ane Maren Nielsen.

Pastor Ravn Jensens navn staar nok udadtil noget i skygge af Otto Møllers. Men for Gylling sogn kom han til at betyde meget ved sin forkyndelse og trofaste færd rundt i sognet. Man var jo ikke vant til, at sognepræsten kom meget ud. Han var hele sit liv præget af sorgen over sin hustru, som han mistede tidligt. Han bar sorgens byrde stille, havde sit aandelige hjem i grundtvigianismen, men var ikke stærkt retningspræget. Hans skønne, kraftige røst under kirkens bjælkeloft huskedes længe. Han satte spor. Længst vil han huskes som den, der fik den noget forfaldne kirke meget smukt restaureret, ja ordet smukt er egentlig koldt i denne forbindelse, han var med til at gøre kirken hjemlig og fyldt med en egen fortrolig skønhed. Hans skønhedssøgende sjæl skabte skønhed i kirke og præstegaard. Han var en stor blomsterelsker. Han flyttede fra Gylling til Jelling.

13. 14. dec 1928–20. aug 58 (sp Nim-U 11. jan 26): **Jens Jensen Nielsen,** * 2. marts 00 Gern. Forældre: Gdjr Anders Peter N og Karen Marie Jensen. Stud Silkeborg 18, c 25[2] (1), † 20. aug 58. ~ 16. febr 26 Gerda Sørensen, * 31. marts 04 Søby ved Hammel. Forældre: Gdjr Michael S og Karen Marie Nielsen.

Pastor Jens J. Nielsen, der var præst i Gylling i 30 aar, herunder præst for Alrø menighed i 10 aar, nemlig i perioden, da Alrø var lagt under Gylling præsteembede, blev som andetsteds anført sit sogn en trofast præst og sjælesørger, der som faa fik lejlighed til at vokse sammen med sin menighed. Et omfattende og stadigt voksende sjælesørgerarbejde gjorde, at han næsten var mere præst uden for kirken end i kirken – husbesøgenes antal, hvorover han førte et meget nøje regnskab, voksede i de sidste aar til omkring 800 om aaret, heri indbefattet mangfoldige sygebesøg paa amtets sygehuse, dels i Odder og dels i Aarhus. (Han førte omhyggelig bog om sine husbesøg.) Mange trofaste kirkesøgende fra andre sogne knyttede forbindelse med Gylling kirke og præstegaard i pastor Nielsens tid, og hans medfødte trofasthed mod andre medførte, at utallige venskaber opstod og aldrig blev svigtet, selv om det ofte medførte omfattende brevveksling, rejser m v. Pastor Nielsen dyrkede ved siden af sin præstegerning ogsaa sine mere private interesser, saavidt hans tid tillod ham det – her kan nævnes, at han var noget af en samlernatur – først og fremmest en stor bogven, herom vidner den fine og værdifulde bogsamling, han efterhaanden samlede sig –

desuden var han frimærkesamler – kunne sidde og glæde sig en vinteraften over sin fine samling af saavel frimærker som mønter.

Han var en flittig læser af saavel geografiske som historiske værker, og ikke saa faa gange fik han lejlighed til at glæde sig over fremmede landes folkeliv og natur, idet han baade besøgte Tyskland, Østrig, Italien og Holland. Og saa blev det paa en saadan ferietur, han skulle lukke sine øjne for sidste gang.

Pastor Nielsen var ikke retningspræget som præst. Han vogtede omhyggeligt paa ikke at blive præst bare for en bestemt klike eller retning, men ønskede at være præst for hele sit sogn, for alle, han mødte paa sin vej. Men hans forkyndelse var evangelisk – med dyb ydmyghed overfor sin Gud og sit kald forrettede han sin gudstjeneste – og kirkens hellige handlinger blev for ham stadig de store undere i hans præstegerning. (Gunnar Madsen.)

I Gylling efterskoles aarsskrift 1958 har forstander H. Thure skrevet et smukt mindeord om pastor Nielsen, om hans flid og grundighed. I 13 aar underviste N i historie paa efterskolen, men det kunne undertiden knibe for eleverne at forstaa ham. – Pastor N døde i Rüdesheim, Tyskland, som følge af en sygdom, der længe havde plaget ham, en svær mavelidelse.

I Horsens Folkeblad 22. aug 58 omtales N som sit sogns trofaste sjælesørger, der øvede sin præstegerning i dyb ydmyghed. Det kunne pine ham, naar kirkebesøget enkelte søndage svigtede. Han var et ordensmenneske. Otto Møllers navn er jo uløseligt knyttet til Gylling, men derfor vil man ikke glemme den præst, som med sine usædvanlige evner og troskab øvede sin gerning her i næsten 30 aar. Hans omhyggeligt førte dagbøger, 30 bind ialt, fortæller om hans oplevelser og mange husbesøg. Præstefamilien var selvskrevne gæster i hjemmene i glæde og sorg. Hans hjerte hang ved Gylling kirke, og længe huskedes hans indsættelsesprædiken fastelavn 1929 om barneretten hos Gud. Ved hans begravelse talte pastor K. K. Knudsen, Ørting, over ordet: Min naade er dig nok.

Menighederne rejste en smuk mindesten paa hans grav.

14. 16. jan 1959–5. sept 63 (rkp Sct Catharinæ k, Ribe, sp Obbekær 10. okt 46): **Ebbe Asgerssøn Juul,** * 23. maj 10 Kbhvn. Forældre: Kantor ved Roskilde domkirke, komponisten Asger Callisen J og Ebba Rigmor Gyrithe Høeg-Brask. Stud Mtrp 29, c 35^1 (h_1), hjpr Nykøbing, Falster. 8. febr 35, † 5. sept 63. ~ 8. marts 46 Anna-Sophie Marie Benedicte Wedell-Wedellsborg, * 8. febr 12 Svendborg. Forældre: Amtmand Joachim Godske Wedell-Wedellsborg og Sophie Christiane Bruun de Neergaard. – Broder: Sp Hillerød-NH. Søster ~ Gregersen, Pjedsted.

Timelærer Ribe statsseminarium t 59.

Om pastor Ebbe Juul skriver forstander H. Thure:

»I de forløbne 4 aar, som vi her i Gylling havde den glæde at have pastor Juul iblandt os, lærte vi ham at kende som en mand, der havde stor viden og indsigt i mangt og meget. Som prædikant og forkynder var han fremragende. Han havde en klar tankegang og forstod at udtrykke sine anskuelser og sin forkyndelse paa en for menigheden let fattelig maade – man glædede sig faktisk til at høre den næste prædiken. Baade som foredragsholder og lejlighedstaler var han ypperlig.

Hans kirkelige stade var nærmest grundtvigsk. Pastor Juul's store interesse for *Otto Møller* førte til, at det lykkedes ham at skabe en mindestue for denne mand. Han var meget musikalsk og spillede baade orgel og klaver ligesom han var i besiddelse af stor skønhedssans. Det skyldes for en stor del hans indsats, at vi har saa skønne omgivelser paa vor kirkegaard og et nyt smukt kapel. Nu er han ikke mere iblandt os, et fint og nobelt menneske er gaaet bort, tilbage har vi et indre billede af et ædelt menneske«.

Pastor Juul virkede frisk og veloplagt, da han vendte tilbage til Gylling efter et langt rekreationsophold, og han var glad og tilfreds, da familien onsdag aften gik til ro. Ud paa natten blev fru Juul opmærksom paa, at der var noget galt, men da var pastor Juul allerede sovet ind, saa den tilkaldte læge kunne intet udrette.

Pastor Juul havde allerede i Ribe i flere aar været stærkt optaget af pastor Otto Møllers gerning i Gylling, og i 1940 havde han skrevet en prisopgave til guldmedalje om Otto Møller.

Da embedet i Gylling blev opslaaet efter sognepræst Jens J. Nielsens uventede død, søgte pastor Juul embedet. I 1959 rykkede han ind i Otto Møllers gamle præstegaard. Selv sagde han, at dermed var ringen sluttet, og at det ville betyde meget for ham at overtage Otto Møllers prædikestol og færdes i hans stuer.

Pastor Juul søgte kontakt med Otto Møllers efterkommere, og det lykkedes ham at skabe en virkelig mindestue, som rummer baade møbler og malerier, bøger og mange mindre effekter, der har tilhørt Otto Møller.

Pastor Juul var meget omhyggelig med sit arbejde, hvad enten det var præstegerningen, arbejdet i Gylling byskole, hvor han nu og da var vikar, talte i aftenhøjskolen eller fri- og efterskolens virksomhed, som han var tilsynsførende ved. Han gik desuden meget stærkt op i alt, hvad der vedrørte kirken, og var den drivende kraft ved opførelsen af det nye, smukke kapel.

Han blev hurtig kendt som en dygtig prædikant og var afholdt af befolkningen. Han blev ofte indbudt som foredragsholder, bl a ved større kristelige møder. I radioen har han fortalt om pastor Otto Møllers liv og levned.

Litt: Otto Møllers optegnelser om Gylling i Saml t j hist og top, 4. r, H. L. Møller: Ridderen Laur. Trugosen af Gylling og hans slægt, smst, do: Englænderne paa Gyllingnæs, Aarh st hist aarb, 1922, med tillæg i aarb 1923, Fra Norsminde fjord til Uldrup bakker, Hads herreds beskr, udg af Odder Dagbl 1909, Jens J. Nielsen: Tanker omkring G kirke, Odder Dagbl 12. sept 42, Poul Rasmussen: Gylling i middelald, Øst hjemst, 1953, s 94 f, N. M. A. Krag, Hundslund, i Horsens Folkeblad 15., 22., 29. nov, 6., 13. dec 1957 og i Østj hjemst 1947–49, Thorvald Madsen i Østj hjemst 1938–39. Se iøvr ovf.

ALRØ

(Alrø var anneks til Gylling 1933-43)

Alrø sogn, 756 ha, ligger i mundingen af Horsens fjord, syd for Hundslund sogn, dæmning fra 1931 til Amstrup. Fladt, lavtliggende, frugtbart. Alrø by med fh. Plan om bro til Hjarnø.

Af den ældre præstehistorie

Sognet har siden reformationen haft ialt 26 præster, selv om embedstiden for de flestes vedkommende har været forholdsvis kort, er det dog bemærkelsesværdigt, at *3 præsteslægter* har været indehavere af embedet i tilsammen 254 aar. Stamfaderen til den første præsteslægt er *Peder Simonsen Klakring,* hvis slægt i 4 slægtled sad som præster paa Alrø i 139 aar. Derefter var *Spandetslægten* indehaver af embedet i 75 aar og endelig havde *F. N. Brockdorff* og søn embedet i 40 aar.

Peder Klakring var her i 31 aar, hans søn, Simon Pedersen Alrøe i 49 aar, dennes søn, Peder Simonsen Alrøe til c 1697 (pgd brændt 1675) og maaske dennes søn, *Simon Pedersen Alrøe.* – Slægten *Spandet: Laur. Nielsen Spandet* (1742–57), søn af en hjulmand i Ribe. Han var gift med en dt af pastor Steenstrup, Torrild-V (hans dt blev gift med M. Vogelius, Hundslund), Laur. Spandets enke giftede sig med eftm *Jens Hansen Møller* (1758–87), der efterfulgtes af Laur. Spandets søn, *Niels Lauritsen Spandet* (1782–1817), hvis søn var den kendte etrd *Niels Møller Spandet.* – *Eskild Eskildsen* (1817–31) havde egr til embedseksamen, havde været adjunkt i Kolding, var gift med en dt af Plesner, Glud-H, en dt blev gift med P. Plesner, As-K. – *Jens Paludan* (1832–44) flyttede til Nebsager-B.

Tiden efter 1849

Pastor *O. H. Bork* (1844–52) var præst paa Alrø i krigsaarene 1848–50. Under kurhessernes besøg paa Alrø blev han truet med prygl af fjenden, da han som den eneste paa øen, der beherskede det tyske sprog, paa sine sognebørns vegne paatalte tyskernes rapserier og tyverier hos øens befolkning; men han slap dog for at lide korporlig overlast. – Tyskerne havde været af den formening, at de Hads herreds bønder havde skjult en del kvæg paa Alrø. Hjælpelærer *Knud Ottosen,* Søvind, havde de tvunget til at vise sig vej til vadegrunden, der førte over til øen.

Under *Brockdorfferne* (1852–92) var der en slags privatundervisning i præstegaarden for øens ungdom, bl a fik de unge undervisning i sprog. – Den yngre *Brockdorff* lod den gamle præstebolig, der c 1675 var opført efter en brand, indrette til forpagterbolig. Samtidig indrettede han gaardens søndre længe til præstebolig; den stod til branden i 1911, hvorefter den nuværende præstebolig opførtes paa den tidligere forpagterboligs plads.

C. F. Brockdorff var en fin og nobel skikkelse. Efter at han var flyttet til Havrebjerg, gik han over til katolicismen. Otto Møller skriver bl a: »Jeg har kendt Brockdorff i mange aar. Allerede som student havde han meget med papismen at skaffe, fra først af sagtens af vigtighed over, at han kunne tale de nyere fremmede sprog. Men han var vist allerede da paa vej til at gaa over til dem. – En dag kom Brockdorff paa besøg til Alrø, men var syg og ret forstyrret. En læge lod ham indlægge paa Odder sygehus. Herfra drog han bort til en ven i Bjerre herred. Den katolske præst i Horsens blev tilkaldt, kom og »døbte« ham. – – – Jeg har i grunden respekt for Brockdorff, der gør skridtet helt ud, hvad han længe ikke har kunnet overkomme. – – – Han er i sig selv en skikkelig fyr, der kun aldrig skulle have været præst i vort kirkesamfund.« (se II, 191).

Pastor *O. N. Møller* (1892–1904) (se Karleby-H) var meget afholdt, havde megen selskabelig omgang med befolkningen, især gaardmændene. Han tog ivrig del i sognets anliggender, var sogneraadsfmd og sikkert den drivende kraft ved opførelsen af dampskibsbroen og etableringen af dampskibsforbindelsen med Horsens. Otto Møller skriver om ham (30. dec 1901, Brevv, II, 341): »Saa holder jeg mere af Møller, Alrø, en rigtig gejstlig mand. Forleden sagde han til mig, lige naivt og velfornøjet: »Vi er jo alle født med at sige nej til saadan noget« (det drejede sig om gejstlighedens frihed). Ja vist! Det sidder os i kødet: Ikke at unde, ikke at turde!«

Pastor *H. W. Olsen* (1904–08) var en venlig og stilfærdig mand. Han var meget lærd og opholdt sig mest i sit studerekammer og kom, uden for kirken, meget lidt i berøring med befolkningen. Han var en noget upraktisk og ubehjælpsom mand og led meget af nervøsitet. Hans konfirmander maatte f eks sidde musestille, ellers kunne han blive ret opfarende. Selv i kirken kunne han blive distraheret ved den mindste usædvanlige lyd. Han var en dygtig prædikant, som man gerne ville høre. Hans forkyndelse var inderlig og stilfærdig, hans prædikener var indholdsrige, men dog letfattelige. Hans syge nerver gjorde, at han saa sig nødsaget til at søge sin afsked.

Pastor *B. Bjerre* (1909–14) var en folkelig og paa alle omraader hjælpsom mand. Han var grundtvigsk. Han og hans praktiske og dygtige hustru aabnede deres hjem for baade unge og ældre i menigheden. Nogle af de ældre i sognet, der var vant til præster af en anden type, syntes dog, at han ofte optraadte med for lidt præstelig værdighed. Bjerre havde en meget smuk sangstemme, men var efter de flestes mening en ret maadelig prædikant. Hans prædikener kunne være meget usammenhængende og brudstykkeagtige. Han var sikkert et meget følsomt menneske, og undertiden blev han under sin prædiken saa bevæget, at han ikke var i stand til at beherske sine følelser. Præsteparret var dog, og ikke mindst for dets store hjælpsomhed og rige menneskelighed, afholdt af befolkningen, men Bjerre følte sikkert, at han som præst ikke kunne udrette det, han gerne ville, hvorfor han søgte hen, hvor der var mere jordbund for hans virketrang og forkyndelse. – I hans embedstid brændte præstegaard og skole i sommeren 1911.

Pastor *F. Køster* (1914–22) var meget afholdt af baade unge og gamle. Han tog sig især af ungdommen og samlede de unge i præstegaarden til sangaftener, oplæsning og

foredrag, og han havde en betydelig og god indflydelse paa ungdommen. Han er den af øens tidligere præster, der sammen med provst *Christensen* oftest mindes med glæde og taknemmelighed.

Om provst *J. C. Christensen* (1922–32) se ndf.

Efter at Alrø havde været sammenlagt med Gylling 1933–43 (en ordning, der vakte utilfredshed, da der aldrig har været nogen organisk forbindelse mellem sognene) blev pastor *Frede Frandsen* sp her 1943–46. Fra 1947 er dr theol *P. Nepper-Christensen* sp. – Medens Alrø var anneks til Gylling, fik pastor *Jens. J. Nielsen* adskillige Alrø-boere til at deltage flittigt i KSmøderne.

Endnu i begyndelsen af det 20. aarhundrede var kirkelivet paa Alrø præget af gammel kirkelig sædvane. Der skulle saaledes helst en fra hvert hjem i kirke hver søndag, ligesom den traditionelle altergang 2 gange om aaret nøje blev overholdt af saa godt som alle. Vækkelsen i 1860erne sporedes ikke paa Alrø. Derimod præges øens befolkning nok noget af den politiske opvaagnen og det politiske røre i 70erne. Mange unge kom paa højskole, dels paa grundtvigske som Testrup o a og dels paa Viby. Den grundtvigske paavirkning har dog ikke mærkbart præget livet paa Alrø, derimod har den bjørnbakske paavirkning fra Viby uden tvivl sat sine spor paa øen. Otto Møller i Gylling har næppe betydet noget for menigheds- og folkelivet paa Alrø.

I sognet har der ikke i menighedslivet, saa vidt det kan skønnes, været førende lægfolk. Tager man det folkelige arbejde med, maa dog nævnes nu afdøde møller *Jens P. Jensen,* der i sine yngre aar gjorde en god indsats for øens ungdom. Han oprettede saaledes en sangforening og ledede gymnastik for de unge, ligesom han i flere aar ledede en foredragsforening, hvor baade ældre og yngre samledes til foredrag og oplæsning.

Lærer *N. C. Spandet,* født her paa øen, er en betydelig lærer og lokalhistoriker.

Lærer *N. C. Spandet* skriver om *skolen:*

Paa Alrø har der næppe været fremtrædende degne eller lærere. Degneembedet var i 16–1700'erne meget ringe lønnet, og indehaverne klagede ustandseligt over den ringe løn og ansøgte om forbedringer af embedet. De blev dog ikke bønhørte, men forlod snarest muligt øen og embedet, saa der saa vidt det kan ses, skiftedes degne meget ofte. Først i 1700 tallet blev forholdene mere stabile. Fra 1779 til 1822 var *Jørgen Hatting* degn og skoleholder paa Alrø. Han var fætter til præsten *Niels Spandet,* og han var efter visitatserne og andet at dømme en dygtig og anset lærer, som ogsaa var afholdt af befolkningen. Han efterfulgtes af en seminarieuddannet lærer ved navn *Jens Hansen,* der indførte den indbyrdes undervisning i Alrø skole. Af senere lærere kan nævnes sønderjyden *Frisig,* der var lærer i 80'erne. Han var meget dygtig, men blev afskediget paa grund af sit forhold til skolepigerne. Han efterfulgtes af lærer *Broch,* der afskedigedes efter § 8, da han kom i misforhold til beboerne.

1922 oplyses: Meget god kkg, flink, tjenstvillig befolkning, væs grundtvigsk præget, jævn velstand. 1931: Kkg 10–15 pct, gammeldags forhold, velvilje, DdU. 1947: Kkg 8 pct, ungdomsm i pgd, gode forhold, u p. 1963: Kkg 7–8 pct, jævne forhold, velvilje, u p, fh.

Alrø kirke er lille og kullet. Skib og kor fra 14. aarh af raa granit og munkesten, hvidkalket. Begge døre og et vindue bevaret. Vaabenhus mod nord fra c 1770. Skibet har fladt loft, koret hvælving. Renæssancealtertavle fra 1625, det oprindelige maleri fremdraget 1912 med nadverordene i midtfeltet. Kirkens altertavle er lavet af Mikkel Snedker i Vrold og stafferet af Laurits Andersen Riber. Indtil 1912 var midterfeltet paa altertavlen dækket af et maleri, der var en kopi af Carl Blochs maleri »Jesus i Gethsemane have«, og før det blev anbragt paa altertavlen, var der et billede af den tornekronede Frelser, der bærer sit kors. Prædikestolen er af ret ny dato. Den forrige prædikestol beskrives som en meget simpel stol uden prydelser af nogen art. Korbuen, der oprindelig var meget smal, er paa et eller andet tidspunkt gjort bredere, og efter den sidste restaurering har den faaet sit nuværende udseende. Endnu i 50erne og 60erne var kirkens indermure ikke pudsede, saa kirkens vægge var meget ujævne, saa de utilhugne sten i muren tydeligt skelnedes. Muligvis har kirkeskibet været noget længere, idet der i jorden vest for den nuværende kirkegavl findes en del fundamenter eller store sten, der kunne tyde paa at være bygningsrester. Gibsloft indtil 1925, da kirkens oprindelige bjælkeloft blev fremdraget. En klokke fra 1846 hang i en klokkestabel, men styrtede ned omkr 1885, den blev repareret, men blev aldrig god. 1947 anskaffedes en ny klokke, som blev ophængt i vestgavlen, og den forsynedes med en indskrift, skrevet af købmand J. Østergaard Olesen, Alrø: »Slægter kommer, slægter gaar! Lad min røst dem alle minde om, hvor frelsen er at finde. Herrens kirke evigt staar.« Messingstagerne siges at være skænket 1660 af en mand, der havde lidt havsnød. Romansk granitfont med figurer. Kirken er nyrestaureret. 80 sd. Orgel 1961.

I 1963 har man opstillet ny klokkestabel paa kirkegaarden og indkøbt ny klokke i England med indskriften: »I fryd – i savn – i Jesu navn«. Og denne klokke er afstemt saadan, at den svarer til Glud kirkes klokke, som nu ikke mere skal »klage for sin mage«.

Lærer N. C. Spandet har i Dsk Folkemindesamling skrevet om et sagn, der knytter sig til en klokke, som Alrø kirke ikke fik. Der blev i sin tid støbt 2 ens klokker. Glud skulle have den ene, Alrø den anden. Under et stormvejr skyllede Alrø-klokken overbord fra skibet, der skulle fragte klokkerne frem. Hver gang Glud kirkeklokke nu ringer (man kan i stille vejr høre det paa Alrø) siger man, at den kalder paa sin mage, der ligger paa havets bund.

Folketal: 1850: 292, 1901: 277, 1921: 284, 1955: 277.
Altergæster: 1922: 100, 1934: 109, 1942: 62, 1957: 100.
Menighedsraad: U p.
Kommunevalg: Upolitiske lister. Fmd: Gdjr **Mich. Gjødertsen.**

Sognepræst

Indt 1859: a) 50 rug, 86 byg, 60 havre, b) 4 byg, c) 18 lpd ost, 38 sn æg, 19 gæs, 38 par kyllinger, d) 90 rdl, e) 105 td ld, 11 td hartkorn. Gl solid firlænget egebindingsværkspgd, 109 fag. – 1870: Regul 1808 kr, netto 4522 kr. – 1913: 3. kl, 1958: 12. kl. Pgd fra 1911.

17. 14. okt 1844–27. jan 52 (sp Hem-S 29. dec 38): **O. H. Bork,** fl t Søllinge-H, se Udby, Fyn.

18. 16. april 1852–12. juni 79 (sp Ljørslev-Ø 13. marts 41): **Frederik Nicolai Brockdorff,** * 13. juli 07 Højby. Forældre: Sp i Skævinge-G Georg Joachim Ludvig B, † 37, og Anna Marie Lindam. Stud Hrlf 28, c okt 34 (h), hjpr Skævinge-G 23. dec 35. † 12. juni 79. ~ 16. aug 36 Birgitte Antoinette von Haven, * 21. juni 09 Overby, † 10. okt 90. Forældre: Sp Odden, mag Elias Christian von H, † 13, og Maria Elisabeth Lunn. – Hustrus broder: Vive-R.

19. 14. aug 1879–16 april 92 (hjpr Ørting-F 11. aug 76): **C. F. Brockdorff** (søn af forgængeren), fl t Havrebjerg-G, se der.

20. 4. juli 1892–27. maj 1904 (hjpr Høje Taastrup 14. nov 87): **O. N. Møller,** fl t Karleby-H, se der.

21. 22. aug 1904–24. dec 08 (sp Norup 24. dec 96): **Hans Waldemar Olsen,** * 13. juni 56 Nykøbing F. Forældre: Kantor Peter Carl Olivius O og Fanny Caroline Mathilde Corfitzen. Stud Nyk F 74, c 80[2] (h_1), huslærer Søllestedgaard, sp Fur 8. aug 83, sp Skelund-V 18. april 90, afsk 24. dec 08, † 8. okt 46. ~ 11. febr 84 Elisabeth Augusta Marie Petersen, * 10. febr 60 Kbhvn. Forældre: Murermester Peter Philip P og Laura Nicoline Justesen.

Pastor Olsen maatte søge fra Norup paa grund af svaghed. Men han blev atter syg, blev indlagt paa en nerveklinik 1908, og »overlæge Helweg afgav en erklæring om, at mit helbred ikke tillod mig at fortsætte min præstegerning, hvorefter jeg til stor fortrydelse for mig selv maatte søge min afsked«. Pastor O flyttede til Kbhvn, hvor han drev en del manuduktionsvirksomhed. Han var en lærd mand, drev kirkehistoriske studier, skrev en større afhandling om flagellanterne (utrykt) og om de 12 smaa profeter (do) til brug for studenter. Navnlig var han kyndig i hebraisk.

22. 23. marts 1909–10. juni 14 (hjpr Høve frimgh 07): **B. Bjerre,** fl t Lem-V, se Taars, Jylland.

23. 1. dec 1914–15. aug 22: **F. Køster,** fl t Harte-B, se der.

Frode Køster havde haft sit barndomshjem i en solid grundtvigsk præstegaard, han var vokset op i Mygind, hvor hans fader, Holger Køster, og hans livlige mor, en rigtig præstekone, havde nogle rige aar, og sidst var hans far sp i Gangsted-S. Efter et glad studenterliv i grundtvigske kredse havde han tøvet med at søge præsteembede, havde været højskolelærer paa Mors, lærer ved Blindeinstitutet, var atter taget tilbage til Mors, hvor *Jacob Lykke,* der blev valgmenighedspræst i Odder, og *Th. Balslev* stod ham nær. Han deltog i grundtvigsk ungdomsarbejde, og først 7 aar efter embedseksamen blev han præst, nabo til sin fader i Gangsted. Dette lille embede paa Alrø syntes han, at han kunne bestride, og han ville gerne være nær ved sin fader. Han befandt sig godt paa Alrø, lærte alle beboere at kende, gik mange ture, holdt møder med unge og gamle og utallige kopper kaffe blev drukket i den gæstfri præstegaard. Præstegaardsforpagterens søn skrev, at »K kom i dyb ærbødighed og tro ... og indledte en lykkelig tid for sig selv og øens beboere«. Ugift var han den gang og ene. Søndag morgen samledes menigheden ved den lille kirke, og saa gik de med præst og degn op ad kirkegulvet sammen og fyldte kirken med sang. Han elskede sang og fik folk til at synge. Han var ikke fri for tungsind. En prædiken fra Alrø-tiden handler om Job, om trøst for at finde mening i tilværelsen. Det han ville forkynde, var ikke teologi, ikke filosofi, men kristendom, ud af enfoldig gudstro og et ærligt hjerte. Ofte tog han turen over Skabelund, hvor skipperen undertiden maatte tage passagererne paa nakken ud i sin baad. Og saa var der ikke langt til Elbæk præstegaard, til hans far med det lange, hvide skæg, og for hvem han nærede en enestaaende hengivenhed. I faderens studereværelse førtes lange samtaler, en rig hjælp for sønnen. Og da Frode Køsters mor døde 1903, trængte far og søn endnu mere til hinanden. De delte sorg og glæde. Juleaften maatte de være sammen, og da det ikke kunne ske paa anden maade, fik Frode ved hjælp af en kasse æbler telefondamen til at stille forbindelse til Elbæk, saa han kunne høre de kæres sang om juletræet derhjemme. – – – »Sent vil K's gerning paa Alrø blive glemt,« skriver forpagterens søn. Her var hans hjem, her var hans kald. (Anker Jensen i Haderslev stifts aarb 1948, s 33 f.)

24. 17. nov 1922–4. dec 32 (sp Odder 24. juli 09): Provst **Jens Christian Christensen,** * 25. dec 60 Rind, Middelsom herr. Forældre: Husmd Jens C og Marie Cathrine Clausen. Stud Viborg 80, c 86[1] (l), uord medhj Elmelunde, sp Sal-G 11. okt 87, sp Søby-S-H 29. april 90, sp Kristrup 14. juni 99, provst Hads-Ning herr 19. juli 12, r af Dbg 22, † 4. dec 32. ~[1] 20. dec 87 Cathrine Bolette von Spreckelsen, * 28. jan 60 Uggerslev, † 19. april 03. Faderen: Sp i Uggerslev-NH, † 62, se der. ~[2] 26. sept 05 Johanne Marie Holst, * 26. sept 65 Lungholm, Olstrup, † 23. juli 51. Forældre: Forpagter Rudolf H og Grethe Madsen.

BM Santalmiss hovedbest 16, fmd Centralf af Arbejdsherberger i Danmark 22–30, fmd Danmarks Provsteforening 18–20, medl Komm om gejstlige Enkekasser 19, sogneraadsfmd Kristrup 01–05, medl Venstres hovedbestyrelse, folketingskandidat.

Udg et lille hefte om Santalmissionen, skrev nogle afh i Teol Tidsskr og talrige avisartikler.

Provst J. C. Christensen var en betydelig personlighed, en mand af format. Han havde øvet en stor indsats i Santalmissionen, i provsteforeningen, som venstremand og for arbejdsherberger, før han trak sig tilbage til Alrø. Ogsaa som provst og sognepræst havde han øvet en god gerning. Om hans aar paa Alrø skriver sogneraadsfmd Michael Gjødertsen:

»Provst C kom til Alrø og prædikede 1. gang som sognepræst i Alrø kirke juleaften 1922.

Det blev spaaet ham, at han ville angre, at han havde taget dette skridt, at flytte fra Odder til det dengang meget afsides og især for hans provstegerning ubekvemt beliggende Alrø (dæmningen kom først 1931), men ingen har vist nogensinde hørt ham beklage sit valg, og de besværligheder, som beliggenheden medførte, tog han med sit lune smil.

Ingen, der har kendt provst Christensen, vil nogensinde glemme hans milde og gode, men dog myndige personlighed. Han kunne med en rysten paa sit hvide hoved afskære enhver diskussion med et: »Nej! – Det er ganske sikkert ikke rigtigt ...«

Han og hans hustru og børn omgikkes jævnt og bramfrit øens folk. Vinteren igennem indbød de jævnligt beboerne til møder i præstegaarden, og der var oftest saa mange, som stuerne kunne rumme.

Der blev sunget salmer (ofte læst nye), provsten talte om et eller andet kirkeligt emne samt læste lidt morsomt ind imellem, man blev beværtet med kaffe og kringle og nøjagtigt kl 22,45 sluttede han med en bøn.

Provst Christensen var meget interesseret i øens anliggender, og i diskussionen om opførelse af en dæmning til fastlandet.

Den omstændighed, at han i et af sine sogne selv havde drevet præstegaardens avlsbrug, gjorde, at han kunne tale med befolkningen ogsaa om landbrugsmæssige problemer.

I kirken var han den samme rolige stilfærdige, men myndige mand, som ude i sin daglige færden – uanfægtet om der var mange i kirke (hvad der oftest var) eller kun faa.

Loftet i kirken var dengang gibsloft, der laa saa lavt, at han blev distraheret af varmen, mens han stod og prædikede, hvorfor han fik udvirket, at det blev taget ned, bjælkerne blev hævet og gibsen blev erstattet med det nuværende bræddeloft.

Provst Christensen var en stilfærdig kirkens tjener. Da han juledag 1930 paa sin 70 aars fødselsdag traadte ind i kirken til gudstjenesten og menigheden rejste sig i de tæt fyldte stole for paa den maade at ønske ham til lykke, blev han meget overrasket. Det faldt ham slet ikke ind, at det var hans person, opmærksomheden gjaldt. Havde han kunnet afværge det, havde han »ganske sikkert« gjort det. I sit digt »Det store« skriver han: »Det store er ikke at øve et værk, der hilses med bifaldets bragen, det store: det er, at være stærk, naar man staar ene om sagen.« – Og saadan husker Alrø provst Christensen.«

Sammenlagt med Gylling 1933–43.

25. 30. okt 1943–21. dec 46: **F. Frandsen,** fl t Borre, se der. (Nu: Nørholm).

26. 18. juli 1947 (sp Sønderup-S 3. febr 42): Dr theol **Poul Erik Nepper-Christensen,** * 8. aug 16 Bangsbostrand. Forældre: Sognefoged, bankbestyrer Marinus Christian C og Dagmar Marie (Nepper) Nielsen. Stud Hjørring 35, c 40^2 (h_1), accessit 45, sekretær KFUM, Valby 40, lic theol Uppsala 48, dr theol Aarhus 58. ~ 6. maj 41 Lise Mangor Fog, * 2. nov 17 Kbhvn. Forældre: Grosserer Kai Rohde F og Helga Mangor. Stamt 31 og 70. – Brødre: Helsingør domkirke og Østerlars-G.

Lektor i bibelsk teologi, Aarhus 55, BM Alm Dsk præstekonvent 53, BM Yngre præsters fbd 48–51.

Skr 50 afh i Teol tidsskr om tidsproblemet i N T, 50: Wer hat die Kirche gestiftet? (Symbolae Biblicae Uppsaliensis. – Udg 52: Tekster fra Mt evg, samt disputats, 58: Das Matthæus evg, ein judenchristliches evangelium?

Litt: N. C. Spandet: Bondegilder paa Alrø »Sprog og Kultur«, 1933, s 97 f, Østjysk Hjemstavn, aargang 1937 (nogle artikler om Alrø). P. J. N. Spandet: Familier og personer af navnet Spandet. N. C. Spandet: Kurhesserne paa Alrø. (Kronik i Horsens Folkeblad 1949). Lærer N. Winther Pedersen: A, Østj hjemst, 1960, s 96–116. Kbmd Østergaard Olesen har ogsaa skrevet om A.

Ning herred

VIBY

(Tiset var anneks til 7. juni 1873.
Fredens sogn udskilt 30. maj 1960).

Viby sogn er højtliggende og bakket mod syd og vest, enge ved Aarhus aa og Brabrand sø. Smuk udsigt over søen fra Høskoven. Viby kommune er siden 1901 vokset fra 880 indb til 15036 i 1960, og er i løbet af et halvt aarhundrede blevet en tæt bebygget forstad til Aarhus, bestaaende af kvartererne Viby, Kongsvang (opr Stenkildes jorder) og Rosenvang (Vibygaards jorder). 1874 indlemmedes kvarteret Frederiksbjerg i Aarhus, 1899 indlemmedes Marselisborg og omliggende kvarter i Aarhus, hvorved arealet formindskedes betydeligt. Tilvæksten skyldes ikke blot udflytning fra Aarhus, men ogsaa, at der her er oprettet en række store virksomheder: Træskofabrik, hørskætteriet »Linum« og først og fremmest Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeningers fabrikker. Sognet er hovedsageligt villakvarter, med mange arbejdere. 1906 byggedes et fh, 1903 oprettedes et børnehjem af *Leopold Buddes* enke. Store skoler. Optagelseshjem for kvinder (se ndf). 2. aug 1931 indviedes en kirkesal (menighedssal), senere udvidet til en stor og en lille kirkesal.

Af sognets ældre kirkelige historie. Viby har gennem tiderne været afhængig af 2 herregaarde, i middelalderen af Viby Kongsgaard, i nyere tid af Marselisborg, indtil denne tillige med store arealer blev indlemmet i Aarhus by, og kirken med dens tiende tilskødedes Viby kommune, som er kirkeejer fra 1897.

Hellig Niels, kongesøn og helgen († 1180), blev begravet i Sct Clemens trækapel i Aarhus, var høvedsmand paa Viby Kongsgaard, hvor han var vært ved den bevægede herredag, som omtales af Saxo. Kort tid efter forelagde han kongen et gavebrev i Skanderborg til munkene i Esrum. Han grundlagde Viby kirke paa et oprindeligt offersted, hvorefter sognet fik navn. (Viet var offersted). De hellige kilder i sognet (Sct Nicolaus kilde, Korskilden, Hvinholmskilden m m) var meget besøgt. Aarhusbispen **Ove** Bille ejede fra 1520 Havreballegaard i Viby sogn. Den fik 1661 navnet Marselisborg og omdannedes til kgl lensgaard. Herfra udgik egnens verdslige magt, og gn mange aar besatte ejerne af Marselisborg sognekaldet i Viby.

Den første sognepræst efter reformationen, **Andreas Skriver,** havde været skriver paa Havreballegaard og blev provst. Han efterfulgtes af sin søn, **Morten Andersen Hæde,** der ogsaa blev provst. Hans datter blev gift med eftermanden, provst **Jens Lauridsen Mariager** (1621–72), en kraftfuld personlighed. Han blev jubellærer. Han fulgte Aarhus-borgmestersønnen, **Ole Worms,** tilskyndelse til at granske Viby sogns historie, og sendte sine historiske optegnelser til biskoppen: de er betydningsfulde kilder til sognets ældre historie. Han fik 2 smaa øde gaarde i sognet at nyde i sin levetid. (Ny khst saml V, 177). Anselige gravmæler minder endnu om ham og hans slægt. Han efterfulgtes af sin søn, **Chr. Jensen Wibye** († 1686), hvis navn optræder meget ofte i tidens retsprotokoller, da han førte mange processer. Han

skrev »Summariske rytmiske erindringer over vor hele Chatekismus og børnelærdom«, hvori han til støtte for hukommelsen gengiver det meste af Luthers lille katekismus paa vers, – det ældste vidnesbyrd om den forkyndelse, der har lydt i Viby kirke. Medens **Niels Hansen Heyde** var sp her, (1709–37), brændte præstegaarden 1719, og han maatte søge tilflugt i vaabenhuset. **Matthias Jessen** (1738–48) »opførte sig saaledes, at han maatte have en student til at prædike for sig« (W III, 563). Om Jessens prædiken ved visitatsen 1744 anmærker biskop **Hygum:** »Give Gud, at han mener det af hjertet«.

Hans Laugesen (1749–56) var præstesøn fra Tyrstrup i Sønderjylland.

Ole Winther (1756–74) var vst pietistisk indstillet, biskop Hygum omtaler ham som »en stor og velbegavet orator ecclesiasticus« og roser hans opbyggelige prædiken (se Maarslet). – De flg præster var: **Chr. Stauning** (1765–78), han havde været lærer ved Vajsenhuset og var antagelig pietistisk præget, men vi hører ikke om pietisme ellers i Viby-T. – **Peder Aaboe Müller** (1778–92), **Niels Wormslev** (1792–1820), hvis 3 døtre blev præstekoner, hhv gift med stiftsprovst J. Krarup, Aalborg, A. J. F. Bastrup, Ø Nykirke, og eftermanden **J. K. Mehl,** sp her 1820–29. fl t Raklev.

Tiden efter 1830

Pastor *Jacob Steenberg* (1830–65) var en livlig og interessant skikkelse (»Musikpræsten i Viby«), havde god kirkegang, var afholdt (se ndf), men kirkens indflydelse svækkedes i dele af befolkningen ved *Bjørnbaks* virksomhed. Denne blev dog imødegaaet af den gudelige bevægelse. Gdjr *Mikkel Andersen,* Viby mark, var en varmt troende mand, han sluttede sig til *Jørgen Teilmann,* Bering, og var med til at faa *Jens Larsen* til at holde møder i Viby. Det første møde blev holdt hos *Mikkel Andersen.* Der kom mange, og der blev en lille, ivrig kreds af vakte.

Lars Bjørnbak oprettede sin højskole i Viby 1857, en begivenhed, som er skelsættende i Hads-Ning herreders aandelige historie. I aarhundreder havde præsterne præget det aandelige liv, men nu var det *Bjørnbak* (og fra 1866 *Jens Nørregaard* paa Testrup højskole), der gav tonen an, i skarp indbyrdes kamp ... det materialistisk-oplysningsmæssige kontra det ideelt-grundtvigske livssyn.

Lars Bjørnbak (* 1824 i Lendum, † 78) en ægte Vendelbo, var lærersøn (se bd V), havde navn efter gaarden Bjørnbak i Bindslev. Hans fader var en pligtopfyldende, virksom mand, og Lars maatte ud at tjene som hyrdedreng, da han var 9 aar; i hvilestunder fordybede han sig i skrifter fra omkr 1800, oplysningstiden, og fik der indtryk af menneskers »store og gode gerninger«, for dyd og menneskeret. 1841 optoges han paa Snedsted seminarium – og blev paavirket af *L. C. Müller* og *G. P. Brammer.* 1844 blev han lærer i Guldager, Vrejlev sogn, og var straks virksom i alt offentligt liv, var 1852 folketingskandidat i Vrejlev-kredsen.

1855 blev B lærer og kirkesanger i Viby. 1. okt 1857 aabnede han *Viby højere Landboskole,* en højskole i ikke-grundtvigsk aand, med vægten lagt paa det rent oplysende og det direkte opdragende. »Kundskab er magt, uvidenhed er trældom« var grundtemaet i Bs kraftfulde belæring. Dette havde han allerede hamret fast i en række artikler (»Bondemand frem«) 1854–56 i »Nørrejysk tidende« (udg 1860). Samtidig tog B ivrigt del i egnens politiske liv, der var blevet vakt af Odder-kredsens radikale folketingsmand, dr *Gert Winther,* præstesøn fra Hundslund, i tilslutning til *Tschernings* radikale fløj inden for bondevennerne. 1862 var L. B med til at stifte »Den jyske folkeforening« og tillige »Landbosparekassen« i Aarhus. 1864 kom han i ilde ry, fordi han var heftig krigsmodstander, men under den fjendtlige okkupation stod han som leder af Aarhusegnens landbefolkning. Han følte sig især som modstander af de nationalliberale, og efter krigen kæmpede han for den almindelige valgret og imod 1866-grundloven. Forgæves søgte han at blive folketingsmd 1865. 1866 var han sm m *J. C. N. Wistoft* med til at stifte venstrebladet »Aarhus Amtstidende«, hvis eneredaktør og udgiver han snart skulle blive og fik derved øget indflydelse i Aarhusegnen.

Men der var ogsaa vakte grundtvigske som tog kampen op mod Bjørnbak.

Gdjr *Mikkel Andersen,* Viby Mark (Begtrup IV, 160) var medstifter af Testrup højskole.

Da *Jens Nørregaard* havde aabnet Testrup højskole (paa gammel-grundtvigsk basis) 1866, mødte L. B en jævnbyrdig konkurrent, med hvem han tog kampen op ved livlige kampmøder, hvor han dygtigt og voldsomt forsvarede sine ideer. Først kæmpede de om skandinavismen, som Nørregaard forsvarede, men som B ansaa for landsskadeligt sværmeri. Senere kæmpede de om undervisningsformer, hvor B ansaa Nørregaards (Kr. Kold-prægede) friskoletanker og ganske særligt de grundtvigskes brug af oldnordiske sagn og tale om »folkeaanden« for urimelig. Disse skrappe møder var i høj grad med til at vække befolkningen her paa egnen, men de skabte et skarpt skel mellem bjørnbakkerne og grundtvianerne. De sidste ansaa B for en »jætte«, en materialist. 1870 vakte B atter forargelse ved at gaa imod dansk deltagelse i den fransk-tyske krig, og modsætningen mellem ham og det nationalliberale borgerskab i Aarhus uddybedes mere end nogensinde. Sammen med en medarbejder ved amtstidende (c th *S. von Haven,* se sp Stigsbjergby-M) formede han en særlig »fredspolitik« med krav om hærens indskrænkning til et lille minimum (en lille lejet hær). Da socialismen viste sig paa egnen, meldte han sig 1871 ind i Aarhus-afdelingen af »Internationale«, men efter arbejderuroligheder i Kbhvn 1872 meldte han sig ud igen. Flere af hans venner kom 1873 ind i rigsdagen. Før valget talte han ved et stort møde i Casino, Kbhvn, hvor *V. Hørup* dirigerede. De to var lige antimilitaristiske. Selv blev B ikke valgt. – Da det viste sig vanskeligt for B og hans folk at faa lokale, fik han 1875 rejst *den folkelige forsamlingsbygning* paa Østergade i Aarhus, en bedrift, der viser hans indflydelse paa egnens landbefolkning.

I sine sidste aar udfoldede L. B sig paa meget voldsom vis, undertiden med mindre heldige udslag. Han førte et utal af processer, f eks da en rigsdagsmand (Kofod) havde beskyldt ham for at »fare med bevidst usandhed«, men det lykkedes ham ikke at faa Kofod dømt (Højesteretsdom okt 75). For toneangivende kredse i Kbhvn og rundt i landet stod B nu som den »udprægetplebejiske, farlige og tillige komiske demagog«. Den groveste af de ny mønter af 1875, femøren, gav man øgenavnet en »Bjørnbakker«. Han kunne heller ikke forliges med det forenede venstre, og han fik

ikke tilslutning til sine afrustningsplaner. Det første provisorium 1877 førte ham nærmere til venstre i fælles harme. Ved grundlovsfesten i Odder 1877 brugte han saa stærke ord om »at sætte liv og blod i vove for rettens sejr«, at justitsministeriet foretog en kriminel undersøgelse, men B døde, inden det blev besluttet at rejse evt sag. Sindsbevægelsen ved at staa som majestætsfornærmer har vel bidraget til at slaa ham ned.

Denne selvbevidste, kantede, kampivrige vendelbo øvede sammen med sin broder, *Thomas Bjørnbak* (se Fjellerad, Gunderup), stærk indflydelse blandt østjyske bønder. Efter sit egentlige væsen var Lars B lovens mand, oprindelig kongeligsindet. Selvom han hævdede sig som rettroende lutheraner, var kirkesanger og selv paa sin vis var en from mand, tro mod folkekirken og nidkær i sit embede, ville ikke krd til livs, (han holdt andagt hver dag paa højskolen, se her, s 111), stod han for mange som materialist, bekæmper af grundtvigianismen, ja man ansaa ham som rationalist, antikirkelig. Det sidste er næppe rigtigt, men ved sin folkelige rationalisme gav han sine mange tilhængere et rationalistisk aandspræg. Mens han var i Vendsyssel, havde den gamle lægprædikant og bondepolitiker, *Rasmus Sørensen,* paavirket ham; B ligner Rs. S i meget af sin tankegang. Som lærer ville han give sine elever gode kundskaber og holde dem i tugt. De frie grundtvigske metoder ansaa han for pjank. – Han samlede mange elever paa sin *højskole* (ialt c 1000) om systematisk kundskabsmeddelelse med eksamen.

Hans undervisning tog især hensyn til landbrugernes praktiske krav, men gav ogsaa historisk og almendannende oplysning, og B fastholdt, at det sidste var af særlig betydning. B var i virkeligheden næppe materialist, men rationalist. Hans kursus og foredrag var omhyggelig tilrettelagt, men hans system kom let ud i naivitet. Han ville lære sine elever gode manerer, for at de senere skulle kunne hævde sig og ikke blive set ned paa som grove bønder. De maatte ikke sige A men jeg. Han var en haandfast og maalbevidst folketaler og politiker, men paa mange maader, trods sin demokratiske indstilling, præget af den landsfaderlige enevældes og den gamle tids bestræbelser. Naar hans agitation og manerer var saa voldsomme, endog brutale, hang det mindre sammen med hans anskuelser end med personlige forhold og karakteregenskaber. Som bondehøvding havde han sit virkefelt, begrænset til Østjylland, og her fik han stor betydning. Han var leder af den første, brede afrustningsbevægelse i Danmark, og leder af den kraftige modbevægelse mod grundtvigianismen. Hans søn, *Viggo Bjørnbak* (* 1853, † 92) førte højskolen videre, men efter Lars Bs død kunne den ikke gaa, og den blev lukket 1890, Testrup blev nu højskolemæssigt eneraadende paa egnen. Viggo B førte ogsaa »Aarhus Amtstidende videre, var folketingsmd i Odder-kredsen og sluttede sig til forligspolitikken.

(Hans Jensen: Lars B og den bjørnbakske bevægelse, 1919 (med mange litteraturhenv, DBL III, 196 f, Hans Jensen), Thomas Larsen: En gennembrudstid I–II, 1921–22). P. G. Lindhardt: To højkirkemænd, 1958, s 86, Holger Begtrup: Dsk mghliv i gr kredse IV, 1933, s 157 f.

Efter pastor *Steenbergs* afsked stod embedet besat ved konstitution indtil Tiset blev udskilt 1873. Biskop Brammers søn, C. G. H. Brammer (se Urlev-S) var kst sp 1865–73.

Pastor *C. E. Gede* (1873–98) var en elskelig mand. I disse aar udfoldede Lars Bjørnbak sig, vandt mange tilhængere, og det var svært for den fromme og stilfærdige pastor Gede, som tog sig modgang nær. Forholdene var ikke lette, og de to flg sp havde det svært og søgte bort: Pastor *C. P. E. Wolf* (1898–1905), i høj grad en fredens mand, en dygtig prædikant. Pastor *J. C. Zinn* (1905–12) er nærmere omtalt under Nørresundby-H (V, 128 f), han havde svære sorger, en plejedatter omkom ved en ulykke, hans hustru døde. Han var grundtvigsk, fmd for KS i Viby, virksom for Santalmissionen, og sjælen i dannelsen af »Kirkelig forening for Ning herred«, der havde kredse i alle herredets pastorater, og der blev afholdt møder og gudstjenester med fremmede talere rundt om i sognene. Pastor Z er begravet i Viby. Fra omkr 1900 har der været en lille IM kreds. – Provst *N. Krarup-Hansen* (1913–31) oplevede den stærke udvikling i sognet fra landsby til tæt bebygget forstad.

Provst *N. Krarup-Hansen* skriver, at han søgte hertil, skønt baade indtægt og præstegaard var mindre end i Vejerslev, men det store 3 sogns-pastorat plus provstegerningen tog paa kræfterne. Der blev meget at tage vare paa i Viby, men det var helt forskelligt fra Vejerslev. Folketallet fordobledes paa faa aar, flertallet var arbejdere, der havde arbejde i Aarhus, og de fleste af dem saa ikke særlig mildt til kirken, hvor de kun kom til begravelser. Der var en tid, hvor man »følte sig som paa en missionsmark«, hvor man møjsommeligt maatte arbejde sig frem for at vinde folks tillid. Viby kirke var lille, men desværre stor nok til dem, der søgte den om søndagen. Kun ved de store højtider var der helt fyldt, især i julen. Men der var en mængde kirkelige handlinger, særligt om søndagen, den dag, da arbejderne havde fri. *Bjørnbaks* indflydelse sporedes ikke meget i disse aar, skønt en stor del af gaardejerne og den ældre befolkning var undervist af ham. Flertallet af beboerne var til sidst tilflyttere. Der var 1913 kun én skole med en overlærer, som var kirkesanger, 3 lærere og 3 lærerinder, og mange børn havde langt til skole (fra Rosenvang, Kongsvang og markerne ude ved Hasselager). Der blev bygget en ny skole paa præstegaardens mark, og snart voksede lærertallet. Konfirmanderne var veldisciplinerede og fornøjelige. K-H ville gerne have daabspagten indprentet, saa baade konfirmander og forældre bekendte troen ved konfirmationen, som han havde hørt det i en kirke i Bergen. Forstadsungdommen var meget forskellig fra landboungdommen, mere med paa spørgsmaalene, ikke saa undselige.

Provst K-H tilføjer: »Jeg holdt ikke bibellæsninger i Viby, som i mine 2 tidligere pastorater. Der var ligesom ikke rigtig jordbund derfor. Derimod holdt jeg kristelige foredrag om vinteren i en sal nede i Kongsvang, og da der dannedes en LYM, fik jeg megen støtte af den i Kongsvang-Rosenvang, ofte med talere fra Aarhus. Det var kun en lille flok, men brave folk. De var med til at hjælpe over det

døde punkt. Lysten til at høre vaagnede. Men man kunne ogsaa møde lukkede hjem og hjerter, hvor »det var svært at faa Vorherre til at blive den stærkeste.« – Vi begyndte et arbejde for de gamle og samlede dem i konfirmandstuen, som vi fik udvidet til 80 sd. Der kom flere end ventet, husmødre gav kaffe, brød osv. Det var festligt, og snart begyndte damer i Kongsvang og Rosenvang at samle gamle i deres hjem med præsten som indbudt taler under hjemlige former. – Musikken blev flittigt dyrket, baade kammermusik og i det meget dygtige sangkor, som lededes af den kendte romancesanger *Thøger Rasmussen,* lærer i Viby, ved visse lejligheder dirigerede jeg koret. Ved min afsked holdt menigheden en smuk afskedsfest i forsamlingshuset. Senere har jeg maattet dementere min eftermand, pastor *Granilds* oplysninger, som han skrev i Viby Kirkeblad: »Alle de 3 sidste præster havde, ligesom han selv, været utilfredse med Viby.« Som den eneste nulevende af de 3 præster skrev jeg i Aarhus-bladene, at jeg af mine 3 embeder ikke mindst havde været glad for Viby og forholdene dér. Desuden skrev *Granild,* at menighedsraadet, der 1930 fik soc flertal, berøvede mig formandspladsen i menighedsraadet og nægtede at anbefale en ansøgning om at forlænge min funktionstid ud over de 70 aar. Til det første maa jeg sige, at formandsposten ikke blev berøvet mig, men jeg trak mig ganske frivilligt tilbage derfra, og til det andet maa jeg sige, at der aldrig har foreligget nogen ansøgning (eller krav) om forlænget funktionstid fra min side. Jeg har mange lyse minder fra Viby, mange venskabsforhold, som bevares i taknemlig erindring.«

Pastor *N. J. R. Granild* (1931–46) begyndte et aktuelt kirkeblad, og han fik i kirkesalen sat meget arbejde i gang efter 1931. Der var en privat mødesal i Kongsvang, hotelsalen i Viby benyttedes ogsaa til møder. Granilds sidste aar har været præget af en del uro.

I Granilds tid oprettedes kaldskapellaniet (bopæl i Kongsvang) 1934, omdannet til rkp 1941. Pastor *J. Grundfør* (1934–39) var en ung og meget virksom præst, uhyre afholdt og flittig. Han blev senere dræbt i Kbhvn i befrielsesdagene efter den tyske besættelse. Pastor *Axel Petersen* (1940–58) gjorde et solidt sognearbejde og arbejdede energisk for at faa en kirke i distriktet, som blev udskilt 1960.

Nordens første *kvindehjem* blev 1898 oprettet i Viby af den danske Diakonissestiftelse. Det hedder »*Sichar*« og det kom med sine forstanderinder, diakonisserne *Caroline Jacobsen* og *Alvilda Rœder* (som blev diakonissestiftelsens forstanderinde) til at betyde en del for den lille IM kreds, der havde kæmpet haardt for at vinde indgang. Der blev nu dannet et lille IM samfund, som efterhaanden satte en del kirkeligt arbejde i gang. 1921 solgtes hjemmet paa pastorinde Schepelerns initiativ til »*Kvindehjælpen*« i Aarhus, der fortsatte virksomheden under navn af »*Viby optagelseshjem*« med 25 elever, ledet af frk E. Ditzel.

Omkr 1940 skrives fra Viby: Der var for en menneskealder siden nogen brydning mellem IM og de grundtvigske, nu er det hele mere folkekirkeligt. Tidligere var der nogen udtræden af folkekirken, nu faktisk ikke mere. Tidligere var der en del »borgerlige konfirmander«, nu næsten ingen. Tidligere var der ringe offervilje, nu er det forbavsende, hvad man kan ofre til kirkelige formaal. Kirkegangen er mere folkekirkeligt end retningspræget. Retningerne er i det hele i tilbagegang, medens f eks FDF gaar ind i alle samfundslag og har god tilslutning. Sognet er i det store og hele folkekirkeligt. De eengang stiftede organisationer (IM, KFUM og K) passer deres møder, men naar ikke stort ud over deres egne kredse. Der er 18 trossamfund repræsenteret i sognet, fordelt paa c 40 familier (flest katolikker – 9 fam) 14 fam til Aarhus valgmgh, enkelte til Bering eller Odder valgmgh.

Pastor *Sv. B. J. Gaarn Larsen* (siden 1946) kom hertil fra Gørding-V som pastor Zinn.

Kirkedagen i Viby. Pastor *Gaarn Larsen,* som havde deltaget i den tyske kirkedag i Frankfurt a M 1956, overførte denne idé til Viby i aug 1958. Ved formiddagsgudstjenesten prædikede kirkepræsident *Martin Niemöller,* senere professor, dr *R. Prenter* i Viby, biskop, dr *Skat Hoffmeyer* i Rosenvangsskolens aula; og ved det store møde paa stadion, hvor der var c 3000 mennesker, talte *Martin Niemöller* og kirkeminister *Bodil Koch.* De forskellige arrangementer i anledning af kirkedagen samlede megen interesse. Dagen sluttede med fakkeltog. (Kr Dbl 25. aug 58).

Blandt ledere i kirkeligt arbejde kan nævnes: Kantor *P. S. Bach Sørensen,* kordegn *O. Hansen.*

Indre Mission: Fabrikarb *Jens Møller,* sekretær i DKU *Johs. Sørensen,* driftsleder *Gamborg,* gartner *J. Degn,* V mark.

Af fremtrædende personligheder kan nævnes:

Lærer *Jens Andersen Bering* (* 1812, † 72) var lærer i Viby 1840–55, en af førerne for den lærerbevægelse, der ønskede reformer af almueskolevæsenet med understregning af skolens forbindelse med kirken. Paavirket af skolemanden Schneekloth fremhævede han f eks ved et stort skolemøde i Aarhus 1847 skolens forbindelse med hjemmene, og han var radikal i sine krav om lærerstandens forbedring i økonomisk henseende. Han var ikke ven af friskolen og fremkom flere gange med bitre udfald mod højskolen. Han udgav en beskrivelse af alle lærerembeder i landsbyskolen med udførlige lærer-personalia, samt »Den dsk christelige almueskole og dens reformbevægelse før og nu«. Han flyttede herfra til Skibby, hvor han døde.

(Joakim Larsen: Bidr t den dsk folkeskoles hist, 1899, s 73, K. P. Kristensen: De alm jyske skolemøder, 1917, DBL II 481).

Indenrigsminister *H. P. Ingerslev* (* 1831, † 96) var fra 1862 forpagter og fra 1864 efter sin faders død ejer af Marselisborg gods. Han var sogneraadsfmd i Viby 1865–80, direktør i brandforsikringen »Jylland«, havde mange tillidshverv. 1873 valgtes han til folketingsmd efter en skarp valgkamp mod Lars Bjørnbak. Ingerslevs rolige, velovervejede indlæg var i stærk kontrast til Bjørnbaks drøje, voldsomme metoder. 1876 faldt I for en venstremand, men

blev genvalgt 1879, 1884 faldt han, og Pingel blev valgt. Samme aar blev Ingerslev landstingsmand, 1885 indenrigsminister. Han var en tro tilhænger af højre, havde modstandernes respekt, og hans udnævnelse til minister betød, at Estrup ikke ville udæske. Ingerslev ønskede fordragelig forhandling (ikke som Estrup, med et provisorium i baglommen). Han fik gennemført en række betydningsfulde love, især til gavn for landbruget, endv om havne og jernbaner, fattigdomsunderstøttelse, sygekasser, og det siges, at det skyldtes ham, at Estrup 1891 gik med til overenskomsten til forliget 1894. 1894 fik han indenrigsministeriet delt og derefter overtog han trafikministeriet. Han var en umaadelig god mand for Viby sogn og han gav gode kaar for kirken og dens præster. (DBL XI).

Proprietær *Chr. Leth-Espensen* (* 1855, † 1933) var 3 vintre paa Lars Bjørnbaks højskole, fra 1885 ejer af Vibygaard, sogneraadsmedl i Viby 1883–89 og 1904–07, en udpræget Bjørnbakker, ensidigt agrarisk indstillet, vist mere end hans læremester kunne have bifaldet. Ivrig for landbostandens selvhævdelse, med aggressiv veltalenhed, begavet, energisk og initiativrig (N. Neergaard). Han gjorde sig bemærket i »smørkrigen« 1887–88, udgav som Lars Bjørnbak en pjece med titlen: »Frem, bondemand, frem« (1892), skrev meget i Bjørnbaks avis, »Aarhus Amtstidende«, var imod, at bladet forlod Bjørnbaks linie og var stadigt imod N. Neergaard, som blev bladets redaktør. Var folketingsmd (Odderkr) 1892–98 og i Kellerup 09–10. Han sluttede sig i de senere aar til de radikale og bekæmpede i Bjørnbaks aand militærvæsenet og værnepligt.

N. Neergaard: Erindringer, 1935, s 290 DBL XIV, 283.

Jørgen Nielsen (* 1868, † 1914) var kendt som husmandsfører. Han var fynbo, avlskarl i Balslev præstegaard, kom paa Ollerup højskole, og købte 1893 et husmandssted i Viby. Han drev det frem til at være mønsterbrug og dyrkede især havesager, som han solgte paa torvet i Aarhus. Da husmandsbevægelsen kom frem omkr 1900, var han straks med. De trange kaar han havde fristet i sin barndom, opildnede ham til et stort og banebrydende arbejde for husmandsbevægelsen. 1901 stiftede han Viby husmandsforening, og i de flg aar var han ustandseligt ude til møder o lign over hele Jylland. Han forstod den kunst at rive sine standsfæller med, havde baade smidighed og sans for at vente til det rette øjeblik. I begyndelsen ivrede han særligt for det faglige, senere blev det sociale mere fremtrædende i hans agitation. 1902 stiftedes De jyske husmandsforeninger, og som de jyske husmænds førstemand var han selvskreven til at blive formand. Han blev hovedredaktør af »Husmandshjemmet«. 1910 sammensluttedes alle de danske husmandsforeninger i »De samvirkende danske husmandsforeninger« ved et møde i Odense, og N blev formand. Han arbejdede nu for grundskyldskravet og ivrigt for husmændenes sag. 1912 flyttede han til Hatting, Hans helbred blev svækket ved de mange rejser og det store arbejde. Han var mere indstillet paa at finde de rette veje, end paa de store fremskridt. Politisk var han socialdemokrat, men opnaaede aldrig valg til folketinget. –

Husmandshjemmet 15. nov 14, Jens Damsgaard: Den moderne husmandsbevægelse 1912, s 54 f, 58, 65, 91 f, 135 f, P. Jeppesen: Husmandsbev hist 1927, DBL XII, 111.

To vendelboer som blev landskendte, boede i Viby: Foruden *Lars Bjørnbak:* afholdsagitatoren *Lars Larsen-Ledet* (* 1881, † 1958). Om Larsen-Ledets virksomhed i Vendsyssel (han var født ved Løkken) som redaktør, politiker og afholdsagitator er fortalt her i bd V. 1905 blev han redaktionssekretær ved »Jysk Morgenblad« i Aarhus og aaret efter red af »Afholdsdagbladet«. Han slog sig ned i Viby, var 1917–21 sogneraadsmedlem her, fik mange hverv, foretog en mængde rejser i Europa, Afrika, Amerika osv, skrev flittigt, hans selvbiografi (Mit livs karussel) udkom i 10 bind 1945–57. Han var en djærv, selvbevidst, selfmade og farverig person, med en frisk replik, en festlig skikkelse at være sammen med. Han har leveret flere bidrag til dette værk fra Vendsyssel, kommenterede hefterne med rammende bemærkninger, og røbede gang paa gang, at han var en god kirkens mand, selv om han kunne give drøje karakteristikker af visse præster. I Viby var han agtet og havde en stor plads i manges hjerter.

Desuden kan nævnes:

Sparekassedirektør *M. Jacobsen* († 1919).
Overlærer *H. C. Olsen* († 21).
Ftm.læge *Hegelund Lange* († 22).
Skoleinspektør *Regnar Pedersen* († 63).

Viceskoleinspektør *A. Kjersgaard Hansen,* Vestergaardsskolen, var fra Ø Nykirke, virksom i sogneraad og oplysningsarbejdet og var for det ny moderne bibliotek, kyndig personalhistoriker.

1927 oplyses: Altid fuld kirke, voksende kirkelig interesse. Præges af Aarhus' nærhed. 1935: Altid fuld kirke, kirken altfor lille, gerne 2 gudstj hver søndag, bibelkredse, mghsmf (sp), kr sangkor, Blaa kors (kkp), KFUM og K m m, kirkesal. 2000 bor nærmere Aarhus end Viby kirke. 1954: Kkg nogenlunde, højmesserne vel besøgt, velvilje, bibelkredse, kirkelige organisationer som hidtil, en del sekter, som ikke præger. Selvstændigt kirkeligt arbejde i Kongsvang, kirkesag. 1963: Kkg nogenlunde, højmesserne velbesøgt, velvilje. En del bibelkredse, »Kirkesalen« bruges til møder, IM smf (fmd gartner J. Degn, V mark), KFUM og K, konfirmandmøder, kirkens ungdomsklub, FPF, FDF, 2 sdsk, spejdere, kirkeblad. En del sekter (præger ikke), baptistsdsk, Jehovas vidner agiterer. Stor arbejderbefolkning.

Viby kirke. Skib, kor og apsis er romanske med oprindelige mure af raa kamp og hjørnekvadre, karme og skraakantsokkel. Korbuen, norddøren og flere vinduer er bevaret. Senere er tilbygget taarn, som nu har pyramidetag med kviste (taarnet skal have været 3 m højere, det øverste af taarnet styrtede ned 1785). Vaabenhus mod syd med blindingsgavl. Sengotiske hvælvinger. Udskaaren altertavle (nadverrelief) fra c 1660, romansk granitfont, højrenæssanceprædikestol med adelsvaaben fra c 1610, 7 gravsten i koret fra 17.–18. aarh, gravkælder under taarnet. 150 sd. Orgel. Hovedrest 1962–63, genaabnet 7. juli 63.
Om et epitafium i V kirke, se Nye tid om lærde og curiøse sager, 1731722.

Folketal: 1850: 642, 1901: 880, 1921: 3684, 1955: 12736, 1963: 8547.
Altergæster: 1899: 383, 1912, 652, 1922: 513, 1932: 1404, 1942: 1375, 1963: 1460.
Menighedsraad: 1922: 4 borg. 5 soc, 1934: 7 kirk, 4 soc, 1945: 4 kirk, 4 u p, 1 IM, 4 soc, 1957: 8 borgkirk, 7 soc, 1961: 7 borg, 7 soc.
Kommunevalg: 1943: Soc 1921 (7), BF 1128 (4), 1962: Soc 3796 (6), rad 209 (0), kons 2742 (5), BF 542 (0), SF 331 (0), komm 58 (0). Fmd Arne Petersen.

Sognepræst

Indt 1859: a) 480 byg, b) 4 rug, 4 byg, 27 rdl, c) 28 lpd ost, 56 brød, 100 sn æg, 3 fv brænde, d) 420 rdl, e) dels ny, dels ældre pgd, 28 fag, god. 1870: Regul 1160 kr, netto ?, 1913: 1. kl, 1946: 2. kl, 1958: 12. kl. Pgd opf 1880

15. 5. marts 1830–1. juli 65 (ord kat Aarhus 23. sept 18): **Jacob Steenberg,** * 2. juli 1783 Østermariæ. Forældre: Fæstebonde Andersen (Kaas) og Bodil Kirstine Jensdatter. Stud Rønne 00, c jan 05 (h), huslærer Kattrup pgd, kordegn Aarhus domkirke og lærer 07, lærer Hyllested v Grenaa 10, afsk 1. juli 65, † 7. aug 75. ~ 16. sept 08 Cathrine Marie Svanekær, * 6. febr 87 Kbhvn, † 19. dec 58. Forældre: Hattemager Lars Christensen S og Charlotte Augusta Mumme. – Søn: Sanderum. Stamt 83.

Udg bl a: 13: Kritik over den Kingoske salmebog, 26: Materialer til brug for lærere i almueskolen v underv i modersmaalet, 28: Kortfattet formlære. E, III, 220, ES, III, 242.

Forundtes adgang til befordring til gejstlige embeder lige med teol kand med laud ved kgl res af 27. dec 1817.

Pastor S blev kendt som »*musikpræsten*« i Viby. Hans livshistorie giver et indblik i jysk kulturliv i tiden fra den franske revolution til omkr krigen 1864 her.

Længe mente man, at han var »en simpel bondesøn«, i skolen blev han kaldt »Jacob Gaas«. Men han tog navnet Steenberg efter sin mors morbroder, der var konsul i Lissabon. Man sagde ogsaa, at han først fik forbindelse med kulturen, da han ægtede jomfru *Svanekjær,* som var oldebarn af biskop *Mumme* i Aalborg. Men senere undersøgelser har vist, at han stammer fra præsteslægten *Steenberg,* og sandheden er, at han kulturelt var sin hustru fuldt jævnbyrdig; han havde mange af slægten Steenbergs egenskaber og meget af dens kulturelle arv i sig. Men han voksede op under meget fattige kaar. Som 8-aarig maatte han vogte køer. Hans moder lærte ham at læse. Degnen i Østermariæ bemærkede hans gode evner, præsten laante ham bøger, »som han læste, mens køerne bissede« (efter hans søn, Richardts dagbog), præsten tog ham i sin tjeneste, og det fortælles, at han »messede i højen sky for køerne«. Pastor *F. N. Riise* (sp i Østermariæ 1785–1802) underviste ham, og S blev student. 1801 gik han paa volden med bøssen paa nakken under slaget paa Rheden. Han ernærede sig som lærer, og han studerede veltalenhed under professor *Jacob Baden* i den gamle studiegaard, der brændte under bombardementet 1807. Han spillede dilettantkomedie, og blandt hans medspillende træffer vi *Grundtvig* (i deres lille amatørselskab »Thalia«), og Steenbergs stemme var »som en guldmønt i hans mund« i syngestykkerne. 1805 kom han til Kattrup pgd som huslærer, og fra den tid blev han i Jylland. Han og hans unge brud fik stilling i Aarhus, og »p g a deres interesser kom de snart i forbindelse med det bedste selskab«. Hans ven, *Rosenkilde,* den senere berømte skuespiller, var huslærer paa Kærsholm, og de to sang og spillede komedie af livsens lyst i Aarhus. Som lærer i Hyllested dyrkede han ivrigt sangen, og det aabnede mange døre for ham. Desuden var han havedyrker og skrev smaa bøger, især om det danske sprog. Da han igen kom til Aarhus 1818, blev han virksomt medlem af selskabet »Polyhymnia«, som helligede sig musikken. Her optraadte han og hans musikalske hustru. Han var en temperamentsfuld dirigent, dyrkede ogsaa dramatikken, var en god komiker og en elskværdig elsker. Fru S havde en høj, lys sopran, sang mange solopartier; blandt hans patroner var iflg. nævnte dagbog biskop *Birch* og stiftsprovst *Studsgaard. Steenberg* havde i disse aar megen indflydelse paa musiklivet i Aarhus.

Sangen og musikken kom ogsaa til at præge hans præstetid i Viby, selv om præstegerningen lagde stærkt beslag paa ham. Hans børn og den musikbegavede præstesøn fra Holme, *Niels Mich. Friis,* og andre deltog i musikaftenerne, og Viby præstegaards stuer genlød af Mozarts sonater og andre mesterværker. Digteren *Fr. Sneedorff-Birch* kom her og sang sine bizarre sange, og han friede til præstens datter, den 17-aarige Trine, der var »et ideal for digteren«. Han var præstegaardens skønaand, en exentrisk herre, men han blev ikke gift med den skønne, impulsive Trine. I Rosenkildes efterladte skrifter kan man læse om, hvordan musikudøvelsen var et familieforetagende i Viby præstegaard. De 6 døtre og de 6 sønner var alle musikalske, spillede forskellige instrumenter og sang smukt. I disse »tarvelige omgivelser med højst beskedne krav til livets materielle goder, holdtes sande musikfester« med hele operaer som »Don Juan«, og i det Weis'ske hus« i Aarhus (dr *Weis* var Steenbergs huslæge, og hans 4 sønner dannede en kvartet) dyrkede han ogsaa musikken. Det genoplivedes, da *Rosenkilde* 1857 besøgte Aarhus, og han, Rosenkilde og 2 brødre Weis spillede »Don Juan« som strygekvartet. Den gamle præst sad og nikkede gemytligt og selvbehageligt over noderne, mens de andre med tilbørlig respekt underordnede sig komponisten. De andre søgte at følge ham, men næste morgen sagde han: »Det gør jeg aldrig mere. Mozart har været hos mig i nat og truet ad mig!«

S var da 75 aar. Præstegerningen og alderen havde efterhaanden svækket Steenbergs musikalske formaaen, men ikke hans interesse. Man huskede længe den gamle præst »med violinen under hagen«. Under østrigsk indkvartering i præstegaarden spilledes danske melodier paa præstens fødselsdag. Efter sin afsked boede han i Aarhus, hvor han fik en straalende oplevelse, da *Jenny Lind* besøgte ham. En datter af den senere præst i Viby, Gede, fortæller, at Jenny Lind var veninde med pastor Steenbergs datter. Under Jenny Linds ophold i Aarhus mindedes man Viby pgd som »sangens og musikkens skønneste bo«. Saa tog de en udflugt til Viby, hvor pastor Gedes tog hjerteligt imod dem, og *Jenny Lind* sang nogle sange i præstegaarden til frk Steenbergs akkompag-

nement. (Jenny Linds stemme var saa kraftig, at en dame, frk Gjerløff, ilede ud af stuen af forfærdelse!) En søn af Steenberg var den populære kgl operasanger *Julius S*, der ogsaa havde et navn som komponist. (Viby kirkeblad 15. dec 38, Jyllandsposten 26. dec 49 (Sv. S). Se iøvr Aarhuus Stiftstid 1858, nr 217, Berl Tid 1858, nr 218.)

Kst 1. nov 1865–7. juni 73: **C. G. H. Brammer,** se Urlev-S.

16. 7. juni 1873–24. april 98 (sp Kragelund-F 14. april 59): **Carl Emil Gede,** * 16. marts 18 Kbhvn. Forældre: Revisionschef i admiralitetet, meddir Den kgl grønlandske handel, konferensraad Jonas Henrik G og Christiane Holst. Stud Brgdssk K 36, c nov 43 (h), hjpr Terslev-Ø 22. dec 50, do Ledøje-S 2. dec 54, † 24. april 98. ~ 9. juni 55 Karen Juliane Charlotte Nielsen, * 13. febr 23 Kbhvn, † 14. sept 91. Forældre: Bestyrer af Borgerdydsskolen K, professor Michael N og Elise Dorthea Gede. – Broder: Lindelse.

Pastor G mindedes som en alvorlig, stilfærdig, fint kultiveret mand; han stod i absolut modsætning til Lars Bjørnbak. Forholdene var ikke lette. En konfirmand omtaler med stor kærlighed den gamle præst, der kom ind i konfirmandstuen med slaabrok og lang pibe og gjorde sig megen umage med at lære børnene kristendom hjerteligt og saa det huskedes.

17. 2. dec 1898–14. juni 1905 (sp Gern-S 28. aug 94): **C. P. E. Wolf,** fl t Karlby-V, se Vodder.

18. 8. nov 1905–21. nov 12 (sp Gørding-V 13. febr 97): **J. C. Zinn,** fl t sp Nørresundby-H, se der.

19. 19. marts 1913–7. febr 31 (sp Vejerslev-A-T 29. jan 02): Provst **Niels Krarup-Hansen,** * 6. marts 61 V Ørum. Forældre: Lærer Hans Christian Matthias K-H og Kristine Marie Jørgensen. Stud Fredericia 82, c 91^2 (h_2). Højskolel Vinding, sp Øster Nykirke 30. aug 95, provst Lysgaard-Hids-Houlbjerg herr 2. juni 09, afsk 7. febr 31, † 17. nov 51. ~ 2. jan 96 Catharina Agathe Andersen, * 4. marts 78 Højen, † 19. dec 61. Forældre: Partikulier Jørgen A og Anne Marie Hansen. – Søn: Herlufsholm: Datter ~ Varming, rkp Sct Jørgensbjerg. Fætter: Andersen, Laastrup-S Søster: Kgl kammersangerinde Johanne K-H.

Provst *N. Krarup-Hansen* skrev sine erindringer, da han var c 85 aar. Han begynder med at tale om, at man nødigt vil, at det, man har oplevet, skal udviskes, da det er et stykke af vort liv. Ganske vist er der meget, som man gerne vil have udvisket, men det bliver en sag mellem den enkelte og verdens frelser, Jesus Kristus. Dog vist er det, at jo mere det, som kaster skygge og mørke over menneskelivet, fjernes, des mere lys falder der over det liv, som da leves, og des herligere bliver skumringstidens erindringer...

Provst *Krarup-Hansen* blev født i Ørum skole, Grejs-Sindbjerg pastorat, fødslen var saa svær, at lægen erklærede, at barnets liv ikke stod til at redde, men da barnet trivedes, foreslog lægen at synge: Nu takker alle Gud. Og den salme levede i K-Hs sind til han døde. Hans far var lærer og flyttede snart efter til Vinding ved Vejle. Hans første erindringer var om de østrigske soldater, som 1864 myldrede paa vejene ved Vejle og var indkvarteret paa egnen der. De var flinke og tillige børnevenner. Der var lavt til loftet i Vinding skole (fra 1826), men hyggeligt. Den gamle remsemetode blev ikke brugt, men fri fortælling i skolen, og hjemmet blev paavirket af *Kold, Birkedal, Grundtvig* og *Hans Svejstrup;* nye fædrelandssange blev sunget med glæde, og saa Grundtvigs salmeskat! Kirkebesøget i Vinding kolde kirke var smaat, forkyndelsen rationalistisk. Gymnastikforeningen samlede de unge, og flere kom paa højskole. Men K-H var alligevel straks skuffet, da han omkr 1873 hørte Vilhelm Birkedal paa H. Rosendals højskole i Vinding, fordi Birkedal »blot var en lille mand med sort kalot«, men han voksede under talen: »Saa er vi alle kongebørn, skønt fattige og ringe...« *Rosendal* og K-Hs fader havde været sammen paa Jelling seminarium, og K-H blev senere lærer paa Vinding højskole. K-Hs fader var ivrigt med for at faa bygget Vinding højskole, hvor han ogsaa var lærer i musik og sang. Han ledede en stor sangforening, og det var ikke smaating, de paatog sig. Røgterdrengene sang Hartmanns og Heises sange paa marken, og K-Hs yngste søster, senere kgl kammersangerinde *Johanne Krarup-Hansen,* fik ogsaa instrumental musik indført. Niels K-H lærte at spille violin, da han var 9 aar gl, og tidligt spillede han med i kammermusik, de klassiske værker. Da K-Hs far var paa sangkursus i Kbhvn 1872, tog han sin dreng med, og han hørte Grundtvig holde sin sidste prædiken i Vartov. Prædikenen huskede han ikke, men »denne hvidhaarede kæmpeskikkelse med det mægtige, hvide skæg, dækkende hele hans bryst, var et syn, jeg aldrig glemte«. Naar den lille Niels fik lov til at komme med, skyldtes det, at en halsskade, han havde faaet ved fødslen, skulle opereres bort... Hans far tog ham med til sin lærer, *A. P. Berggreen,* men trods stor musikalsk interesse valgte Niels at blive præst. Det skyldtes maaske hans faders (»opbyggelige«, som biskop *C. V. Gøtzsche* kaldte dem) religionstimer. K-H blev konfirmeret af den mandige kstrd *Jørgen Gad,* Gaverslund, der satte stor pris paa K-Hs fader, og det var med megen bæven K-H aflagde konfirmationsløftet. Først senere gik det op for ham gennem *Grundtvig,* at genfødelsen i daaben er Guds naadegave til os.

Efter konf var K-H et par aar ved landvæsenet, som han havde mest lyst til, men slidet betog ham efterhaanden lysten, og han kom i Vejle latinskole, senere i Fredericia hos den ansete rektor *Bloch.* Den gamle skole i Vinding var blevet solgt, og K-Hs senere hustru og hendes forældre flyttede ind i den. K-H dyrkede stadigt musik. Som student var han mest glad for prof *Fred. Nielsen,* de andre hørte han kun af pligt. (»Jeg havde egentlig tænkt mig, at teologien skulle styrke de unge teologer i deres gudsforhold, men jeg blev skuffet og syntes tværtimod, at den tjente til at gøre gudsforholdet vaklende.«) Saa hentede han styrke ved at gaa i kirke og høre *Schepelern,* Trinitatis kirke, og *Matthison-Hansens* dejlige orgelmusik. Han søgte *Falkenstjernes* højskole, hvor *C. Hostrup* prædikede om søndagen. Ogsaa *Stein* og *Skat Rørdam* hørte til K-Hs yndede prædikanter, og i ferierne hørte

han helst valgmghpræst *Vilh. Hansen,* Balle, hvis tankevækkende og vægtige prædikener samlede mange. *Vilh. Hansen* og hans svoger, *Karl Povlsen,* Ryslinge, talte ofte ved folkefester paa Vejle-egnen. Fra studenteraarene har K-H en lang, morsom beretning om Vejle højskoleforenings sejltur til Flensborg, ledet af *H. Rosendal* og boghandler, digteren *A. Dolleris,* Vejle, efter *Gustav Johannsens* indbydelse, med 150 deltagere, som omtrent alle blev bitterligt søsyge. Her blev Sønderjylland og Dybbøl brændt ind i hans sind... Men musikken og forbindelsen med mange førende musikere optog en stor del af K-Hs tid. Saa besluttede han, at han ville være præst, og selv om teologien, som han havde mødt den, var ham »en anstødssten« tog han embedseksamen. (Eksamensatmosfæren kan give mig søvnløse nætter nu 50 aar efter!) Og nu ville han tage fat paa sin »egentlige præsteuddannelse«. Han blev højskolelærer i Vinding, og det optog ham meget, især at høre *Rosendals* foredrag. Han komponerede et damekor med solo: »Snespurvene«, og fru Dolleris sang soloen.

Der var mange teologer den gang, og K-H maatte søge mange embeder, før han 1895 blev sp i Øster Nykirke (se der). Her havde han nogle meget lykkelige aar, med stor tilslutning. Han valgte sin plads i forsamlingshuset, ikke i mh, og paa samme linie arbejdede han i Vejerslev-A-T, folkeligt og folkekirkeligt, med sine venner blandt de grundtvigske præster. Provstearbejdet sled paa ham, og han søgte bort, skønt han var glad for at være i Vejerslev. Om hans gerning i Viby, se ovf.

Pastor *V. Krarup-Hansen,* Herlufsholm (søn af provst K-H) udtalte bl a ved sin faders begravelse: Her skal ikke lyde klage-, men takkesang! jvf ordet: Jeg skal ikke dø, men leve og forkynde Herrens gerninger. (Sl 118.) Far fik lov at leve i ordets egentlige forstand, dybere og rigere end mange. Han var en lykkelig mand, baade i sin præstegerning og i sit hjem. Barndomshjemmet var rigt, fyldt med musik, og selv havde far faaet musikkens naadegave. Han blev præst og hans 3 pastorater stod skrevet i hans hjerte, omfattet med trofasthed og kærlighed. – Far var et pligtmenneske, retsindig og ærlig i al sin færd. Vi elskede far, baade hans strenghed, naar han stillede krav til sig selv og os, hans lune, hans glimt i øjet, hans sunde sans, der aldrig fornægtede sig. Han forstod at ofre sig og være noget for børn og børnebørn og menighed... Violinen og musikken fyldte hans ledige stunder...

Far førte ikke Guds ord i munden i tide og i utide. Men hver gang han forkyndte ordet, var han selv inde under dets myndighed. Hans barnlige tro, hans kærlighed, hans forkyndelse af Guds naade mod syndere, viste os vej frem. Han var tjeneren, der altid var i sin herres tjeneste, tro i det lidet. Ikke for intet elskede han ordet om at arbejde, mens det er dag! Og hvor tit vendte han i sin prædiken ikke tilbage til salmens ord: »Hver morgen i min skaal en naade uden maal til mig nedflyder!« Han førte ikke store ord i sin mund, men det levende ord fra Gud. Og hans gamle konfirmander søgte ham til det sidste i taknemmelighed for, hvad han havde givet dem. Hans dybeste ønske var, at vort liv skulle have sit faste staasted i Gud. Vi glemmer ikke hans 90-aarsdag, hvor han gav os sit aandelige testamente, rank stod han, uden tøven og talte med myndighed og sit hjertes store kærlighed...

Smukt har han skrevet sine erindringer, 55 tæt skrevne foliosider. Da provst K-H var 72 aar, havde han den overraskelse, at nogle af de smaasange, han havde komponeret for mange aar siden udkom paa Wilhelm Hansens forlag, han fik dem intetanende overrakt som julegave fra sine børn. Havde det staaet til ham, var de ikke udkommet. Musikkritikeren *Hugo Seligmann* anmeldte dem meget anerkendende: »K-H havde ikke haft nogen grund til at holde sig tilbage, hans sange ville have klinget godt med i koret af andre romantikere paa folketonens grund. De er i stand til at faa os til at lytte og glædes. Naar de ikke har nogen alder, er grunden vel den, at de ikke er udsprunget af nogen retning, men af et sind, et rent, dansk sind, et folkeligt, friskt og jævnt sind. De *synger,* og de blide, uskyldige melodier fanger øre og hjerte, hans tekster (af Andreas Munck, Thor Lange, Carl Ploug, Thomas Moore) har været sat i musik før, men K-Hs melodier staar ikke tilbage for dem, ja, hans version af »Der skulle to søstre til kilden gaa« overgaar i grunden Heises i tonefaldets enkelhed... alt vidner om det særligt fine øre og den gode skole, men K-H er da ogsaa elev af *N. W. Gade*...

K-H var medlem af en kvartet, komponerede ogsaa kammermusik. Han genoplivede musik-traditionen i Viby pgd fra Steenbergs tid.

Pastor *A. Varming,* K-Hs svigersøn, skrev til K-Hs 90-aarsdag en sang, der karakteriserer den gamle præst:

Hvad har du med i ranslen, hvor du gaar?
Jeg ser dig stryge buen over strengen,
og hører toner, som til hjertet naar, –
i næste nu jeg ser et glimt af drengen,
som altid var parat til spøg og leg...

Ja, munterhed, musik, din menings mod,
med det du ville altid glæde, gavne,
du er en rejsefælle, trofast, god,
som ydmygt styrer frem mod himlens havne.

Som emeritus boede K-H først i Charlottenlund. Han var i fuld arbejdskraft 1931, sund og rørig, han hjalp pastor *C. Welding* i Helligaandskirken, blev vikar for præsten paa Rigshospitalet, en gerning han havde megen glæde af. 1946 flyttede familien til Hellerup... K-H slutter sine erindringer: »Det siger meget, at man er tilfreds med alle de smaating, som det daglige liv fører med sig. Det hjælper paa gammelmandshumøret, saa man bedre kan kommandere det, hvilket ikke altid er saa let. Og dog maa jeg indrømme, at kan man blive gammel under saadanne forhold som jeg, saa er det ingen sag. Frisk og sund, ikke noget som dagligt gør ondt, maaske lidt tunghør, synet svækket lidt...«

Først omkr de 90 aar prøvede K-H at blive syg. Da han en lørdag nat lukkede sine trætte øjne for sidste gang, gik et lyst smil over hans ansigt. Og hans børn anede, at hans Herre hviskede til ham: Du skal ikke dø, men leve hjemme – hjemme hos mig, hvor Gud aftørrer hver taare.

Provstinde *Catherina Krarup-Hansen* var sin mand en udmærket støtte, myndig, klog, en dame af stor kultur. Hun døde 19. dec 61 paa julerejse til sin datter i Viby. Hun blev syg i toget og døde i Odense.

Provst Krarup-Hansen og hustru er begravet i Viby, hvor deres datter, Kirsten Krarup-Hansen, har været organist siden 1925.

20. 3. juni 1931–31. jan 46 (rkp Hjørring 29. marts 26): **Niels Jeppesen Richard Granild,** * 6. febr 87 Skelby, Falster. Forældre: Entreprenør Sven Nilsson og Jenny Amalie Granlund. Stud Henrik Madsens sk 10, sekretær Landsforeningen »Arbejde adler« 15, kordegn Vanløse 19, afsk 31. jan 46, † 11. maj 54. ~ 28. febr 12 Anna Martha Rasmussen, * 2. juli 84 Næsbyhovedbroby. Forældre: Gdjr Niels R og Anne Cathrine Jensen. – Søn: Søllerød. Hustrus fætter: Madsen, Marie k, Kbhvn.

Udg 16: Arbejde adler i billeder, 17: En røst fra vagabondlivet, 18: Arbejdsherberget, 39: Midsommersaga, gennem en slægtsromans ørkener. Stiftede og red. Viby kirkeblad.

Pastor Gs søn, sognepræst, dr theol *Sigurd Granild,* skriver:

»Granild, det navn, som far valgte ved navneforandring, var paa mange maader karakteristisk for hans liv og præstegerning. Det var fra først til sidst et baal af energi og vilje. Ilden var umiskendelig. Den kunne varme og lyse, men ogsaa svide og sprutte, men ligge stille kunne far ikke. Han var glødende optaget af menneskelivet og særligt det enkelte menneske, som han kunne give al den tid, han havde.

Fars vej til præstegerningen var en vist temmelig enestaaende kamp – ud fra et kirkefremmed arbejdermilieu – mod en mangfoldighed af hindringer. Den dag, far blev ordineret af biskop Ludwigs til residerende kapellan i Hjørring, havde han haft en broget række erhverv, havde faaet otte børn, samt en læsegæld, som han først slap ud af to aar før sin død. Det satte sine spor. Far var og blev en kampaand og en stormfugl, som følte sig bedst tilpas i modvind.

Det sociale syn, som var uadskilleligt fra fars kristentro, og som havde ført ham ind i »Arbejde Adler«s indsats for landevejens børn, prægede ogsaa i høj grad hans præstegerning, hans forkyndelse og hans hverdagsopgaver. De pæne, ordentlig mennesker optog ham ikke særligt, og de velhavende og lykkelige forstod han overhovedet ikke, men de forkomne og elendige, de paa skraaplanet og havarister havde hans hjertes hele kærlighed, og man kan i ikke ringe grad sige, at de udgjorde hans præstelivs indhold, en underlig kavalkade af typer fra gærderne og skillevejene, som far vidste sig sendt til. I mange ribbede og rystede smaahjem og hos de defekte var han hjertes hjem hernede. I den retning var far eensidig og ikke som folk eller præster er flest. Ogsaa i fars hobby, de genealogiske studier, kom det frem. Han ville finde de oversete, glemte og blakkede.

I sognearbejdet, baade i Hjørring og i Viby, udgav far et i mange henseender særpræget kirkeblad. Stort, rigt illustreret, farvetryk til højtiderne, fyldt af aktuelt stof i en slags reportage med glimt fra sognets liv og præsentation af sognets officielle og uofficielle personligheder. Et forsøg paa at bygge bro fra hverdagslivet til kirken og forkyndelsen. I Viby fik far omdannet præstegaardens gamle staldlænge til menighedsbygning. Der blev indrettet en pyntelig kirkesal og lokaler til det frivillige ungdomsarbejde, som da ogsaa blomstrede frem.

I sin forkyndelse var far vækkelsesprædikant, indtrængende personlig i tiltalen og drastisk i udtrykket, heller ikke bange for følelserne. Det var Golgata som tilflugt for det forspildte og syndehærgede menneskeliv, og det var omvendelse til tro det gjaldt. Men far var alligevel ikke, hvad man maaske ville tænke, paa linie med IM. Var de end enige i det centrale, saa var de slet ikke enige i arbejdsformen og i kirkebladets linie. Det, som var fars store ønske, at finde arbejderbefolkningen i Viby, lykkedes dog ikke. Det kom aldrig til samarbejde i ret lang tid. I modsætningernes brydning foretrak far altid kampens klare linier fremfor forhandlingens lemfældige forsigtighed. At han ad den vej fik masser af fjender, var han paa ingen maade trykket af, tværtimod. Kampen var blevet hans element, og det var for saa vidt ganske konsekvent, at han faldt i kampen mod sine mange personlige modstandere, og maatte tage sin afsked. Selv følte han sig ubesejret, var frimodig og kampklar fremdeles og mødte den sidste hjerneblødning med ordene: Never give up!«

I 3 aar havde jeg dagligt samarbejde med G, som da var kordegn i Vanløse. En ualmindelig festlig skikkelse, vokset op i smaa kaar, præget deraf; saa var han som medlem af Eliaskirkens mgh blevet varm beundrer af pastor *Fibiger,* som han lærte meget af. Nu sad G som kordegn i sit lille hjem med de 8 dygtige børn og kæmpede, trods lille løn, for at naa sit livs maal: at blive præst, hvad han ogsaa naaede ved meget slid. Han var en storartet kordegn, omhyggelig i embedet, og de unge præsters gode ven (han »bar os gennem det hele« utrættelig igangsætter, fyldt med ideer, praktisk, og lidt af en renæssanceskikkelse, som let kunne løbe sig en staver i livet. Forsigtighed var ikke hans naadegave, men han havde hjertet paa rette sted. Da jeg mødte ham første gang, var han i færd med at vænne sig af med at ryge, og til gengæld aad han pundevis af sodapastiller, saa han blev temmelig omfangsrig. Hans kønne, levende øjne og altid beredvillige brodersind gjorde, at man kom til at holde af ham, spillevende, som han var. Man kunne blive gal i hovedet paa ham, ærgre sig, men hans troskab forblev urokket, og til det sidste var han en kær gæst i vort hjem, hvor han ogsaa med stor alvor kunne tale om vanskeligheder og opmuntringer i Viby. Kirkesalen og kirkebladet var hans hjertebørn, hans ukonventionelle optræden, hans ideers rigdom var de samme. Men de forskellige sager kunne nok give hans provst noget at bestille. (P. N).

P. N: Minder om mange mennesker 1963, s 38 f.

Hjælpepræst hos pastor Granild

1933–34: **J. Møller-Laursen,** navneforandr til **Grundfør,** kkp her.

21. 26. maj 1946 (sp Gørding-V 18. okt 33): **Svend Bjørn Juul Gaarn Larsen,** * 3. juli 08 Byrum, Læsø. Faderen: Sp Tunø, † 15, se der. Stud Aalb 26, c 32[1] (1), accessit 33. ~ 29. okt 33 organist Emmy Rigmor Kaack, * 29. juni 13 Kbhvn. Faderen: Lagerarbejder.

BM Kr fredsfbd, fru Emmy G. L har hollandsk fortjenstmedaille.

Hjælpepræst hos pastor Gaarn Larsen

1955–58: **A. K. Baunsgaard,** rkp her.
1959–60: **Gunnar Pedersen,** fl t kkp Horsens-H nu sp Vandborg-F.

Kaldskapellan

(Oprettet 27. juli 1934, nedlagt 1. nov 41).

1. 27. juli 1934–12. dec 39, hjpr her 21. aug 33): **Jul. Grundfør,** fl t rkp Anna k, Kbhvn, se der.

2. 5. maj 1940–1. nov 41 (miss Sudan 20): **Axel Pedersen,** rkp her.

Residerende kapellan

(Oprettet 1. nov 1941, 3. kl, 1958: 12. kl, bolig i Ormslevvej 56).

1. 1. nov 1941–29. maj 58 (kkp her 5. maj 40): **Axel Pedersen,** * 3. maj 88 Glæsborg. Faderen: Møllebestyrer Rasmus Kolind P og Lovise Andersdatter Norrd, sekretær KFUM, Esbjerg 16. missionseksamen Kbhvn univ 20, ord 20, missionær i Afrika under Dsk forenet Sudanmission 20–37, rejsesekr samme mission, afsk 29. maj 58. ~ 22. aug 20 Clara Rasmussen, * 29. nov 91 Aarhus, † 27. april 48. Faderen: Arbejdsmand Hans R og Ane Marie Laursen.

Fmd missionærkonferencen 21–37, BM Dsk forenet Sudanmiss 42. Skr: Bidrag til »Min mest spændende oplevelse« og »Mænd jeg mødte«. Fru Clara P, udg 37: 15 aar ved Benuefloden, 39: Ægte sort, 40: Rahillu, 41: Sorte Sam, talrige art og beretn fra Sudan.

2. 9. sept 1958 (hjpr her 9. nov 55): **Anton Kristian Baunsgaard,** * 18. okt 08 Nykøbing, Mors. Faderen: Forretningsfører Niels Christian B og Anine Jacobine Krath, lærer N. Kochs skole, Aarhus. Stud Aarhus akademi 40, c Aarhus juni 52 (l-85). ~ 25. nov 34 Clara Elisabeth Charlotte Pedersen, * 6. marts 14 Aarhus. Faderen: Fyrbøder Jens P og Else Marie Pedersen.

Fmd Landsforen af CB mandskab 42–45, sogneraadsmedlem 62.

Litt: Aug. Fr. Schmidt: V sogns hist, 1942, Hans Birkelund: Lidt om V sognestyre 1842–75, Aarhus st aarb 1933, s 178 f, Om kvindehjemmet Sichar, se Diakonissest almanak 1902, V præstehistorie i V kirkeblad 1932–39, Ejler Haugsted: Et middelald fund i V, Hist aarb f Aarhus st 1917, s 139 f, V og en statueafsløring af Lars Bjørnbak er udførligt skildret i »Hjemmet« 1906, s 564. J. Th. Rübner-Petersen har skildret minder fra krigen 1864 i Hist aarb f Aarh st 1917, s 131 f, Larsen-Ledet: V sogneraad 1917–20, Aarh st aarb 1955, Khst saml 6 r IV, 321–23, (L. Bjørnbak), V, 223, 239, 459 f (pastor Steenberg), Palle Birkelund: Træk af V grandelaugs hist, Aarh st aarb 1941, 42 f, 178 f, Begtrup IV, 157, Jens Juul: Lidt hist om V som forstad til Aarhus, Østsj hjemst 1959, 90 f.

FREDENS SOGN, VIBY KOMMUNE

(Sognet udskilt 30. maj 1960).

Naturskønt, grænser op til Marselisborgskoven ved Aarhusbugten. Middelstand. Mange villaer.

De kirkelige forhold: Forstadssogn. Kkg 3,5 pct, søndagsskole, ungdomsklub, FDF, M- og K-spejdere, gymnasiastmøder. Middelstandsbefolkning.

Folketal: 1960: 6489, 1963: c 7000.
Altergæster: 1962: 2791.
Menighedsraad: 9 borg-kirk, 3 soc.

Fredens kirke, indviet 6. juni 1960. Kirkekomiteens formand var først dir **Vermund Nielsen** og efter dennes død pastor emer **Axel Pedersen.** Kirkens arkitekter: Aksel Skov og F. Niclasen. – Byggesum c 1 million, hvoraf halvdelen er indsamlet, resten skaffet ved laan og statstilskud. – Kirken har taarn m klokker. Derimod ingen altertavle, men en meget stor non-figurativ glasmosaik som baggrund for granitalterbordet er i arbejde hos Mogens Jørgensen. – Iøvrigt er kirken meget frit beliggende med parkeringspladser, kirkegaard, ligkapel, menighedslokaler og grønne omraader. Præstebolig opført i umiddelbar nærhed. Konfirmandsal.

Sognepræst

(12. kl. Udm embedsbolig, 1962, Rosenvangs Allé 82).

1. 6. juni 1960 (dsk præst Paris 21. nov 45): **Anker Nyvang,** * 26. maj 17 Randers. Forældre: Murermester Niels Jensen og Marie Nyvang. Stud Randers 36, c 43[1] (l-105), hjpr Christians k, Kbhvn 27. juni 44, r af Dbg 55. ~ 20. sept 48 Grethe Kristine Mortensen, * 16. dec 22 Vordingborg. Forældre: Landsretssagfører i Kolding Anders M og Kristine Jørgensen.

R af den franske æreslegion 50, Medarb Nord-teol uppslagsbok, BM Dsk komité og dsk forening, Paris t 60. Fru Grethe Nyvang er medl af DKUs hovedstyrelse 62.

TISET

(Anneks til Viby indtil 7. juni 1873).

Tiset sogn, 1787 ha, er højtliggende, smukt, bakket, ved Solbjerg sø, en del skov. Byerne: T, Ravnholt (med forsamlingssal), Ingerslev, Battrup. – Fra 1963 under *Solbjerg* kommune, se ndf.

Paa Ingerslev mark har der ligget et slot, Trælborg.
Ved Solbjerg sø har der ligget en kirke. (Hist aarb f Aarh st 1933, s 188 f). Grundsten derfra fjernedes 1906.
Ved Ravnholt skal der have været en hellig kilde, Mariekilde (smst, 1926, s 7).

Hvilsted var sammenlagt med Tiset 1933–43. Om præsterne, se ndf.

Kirkelivet har til 1952 især været præget af de 2 præster, *Balslev*, fader og søn, begge udpræget fredens mænd. IM har aldrig haft organiseret form, men nu og da har der været enkelte IMs folk, for tiden en slægt med 2 familier. Der er bortset fra valgmenighedsfolk ingen bevidst grundtvigianisme. Nogle er grundtvigsk prægede. Mange har været paa højskole.

Jens Nørregaards medforstander, c th *Christoffer Baagø* opførte omkr 1900 lystgaarden »Fuglsang« i T og var 1903–15 medl af menighedsraadet. Man kan spore paavirkning fra Testrup højskole, men intet fra L. Bjørnbak. Der var for et par menneskealdre siden brydninger, men ikke nær saa stærkt som i Viby.

Der er rolige, folkekirkelige forhold. Her har ikke været særlige vækkelser eller kirkelige begivenheder. Præsterne har ikke været retningsmænd, kirkegangen har været god efter østjyske forhold. Der er en del kirkelig interesse, uden retningspræg. Ungdomsmøder og møder for gamle.

Fællesskole med realafd for hele kommunen opføres 1963 i Solbjerg (se ndf). 3 skoler i T sogn, nu kun for de mindre børn.

1922 oplyses: Ret god kkg, ingen brydninger, en del er paavirket af højskolen, gode forhold. 1931: Kkg 10 pct, roligt, kirkelig interesse, godt besøgte ungdomsm, 12 fam til valgmgh, enk IM. 1943: Kkg 6 pct, hørelyst, velbes ungdomsm, gode forhold. 1963: God kkg, alm folkekirkelige, ungdomsm ved sp, kirkelig interesse. En betydelig udvikling i folketal paabegyndt.

Tiset kirke (maaske gl herredskirke). Skib og kor er romanske af granitkvadre paa skraakantsokkel. Syddøren og enk vinduer er bevaret. Omkr 1500 tilføjedes taarnet, der nu har halvt pyramidetag, hvorover et spir. Vaabenhus mod syd. Sengotiske hvælvinger. I skibets østhjørne rester af murede alterborde. Ny altertavle (Jesus og synderinden). Romansk granitfont, renæssanceprædikestol. Ligsten. Norddøren (kvindedøren) er markeret, men lukket med kvadre, ét enkelt romansk vindue er bevaret uændret. To andre er genaabnet i 1935. Træværket har været anvendt andetsteds, sandsynligvis i den nedbrudte kirke ved Solbjerg sø. Herfra stammer ogsaa to langkvadre med rankemotiver, som nu er indmuret i vaabenhuset. Over syddøren tympanon med relieffer. Paafaldende stort vaabenhus med gammelt ildsted. I korets vægge findes to pisciner, og vievandskarret er indsat i triumfvæggen ved prædikestolen. Stolegavle fra 1691. Lybæk-klokke 1737. Kirken færdigbygget 1180. 225 sd. Orgel.

Mackeprang, s 410.

Folketal: 1850: 817, 1901: 1298, 1921: 1371, 1960: 1024.
Altergæster: 1922: 574, 1934: 622, 1942: 365, 1957: 442, 1962: 706.
Menighedsraad: 1922: 2 IM, 2 gr, 2 soc, 1934: 2 IM, 2 soc, 1 gr, 2 u p, 1945: 4 kirk, 2 soc, 1961: 5 u p, 2 soc.
Kommunevalg: 1943: Soc 118 (2), venstre 255 (5), 1962: Soc 138 (2), venstre 278 (4), u p 61 (1). Fmd: Propietær **Henry Munk Nielsen.** Kommunen er 1. april 63 sammenlagt med Astrup-Tulstrup-Hvilsted til een kommune, **Solbjerg** kommune.

Sognepræst

1913: 2. kl, 1958: 12. kl. Pgd opført 1874.

1. 7. juni 1873–13. juni 89 (ord kat Grenaa-G 2. nov 68): **H. L. Petersen,** f t Dalby-T, se der.

2. 30. aug 1889–16. dec 19 (sp Hvilsted 31. maj 80): **Theodor Christian Balslev,** * 18. marts 46 Haarslev. Faderen: Sp Haarslev († 85), se der. Stud med modenhedsbevis Haderslev 64, c 72^1 (h_1), uord medhj Allesø-N, hjpr Haarslev hos sin fader 11. nov 72, † 16. dec 19. ~ 25. juni 75 Elisabeth Meldal, * 8. april 57 Allesø, † 23. maj 18. Faderen: Sp Allesø-N, † 72, se der (af Kallehave). – Sønner: Her og Løkken-F. Datter ~ Wegener, Radsted. Brødre: Paarup, Sulsted-A, Lumby. Søster ~ Clausen, Soderup-KE. Stamt 4.

Udg 88: Vær glade i haabet, en trøstebog, 2. udg 09, 98: Uundværlige oplysninger for den unge præst om de præstelige handlingers udførelse, 07–09: Kirkepostillen, I-II, et historisk-homiletisk værk med prædikener fra oldtid, middelalder og nutid, 1914: Sjælesørgergerningen.

Oscar Geismar har i »Erindringsbilleder« (s 129) jvf her s 75 fortalt om en visitats af biskop L. N. Balslev og her givet en karakteristik af slægten, (som L. L. Balslev, Tiset, kalder særdeles rammende): »De Balslev'er er en slags mennesker for sig, paa een gang bestemte af deres sunde bondeblod og af deres mange gejstlige aner. De forener kultur og natur i en sjælden samklang. Slægten har tiderne igennem undladt at blomstre ud i fremragende begavelser, og den har ved denne kloge sparsommelighed bevaret sin sundhed og sin ligevægt. Af temperament hører de højkirken til, men med slagside mod det grundtvigske, fordi de kun der kan faa lov til sagtmodigt at være, som de er. De maa gaa med den natur, som er deres, indtil Gud af naade skænker dem en anden«. Denne karakteristik passer fuldtud paa T. C. Balslev, (siger man i Tiset) og hans søn!

T. C. Balslev var fra Balslev'ernes Haarslev paa Fyn. Hans *fader* var rolig, afdæmpet, ligevægtig, hans *moder* livlig, musikalsk og ungdommelig. Da den gamle Balslev (vistnok) fandt Odense latinskole for rationalistisk, blev sønnerne Theodor og Lauritz sendt til Haderslev latinskole, hvorfra T. C. B blev dimitteret 1864. Paa grund af krigen maatte skolen lukke i marts 64, og de vordende studenter afsluttede skolen med det modenhedsbevis. (Om T. C. B stod, at han havde god udsigt til at faa 1. karakter). T. C. B blev hjpr hos sin fader (300 rdl aarl og en offerdag, plus fri station). Provst *Fog,* Bogense, gav ham det vidnesbyrd, at han var »i alle henseender agtværdig, en troende og kærlig præst«. Under pastor *Meldals* sygdom hjalp B til i Allesø-N, og her fandt han sin hustru, *Elisabeth Meldal.* Den gamle pastor *Meldals* forældre var fra Norge (fra Meldal, Trondhjem stift), folketingsmd *J. C. Sørensen* skriver i »En fynsk sognekommune«, at Meldal var »en streng, ordknap mand, yderst pligtopfyldende. Han drev selv pgd, holdt mange folk, der havde det godt hos ham og blev der. Han samlede sig en ikke helt lille formue, var meget godgørende, som embedsmand uhyre nøjagtig og dygtig, nidkær for skolen, fmd for kommunalbestyrelsen«. Hans datter skildrer ham som smuk mand, med klare, mørkeblaa øjne og tyndt hvidt haar over den høje pande, trods strengheden dog saa mild og kærlig. Hans hustru var af præsteslægten *Barfod,* hun døde tidligt, en vittig, livlig, brunøjet pige. Fru *Elisabeth Balslev* elskede at fortælle om sit hjem i Allesø, om de mange folk i pgd, om de hyggelige mørkningstimer, om de fine duge, servietter og de haandklæder, der blev spundet og vævet, om sin fader, hvis yndling hun var.

I *Hvilsted* havde de den sorg at miste en lille dreng, og B skrev i Liber daticus om den store sorg. Længe »levede fru B mere i himlen end paa jorden« efter barnets død. Til trods for de politiske kampe med mistro og strid var der et godt forhold mellem præst og menighed. De kom meget sammen med præsterne *Bugge,* Torrild, *Lund,* Fruering og *Hansen,* Blegind, forbindelser blev varmt sluttet med Testrup

højskole og med familien *Neergaard,* Rantzausgave, og *Rasmus* og *Marie Paasgaard,* Hvilsted, var deres kærlige og hjælpsomme støtter. Forgæves søgte B tilbage til Fyn (Allesø-N og Vigerslev, fra begge steder var han opfordret af menighederne). Men først 1889 blev han forflyttet til Tiset, hvorfra sognets folk havde været hos kongen med anmodning om at faa ham til præst.

Tiset præstegaard var ny. I det kolde stuerværelse (mod nord og øst) havde B sine 5 reoler fyldt med bøger, sine stive stole, tobaksbord, skrivebord og chaiselongue. Her arbejdede han i ro, her tog han imod folk. I dagligstuen til gaarden stod fruens rok, klaveret, sybordene ved vinduerne, sofa med bord og stole, her holdtes juleaften, her spilledes whist med svigersønnen, *Wegener,* (Hvilsted). I havestuen tilbragtes hele sommeren. Blandt de kæreste gæster var fruens broder, overlærer *Meldal,* Aarhus. Her var liv og lystighed, og paa »Paradisvæggen« hang familiebillederne, hvorfra man fulgte slægtens liv. Livet i folkestuen med folkene var et kapitel for sig, hyggeligt og hjerteligt.

Pastor B var en flittig præst. Nødigt sagde han nej til de mange opfordringer til at tale udensogns, men søndagsgudstjenesten var nr 1. Han udarbejdede alle sine prædikener omhyggeligt skriftligt. Han studerede meget, og ofte blev det sent, før han gik til ro. Om sommeren, naar der var mange gæster, sad han og arbejdede med sine bøger i konfirmandstuen i sidebygningen, hvor der var mere ro. (Væggene bar vidnesbyrd om, at han slog blækket af pennen). Foruden talrige blad- og tidsskriftartikler udgav han sine 4 bøger. Med hensyn til »*Trøstebogen*« 1889 skrev *H. Lützhøft* om det fromme og kærlige hjerte og den rige kristelige erfaring, der laa bagved; hans bog om *praktisk præstegerning* 1898 hvilede paa love og anordninger, hvori han var særdeles vel hjemme, og den skulle være en hjælp til at udføre den kirkelige gerning og »til at give enhver agtelse for præsten som pligtopfyldende embedsmand«. Hans største værk var den store *Kirkepostille* I–II (1907–09) et historisk-homiletisk værk med prædikener fra oldtid til nutid, en ejendommelig prædikensamling af de betydeligste prædikanters prædikener gennem tiderne, historisk ordnet, hvert afsnit indledet med personalhist oplysning og karakteristik. Den havde kostet meget studium, ogsaa i gamle, latinske værker. *Chr. Ludwigs* betegnede den (Dsk kirketid, 1907, nr 30 og 1909, nr 50) som overordentlig fortjenstfuld, baade historisk, opbyggeligt og apologetisk. Ogsaa fra tyske teologer (prof, dr *Fischer,* Kiel og prof *Rendtorff,* Leipzig) modtog han anerkendelse. – Pastoralteologien var Bs yndlingsemne. Hans bogsamling omfattede især dette fag. Og hans værk om *sjælesørgergerningen* (1914) var resultat af mange studier, især fremhævede anmelderne kap III om den specielle sjælepleje.

Bs interesse paa dette omraade gav sig ogsaa udslag ved besøg paa de talrige danske hvilehjem og 1906 ved besøg paa tyske »Heimaths zur ruhe«. Paa denne rejse besøgte han ogsaa Luther-stederne og Heidelberg og saa passionsspillene i Oberammergau.

B var ivrig havemand og holdt sin have fint, og fru B elskede blomster. Han drev selv præstegaardsjorden. Bs kom fast til festerne paa Testrup højskole og hos Baagøs paa »Fuglsang«. Præstekonventerne var hele fester, især om sommeren, naar den ene landauer efter den anden rullede ind i pgd. Deltagerne var *Mogensen,* Astrup, provst *Sørensen,* Skanderborg, *Bille,* Maarslet, *Øllgaard,* Fruering, *Boye,* Torrild, *Wulff,* Viby, *Hansen,* Blegind, *Nørregaard* og *Baagø,* Testrup, alle med fruer. Først var der forhandling, og navnlig *Hansen* og *Nørregaard* kunne krydse klinger i ivrige debatter. Bagefter var der middag . . . bordet var pyntet med det gamle arvesølv og mange blomster. Tiendegildet i februar var ogsaa en fest med lange borde, dækket til spisning, kaffe, øl og snaps og megen tobak. Det ophørte med tiendeafløsningen 1912. Blandt de mange fester huskedes især *25 årsjubilæet* 1914, da provst *Christensen,* Odder, og B prædikede i kirken, og c 3–400 samledes til lange kaffeborde i den lange nøddegang i præstegaardshaven. Der blev overrakt guldur med kæde, 12 sølvskeer og gafler, og talt af pastor *Jensen,* Borum, forstander *Christensen-Maarsøe,* lærerne *Sørensen,* Tiset, *Andersen,* Battrup og mange andre. Baade ved festen og i aviserne fremhævedes, at B var »en fredens mand. Han ønskede partistrid udjævnet, dog uden at bøje af for sandheden«. – Om B og Ask højskole, se under Astrup-T.

En stor sorg var en 17 aarig søns død 1897 og fru Bs død 1918. Hun kunne sige: »Tiset er det bedste sted paa jorden, næsten bedre end Allesø«.

Pastor B aflagde i sommeren 1919 et længere besøg hos sin søn, Christian, i Raageleje. B holdt meget af at gaa i vandet (tog hver morgen kolde afvaskninger). Han kom glad hjem fra sin rejse, men blev i august syg af et maveonde. I december forværredes sygdommen, han kom ind i svære anfægtelser, men laa saa stille hen, og hans sidste ord var: »I englekor, i englekor!« og en søndag fmd lukkede han stille sine øjne. (L. L. Balslev: Mine forældre, 1946).

Pastor Balslev oplevede at se sin svigersøn *(Wegener)* som sp i Hvilsted. Senere blev hans søn, *Laurits,* sp i Tiset og tillige sp i Hvilsted (altsaa i begge sin faders embeder). Et i præstehistorien helt enestaaende tilfælde. Men pastor T. C. B oplevede ikke at se sine 2 sønner som præster.

100-aarsdagen for *T. C. Balslevs* fødsel, 18. marts 1946, fejredes som en smuk sognefest i T kirke og præstegaard. Kirken var tæt fyldt, og den var smukt pyntet. Præsterne *J. C. Balslev,* Aarhus, og *T. C. Balslevs* to sønner talte. Sønnen, pastor *Laur. Balslev,* udgav et smukt mindeskrift om sine forældre 1946.

3. 20. okt 1920–13. nov 22 (rkp Sions k, Kbhvn 26. juni 14): **Alfred Ole Brønniche-Hansen,** * 23. marts 75 Kbhvn. Forældre: Partikulier Hans H og Andrea Mathilde Hansen. Stud Eftersl sk 94, lærer, stiftede sm m pastor L. P. Groothe (se Ledøje-S) en højere pigeskole i Kbhvn, den inddroges 09 under »De forenede pigeskoler«, c 09^1 (h_2), dsk præst i Riga og Libau 13. dec 09, † 13. nov 22. ~ 10. aug 04 Meta Hermandine Eliasen, * 19. dec 79 Kbhvn,

† 19. sept 14. Forældre: Tobaksfabrikant Peter Waldemar E og Mathilde Henriette Petersen.

Pastor Brønniche Hansen var københavner, en stille, beskeden mand, udpræget KC. I Kbhvn var han flittigt medlem af KCs konvent. Han befandt sig godt i Tiset, men hans helbred var ikke stærkt. Han levede ret ensomt, og naaede næppe at sætte dybere spor her.

4. 27. febr 1923–22. dec 52: **Laurits Luja Balslev**, * 3. marts 97 her. Faderen: Sp her, † 19, se ovf. Stud Marselisborg 16, c 23[1] (h_2), † 22. dec 52. ~[1] 8. maj 23 Inge Elisabeth Holmark, * 17. marts 99 Aarhus, † 8. juli 29. Forældre: Sagfører Søren H og Anna Hingelberg. ~[2] 15. juni 31 Astrid Ingeborg Dam Jørgensen, * 18. jan 07 Kbhvn. Forældre: Proprietær Peter J og Anna Jensen.

Udg 46: Mine forældre, Elisabeth og Th. C. Balslev.

Da pastor *Brønniche Hansen* døde nov 1922, ytrede Tiset menighedsraad ønske om, deres gamle præsts søn, *Laur. Balslev*, maatte blive anerkendt som ansøger, skønt han paa det tidspunkt, da ansøgningsfristen udløb, ikke var teologisk kandidat. Ministeriet gav tilladelse dertil, og en maaned efter at B havde taget embedseksamen blev han udnævnt til sp i Tiset. Menighedsraadets formand, gdjr *Knud Sørensen*, Solbjerg, var især virksom i denne sag, og han var Balslevs trofaste støtte til sin død. Tiset (og Hvilsted) blev Bs eneste embede, og det var hans glæde, at han fik sin gerning i sin faders kirker, præstegaard og sogne til sin død.

Provst *Th. Rugholm* skrev i Aarhus Amtstidende: »Med pastor Laur. B er en af den danske kirkes gode mænd gaaet bort. Fra sin barndom stod det ham klart, at han ville være præst som saa mange i sin slægt. Præstegerningen havde hans kærlighed fra først til sidst. Det laa ham meget paa sinde at gøre en tjenergerning i menigheden, baade ved gudstjenesterne, som han gjorde saa smuk og ren som muligt, dels ved at samle de unge i sognet, dels ved at besøge gamle og syge i deres hjem. Derfor var det ham en sorg, naar kræfterne ikke tillod ham at gøre det sidste saa godt, som han gerne ville. Hans forkyndelse var klar og varm, ægte luthersk, og han samlede en trofast kreds i kirken søndag efter søndag. Hans jævne, menneskelige væremaade, hans evne til at komme i kontakt med alle kredse, hans humor og hans alvor, alt dette gjorde ham afholdt, hvor han kom«.

En ungdomsven, provst *Arne Rohde*, skriver: »Af udseende og tildels af karakter lignede B mest sin moder (af slægten Meldal), men dog var han ganske tydeligt tillige en Balslev. Det viste sig bl a i hans evne til at omgaas mennesker. – Da han som nybagt student 1916 skulle til København, rejste hans gamle fader med ham og fik ham installeret i det kristelige ungdomshjem i Læssøesgade. Her kom han til at bo sammen med flere studenter, tildels kammerater fra Marselisborg gymnasium. Unge Balslev blev hurtigt den samlende i kredsen. Paa hans hyggelige værelse kom man for at slappe af. Som præst bevarede han denne balslevske omgængelighed og evne til at tale med mennesker. »Vi har jo gennem mange generationer vænnet os til at være præster« var der en af slægten, der forklarende sagde, da samtalen gled hen paa Balslev'ernes evne til at faa kontakt med mennesker. Man kunne ikke lade være med at misunde Laurits (eller Lars, som vi kaldte ham) denne evne, som ikke blot kom ham tilgode i hans egne sogne. Da der i et nærliggende sogn opstod misforhold mellem en del af menigheden og dens præst, henvendte de utilfredse sig ganske naturligt til den dengang ikke 30-aarige Balslev i Tiset og blev gn flere aar godt betjent af ham. Han var *ven* med sin provst og sin biskop, med kolleger og sognebørn. Hans provst talte ved hans begravelse, hans biskop var tilstede og fulgte ham paa den sidste rejse til familiegravstedet paa Tiset kirkegaard. – Som man kunne vente det hos en Balslev, var hans evner udpræget praktiske. Teolog i dybere forstand blev han ikke. Derimod var han nok teologisk interesseret, hvorom bøgerne paa hans reoler bar vidnesbyrd. Han var flittigt medlem, maaske det ivrigste, i et lille, eksklusivt konvent paa egnen syd for Aarhus. – Hans helbred var ikke godt, nærmest vaklende livet igennem. Allerede i skoletiden laa han paa hospital for en nyrelidelse, der aldrig helt forlod ham, og som i de senere aar berøvede ham en væsentlig del af hans arbejdskraft. Men menigheden bar gerne over med sin afholdte præst, og hans minde vil leve længe, hvor han virkede«.

5. 16. april 1953 (hjpr Sct Lukas k, Frberg 4. juni 52): **Georg Alexander Thaarup**, * 11. nov 17 Frederikshavn. Forældre: Metodistpræst Lars Peter Rasmussen og Vilhelmine Elisabeth Thaarup. Murersvend 37–43, vikar Kbhvns kommunebibliotek 44–53. Stud Fyns studenterkursus 42, c 52[1] (h-74), navneforandr 56. ~ 3. febr 47 Grete Mann, * 27. febr 20 Svendborg. Forældre: Metodistpræst i Kbhvn Niels M og Manna Hermandine Beck.

Lærer Aarhus arrest 55-56, lærer N. Kochs realsk, Aarhus 56. BM Sønderj foren, Ning herr 55. Amtssekretær DKU 57.

Litt: E. Haugsted: Kirketomten i Solbjerg, Aarh st aarb 1933, s 188–97.

ORMSLEV—KOLT

Ormslev sogn, 1174 ha, er højtliggende, overvejende fladt, ogsaa bakker, mose og skov mod nord, frugtbart. Byerne: O og O stationsby, med fh fra 1892, Kunnerup, Aabo. Hg Constantinsborg.

Kolt sogn, 2122 ha, højtliggende, bakket, ved Brabrand sø, naturskønt, ret frugtbart. Byerne: K med hvilehjem, fh og efterskole, Bering med valgmenighedskirke og fh, Kattrup, Hasselager stationsby (341 indb), Lemming med Ormslev børnehjem, Stautrup med hvilehjem, Enslev.

Ormslev og Kolt blev sammenlagt ved klemmebrev af 1555.

Fra den ældre tid

Ormslev-K hørte til de store embeder, hvor præsterne blev. Ingen sp er forflyttet herfra siden 1711, da mag *Mads Trane* blev stifts-

provst i Viborg. Den »fornøjelige og skæmtsomme« *Terkil Christensen Nissen* (1711–42) efterfulgtes af sin søn, *Hans Chr. Terkilsen Nissen* (1742–63), som 1761 oprettede et enkesæde. Han efterfulgtes af sin søstersøn, *Jacob Friis Müller* af Dover-V (1763–95), der efterfulgtes af sin broder *Terkil Friis Müller* (1795–99). Man hører intet om pietisme i disse aar. *Erhard Blichfeldt* (1799–1834) var præget af oplysningstiden, virkede for landbrug, oplysning, skole og fattigvæsen, virksom, »paasaa kaldets bedste« (W II, 544). *Johan Eichel Skovgaard* (1834–41) kom hertil fra Hundslund, omtales (BDG, I, 140) som »en særdeles nøjagtig embedsmand.« Provst *Johan Henrik Stabell* (1841–46) var en brav, værdig mand (BDG, I, 200). Han skrev en del i »Nye landøkonomiske tidender«, baade om kapitelstakster, og de hyppige ildsvaader paa landet. Hans hustru, Maren Sørensdatter Kjærsen kom som et fattigt barn fra Christianssand i Norge til Danmark, hvor hun tjente som gaasepige, blev senere husjomfru hos kfrd Jespersen, Viborg, hvor provstens fader var landstingsadvokat. Hun blev en udmærket præstekone, en søn blev sp i Tanderup.

Tiden efter 1849

Ormslev er nok det pastorat, der siden 1849 har haft den mest bevægede præste- og menighedshistorie i provstiet.

Pastor *A. Teilmann* (1847–75) var en streng, rettænkende, alvorlig mand, ægte luthersk, modstander af rationalismen, velvillig over for Grundtvig, uden at være hans lærling. T holdt ugentlige bibellæsninger i pgd, og blandt dem, der gn hans gudstjenester kom særligt under kr paavirkning, var lærerne *Højmark*, Stautrup, *Andersen*, Tranbjerg, *Poulsen*, Skaade, samt gdjr *Mikkel Andersen*, Ingerslev mark, skomager *Jul. Nikolajsen*, Kattrup, og murerm *Mikkel Jensen*, Stautrup. De kom alle med i vækkelsesbevægelsen. *Mikkel Jensen* udgav 1853 en opbyggelig bog og holdt selv forsamling hver søndag eftm i sit hjem. Han er ogsaa forfatter til salmen: Drag ud, hver kristen sjæl paa jord (D dsk slb nr 570). Pastor A. Teilmann havde en del sognebaandsløsere fra vækkelsesfolkenes kreds.

Udgangspunkterne for den gudelige vækkelse laa i Ormslev-K, og tillige i Beder (se der s 214). *Thorvald Madsen* (Østsj hj, 1938–39) og valgmghspræst *Peder Bukh* (Aarhus amtstid) fortæller derom, se s 201).

Samtidig øvede fra 1857 *Bjørnbak* sin indflydelse, baade gn Viby højskole, foredrag og gn Aarhus amtstidende.

Pastor *A. Teilmanns* hjælpepræster var betydelige mænd. Om *P. Nordentoft Thomsen*, se Brabrand-Aa. Han var her kun et aar. Saa kom pastor *J. C. L. Petersen* (se Janderup-B) 1860–66. Han var her i de aar, da vækkelsesbevægelsen og missionsforeningen prægede kirkelivet. Han blev redaktør af missionsforeningens blad, en rolig, elskværdig, frisk og varmhjertet mand. Han gjorde sig kraftigt gældende i egnens grundtvigske liv, og senere, da røret om valgmenighedsloven opstod, (og efter lovens vedtagelse 1868) forsvarede han den i flere indlæg i Ribe amtstidende, hvad der var ret enestaaende for en sognepræst. Der er meget, der tyder paa, at han kunne være blevet præst for en fri menighed paa egnen. Men det blev pastor Teilmanns søn, Jørgen Teilmann, som kom til at gennemføre denne plan.

For de vakte betød det meget, at lærer *Kr. Højmark* (* 1832, † 1921) kom hertil. Han var lærer i Stautrup 1861–92 og øvede stor indflydelse. Han kom fra Trust, Linaa v Silkeborg, hvor sognepræsten *J. C. Hostrup* havde vakt ham til grundtvigsk liv. Stautrup laa kun ½ mil fra Viby højskole, og Højmark kunne nok samvirke med *Bjørnbak* i kampen for folkeligt selvstyre, men han skilte sig snart klart fra Bjørnbak i sit syn paa kirke- og skoleliv, især efter at han 1864 som enkemand var blevet gift med pastor *A. Teilmanns* datter og derved blev nær ven med *Jørgen Teilmann*. *Højmark* blev medstifter af *Testrup højskole* og blev dermed en af førerne i kampen mod bjørnbakkerne. 1882 var Kr. Højmark med til at stifte det grundtvigske »Aarhus folkeblad« sm m *N. J. Laursen*, 1876–95 var han folketingsmand (Søndersøkredsen), kom dog aldrig frem i første række, stod *Bojsen* og *Høgsbro* nær. Hans søn var valgmenighedspræst *Asger Højmark*, Aarhus.

Husmand og skomager *Julius Nikolajsen*, Kattrup, Kolt sogn, var en af de mest nidkære lægmænd i missionsforeningen. Han talte ved næsten alle foreningens møder og refererede dem i »Budbringeren«. Han flyttede 1863 til Framlev.

Den, der saa absolut blev føreren i det vakte liv, var pastor A. Teilmanns søn, *Jørgen Teilmann*, der blev hjpr hos sin fader 1866. Han var som student kommet i Vartov og i Grundtvigs hjem, blev afgjort grundtvigsk, og som hjpr i Them havde han vakt aandeligt røre. Nu kom han hjem til Ormslev netop det aar, da *Jens Nørregaard* og *Baagø* kom til Testrup højskole, og der udviklede sig et varmt venskab mellem disse 3 unge grundtvigske teologer, omend »der ikke blev nogen inderlig samvækst imellem deres virksomheder« (Begtrup, IV, 165). De havde mange fælles venner paa egnen. Forøvrigt var *Teilmann* folkeligere (i fyldig forstand) end *Jens Nørregaard*. Han levede med midt i folkelivet og var mere demokratisk end Testrup-folkene, selvom han nok kunne siges at ligne Nørregaard i trangen til at raade i sin kreds. *Jørgen Teilmann* gik smukt ind i den række af unge hjælpepræster, som i 60'erne og 70'erne fik saa stor betydning i deres sogne (*Vilhelm Beck*, Ubby og Ørslev-S, *Fr. Møller*, Grinderslev, *N. C. Glud*, Jebjerg, *Laurberg*, Bredsten, *S. Anker-Møller*, Klim, *Otto Møller* og *A. Kirkeby* osv). *Jørgen Teilmann* fik kirkerne fyldt, sangen tonede i kirke og hjem, og der fremvoksede et hjerteligt fællesskab mellem menighedsmedlemmerne og om nadverbordet. Det var en lykkelig tid i Ormslev-Kolt, og man mindedes den med varme. Man stod sammen overfor den bevægelse, som skabte kulde omkring levende grundtvigianisme paa egnen: *Bjørnbak* og hans meningsfæller. Kampen fik menigheden til at rykke tæt sammen og ruste sig til diskussionerne.

Som et kuriosum kan nævnes, at man kendte Bjørnbakkerne paa, at de aldrig hejste flaget, mens Dannebrog hyppigt vajede over grundtvigianernes gaarde.

Jørgen Teilmanns forkyndelse faldt godt i traad med den grundtvigske vækkelse. Han var ikke saa lidt af en vækkelsesprædikant, følte sig afgjort i modsætning til den Bjørnbakske rationalisme, var en kampens mand, der stillede sig ved Jens Nørregaards side. Og missionsforeningen fandt i den unge Teilmann en mand, som man kunne samle sig om.

Saa tog den gamle pastor *A. Teilmann* sin afsked, og de kirkelige myndigheder gjorde atter her den fadæse at tage mere hensyn til anciennitet end til menighedens ønsker, da sognekaldet skulle besættes. Ganske vist havde man baade i Jebjerg og Gylling fulgt menighedens krav og forbigaaet mange ældre ansøgere, men i Ormslev-K viste kirkestyrelsen, som flere andre steder, »sin ubegribelige mangel paa sans for livets krav«, og skønt det store flertal af beboere bad om at faa *Jørgen Teilmann* til sognepræst, blev provst *Iver de Hemmer Gudme* udnævnt (1875–1906). Han var 12 aar ældre end Teilmann og provst. Men Teilmann var da 39 aar og havde haft en betydningsfuld gerning her i 8 aar. Provst *Gudme* havde haft sine vanskeligheder i Skjern med IM, men han stod IM nær, og her var der ingen IM. Grundtvigsk var han ikke, og man ønskede en grundtvigsk præst. *Begtrup* mener, at biskop *Brammer* stod bag udnævnelsen, *Teilmann* var i hans øjne en ung »grundtvigsk fusentast«, og biskoppen ville skaffe Ormslev »en stærk sognepræst« der vel helst skulle bremse den grundtvigske bevægelse, og han regnede vel med, Teilmann nu ville søge bort, saa provsten kunne blive eneraadende.

Men *Teilmann* og hans mange venner ville ikke skilles ad. Han søgte ikke bort. Det grundtvigske røre lod sig ikke knægte. Ved et bevæget møde hos gdjr *Jørgen Sørensen,* Ormslev, besluttede man at danne valgmenighed med *Jørgen Teilmann* som præst, og 20. april 1876 blev **Bering valgmenighed,** Kolt sogn, anerkendt. Se videre ndf under Bering valgmenighed. (s 200 f).

Pastoratet var nu splittet i sogne- og valgmenighed. Befolkningen maatte tage parti, og diskussionerne gik livligt. Provst *de Hemmer Gudme* var meget veltalende, og han havde de første aar stor kirkegang, han var en fast karakter, til tider maaske noget uligevægtig, men han skabte respekt, en dygtig embedsmand af den gamle skole. Fra 1895 var han svag og maatte holde kapellan. Der kom en række dygtige mænd hertil som kapellaner *(Rambusch, J. P. Jepsen,* der blev provstens svigersøn, *H. E. Fonnesbech-Wulff,* der blev biskop, *G. Borch, C. A. Sølling),* de fik god indgang, var meget forskellige, men de satte spor.

Pastor *S. B. Ring* (1906–13) var en helt anden type end provsten, han var folkelig og grundtvigsk, stod *Jens Nørregaard* nær. Men han havde det ikke let, sognefolket syntes ikke at have megen brug for ham, og de grundtvigske samledes i valgmenigheden, og flere af dem var sognenes førende folk. Baade *Bjørnbaks* paavirkning og den gammeldags fromhed var paa retur. *Ring* var gammeldags grundtvigianer.

Pastor *M. T. Kabell* (1913–24) var igen en anden type. Ogsaa han var grundtvigsk, ogsaa han havde adskillige vanskeligheder.

Pastor *N. L. Kokkenborg* (1924–51) havde som ung deltaget i den kristelige studenterbevægelse, var senere n grundtvigsk, tilsidst uden videre partipræg. Han havde i begyndelsen god kirkegang, men hans ægteskabs opløsning og hans offentlige fremtræden gav allerede 1925 anledning til, at en del af menigheden tog afstand fra ham og man tilkaldte pastor *Laur. Balslev,* Tiset, som regelmæssig prædikant her. Da Balslev 1933 tillige blev sp i Hvilsted, trak han sig tilbage, og der blev oprettet en frimenighed med pastor *Jens Poulsen* som præst; den ophørte først omkring 1951, og alle medlemmerne, undtagen eet, sluttede sig til sognemenigheden. Frimenigheden benyttede sognekirkerne.

Der blev atter ro og normale forhold, da pastor *Edmund Jensen* (hidtil valgmenighedspræst paa Bornholm) kom hertil 1951. Sognemenigheden er uden særligt partipræg, men mange ældre har været paa højskole og er n grundtvigsk indstillet. Pastor Jensen tilslutter sig den højkirkelige bevægelse.

Af institutioner kan nævnes *børnehjemmet* ledet af diakonisse, frk Gad; *Stautrup hvilehjem. Efterskolen* har omkring 30 elever.

Der er *centralskole* i Hasselager fra 1952. Blandt skolens folk kan nævnes lærer *J. F. C. Sørensen* (* 83) og skoleinspektør *E. Aaes,* virksomme i mghr.

1879–87 var der en *højskole* i Ormslev.

Blandt kendte personligheder kan nævnes generalkonsul *Hendrik Pontoppidan,* * 1814, † 1901, præstesøn fra Rær, stor handelsmand, generalkonsul i Hamborg, købte 1867 Constantinsborg, hvor han boede og tog virksom del i driften efter at have trukket sig tilbage fra ledelsen af sin store forretning. Han gjorde meget for danske i Hamborg, støttede Hedeselskabet, følte sig hjemme i Ormslev, hvor han er begravet.

Proprietær *Søren Overgaard* (* 86 Stautrup) Højbygaard, er fmd Statens Mejeriudvalg, præsident for den internationale mejerikongres i Kbhvn 1931, fmd Landbrugsministeriets smørudvalg 33–50, talrige tillidshverv.

1924 oplyses: Ret god kkg, bedst i K, De kirk forhold en del bedre i K end i O, grundtvigsk, 2 fh, ingen IM. 1931: Kkg ikke god, men voksende, forholdene har været splittede og urolige, men nu gode, og der er øget samling, men megen ligegyldighed. Lille IM smf (30), 230 til valgmgh. 1943: Ringe kkg, ringe kirkelig interesse. Sp holder enkelte gudstj paa Stautrup hvilehjem. Kirkeblad. 1958: Almindelige folkekirkelige forhold.

Ormslev kirke bestaar af et langt skib med apsis mod øst, taarn mod vest og vaabenhus med kamgavl mod syd. Skibets vestdel er romansk, af raa granit og fraadsten, syddøren benyttes, norddøren og to oprind vinduer genaabnet 1959. Kirkens øvrige dele er sengotiske, af munkesten. Tilmurede spidsbuer viser, at kirken har haft korsarme. Taarnet er lavt og har pyramidetag, delvis ombygget 1734 og senere. Sengotiske hvælvinger, kalkdekorationer i koret. Renæssancealtertavle fra 1719, har haft et nadvermaleri, restaur 1959. Renæssanceprædikestol fra c 1630. Romansk granitfont. Gravsten. Kirken hovedrestaur 1958–59. Nyt krucifix 1961. 150 sd. Orgel.

Kolt kirke (Jomfru Maria) er romansk, af raa granit, limsten og fraadsten. Senere er tilbygget lavt taarn med pyramidetag og anseligt vaabenhus

mod syd med kamgavl. Begge døre og flere vinduer er bevaret. Kalkdekorationer i koret og paa nordvæggen. Sengotisk krucifix foran triumfbuen. Sengotiske hvælvinger, dog bjælkeloft i taarnrummet. Altertavle og prædikestol i renæssancestil. Alterkalk fra 1612, østjysk løvefont. Flere gravsten. Hovedrest 1956–57. 200 sd. Orgel.

Mackeprang, s 234, 239, 250.

Folketal: 1850: 418 og 1025, 1901: 696 og 1450, 1921: 679 og 1442, 1960: 581 og 1880.
Altergæster: 1922: 125 og 300, 1934: 63 og 110, 1942: 53 og 90.
Menighedsraad: 1922: 13 gr, 1934: 7 soc, 6 u p, 1945: 1 IM, 12 u p, 1961: 13 u p.
Kommunevalg: 1943: Soc 342 (4) venstre 267 (3), u p 203 (2), 1962: Soc 363 (3), venstre (2 lister) 286 (2), BF 4 mandater. Fmd: Gdjr **Viktor Iversen.**

Sognepræst

Indt 1859: a) 110 rug, 190 byg, 120 havre, b) 3 dobb tiende af en gd, 6 byg, 12 rdl, c) 1 brød, 1 ost, 1 snes æg af de fleste gaarde, d) 300 rdl, e) udm, firlænget egebindingsværkspgd fra 1836. – 1870: Regul 3728 kr, netto 5528 kr. 1913: 1. kl, 1946: 2. kl, 1958: 12. kl. – Pgd opf 1915.

17. 15. jan 1847–14. dec 74 (sp Bøvling-F 4. aug 24): **Andreas Peter Johan Teilmann,** * 18. sept 97 Tølløse. Faderen: Sp Tølløse-Aa, Hans T, † 22 og Cathrine Margr. Samsøe. Stud Rosk 16, c okt 20 (h), sp Ring-F 30. okt 22, r af Dbg 72, afsk 14. dec 74, † 24. aug 83. ~ 27. nov 23 Anna Cathrine Høegh, * 27. nov 01 Herpinggaard. Forældre: Ejer af Rysensten og Rammegaard Peter H og Else Christensdatter. – Søn: Bering valgmgh. Søster ~ Rørdam, Tølløse-Aa. Fætre: Teilmann, Bredsten, Rørdam, Hammer-L, Peter Rørdam, Kg Lyngby, og Rørdam, Undløse-S. Stamt 73.

Pastor Teilmann havde sin egentlige manddomsgerning i Bøvling-F (se der), hvor han var de vaktes ven. Der »samlede han mange, der ville høre om frelseren Jesus Kristus, og fra flere nabosogne søgte man hans kirker« (Begtrup, IV, 164). Ligesom i Ormslev-K dannedes der senere en valgmenighed i Bøvling, hvis rødder kan føres tilbage til Ts forkyndelse. Han færdedes i Ormslev-K, saaledes, at »ingen kunne tage fejl af, at han var en Kristi tjener«. Han gav sine kapellaner uindskrænket frihed, skønt han selv klart var af den lutherske skole, en alvorlig og nobel mand. Da han 1872 fejrede 50 aars jubilæum, blev han hyldet af alle kredse her og modtog ridderkorset. I sine sidste aar var han svag og overlod næsten hele arbejdet til sine kapellaner. Se ivr ovf.

Hjælpepræst hos pastor Teilmann

1859–60: **P. Nordentoft Thomsen,** se Brabrand-Aa.
8. dec 1860–66: **J. C. L. Petersen,** se Janderup-B.
1866–75: (Sønnen) **Jørgen Teilmann,** se valgmgh, Bering.

18. 2. april 1875–31. dec 1905 (sp Skjern 28. febr 70): **Provst Iver de Hemmer Gudme,** * 18. aug 27 Allesø. Faderen: Sp i Reerslev-R, † 53, se der (af Ærøskøbing). Stud Rosk 47, soldat 49–52, c 56[1] (h_1). Hjpr Østrup-Hjadstrup 28. sept 56, forstander Lumby højskole 60, ord kat Ringkøbing 28. marts 63, provst Hind-Bølling-Nørre Horne herr 26. april 70, provst Hads-Ning herr 25. jan 87, r af Dbg 88, afsk 31. dec 05, † 6. april 11. ~ 26. aug 60 Marie Kristine Mathea Lassen, * 26. marts 39 Østrup. Faderen: Ksstrd, sp Østrup-H, † 77, se der. – Søn: Rektor, c theol, Marselisborg gymnasium. Sønnesøn: C theol G, dræbt i Shellhuset 1945. Datter ~ Jepsen, Hvedstrup-F. Broder: Udby-Ø. Hustrus brødre: Asperup-R, Vejlø-VE og Ørting-F. Søster ~ Enkebølle, Tanderup. Fastre ~ Balslev, Haarslev, og Boesen, Odder. Stamt 12 og 39.

Provst de Hemmer G kom hertil mod sogneflertallets ønske. Men han fik ved sin levende forkyndelse snart mange kirkegængere. Han var en myndig og dygtig embedsmand af gammel præstegaardskultur, belæst og alsidigt orienteret, blev omgivet med ikke ringe autoritet.

I Østrup huskedes G som en haard huslærer og en streng mand. Den gamle ksstrd *S. P. Lassen,* Østrup, satte stor pris paa G, der blev hans svigersøn, kaldte ham en »sand kraftkarl«. Han kunne efter en anspændt nat ved et dødsleje bestige prædikestolen og holde en kraftig prædiken. Lassen takkede ham senere for »hans trofaste udholdenhed« (Breve fra S. P. Lassen, 1885).

Han blev omvendt som kat i Ringkøbing, og der gik snart ry af hans levende prædikener. Folk fra Skjern tog til Ringkøbing for at høre ham, og det var en glæde i det stærkt IMs prægede Skjern, da han blev sp dér. Han var den første præst, der tog sin plads midt i IM i Skjern, men glæden tabte sig noget, da han efterhaanden fremhævede daaben saa stærkt for omvendelsen, at man mistænkte ham for at være ved at blive grundtvigianer, og samfundet delte sig for eller imod ham. Da han ogsaa kraftigt angreb Luthersk Missionsforening, som havde mange tilhængere i Skjern, fik denne bevægelse fremgang. Da G atter fremhævede daaben og blev modsagt, mistede han selvbeherskelsen og gik i vrede (L. Petersen: 200 aars trosliv i Skjern, 1926, s 95). Hans fremfusenhed og mangel paa selvbeherskelse kom ofte til udbrud, og han blev isoleret fra IM. G havde stadigt en fast kreds, der som han satte daaben, Kingos og Brorsons salmer højt. Men splittelsen gjorde fortræd i Skjern. Han var en begavet og virksom præst, men det var, som om han satte al sin kraft ind paa at »bekæmpe bornholmere«, og hans venner sagde, at det var dem, der »jagede ham væk«. – Ogsaa i Ormslev mødte han vanskeligheder. Valgmenigheden dannedes lige efter hans ankomst, og der var her ikke nogen IM at støtte sig til. Ogsaa her mærkedes hans »stærke sind«, men han fik alligevel som sognepræst og provst en gerning, som huskedes, og han skabte respekt om embedet. Han skrev enkelte prædikener i IM Tidende og fremkom undertiden med indlæg i dagspressen. Han var en høj, kraftig mand med patriarkskæg, med en fast karakter. Hver morgen samlede han sine husfolk og kapellanen til andagt med trosbekendelse og Fadervor (C. A. Sølling).

Hjælpepræst hos provst de Hemmer Gudme

1895–96: **S. T. Rambusch,** se Skallerup- V.
1897–98: **I. P. Jepsen,** se Hvedstrup-F.
1899–1901: **H. E. Fonnesbech-Wulff,** se biskopper, Roskilde.
1901–04: **G. Borch,** se Vejerslev-A-T.
1904–05: **C. A. Sølling,** se sp Sct Pauls k, Aarhus.

19. 26. april 1906–25. april 13 (sp Fausing-A 8. nov 99): **Søren Balle Ring,** * 20. marts 57 Virring. Forældre: Lærer Niels Christian R og Marie Balle. Stud priv 82, c 87[2] (nc). Sp Ru-

bjerg-M 29. okt 87, sp Veggerslev-V 16. april 91, † 25. april 13. ~ 22. nov 87 Christiane Elisabeth Bülow, * 5. febr 59 Assens, † 13. okt 19. Faderen: Provst Hjortshøj-E, † 93, se der. – Søn: Vium-L. Fætter: Ring, Næstved. Hustrus broder: Marstal. Søster ~ Hauch, Knebel-R. Stamt. 19.

Pastor R tjente som ung som forvalter paa en herregaard, kom senere paa Askov. Gennem sin farmoder nedstammede han fra bisperne *Hegelund* og *Anchersen*, Ribe. Han var en ganske anden type end provst *de Hemmer Gudme*. Skønt nær knyttet til førende IMs præster gn sin hustru var han grundtvigsk, en folkelig mand, skrev i Højskolebladet, Kirkebladet og dagspressen.

Han var fra sine unge aar præget af en hjertelidelse, der gang paa gang truede med at slaa ham ned. Den begyndte i hans studietid og skyldtes utvivlsomt økonomisk nød og kamp for dagligt brød og overanstrengelse. Et par rejser til Tyrol hjalp ham noget. I Rubjerg var indtægterne meget smaa, og han taalte daarligt klimaet. Da han kom til Djursland, aabnede han og hans hustru deres præstegaard for »sindslidende rekonvalescenter«, nervelidende, og gjorde meget for dem. En broget skare af vidt forskellige mennesker i alle aldre, men alle i aandelig eller legemlig nød, fyldte præstegaarden, men det bragte adskillige vanskeligheder og skuffelser. Han følte det som en livsopgave at hjælpe mennesker, der af en eller anden grund var kuldsejlet i livet. Midt i alt dette var og blev han præst. Præstegerningen optog ham meget, men han følte den svær i Ormslev, hvor han syntes, at man havde saa lidt brug for ham. Han kom en del sammen med *Baagø, Jens Nørregaard, Morten Larsen, M. A. S. Lund*, Vium, *la Cour*, Askov, o fl, og de var her jævnligt som talere.

Han stammede fra et gammel-grundtvigsk lærerhjem ved Randers. Arven derfra fulgte ham til hans død. Trods sygdom og vanskeligheder tabte han ikke modet eller livsvarmen. Og forfriskelse fandt han ved at tage ud at holde foredrag. I sine sidste aar arbejdede han mest i sine sogne med hjemmene og med ungdomsmøder. Han følte sig »mere som ven og sjælesørger end som embedsmand«.

20. 21. okt 1913–29. febr 24 (rkp Randers 29. nov 01): **Martin Toft Kabell**, * 2. juli 63 Edelslund, Todbjerg. Forældre: Grosserer Søren Adolf Christoffer Wilsbeck K og Laura Marie Grønbech. Stud Hauchs sk, Kbhvn, 80, c 91[1] (h_1). Sp Nørbæk-S-L 26. juni 91, sp Vejerslev-A-T 22. april 97, † 29. febr 24. ~ 20. jan 93 Louise Gad, * 20. maj 64 Vejerslev, † 29. dec 29. Faderen: Sp Todbjerg-M, † 03, se der. – Hustrus broder: Hornslet. Søster ~ Krarup, Brønderslev-S. Stamt 33.

Pastor K og hans hustru var kultiverede og flittige præstefolk, sin bedste tid havde han nok i Randers. Se iøvr ovf.

21. 23. juni 1924–8. april 51 (sp Skarrild 19. febr 20): **Niels Lauge Kokkenborg**, * 4. okt 88 Kbhvn. Forældre: Bygningskonduktør Oluf Valdemar Olsen og Cecilie Elisabeth Laugesen. Stud Døcker 14, c 19[2] (h_2), † 8. april 51. ~[1] 18. marts 20 Karen Dam, * 21. febr 95 Kbhvn, ægtesk opløst, † 29. aug 63. Forældre: Forfatteren, red, c jur Johannes D af Thisted-T og Anna Sophia Louise Hornbech. ~[2] 22. sept 31 Sofie Juliane Pag, * 7. aug 00 Hjortshøj.

Pastor K havde været i praktisk arbejde, før han 25 aar gl blev student. Han var en jovial og livlig student, ivrig til at diskutere, praktisk anlagt, især var han kyndig i juridiske spørgsmaal. Han var hyggelig at tale med, havde interesser, som ikke var almindelige bl teologer; han blev forlovet med en datter af revyforfatteren og visedigteren *Johannes Dam*. Han deltog ogsaa i den kristne studenterbevægelse, og hans venner ventede adskilligt af denne særprægede teolog. Han var meget veltalende, et hurtigt hovede. Men det gik ham ikke saa godt. Allerede i Skarrild havde han visse vanskeligheder. Han fik en god indgang i Ormslev, var en periode medlem af sogneraadet, politisk interesseret som han var. Men han var noget svingende i politisk henseende. Hans ægteskab var ikke lykkeligt, og da det opløstes, vendte store kredse i pastoratet sig fra ham (se ovf). Splittelsen varede hele hans præstetid ud. Forholdene her gav hans provst adskilligt at bestille.

22. 2. aug 1951 (valgmenighedspræst, Bornholm (se I, 558) 1. maj 46): **Edmund Torsten Jensen**, * 10. sept 14 Frederiksberg. Forældre: Værkfører Jens Søren J og Karen Juul. Stud Frberg 33, c 40[1] (h_1). Hjpr Kallehave 15. okt 41, sp Avernakø 18. dec 42. ~ 20. dec 42 Ane Helene Arendal Ahrensbach, * 11. sept 16 Kbhvn. Forældre: Tilskærer Hans A og Helene Lund. – Hustrus broder: Kkp, Maribo.

Litt: Begtrup, IV, s 150 f, Poul Rasmussen: Af Kolt sogns hist i middelalderen, Østj hj, 1949, 32 f, Aarh aarb 1917, Aug. F. Schmidt: Fra K sogn, Østj hj, 1939, 141 f, do: Stednavne i O sogn, Aarh aarb 1948, 57 f.

Bering valgmenighed, Kolt sogn

(Anerkendt 20. april 1876).

Mange valgmenigheder og frimenigheder er opstaaet omkring en højskole og har aandeligt talt delt tag med en højskole.

Saaledes er det ikke med *Bering valgmenighed*. Den opstod som frugt af den gudelige forsamlingsbevægelse paa Aarhus egnen, missionsforeningens virksomhed (se s 135), og den ydre anledning var forbigaaelsen af *Jørgen Teilmann*, da sognekaldet skulle besættes efter hans faders død (se foran).

Da *A. Højmarks* fremstilling i bogen om Fri- og Valgmenigheder er misvisende, maa anføres, hvad pastor *Peder Bukh* skriver (Aarhus Amtstid): »Efter min overbevisning har man lagt alt for megen vægt paa denne ydre anledning. *Teilmanns* kraftige personlighed og gribende forkyndelse kom uvilkaarligt i forgrunden. Men det kunne godt være blevet pastor *Petersen*, eller maaske pastor *Friis*, *Otto Møller* eller en af lægfolkene, man var kommet til at samle sig om. Og var valgmenigheden

ikke kommet ved denne lejlighed, var den sikkert kommet senere. Maaske ikke om *Jørgen Teilmann,* som slet ikke selv ønskede valgmenighedsdannelse, men saa med en anden præst, saadan som der jo ogsaa senere dannedes valgmenigheder i Aarhus og Odder, i Aarhus som en del af Bering-kredsen. Den egentlige aarsag var det samfundsliv, som var opstaaet uden hensyn til sognegrænser (se Berthelsens tale s 136), den forstaaelse af kristenliv som et aandeligt fællesskab, der var vakt ved Grundtvig. Tillige laa der hos lægfolk en vis uvilje og kritik mod det hele statskirkevæsen og de præstelige embedsmænd. Man stilede mere eller mindre bevidst imod at lade menighedslivet bryde ud igennem kirkens unaturlige højtidelighed og udvortes form- og skinvæsen. Man sigtede mod den første menigheds saakaldte almindelige præstedømme og frie menighedsliv.«

Professor *P. G. Lindhardt* har i »Vækkelser og kirkelige retninger i Danmark« paastaaet, at grundtvigianismen er »Gaardmændenes religion«. Arkivar, dr *Sigurd Jensen* (født i Vitved) har i »Fortid og nutid«, hefte 3, 1951, tilbagevist denne paastand ved paa grundlag af medlemsfortegnelser i »Budbringeren« at oplyse, at husmænd, indsiddere og haandværkere udgjorde knapt en trediedel af de tilsluttede familier. Halvdelen var gaardejere, resten møllere, forpagtere, lærere, enligtstillede kvinder osv. Blandt dem, der kom med det flg aar, var knapt en trediedel gaardejere, resten tilhørte de nævnte klasser. Noget lignende gør sig gældende for tilgangen i valgmenigheden i de følgende aar (P. Bukh). Se iøvr s 136.

Jørgen Teilmann stod midt i kampen mellem Bjørnbakkerne og grundtvigianismen. Testrup højskole og Bering valgmenighed blev dem, der førte kampen fra grundtvigsk side »som en kamp mod jætter«. (Nu er modsætningerne udjævnet, men den gang kunne det koste noget at udskille sig fra flertallet. Nu ligger vanskelighederne paa et andet punkt. Det er lettere for de unge at glide ud af menigheden og lade sig sluge af verden udenom.)

Jørgen Teilmann havde ved sin 8-aarige kapellan-virksomhed her faaet mange venner og vakt et menighedsliv.

Da den IMs prægede provst *de Hemmer Gudme* blev udnævnt til sp, samledes en kreds af Teilmanns venner hos gdjr *Jørgen Sørensen,* Ormslev, og her besluttede man at danne en valgmenighed om ham. Der blev straks tegnet 13.000 kr, og der kom opmuntringer udefra. F eks var den kendte farver *Kr. Eriksen* fra Aarhus (Begtrup: Grundtvigske hjem i 19. aarh, I, 1929, s 126–45) ofte kommet paa Testrup højskole, og de kom og hørte Jørgen Teilmanns prædikener. Da provst *Boesen,* Odder, fortalte Eriksen, at Jørgen Teilmann ikke var blevet sp i Ormslev og spurgte: »Hvad saa?« svarede Eriksen straks: »Saa danner vi valgmenighed!« hvortil provsten venligt svarede: »Det forstaar jeg godt!« Der blev holdt flere møder om valgmenighedens oprettelse, og Eriksen tegnede sig for et stort bidrag – saa stort, at hans kone sagde, at nu maatte der spares, og de penge hun havde gemt til en søjle og til et gulvtæppe, blev ofret til valgmenigheden. Senere var Eriksen meget aktiv ved opførelsen af valgmenighedskirken i Aarhus.

Gunnar Fogh, Edslev, skriver i Aarhus Amtstid 31. aug 57:

»At myndighederne ikke var helt rolige ved afgørelsen fremgaar af, at kultusministeren spurgte biskoppen i Aarhus, om de kunne risikere, at der blev dannet en valgmenighed, hvis *J. Teilmann* ikke fik embedet, hvortil biskoppen skulle have svaret, at det kunne der slet ikke være tale om, da der slet ikke var kræfter i *J. Teilmann* til saadan noget.

Da 44 familier i omegnen spurgte Jørgen Teilmann. om han ville være deres præst, saa ville de danne en valgmenighed og bygge kirke, sagde han ja.

Der blev hurtigt taget fat; en ejendom paa Bering mark nær hovedlandevejen midtvejs mellem Aarhus og Skanderborg blev købt, og en præstebolig blev bygget saa hurtigt, at den kunne tages i brug i efteraaret 1875.

Kirken ses ret langt omkring. Kirken har senere været forbillede ved opførelse af Holme og Storring med flere sognekirker. Den var færdig foraaret 1876 og blev indviet 2. pinsedag.

Til indvielse var mødt mange hundrede, der siges tusinder af venner og præster fra nær og fjern.

Biskoppen foretog indvielsen, men den unge præst fik ikke lov til at prædike den dag, derfor holdt menigheden selv indvielse den paafølgende søndag, den 11. juni, og regner den dag for den egentlige indvielsesdag. Her talte ogsaa *V. J. Hoff,* Ubberup.

At biskoppen ikke just var velvillig indstillet fremgaar af, at han i sin prædiken nævnede »Garizim«, som jo er samaritanernes hellige bjerg. – Et andet eksempel paa myndighedernes indstilling er, at en af de familier, der sluttede sig til valgmenigheden, ønskede et barn døbt af Teilmann, inden valgmenighedskirken var færdig, men paa forespørgsel, om Teilmann maatte faa lov til at døbe barnet i Ormslev kirke, den kirke han havde været kapellan ved i 9 aar, blev der svaret nej. Pastor *Balslev* i Tiset gav beredvilligt tilladelse, saa barnet blev døbt i Tiset kirke.

At der var stor interesse for valgmenighedens oprettelse fremgaar af de mange bidrag, der strømmede ind rundt om fra. *Otto Møller* i Gylling og pastor *Møller* i Sejling og venner i Dons ved Kolding og mange flere samlede ind og sendte bidrag.

De 44 familier, der begyndte valgmenigheden, blev hurtig til mange, saa det er meget vanskeligt i de gamle protokoller at se, hvem de 44 var.

Det fremgaar tydeligvis af sammensætningen af den første bestyrelse, at den spændte over et ret stort omraade. Der var saaledes mænd fra Brabrand-Aarslev, Harlev-Framlev, Adslev-Mjesing, Blegind-Hørning, Tiset, Holme-Tranbjerg og Ormslev-Kolt kommuner i den første bestyrelse.

Det blev en stor og rig virksomhed, *Jørgen Teilmann* kom til at udfolde som præst i Bering. Foruden at prædike i kirken hjemme maatte han ofte ud til sognebaandsløserne omkring i Østjylland. Paa et givet tidspunkt var der sognebaandsløsere i 45 kommuner over en

strækning fra lidt syd for Aalborg til noget syd for Horsens.

Han prædikede jævnligt i Them, i Aaes ved Søvind, i Røgen ved Hammel, i Mellerup ved Randers og i Silkeborg foruden forskellige andre steder. *Teilmann* havde et par røde heste, som han kørte langt ud i landet med, ofte 3–4 mil, og hjem igen samme dag.«

Kaare Teilmann: »I Bering flokkedes folk om far og hans forkyndelse. Søndag efter søndag fyldtes kirken af gamle og unge. De kom fra den nærmeste omegn og fra fjernere egne. Mange kørte 2–3 mil for at høre ham, andre tog med tog fra Aarhus og Skanderborg, fra Silkeborg og Horsensegnen«.

T var en myndig mand, han kunne fare op og bruge stærke ord, men hans hjertevarme og aandelige frisind gjorde ham det let at tilgive og faa tilgivelse. Hans sans for menighedsliv gjorde Bering kirke og præstegaard og fh ret til et midtpunkt for dem, der stadigt kom. Han tog del i forskellige sider af det offentlige liv paa egnen, men han rejste ikke meget ud over de kredse, som man følte sig knyttet til.

1866 var et betydningsfuldt aar for grundtvigianismen paa Aarhusegnen. Thi da kom Jørgen Teilmann til Ormslev, og da blev *Testrup højskole* oprettet. De fik straks forbindelse med hinanden i kampen mod Bjørnbak, men selv om *Teilmann* og *Jens Nørregaard* var meget forskellige, hvad der nok kunne medføre visse gnidninger, bragte forbindelsen dog berigelse for begge parter og for egnen.

1886 byggedes Aarhus valgmenighedskirke, og i mange aar kørte Teilmann i alt slags vejr til sit »anneks« i Aarhus. Men han skulle ogsaa passe de andre kredse, Odder valgmgh udskiltes som selvstændig 1886 (se der), Mellerup udskiltes 1890, Aarhus 1904, Silkeborg 1912. Desuden var der kredsen i Egaa, først havde han som hjpr *Otto Rosenstand* (se sp V Vedsted), som boede i Silkeborg, senere *Jakob Bjerre,* og i Aarhus blev hans søstersøn og medhjælper, *Asger Højmark,* valgmenighedspræst. Asger H lignede sin morbroder og førte arven godt videre.

Lige til sin død samlede *Teilmann* gamle og unge, og da han døde 1919, følte man ikke blot et dybt savn, men ogsaa at man havde mistet en fast haand. Han raadede med kærlig kraft til det sidste; efter hans død kan man sige, at det skortede lidt paa samlet optræden (Begtrup, IV, 171). Men efter nogle prøvelser gik livet sin rolige gang.

Gunnar Fogh, Edslev, fortæller:

»Naar *Jørgen Teilmann* kunne samle saa mange tilhørere om sin prædikestol, var det sikkert, fordi han ud fra sin egen dybe, alvorlige kristentro havde et budskab at bringe om Guds kærlighed og naade.

Gud er god, Gud er vor Fader og vil os kun godt, han har selv givet os lov til at kalde ham Fader, hans kærlighed og langmodighed mod os er saa stor, at vi vanskeligt kan fatte det.

Naar du gør, hvad du kan, saa gør Gud, hvad du ikke kan! var udtalelser, der paa mange forskellige maader gik igen i hans forkyndelser.

Hans konfirmationsforberedelse var meget grundig. Ikke saadan, at vi fik lektier for. Nej, han fortalte og forklarede Det ny Testamente, saa vi nok skulle huske det. Trosbekendelsen og Fadervor gennemgik han, saa vi forstod og kunne tro derpaa. Han saa helst, at konfirmationsforberedelsen strakte sig over to halvaar. De menighedsmedlemmer, der boede langt borte, fik ofte deres børn optagne i hjemmene nær Bering, saa de derfra kunne gaa til præsten. Ogsaa i præstegaarden blev konfirmander optaget.

Det viste sig snart, at der var trang for et forsamlingshus, hvor folkelige møder kunne holdes, og hvor ungdommen kunne samles ved festlige lejligheder. Et saadant blev bygget og taget i brug i 1882. En skytte- og gymnastikforening blev oprettet, og der øvedes i skydning paa skydebanen og gymnastik i forsamlingshuset.

Interessen for skydningen ebbede ud kort efter aarhundredskiftet, men gymnastikken har været drevet uafbrudt, siden forsamlingshuset blev bygget, sommetider med overvældende tilslutning og til andre tider noget mindre.

Det er sikkert ikke for meget sagt, at den lingske, folkelige gymnastik har haft sit sikreste tilholdssted paa Aarhusegnen i Bering forsamlingshus.

Under krigen 1940–45 tog tyskerne forsamlingshuset i brug, og dette sammen med tidens tand, der jo havde gnavet paa huset i 65–70 aar, gjorde, at valgmenighedens medlemmer samlede penge sammen og byggede et nyt og større forsamlingshus i 1953.

Jørgen Teilmann tog ivrig del i de forskellige folkelige og kirkelige strømninger og talte ofte ved de store grundtvigske møder, f eks i Odense, Askov, Aalborg, Silkeborg og andre steder.

Mens Teilmann var kapellan i Ormslev, var han drivkraften ved oprettelsen af en friskole i Kattrup og en i Aabo, der senere flyttede til Edslev. Disse blev senere samlet i Kolt friskole.

Foruden at være præst var Teilmann en dygtig landmand. De 9 td ld, der hørte til præstegaarden, blev drevet som et mønsterbrug. Der blev bygget møddingshus og ajlebeholder, den første paa egnen, og besætningen var paa to heste og indtil 6 køer, og han brugte stor roeavl. Han var ogsaa meget haveinteresseret. Præstegaarden ligger delvis skjult af træer, som han har plantet de allerfleste af. Han tilplantede ca 1 td ld med frugttræer, en hel lille frugtplantage, og leverede frugt til adskillige frugtudsalg i Aarhus. Han arbejdede ogsaa for læplantning omkring hos bønderne og for haveanlæg og plantning af frugttræer og buske og tog ret ofte selv ud og plantede dem.

At han ogsaa var meget socialt interesseret fremgaar af, at han allerede, mens han var kapellan i Ormslev, blev valgt ind i sogneraadet og blev dets formand. Han havde øje for de smaa i samfundet og viste ofte, at deres velfærd laa ham paa sinde.

Senere tog han ivrig del i det politiske liv, flere gange ordførende stiller for Harald Jensen ved folketingsvalgene i Aarhus og talte ofte ved grundlovsfester omkring i egnen.

I slutningen af marts maaned 1919 fik Teilmann bronchitis og laa i sengen en ugestid,

men pludselig en fredag var han feberfri, og han besluttede da, at han ville prædike den paafølgende søndag (palmesøndag), og han skrev sin prædiken fredag formiddag.

Efter middag tog han sin middagssøvn, men vaagnede ikke mere. Gud gav sin tjener en blid død.

Han blev begravet paaskelørdag paa Bering kirkegaard syd for og tæt op til kirkens kor.

En tusindtallig skare var samlet i og ved kirken den dag. Paa hans og hans kones grav staar en stor granitsten, rejst af menigheden«.

Pastor *Jens Jelsbak* skriver:

»Det er vist meget forskelligt, hvad man kan huske fra sin barndom – og hvor langt mindet rækker. Noget af det første, jeg kan mindes fra min egen barndom, er valgmenighedspræst *Jørgen Teilmanns* besøg hos mine bedsteforældre. Den gamle præst, der da havde passeret de 80, kom hurtigt ind i gaarden, han var altid rask kørende, og han kørte selv. Da han fejrede sit guldbryllup i Aarhus, kørte han saaledes egenhændigt sin guldbrud til festen – i skarp trav fra Bering til Aarhus.

Jeg ser Teilmann standse lige for trappen, springe ned fra vognen og give mig tømmerne, jeg var jo lige ved haanden, og saa ile ind til bedsteforældrene. Rask og uforfærdet – myndig – altid med et godt ord til mennesker, hvis man da havde sans for et saadant. Om hans navn stod der den største respekt.

Det gjorde der ogsaa om hans søstersøn, *Asger Højmark,* der blev præst for valgmenigheden i Aarhus, da den blev selvstændig. Medens Teilmann var bedsteforældres præst, bedstefar havde været med i Bering fra den første dag, blev Højmark forældrenes og deres børns igen. Om begge præster gælder det, at det ikke var med de ydre midler, de virkede. Der var intet forsøg paa at glimre eller tage sig ud. Nej, det var ægte og virkelighedsnært altsammen. Jeg er glad ved at have mødt disse mænd i barndoms- og ungdomstiden.

De vidste noget om styrken i den kirkelige anskuelse – og levede deres menneskeliv med den som baggrund«.

Pastor *S. J. S. Noe-Nygaard* (1921–27) havde været seminarieforstander i Ribe og valgmenighedspræst i Thy, før han kom hertil. Det var ikke nogen let opgave at afløse Jørgen Teilmann, og Noe-Nygaard faldt da heller ikke til ro her. Hans forkyndelse var original, indeholdt ofte rige tanker. Hans jyske digte og fortællinger vidner om hans rige sind. – Pastor *Bent Moestrup* (1929–37) blev afholdt og paaskønnet, ikke mindst blandt de unge, der samledes i forsamlingshuset ved siden af præstegaarden; han var tillige lærer paa Testrup højskole. Efter en haard sygdom mente han, at han burde søge andet embede.

Siden 1938 har *Peder Bukh* været menighedens præst (se ndf). Pastor Bukh er fra 1962 tillige præst for Mellerup-Randers valgmgh.

De senere aar har været præget af en rolig og god udvikling.

1953 byggede mgh et nyt fh.

Blandt valgmenighedens formænd skal nævnes: Fru *Karen Fogh,* Edslev, gdjr *Ole P. Herskind,* Dørup, gdjr *Halfdan Teilmann,* Nødskov, Ormslev, mølleejer *Hagbart Hansen,* Aarslev, gdjr *N. Juul,* Edslev, kbmd *Chr. Knudsen,* Jeksen, gdjr *Bilde Sørensen,* Agerskov, gdjr *Jørgen Fogh,* Edslev mølle, gdjr *Aksel Jensen,* Rishøjgaard.

Halfdan Teilmann († 53) var brodersøn af Jørgen Teilmann, fmd og kirkesanger i valgmgh og var i en smuk kontakt til valgmenighedens guldaldertid, en frigjort skikkelse, talsmand for frihed, baade kirkeligt, politisk, økonomisk og i skolen. Han var spillevende med i menighedslivet og førte an i samtalerne, havde nøje kendskab til evangeliet og levede sit liv i daabens naade og i syndernes forladelse. Han bragte en jævn lægmands uafkortede vidnesbyrd om Guds enbaarne søn. (P. Bukh, i Højskolebl 27. nov 53.)

Kolt friskole begyndte 1879 (før den tid var der flere friskoler, som afløste hinanden). Kolt friskole har været ledet af *Kr. Højmark, H. P. Berthelsen* og den ny forstander *Wagner Jensen.* Skolen udvidedes med efterskole.

1958 foretoges en større ombygning og udvidelse.

Skolekredsens fmd er gdjr *Ernst Leth,* dens forstander *Wagner Jensen.* Skolen virker i nær tilknytning til valgmenigheden.

En ungdomsforening i tilsl til valgmenigheden, i 20 aar ledet af fiskeriejer Bent Andersen, Skovlide, nu af hans søn, gdjr Knud Bent Andersen.

1963 har valgmenigheden c 330 medl, fortrinsvis fra Ormslev-K, Hørning, Tiset, Harlev.

Bering valgmenighedskirke (Sct Peders k) er indviet 2. pinsedag, 5. juni 1876, opført af røde mursten, bestaar af skib, kor, taarn med spir. Altertavle af Poul Christiansen (Englene og hyrderne). Kirken er 1924 udsmykket af maleren Munck. 250 sd.

Valgmenighedspræst

1. 20. april 1876–11. april 1919 (hjpr Ormslev-K 17. sept 66): **Jørgen Teilmann.** Faderen: Sp Ormslev-K, † 83, se der. Stud Aarhus 56, c 63^2 (h_1), hjpr Them 21. marts 64, lærer Gedved seminarium 65, † 11. april 19. ~ 11. nov 64 Martine Georgia Leth, * 23. juli 34 Lille Hedinge, † 8. okt 15. Faderen: Sp, Horne, Fyn, † 85, se der (af Svanninge). – Slægt, se Teilmann, Ormslev-K. – Hustrus broder: Allerup-D. Søstre ~ Balslev, Strø, Balslev, Paarup. Brodersøn: Herringe-G, Leth, Søborggaard og Ballerup-M. Broderdatter ~ Fønss-Jørgensen, Egen. Stamt 55.

Sogneraadsfmd Ormslev-K 67–73.

Pastor *Jørgen Teilmanns* søn, gymnastikdirektør *Kaare T* (* 1870, † 1934, forkæmper for svensk gymnastik), som betød saa meget i Kbhvns valgmenighed, udgav 1931 en smuk lille mindebog om sin fader, hvoraf en del stof ovf er taget. Under henvisning til omtalen af valgmenigheden ovf kan tilføjes, at Jørgen T som student var stadig tilhører i Vartov hos Grundtvig, og hans forlovede, *Georgia Leth,* var fra et præstehjem, der var fortrolig med den gudelige vækkelse og var grundtvigsk. Han fik sine venner i Vartov og blandt grundtvigske studenter. Saa blev han hjpr i Them (se der). *J. C. Hostrup* var præst i det nærliggende Silkeborg, og enkelte i det døde sogn var vakt ved ham. Men Teilmanns ildfulde forkyndelse førte til, at der dannedes en kreds af vakte, og de blev faktisk for livstid knyttet

til ham. Han kom jævnligt senere og prædikede i Them. Han fik i Them det vidnesbyrd: »Vorherre har brugt Dem til at gøre mange hjerter glade.« Der blev ogsaa modstand, og en strid om ordlyden af daabspagten blev skæbnesvanger for den flg sp i Them, *Falkenskjold*. Efter et aar som seminarielærer hos P. Bojsen, Gedved, blev T hjpr hos sin fader. Ovenfor er fortalt om det liv, han vakte her, og om at befolkningen forgæves ønskede ham udnævnt til faderens efterfølger. Han blev saa valgmenighedspræst her, og hans virke fra 1866 til 1919 i Ormslev-K satte spor, der sent vil slettes. Han var en sjældent varm og levende personlighed. Hans ildfulde sjæl, der straalede ud af hans smukke, brune øjne, kunne næsten overvælde den, der ikke kendte ham. Hans paagaaende tale og heftige udtryk skræmmede ved det første møde med ham. *Holger Begtrup* fortæller (Dsk mghliv i gr kredse, IV, s 165), at han som ung højskolelærer besøgte T, sad i en sofa hos ham og sagde noget, der mishagede T. T vendte sig brat: »Fordi De er lærer paa Askov, maa De ikke tro, at De har slugt alverdens visdom!« En anden gang havde Begtrup udtrykt sig noget nedsættende om sine danske landsmænd, T affejede ham: »Saadan noget har De ikke lov til at sige om det danske folk!« Men Begtrup følte sig ikke fornærmet, tværtimod omsluttet af Ts hjertevarme, som ikke var præget af hovmod. Man kom til at elske ham for den livsmeddelelse, som strømmede ud fra ham. Hans hidsige ord, hans raske domme, hans uklare paastande var kun skum paa den stærke strøm i hans sind. Over for Gud var han ydmyg. Det mærkede man ved morgenandagten i hans stue. Hver deltager knælede ved sin stol, mens T talte stærkt og barnligt til Gud, og bagefter sang han med sin kraftige røst for i morgensangen. Det var som en fælles »himmelgang«.

I kirken levede og aandede han i de helliges fællesskab. Faa præster kunne saa varmt og glad tale ud af fælleslivet i Guds ord og naademidler. Naar han ved møder ville gøre rede for det livssyn, han havde tilegnet sig i Grundtvigs skole og siden levet sig ind i med sine venner, saa kunne der vel stundom fattes ham noget i klarhed i fremstillingen, men til gengæld luede vidnesbyrdet saaledes af oplevelsens sikkerhed og af sindets glæde over Guds store gerninger i Kristus til vor frelse, at det virkede mere overbevisende end den klareste udvikling i en køligere stil (Begtrup, s 166). Han var dus med alle. Kaare Teilman skriver: »Far var en voldsom natur, kunne være ilter og hidsig og talte saa højt, at det ligefrem brusede ud af ham. Men han var snart god igen og mente det i reglen ikke saa alvorligt.«

Asger Højmark skriver (Gr fri- og valgmgh, s 393), at der var noget forunderlig frigørende i hans tale. Han var en vækker, lige fra han 1864 blev præst i Them. Nogle ansaa ham for at være en af Grundtvigs betydeligste disciple. Dette passede vel ikke i almindelighed, men paa det omraade, hvor aanden kalder mennesker til at gaa ud og vække døde og sovende, der var Ts aandsfyldte forkyndelse stor ved sin kraft, fordi han lod saa fuldtud aanden raade med sig. Højmark omtaler en gudstjeneste i Tranbjerg kirke, før valgmenighedskirken var bygget. Der var ikke opvarmet, bidende koldt, men salmesang og forkyndelse lød saa varmt, at den 10-aarige dreng glemte kulden. Saadan kunne T til det sidste fastholde de unge. Ikke fordi han sagde noget særligt, men han talte saa friskt og levende. En præst sagde: »Hvor er han dog ægte!« Højmark nævner, at han egentlig ikke bryder sig saa meget om den hyppige tale om synd, for det kan ødelægge meget i forkyndelsen, men naar T talte om synd og om syndernes forladelse, maatte vi lytte, for det var noget, der kom os ved. Om Ts præstegerning se iøvr ovf.

DBL, XXIII, 398 (A. J. Rud), Fr. Holm i Højskolebl 1919, sp 657–88, Kaare Teilmanns bog om T, 1932, Aarhus Amtstid 31. aug 57.

Hjælpepræst hos pastor Teilmann

1886–89: (uord): **Otto Rosenstand,** se sp Vedsted.
1900–04: **Jakob J. Bjerre,** se valgmgh Rødding-K.

I tiden efter pastor Teilmanns død betjentes mgh af pastor **Asger Højmark,** Aarhus.

2. 15. marts 1921–11. juni 27 (valgmghpræst, Hundborg, Thy, 13. nov 18): **S. J. S. Noe-Nygaard,** fl t Verninge, se Lunde-O.

3. 10. april 1929–30. juli 37 (sp Lem-V 7. juli 25): **B. Moestrup,** fl t Marvede-H, se Elling.

4. 13. april 1938 (valgmghpræst, Aal, 8. febr 32): **Peder Bukh,** * 12. febr 95 Flade. Forældre: Gdjr Niels B og Johanne Ringgaard. Frit uddannet Askov. Statens lærerskole, kursus, højskolel Ollerup, Frederiksborg, højskoleforstander Vejstrup 27. ~ 26. okt 23 Meta Andersen, * 27. juni 00 Seem. Forældre: Gdjr Anders Truelsen A og Dorthea Clemmesen.

Tillige præst Mellerup-Randers valgmgh 62.

Udg 42: Slægten Bukh, 42: Dansk folkeliv, 55: Teologernes Kristus eller menighedens? 58: Drømmen i Ribe, roman. Artikler i Bavnen, Menighedsbladet og Højskolebladet.

Litt: Asger Højmark og Uffe Hansen: De grundtvigske dsk fri- og valgmgh, 1944, s 392 f, Holger Begtrup: Dsk mghliv i gr kredse, IV, 1933, s 162 f, Højskolebl, 1901, s 757 f, N. J. Laursen: B valgmgh, 1901, Højskolebl 1901, s 789 f, 829 f, 1919, 1937 m m, Dsk ungdom, 1955, nr 27, P. Bukh i Aarh Amtstid 17. juni, 25. juni, 30. juni, 28. juli 1954, samme: Teologernes Kristus eller menighedens, s 42, Thorvald Madsen i Østj hjemst 1938–39, N. J. Laursen: Historiske noter om B valgmgh, 1876–1901.

Kolt grundtvigske frimenighed

(1933–51)

Denne menighed oprettedes i protest (se s 198). Dens kirkesyn afveg ikke fra det almindeligt folkekirkelige, og den var iflg sine love evangelisk-luthersk og bidrog derved til at holde den kirkelige interesse i sognene vaagen. Menigheden benyttede sognekirkerne og byggede præstebolig i Kolt. Den opløstes ved præsteskiftet 1951. Dens første fmd var gdjr *Jens Nørgaard,* Bering.

Frimenighedspræst

5. juli 1933–30. sept 51: **Jens Poulsen,** * 11. maj 83 Vesløs. Forældre: Husmand Niels Kristian P og Nicoline Jensen. Ikke teolog, uddannet ved sindssygepleje, inspektør ved statens sindssygeanstalt i Viborg, søgte flere præsteembeder, blev 1926 ordineret af Morten Larsen til at øve fri præstevirksomhed i Viborg og omegn. Fratraadt her 30. sept 51, † 21. maj 55. ~ 13 Ellen Louise Larsen Svensson, * 21. maj 91 Maribo, † 13. okt 54. Faderen: Manufakturhdlr i Middelfart.

HOLME—TRANBJERG

(Skaade sogn udskilt 1949)

Holme sogn, ca 700 ha, er højtliggende og bakket, naturskønt, udsigt over Aarhusbugten. Holme by og Skaade er omtrent én bebyggelse. En del af H har forstadspræg. 4 km til Aarhus. Hele sognets skovklædte kyststrækning med Silistria og Ørnereden blev 1907 indlemmet i Aarhus.

Tranbjerg sogn, 1080 ha, er ret højtliggende, temmelig jævne jorder, en del mose. Byerne: T (376 menn i stationsbyen), Gundestrup, Børup, Bjøstrup, Sleth.

Skolemanden Morten Børup er født i Børup († 1526). Tranbjerg var selvstændigt sognekald til 1555.

Den ældre præstehistorie

frembyder ikke særlig navne af interesse. Den første lutherske sp *Thomas Andersen* efterfulgtes af sin søn *Anders Thomsen,* der blev meget gammel. *Bertel Sørensen,* der omkr 1635 »gik rent fra forstanden ved en ubehagelig tildragelse i Gummestrup, T sogn, men blev removeret og senere sp paa Fyn« (W, I, 662). De flg sp var: *Niels S. Ørsted* (1650–59) af Ørsted, J, *C. J. Thorsager* (1669–95) af Torsager-B, *N. J. Hutfeld* (1695–1738), borgmestersøn fra Aarhus, en søn blev sp i Saksild-N, en dt gift med J. A. Kragballe, Odder. *Hans Laugesen* (1738–49) flyttede til Viby-T, *Rasmus Bagge* (1749–89), *J. S. Worsøe* (1789–90), flt Hinge-V, mag *Niels Lauritsen Liisberg* (1790–1812), var gift med en dt af pastor Bering, Gylling, men blev 1812 sep fra hende.

Det kirkelige liv siden 1849

Om den afholdte, musikalske og fornøjelige konsistorialraad *Peder Friis* (1813–56) se ndf. Han blev omtrent 90 aar. –

Holme-T var det nordligste pastorat, hvor den gudelige forsamlingsbevægelse mærkedes syd for Aarhus. Det var navnlig i Tranbjerg. Ved *Jens Larsens* mødevirksomhed dannedes en lille kreds af vakte i Slet. Lærerne *Andersen,* Tranbjerg, og *Poulsen,* Skaade, var varme tilhængere af pastor *Teilmann,* og det var gdjr *Kr. Rasmussen,* Gundestrup, der fik ideen til oprettelse af Testrup højskole, stærkt støttet af gaardbestyrer *Anders Sørensen,* Tranbjerg, en af de vakte og skarpt imod *Bjørnbak,* hvis højskole laa tæt herved i Viby og paavirkede mange (Begtrup, IV, 160). *Jørgen Teilmann* prædikede jævnligt i T kirke. Pastor *V. L. Frendrup* (1857–74) tog ikke del i forsamlingslivet. Om pastor *Adam Fabricius* (1874–88) se ndf. Han var en anset historiker. Medens pastor *G. Fritz* var her (1889–1910) begyndte folketallet at vokse. Pastor *F. F. V. Nørballe* (1910–21) var IM og gjorde sammen med sin energiske hustru et stort arbejde, men IM har aldrig vundet videre indgang. – Pastor *Aage Knudsen* (1922–56) var KC.

Folketallet voksede stærkt, dele af pastoratet fik helt forstadspræg. Hovedbegivenheden var udskillelsen af Skaade.

Købstadsordnet skolevæsen. Realskole.

1921 oplyses: Ret god kkg, i H kun faa kirkesøgende mænd. En del kirkelig interesse, men megen aandelig ligegyldighed, 15 fam. til valgmgh. 1931: En del kirkelig interesse, de fleste ligegyldige. Fh i H, 15 fam til valgmgh. 1947: Nogen kirkelig interesse, de fleste ligegyldige. Kirkeblad, uorganiseret ungdomsarb, børnegudstj. 1958: Velvillig befolkn, ikke uinteresseret i kirkens anliggender. Sdsk, konfirmandkreds, velbesøgte hverdagsmøder hver 14. dag i H kirke, børnegudstj. 1963: Stigende kkg, u p, ellers som 1958, samt yngre familiers kreds, M og K spejdere, FDF, Santalkreds.

Folketal: 1850: 723 og 327, 1901: 1118 og 630, 1921: 1921: 1607 og 818, 1955: 2313 og 983, 1960: 3351 og 930.
Altergæster: 1922: Ialt 450, 1934: 300, 1942: 225 og 90, 1958: ??
Menighedsraad: 1922: 1 gr, 5 soc, 8 u p, 1934: 7 venstre, 7 soc, 1945: 8 soc, 13 borg, 1957: 7 soc, 6 borg, 1 u p, 1961: 7 soc, 7 borg.
Kommunevalg: 1943: Soc 790 (4), BF 381 (2), venstre 330 (2), u p 220 (1), 1962: Soc 2100 (4), kons 2583 (5), venstre 415 (0), SF 162 (0). Fmd **Aage Jedich.**

Holme kirke, opført 1882 (arkitekt: Prof Walther) i romansk stil af røde mursten i stedet for den gl romanske granitkirke. Taarnet er ottekantet forneden og afsluttet med et spir. Vaabenhus mod syd. Fladt loft. Den dybe korbue har mod nord et rum for præsten. Inventaret er fra den gamle kirke. Rigt udskaaret, ornamental renæssancealtertavle fra ca 1640 med maleri fra 1882 (Jesus med brød og vin), moderne prædikestol og stolestader med enkelte stolegavle fra 1688. Romansk granitfont. Anseligt epitafium i vaabenhuset. I korvæggen enkelte sten fra den gl kirke. 175 sd. Orgel. Om daabsfadet fra 1687, se Skaade kirke.

Mackeprang, s 8, 47, 336.

Tranbjerg kirke (Sct Ursula og de 11.000 jomfruer). Skib og korets ældste dele er romanske af granitkvadre paa skraakantsokkel. Begge døre, med halvsøjler og relieffer paa tympana, og flere vinduer er bevaret. Vaabenhus (mod syd) og taarn er senmiddelalderlige. Taarnet er svært, af skibets bredde, med sadeltag. Koret er hvælvet, ellers bjælkeloft. Altertavle fra 1912 (H. Dohm: Emmaus) i ramme af Rolf Schrøder. Den gl altertavle i taarnrummet (senkatolsk alterskab med mange figurer). Alterstager fra 1633. Enkelt barok-prædikestol. Smuk romansk granitfont med dobbeltløver. Stolestader fra 1670–82. 125 sd. Orgel.

Mackeprang, s 234, 237, 250, 255, 410.

I Østerby var der i 1870'erne en pigehøjskole.

Sognepræst

Indt 1859: a) 39 rug, 93 byg, 113 havre, b) 29 rdl, c) 19 lpd ost, 59 brød, 59 sn æg, d) 250 rdl, e) 77 td ld,

9 td hartk, afg: 800 rdl. Udm pgd opf 1858, 9 vær. – 1870: Regul 2536 kr, netto 4642 kr. – 1913: 2. kl, 1958: 12. kl. – Pgd opf 1957, udm.

12. 19. marts 1813–9. sept 56 (hjpr Beder-M 14. jan 03): Konsistorialraad **Peder Friis,** * 29. okt 67 Skødstrup. Faderen: Degn Niels Børgesen F. Stud Aarhus 88, c okt 94 (h), ksstrd 53, † 9. sept 56. ~ 31. juli 95 Ane Boje, * 31. marts 74 Aarhus, † 14. jan 60. Forældre: Kbmd i Aarhus. – Søn: Skelby-Gedesby (udgiveren af »Haandbog for præster«). Sønnedatter ~ Wiel Lange, Brovst.

Udmærkede sig ved sjælden friskhed paa legeme og sjæl; han dansede ved sit diamantbryllup. Afholdt og agtet som kun faa, i og uden for sin menighed (W. I, 662). Meget musikalsk.

Hjælpepræst hos pastor, ksstrd Friis
1853–56: **P. J. R. Fausbøll,** se Harring-S.

13. 8. jan 1857–1. aug 74 (sp Tirstrup-F 26. juli 36): **Vilhelm Ludvig Frendrup,** * 17. febr 05 Helsingør. Forældre: Løjtnant, toldbetjent i Slagelse Severin Christian F og Frederikke Kirstine Thomsen. Stud Slagelse 25, c jan 32 (h). ~ 30. okt 36 Hansine Gondella Caroline Dantzer, * 13. aug 09 Kbhvn, † 21. febr 84. Forældre: Kpt i Kbhvn brandkorps, stenhuggermester Johan Peter D og Birgitte Antoinette Amundin. – Hustrus broder: Grenaa-G. Søsterdt ~ Jørgensen, Haudrup-S.

14. 28. okt 1874–29. nov 88 (sp Drejø 18. april 64): **Adam Christoffer Fabricius,** * 18. juli 22 Bøvling. Forældre: Ksstrd, sp Sjørring-T Johannes F, † 47 (af Lejrskov-J) og Nicoline Kirstine Marie Dahl. Stud Aalborg 41, c jan 47 (*1), studierejse til Sverige 47–48, adjunkt Aarhus 48, studierejse 55–56 til Tyskland, Schweiz, Italien, Spanien, Frankrig og England for at søge nordiske spor, sp Bjørnsholm-M og seminarieforstander Ranum 21. marts 59, afsk 29. nov 88, rejste 91 i Normandiet, 92 i Spanien og Portugal, paa Gotland 97. † 24. aug 02. ~ 5. maj 65 Nicoline Frederikke Jensen, * 10. febr 39 Kalundborg, † 9. marts 11. Forældre: Kbmd Carl Christian J og Anna Serine Krog. – Søn: Historikeren, prof, dr Knud F. Søstre ~ Tommerup, Sdr Vissing, og Trojel, Rynkeby-R. Brodersøn: Tommerup, Hesselager. Broderdt ~ Berthelsen, Starup-G. Stamt 27.

Udg bl a 52: Lærebog i Danmarks, Norges og Sveriges hist, 52: Kort udkast til den franske formlære, 52: Kongerækker og tabeller til brug ved den hist undervisning, 52–54: Historisk atlas til middelalderen og den nyere tid, I–VIII, 53–55: Illustreret Danmarkshistorie for folket. I–II, 2. udg 62, 3. udg ved V. A. Bloch 89, 4. udg ved dr Knud Fabricius 15, 58: Los Historiados Espagnolos en Pruebas escogidas, 68: Sulamiths breve, breve om Messias, af en troende jødinde, 5. udg 95, Lærebog i christendom 70, 70: Ingeborg, Philip Augusts dronning, 71: Ledetraad i Danmarks geografi og historie, 74: Hald og omegn, 76: Smaaskildringer, 82: Drejø sogns beskrivelse og historie, 86: Silkeborg og Himmelbjergegnen, 87: Om historieundervisningen, foredrag, 93: Bibelhist for begyndere, 96: Turisten paa Bornholm, 96: Ill. kirkehistorie for folket, 3. udg 01 (oversat til svensk og finsk), 97: Danske minder i Normandiet, 98: Minder fra Nordens historie, 00: Kortfattet kirkehistorie, 3. udg 13, 00: Danmark, Prøjsen og Bismarck, – 04: Medudg Slægten Fabricius, 85: Medudg Fædrelandshistorie for folkeskolen, 8. udg 01. Talrige afhandlinger og artikler.

Pastor Adam Fabricius var som flere i sin slægt historisk interesseret. Han voksede op i et kulturpræget præstehjem i Thy, hvor de var omkr 20 søskende og halvsøskende. Allerede som ung kandidat foretog han sin første store rejse til Sverige, for i Dalarne, Uppsala og Stockholm at studere sprog og historie. Som adjunkt foretog han med offentlig understøttelse sin store rejse til det sydlige Europa for at studere nordiske minder, særligt i Normandiet og Spanien. Hvad han fandt i folkeliv og arkiver blev benyttet i hans værker. Han besøgte ogsaa de betydeligste protestantiske skolelærerseminarier i Berlin, Dresden, Zürich, Lausanne osv. Han var saaledes vel forberedt til at blive sp og seminarieforstander i Ranum. Seminariet kom i fremgang, der kom mange elever, og med stolthed pegede man paa de udmærkede lærerkræfter han fik knyttet til seminariet. Mange kendte lærere udgik i disse aar fra Ranum. F selv underviste 24 timer ugentlig i religion, historie og pædagogik. Fra sin adjunkttid i Aarhus var han øvet pædagog. Men det dobbelte embede som sp og forstander var ikke heldigt. Han var en samvittighedsfuld præst, og arbejdet blev ganske overvældende. Han havde ikke held med at have kapellan, og da han blev angrebet af et halsonde, søgte han det lille, lette embede paa Drejø (»hvor jeg i begyndelsen syntes, at jeg hver dag feriered«).

I Holme-T var han en flittig præst. Bjørnbakkerne kunne nok drage folk fra kirke. F var højkirkelig, af den gamle skole. Han gik flittigt ud, men tilbragte ogsaa megen tid mellem sine mange bøger og notater.

Efter sin afsked foretog han atter lange rejser og udfoldede et omfattende forfatterskab. Titlerne paa hans bøger viser hans interesse for og store kendskab til sprog, geografi, historie, kirkehistorie og kulturhistorie. Flere af hans bøger vandt vid udbredelse, især kirkehistorien og hans livlige fremstilling af Danmarks historie, der nød megen yndest i brede kredse. Han var i bedste forstand med til at udbrede kendskab og kærlighed til vort folks og til kristenhedens historie. *Vilhelm Andersen* omtaler ham i sin Ill. dansk litteraturhistorie (IV, 1925, s 54): »Mens Fr. Barfod i sine fortællinger af fædrelandets historie fornyede Mallings store og gode handlinger, sluttede Adam Fabricius sig til Ingemanns romaner, medtager, naar det muligt, deres helte (til og med Absalon Bælg og Mindre-Alf) og følger deres episke rytme fra »glans« til »synken« og »opkomst«. Det poetiske indtryk forstærkes ved de mange billeder (forøget i udgaven ved prof, dr Knud Fabricius). *Constantin Hansen* illustrerede Asalæren, *Lorenz Frølich* sagntiden og middelalderen. Men i forordet hedder det: »Glansen og herredømmet er forsvundet, og forfængelig glans er det, der passer mindst for det jævne, danske sind. Det trives bedst i fredens sysler og finder sin tilfredsstillelse i fordringsløs virksomhed.«

Gn flere aar oppebar F understøttelse paa finansloven.

DBL, VI, 524 (Povl Engelstoft), Aarsskr fra Ranum sem, Erslews forfatterlexikon, HF, I, 398, Slægten F fra Faaborg, 1913, s 65.

15. 19. febr 1889–4. maj 1910 (sp V Tørslev-S 19. maj 75): **Georg Fritz,** * 26. aug 35 Mou. Faderen: Sp i Hvirring-H, † 74, se der. Stud Horsens 55, c 62^1 (h_2). Huslærer hos

godsejer Hage, Møn, Udbyneder pgd, hjpr Paarup 22. jan 66, hjpr Brændekilde-B 25. okt 67 (var 86 udn t sp Stauning, men renoncerede), afsk 4. maj 10, † 7. juli 17. – Ugift. – Fætres døtre ~ Falkenstjerne, Hornslet, og Mønster, Kregme-V.

Pastor *G. Fritz* var en lille, beskeden og meget tilbageholdende mand. Det var ham meget imod at komme i forgrunden. Han sluttede sig ikke til noget kirkeligt parti, Som prædikant var han ikke særlig betydelig. Han var en elskelig skikkelse, en stor naturelsker. Som yngre dyrkede han sport (skisport), senere lange ture. Han var grundigt inde i sine sognes naturforhold, baade i Holme, Skaade og Tranbjerg og egnen syd for Aarhus. Han elskede sin have, hvor han gik stille rundt og nød planterne, og fuglene var hans fortrolige venner. Han havde altid frø i sine lommer til fuglene, saa de kom ham ganske nær. – Han var en ikke helt ubetydelig kunstmaler og kunstkender.

Pastor F var ugift, havde hos sig sin søster og en kusine, der passede det hele. Selv trak han sig, naar han ikke var ude i naturen, helst tilbage til sit studereværelse, hvor tobaksrøgen laa i tætte skyer. Her hyggede han sig, og her var han hyggelig at være sammen med. (A. V. Engell.)

Hjælpepræst hos pastor Fritz

1905–06: **L. A. N. Tuxen,** se Store Brøndum-S-T.
1906–10: **A. V. Engell,** se Tved, Fyn.

16. 24. aug 1910–25. sept 21 (sp Skagen 10. juli 01): **F. F. V. Nørballe,** fl t Løjt, se der.

17. 7. jan 1922–15. aug 56 (sp Ørslevkloster-Ø 10. febr 17): **Aage Knudsen,** * 18. okt 86 Horsens. Forældre: Dampskibsekspeditør Carl Johan K og Marie Fischer. Stud Horsens 04, c 11^1 h_2). Hjpr Krist k, Kbhvn, 26. juni 12, do Sundby k, Kbhvn, 26. okt 12, afsk 15. aug 56, † 20. dec 60. ~ 26. okt 12 Agnete Marie Hansen, * 4. juni 87 Kbhvn, † 20. aug 61. Forældre: Grosserer Peder H og Karen Kamp. – Søn: Allesø-N.

Pastor K var en stilfærdig, flittig præst, KC. Han blev dræbt af en bil, da han blev paakørt paa hovedgaden i Brabrand. Han var paa vej over til en postkasse med julekort.

Hjælpepræst hos pastor Knudsen

1944: **E. Værge,** se kkp Hammel-S-V.
1944–45: **P. W. Glasius,** kkp her, se ndf.

18. 14. dec 1956 (rkp Krist k, Kbhvn, 14. maj 46): **Mads Christian Pilgaard,** * 22. marts 11 Mejrup. Forældre: Lærer Carl Pilgaard Søsense og Karen Jensen. Stud Viborg 30, c 37^1 (h_1). Hjpr Skive-R 27. juli 38, kkp smst 20. jan 41. ~ 25. okt 38 Clara Høgsted Nedergaard, * 12. aug 12 Odense. Forældre: Rentier Anders N og Francisca Rasmussen Høgsted.

Kaldskapellan

(Oprettet 1. marts 1945, nedlagt 18. maj 49)

1. 1. marts 1945–29. sept 47 (hjpr 22. juli 44): **P. W. Glasius,** fl t Skyum-H, se der.

Litt: Khst Saml 6 r IV, 139, V, 422, 7 r II, 242, Begtrup IV, 160. Aug. F. Schmidt: H sogn før og nu. Jul i Aarhus 1956, 26 f.

SKAADE

(Udskilt fra Holme-Tranbjerg 18. maj 1949)

Skaade sogn er et forstadssogn i rig udvikling, syd for Aarhus. Villakvarter med smuk udsigt over Aarhusbugten.

Sognet havde ved udskillelsen ca 3600 indb, i 1963 ca 7500. Mange tilflyttere. Der er flere børnehjem og plejehjem, gigtforeningens hjem (Hans Jensens hjem). Unge hjems højskole.

Det kirkelige liv: God kirkegang, velvilje, ikke fremtrædende retningspræg, konfirmandmøder, FDF, spejdere, sdsk, børnegudstj, bibelkr, sømandskr, DMS.

Fabrikant *L. Wohlert* var kirkekomiteens formand og havde sin store andel i, at kirken blev bygget. Han var menighedsraadets fmd til 1961. (Nu inspektør M. Bækgaard.)

Folketal: 1960: 6739.
Menighedsraad: 1953: 5 borg, 4 soc, 1961: 3 borg, 5 kirk, 4 soc (valg).
Kommunalt sammen med Holme-Tranbjerg.

Frederikskirken, Skaade, indviet 3. dec 1944, arkitekt: H. Lønborg-Jensen, byggesum: 300.000 kr, hvoraf staten gav 100.000, resten indsamlet blandt beboerne. Opført i gammel dansk landsbykirkestil, opkaldt efter daværende kronprins Frederik. Kirken er ofte blevet kaldt »gavernes kirke«, fordi det meste af inventar og udsmykning er skænket af private, bl a den elektriske belysning, orgelet, alterbilledet (Axel Hou: Julenat, hyrderne paa marken), kirkeklokken, taarnuret. Menighederne i Ning herred og sp i Holme gav de hellige kar, altertæppet er syet af damer i sognet, dronning Alexandrine deltog i det store broderiarbejde. Kronprins Frederik gav ved indvielsen 2 store malmalterstager. Døbefonten har et historisk tin-daabsfad, som 1687 skænkedes til Holme kirke af Constantin Marselis og hustru, Elisabeth Carisius, hvis navne er indgraveret i fadet. Senere bortkom fadet fra Holme kirke og havnede paa uopklaret maade i filmsdirektør Ole Olsens samlinger. Fadet erhvervedes efter hans død og vendte tilbage til det gamle sogn med en dertil fremstillet daabskande. Messehagelen er tegnet af prof Utzon Frank, antependiet af billedhuggerinde Marie Wandel, begge syet af fru Gudrun Wohlert. 275 sd. Orgel.

Sognepræst

(1949: 2. kl, 1958: 12. kl. – God bolig fra 1949.)

1. 30. sept 1949 (rkp Hobro-S 25. maj 32): **Orla Højsgaard,** * 27. nov 05 Faaborg. Forældre: Forvalter Mads H og Bodil Sofie Jensen. Stud Eftersl sk 25, c 32^1 (h_2). ~ 15. jan 33 Elsie Karen Knudsen, * 22. febr 04 Hull, England. Faderen: Sp Gelsted-R, † 22, se der.
Fmd Dsk ungd samvirke, Hobro og omegn, kredsfmd Santalmiss til 49, fmd De unges grænseværn, Aarhus amt.

Hjælpepræst hos pastor Højsgaard

23. april 1960: **Niels Østergaard,** * 6. marts 23 Gjellerup. Forældre: Gdjr Kristian Ø og Kirsten Marie Jensen. Stud Herning 49, c Aarhus maj 59 (h-66).

Unge Hjem-bevægelsen og Unge Hjems højskole, Skaade

Unge Hjem-bevægelsen er især baaret frem af *Hans Munck* (* 06 Rindsholm. Faderen: Gdjr). Han blev indremissionær i Esbjerg 1939,

nogle aar senere i Aarhus, hvor han virkede ved »Carmel«, ikke bange for at følge ny, utraditionelle veje. Folk kom, og der blev røre, hvor han var, en ildsjæl, som der ogsaa kunne være delte meninger om. Der har været uro indenfor bevægelsen, baade paa den ene og paa den anden maade, men Hans Munck har modstaaet alle angreb, og baade den udbredelse bevægelsen fik, og den imponerende højskole, som er rejst i de skønne Skaade bakker, vidner om hans energi, organisationstalent, tro og vovemod. Han fortæller (Dagens Nyheder 26. febr 61), at han er opvokset i et grundtvigsk miljø, men tilføjer, at dette ikke kunne give ham nok. Han søgte til Indre Mission og var missionær i 29 aar. – Men stødet til *Unge Hjem* kom egentlig allerede efter en rejse i Tyskland i 1938.

»Her oplevede jeg nazismens bagside. Hvordan den brugte – eller rettere misbrugte familien i ideens tjeneste. Da jeg saa kom til Esbjerg i 39, var vi nogle stykker, der kom til at tale om, hvad man skulle gøre, hvis denne tendens ogsaa – støttet af den overhaandtagne materialisme – bredte sig i vort eget land. Vi mente ogsaa, at de unge familier mere og mere savnedes i det kristne og i det hele taget i det kulturelle fællesskab. De unge hjem trængte ligeledes til mere støtte for at kunne være det, de bør – den bærende pille i samfundet.

Og saa begyndte det i det smaa med det vi stadig rundt om i landet kalder Unge Hjems aftener. Og der viste sig at være et vældigt behov for denne frie og aabne mødeform, hvor man kunne tale uformelt og lige ud om de mange forskellige konkrete livsomraader. Det blev efterhaanden til en bevægelse – ikke nogen organisation – men i 1961 arbejdes der med 700 kredse landet over, og vi kan efterhaanden notere et kontaktomraade med omkr 100.000 danske ægtepar.

1949 prøvede vi det første af disse stævner paa Nyborg Strand. Det var ogsaa formaalet med dette at samle de familier, der stod mere i periferien af vort arbejde. Vi indbød ret tilfældigt 100 unge familier – ialt 200 deltagere – til det første stævne, og saa begyndte folk at melde sig i store tal, saa vi nu i vinter har 5 stævner i løbet af februar og marts – med omkr 300 paa hvert.

Efter at dette var kommet godt i gang, meldte højskoletanken sig. Vi følte, at vi ogsaa gerne ville paavirke den ungdom, der var paa vej til at stifte hjem og familie. Og samtidig kunne højskolen i hele sommerhalvaaret bruges til 8 og 14 dages familiekursus og dermed ogsaa imødekomme den egentlige tanke med Unge Hjem bevægelsen.

Den nød, demokratiet er i, og vist er fælles for hele den vestlige verden, kalder os til en besindelse paa, hvad det egentlig er for noget med demokrati – det forfærdeligt misbrugte begreb – og hvordan man virkeliggør det. For demokrati kan man vist kun bevare ved at leve det.

Hvad er kernen i det. Det maa være menneskets værd. Men skal der være mening i at tale om menneskeværd og -ret, maa man have en maaler for det.

Jeg tror, der er ved at komme en fornemmelse for, at man maa vende tilbage til hjemmet som det bærende i samfundet – og som dettes inspirationskilde.

Hjemmets problem er nærgaaende for os i dag. Der er saa meget, der vil undergrave og faa det til at smuldre. Men det nytter ikke med et smukt tag over en demokratisk livsform, hvis fundamentet ikke er solidt.

Unge Hjem bevægelsen er ikke bestemt af en idé. Det er heller ikke os, der har været med til at sætte den i gang, der har faaet en idé, men vi har faaet øje paa en gammel forpligtelse, der er helt ny og forpligtende for os. Kristi syn paa menneskelivet er vi forpligtet til at omsætte i handling og prøve paa at gøre det, der er traditionelt, aktuelt.

Vi skammer os ikke for at sige, at det er fædrenes spor, vi vil følge i. De er sat af vækkelsens folk, af Grundtvig, Vilh. Beck og Kristen Kold, og vi prøver paa vor maade at finde noget af det samme, som de mænd formaaede at give til deres fremtid – ogsaa selv om vi hverken kan bruge Kolds timeplan eller Becks ordvalg, men maa gaa i vort eget tøj.«

Unge Hjems højskole har det formaal at grundfæste hjemmet, vort samfunds kerne, i det kultursyn og den tro paa personlighedens ukrænkelighed, som er demokratiets basis.

Idet skolen vedgaar sit kristne grundsyn, ønsker den gennem sin undervisning at ruste hver enkelt elev til paa grund af personlig tro og erkendelse at vælge sin livsform og derigennem være med til at gøre vor ungdom egnet til at stifte og forme hjem, der kan staa som livsceller i vort samfund.

Skolen ligger i de skønne Skaade bakker, 7 km fra Aarhus centrum, i parklignende omgivelser nær skov og strand.

Opførelsen paabegyndtes 10. jan 1960. Grundstenen nedlagdes af undervisningsminister *Jørgen Jørgensen* 26. marts 1960 og dens indvielse fandt sted 3. september 1961. (Byggesum: 4,2 mill kr). Grundarealet er 18,5 td ld.

Skolen har plads til 150 elever. Fra november til maj er der 6 maaneders kursus for unge, og fra juni til september familiekursus à 14 dage.

Skolen er rejst af de Unge Hjems bevægelse i Danmark, hvis stifter, *Hans Munck,* blev udnævnt til dens første forstander. Formand for skolens byggeudvalg var kbmd *K. B. Christensen, Hobro,* og formand for skolens bestyrelse er læderhandler *Aage Petersen,* Randers. Skolens arkitekt er *Aage C. Nielsen,* Aarhus.

I skolens program hedder det:

»Unge Hjems højskole tilsigter at føre sine elever lige ind i den problematik, som er det moderne menneskes. Vi konstaterer med uro, at der i dag ikke er nogen væsentlig forskel paa den maade, hvorpaa mennesker af modstridende aandelige anskuelser indretter deres liv i praksis, i hjem og samfund. Vi konstaterer, at tro og tanke ikke synes at være hverken normgivende eller skelsættende for udformningen af vort fælles bo. Hvad er grunden til denne tilstand? Hvordan genindsætter vi tro og tanke som den drivende kraft i den enkeltes og samfundets liv?

For at gøre mennesker egnede til at søge et svar paa disse fundamentale spørgsmaal, ønsker Unge Hjems højskole at formidle oplysning om det fundament vor kultur historisk

set hviler paa og kalde til ansvarsbevidsthed overfor de konsekvenser, som det afføder at anskue vor kulturarv i kristendommens lys. Fagene paa skolens timeplan vil være bestemt af dette sigte. I foredragsform, i samtaleform og gennem den enkeltes selvfordybende studier ønskes de forudsætninger skabt til veje, som gør det muligt for den enkelte elev at forstaa, hvilke kræfter det er, som i de moderne samfund kæmper om mennesket. Paa timeplanen kommer til at staa baade bibel- og kunstforstaaelse, der vil blive samtalt om baade digtning, økonomi og det personlige fromhedslivs kilder. Vi skal besinde os paa hjemmets og dermed demokratiets fundament.

Spørgsmaalet om at finde ind til menneskelige værdier, der ikke blot kan udfylde tilværelsens tomrum, men ogsaa har med forpligtelse, med mening og maal at gøre, bliver stadig mere brændende.

For at komme dette behov i møde har Unge Hjems højskole tilrettelagt sommerens arbejde saaledes, at skoleopholdet begrænses til de to uger, som nær sagt enhver dansk familie har »fri«, saaledes at forældre kan komme med deres børn, og saaledes at emnerne for undervisning og drøftelse er i overensstemmelse med dagens og deltagernes situation.

Ogsaa børnene skal have deres højskoleoplevelser, idet der vil blive arbejdet med dem, alt efter alder og forudsætninger. Vi vil vise, at værdierne, som vi møder i litteratur, poesi, dramatik og musik, ogsaa kan opleves af børn.

Eksempel paa sommerkursusplan:

Om formiddagen vil vi i en fælles indledningstime forberede os til samtaler i grupper om emnet: Vor tids udfordring. Historiens udfordring. – Fællesmarkedets udfordring. – 1. Politisk og økonomisk. 2. Kulturelt og nationalt. 3. Kirken og mennesket. – Den myndige verden. – Frihed og menneskeværd. – Skolen. – Opdragelsen. – Hjemmets ansvar. – Kristendommen. – Den absolutte udfordring. – Efter 3½ times middagspause fortsætter skolearbejdet. Eftermiddagens emner vil bl a være: Temperamenterne – Filmen – Dramatisk studiekreds. Desuden gives en kommentar til den politiske situation. – I 1963 er der 70 elever paa vinterholdet.

MAARSLET

Maarslet sogn, 2471 ha, er højtliggende, dels bakket, dels ret fladt, grænser ud til Kattegat, naturskønt, skovrigt, frugtbart. Byerne: M (278 indb), Testrup med højskole, Hørret, Langballe. Hg Vilhelmsborg og Moesgaard. Jævne sociale forhold.

Fra ældre tid kan anføres, at M sognekald blev bestyret fra Aarhus til slutningen af 16. aarh. Et epitafium minder om præsten *Mads Bergenhammer* (1690–1727), som døde lige efter at han havde holdt sin prædiken. Hans søn blev sp Ørting-F. *Ole D. Winther* (1727–56) flyttede til Viby-Tiset. Biskop Hygum betegner ham ved vis 18. nov 44 som »en stor og velbegavet orator ecclesiasticus, intet imod sandhed, men alt det, der skulle og burde siges til opbyggelse i anledning af teksten, prægede hans prædiken«. – Modstanden mod *Pontoppidans* forklaring (se Sdr Felding-A og Veerst-B) mærkedes ogsaa her. Biskop *Hygum* skriver ved visitatsen 1744 bl a: »Hos Ungdommen fandt jeg slæt fornøyelse, og den allernaadigst anordnede Catechismi forklaring syntes at være dem saare lidet bekiendt. Aarsagen dertil har jeg under Haanden udforsket, og er fornemmelig denne, at der gaaer et Røgte, hvorledis en visse Præst udi Ribe Stift Colding-Huus Amt skal bestandig have opponeret imod denne Bog, og negtet at bruge den i sine Sogner, uden derfor at vorde tiltalt, hvilket, enten det forholder sig saaledis eller ikke, haver hidindtil været en Anstøds Steen, og til en stor bestyrkelse for mange selv-kloge og egensindige Lærere, endog i andre Stifter.« Truende tilføjes: »Det skal ogsaa nok vorde efterset, om Præsten handler redeligt« m H t indførelse af Pontoppidans forklaring.

Chr. Fr. Brandt (1756–97) var en from og god mand, men her høres ellers ikke om pietisme. Hans datter blev gift med DMS' stifter: *Bone Falk Rønne* (se Lyngby). Han efterfulgtes af sin søn, *Mathias Chr. Brandt* (1789–1836). Pastor *Joh. Ernst Heilmann* (1836–40) flyttede til Bjerreby, Taasinge. Han er kendt som salmedigter (f eks skrev han den smukke salme til teksten om Jesu forklarelse paa bjerget: O, Jesus, tag mig med dig op fra jordens trange dale ... vi ser fra oven ned, den sorg, som var et bjerg er nu en liden dværg ...) (Slb f kirke og hjem, nr 168. Den er *desværre* udeladt i Den dsk salmebog.)

Der har kun været 14 sp indtil 1963.

Tiden efter 1849

Pastor *J. M. F. Budtz* (1841–71) var meget anset leder af sogneforstanderskabet, dygtig landmand, men jævn som prædikant. Den gudelige forsamlingsbevægelse og missionsforeningen fik nogen tilslutning her – og ved *Jens Larsens* møder blev der dannet smaa kredse af vakte i Maarslet og Langballe. IMs historie, 1912, s 540 (jvf Hj og tr, X, 39) omtaler, at kolportør *A. P. Wippert,* der var tysker og vist havde været mormonpræst, virkede i Maarslet omkr 1863. I Maarslet kender man intet hertil, men det oplyses, at ved den tid flyttede en væver, *Johannes August Wippert* og hustru, jordemoder Caroline, f Pedersen, hertil. Han blev kaldt *Johan,* de blev senere skilt, og fru W blev gift med lærer *Morten Andersen,* der var rigsdagsmand, han havde nogen forbindelse med de vakte, men der var ogsaa forhold, som førte til klage til provsten over ham. En datter af Wippert blev gift med den senere foregangsmand indenfor Fællesforeningen af Danmarks Brugsforeninger, *Severin Jørgensen,* søn af lærer J. Beder, der var en af lederne i missionsforeningen. – Pastor Budtz havde mange børn, der alle døde ugifte.

Testrup Højskole

I disse aar oprettedes **Testrup højskole** i M sogn. Skolen fik stor betydning paa egnen, men desværre ikke særligt i sognet.

Bjørnbaks højskole i Viby og Nørregaard-Baagøs højskole i Testrup blev brændpunkter i den kamp ,som førtes i sidste halvdel af 19. aarhundrede paa Aarhus-egnen mellem materialisme og grundtvigianisme. Baggrunden for højskolens oprettelse var den grundtvigske bevægelse paa egnen.

Under henv til side 205 oplyses, at gdjr *Kristian Rasmussen,* Gundestrup, Tranbjerg sogn, fik tanken om at oprette en grundtvigsk højskole. Han drøftede sagen med *Mikkel Andersen,* Viby, og gaardbestyrer *Anders Sørensen,* Tranbjerg, og de blev enige om at tage den ansete grundtvigske lærer *Kr. Højmark,* Stautrup, Ormslev sogn *(Jørgen Teilmanns* nære ven og svoger) med paa raad. Læreren sluttede sig straks til de 3 bønder, og paa et møde i Aarhus blev sagen drøftet i en større kreds, og man begyndte at tegne aktier til højskolen. *Kr. Rasmussen, Anders Sørensen* og lærer *Højmark* rejste til Kbhvn for at finde en egnet forstander. De blev vel modtaget i Vartov hos gamle *Grundtvig,* som sagde: »Den sag er god, den skal nok lykkes!« De talte med *Skat Rørdam,* som da var lærer paa Blaagaards seminarium. *Skat Rørdam* spurgte sin kollega og medlærer, cand theol *Jens Nørregaard,* om han kendte nogen, der havde lyst og evne til at begynde en højskole paa Aarhusegnen. Det slog ned i *Nørregaard,* at det maatte være en gerning for ham. Rask i vendingen, som han var, skrev han til lærer *Højmark,* besøgte kort efter Aarhusegnen og talte med dem, der havde faaet tanken om højskolen. Han ville selv bekoste det hele, ønskede kun gode raad og aandelig vejledning. Da han fik tilbud om en byggegrund i Testrup, slog han til, opførte højskolen for sine egne penge, mens hans medlærer, c theol *Christoffer Baagø,* købte en lille ejendom i nærheden. Der kom straks 30 elever, og i løbet af faa aar var Testrup højskole en af de største og mest søgte i landet. Og dermed opstod den heftige *kamp med Bjørnbakkerne* i Viby (»Jætterne«). To livsanskuelser tørnede voldsomt sammen. Det satte spor paa hele egnen og var med til at vække aandelige interesser i en befolkning, som var ret materialistisk. Jens Nørregaard og Baagø var to paa egnen ganske ukendte unge teologer, men de modtog et kald fra folk, som var grundtvigsk vakt og syntes, at ungdommen fortjente en bedre og anden oplysning end den, der blev givet af Lars Bjørnbak.

Jens Nørregaard (* 1838, † 1913) var født i Kbhvn, voksede op i et embedsmandshjem, præget af fromhed og rig kultur. Han gik i Borgerdydsskolen, hvis leder, *Martin Hammerich,* hos ham vakte en levende sans for historie og poesi, og religionslæreren, pastor *Rudolph Frimodt,* gav ham kærlighed til bibelen og paavirkede ham til at studere teologi. *Søren Kierkegaard*-stormen efter Mynsters død gjorde indtryk paa ham, men det blev biskop *P. C. Kierkegaard,* der blev hans egentlige læremester i kristendom. P. C. Ks forsvar for *Grundtvig* ved kirkemødet 1857 »var min tidligste ungdomsbegejstring,« skriver *Nørregaard,* som nu gik i kirke i Vartov og kom i *Grundtvigs* hjem. I »Lille theologicum« dyrkede han sammen med *Ludvig Schrøder, Ernst Trier* og *C. Baagø* teologi og grundtvigsk aandsliv. 1861 blev han c theol og blev saa lærer paa N. Zahles skole og Blaagaards sem (litteratur og historie), hvor han var en skattet lærer. 1862 fik han accessit for en teologisk prisopgave. Hans maal syntes at være et teologisk professorat. 1864 var han frivilligt med i krigen, kæmpede paa Dybbøl, blev løjtnant (1882 kaptajn i forstærkningen), og nederlaget i krigen vakte i ham en dyb trang til folkets genrejsning. 1864 blev han gift med en datter af fideikommisbesidder Fabritius de Tengnagel, Petersgaard, og hans medgift satte ham i stand til selv at bygge Testrup højskole, da kaldet derfra kom til ham.

1. nov 1866 blev Testrup højskole indviet, og N var dens forstander i 42 aar. Efter 25 aar havde 3842 elever besøgt højskolen. Hans motto staar under hans billede: »Hesten beredes til slagets dag, men sejren er fra Herren«. Kampbilledet er karakteristisk. Testrup højskole voksede frem i kampens tegn, og det gik voldsomt til, naar lansen brødes med *Bjørnbak* paa de mange møder i Østjylland. »Den tapre Jens Nørregaard« blev han kaldt. Ved skyttefester mødte han i officersuniform, og den klædte ham. Han kunne taale kamp. *Ludvig Schrøder* led under strid. Men Jens N var ret i sit es: Den kække, unge københavner med det straalende muntre, livfulde sind, men ogsaa dyb alvor, holdt med held skole for bondeungdommen.

Der var en fast og god husorden paa Testrup. Driveri taaltes ikke: Uden selvarbejde ingen kundskaber! Men hovedsagen var, at eleverne fik et levende møde med aandens verden. Mange vidnesbyrd beretter, at det skete gennem Jens Ns foredrag (litteratur, historie). Levende og myndigt gav han udtryk for sit hjertes rigdom af kraft og poesi, for sin rige menneskelighed og sin fromme kristentro. Faa inden for højskolens kreds var ham jævnbyrdig i veltalenhed. Hans tale ejede skønhed, kraft og ild, og gennem den fik tusinder af unge tilskyndelser til kristentro, til mod og dygtighed. *Bjørnson* skal have sagt: »Saa stor en taler som N bliver jeg aldrig.«

Han var som skabt til taler ved store møder (ikke mindst under aaben himmel). Og gjaldt det ordskifte med folk af andre lejre, kunne faa eller ingen af højskolens folk maale sig med ham. Han deltog i drøftelsen af aktuelle kirke- og skolespørgsmaal, var medstifter af KS 98, virksom i menighedskonventet af 1891, deltog i Bethesdamøderne, var medlem af Kirkeligt udvalg 1903–07, og prædikede gerne, naar han blev opfordret dertil. I flere aar var han fmd for Aarhus skytteforening. Han indbød til det første nordiske folkehøjskole-lærermøde 1883, arbejdede for Grundtvigs tanke om »Skolen i Soer«, var til sin død fmd for det sociale sekretariat. Han indtog baade kirkeligt og folkeligt en central stilling. *J. C. Christensen* tilbød ham en bispestol, men han ville blive ved sin højskole. Han var politisk overbevist venstremand, ivrig forsvarsven.

Skønt han aldrig talte om politik paa sin skole, mødte han i venstrekredse en vis mistillid i provisorie-kamptiden, og elevtallet dalede (fra 100 til 45–50), og N fik brug for mod, udholdenhed og kristentro. Men i 90'erne steg

elevtallet atter. 1886 tog N doktorgraden (B. S. Ingemann) og 1886–90 holdt han forelæsninger om centrale emner i højskolen paa universitetet. 1908 tog han afsked fra Testrup og bosatte sig i Holte, hvor han tog ny opgaver op, oplysende, kirkelige og kamp mod smudspressen. (Fr. Nørgaard i DBL, XVII, 346.)

Om onsdagsmøderne paa T højskole, se Begtrup: Gr hjem i 19. aarh, 1929, s 133. Om Ns betydning for at faa danske præster til USA, se her V, 569.

Jens Nørregaard hører sammen med *Ludvig Schrøder* og *Ernst Trier* til den danske folkehøjskoles »patriarker«. *Vilhelm Andersen* siger, at i dysten med Lars Bjørnbak var Jens Nørregaard *Thor*. Men som den tavse *Vidar* stod ved Nørregaards side den ensomme, grublende *Christoffer Baagø*. Ingen af dem var egentlig folkelige. De var kun nationale, og der skulle livsmod og lyssyn til for at bryde strømmen i disse Bjørnbak-prægede egne, og der var tider, da man kunne fristes til at sige: »Ha! de skønne, spildte kræfter!« hver gang midgaardsormen drejede af for Thors (J. Ns) hammer. – Nørregaards lidet akademiske doktordisputats om Ingemann og hans forelæsninger om højskolens hjerteemner paa universitetet var Thors slag mod en anden af tidens jætter, *Georg Brandes*, som netop holdt sine europæiske forelæsninger (om hovedstrømningerne).

J. Ns selvbiografi i Univ progr 1886, s 68 f, Testrup højskoles jubilæumsskr 1891, Kr. Taarup: T højsk 1866–1916, 1916, Fem af den dsk folkehøjskoles banebrydere, 1925, Nanna Fabricius Voigt: Mindeskrift om J. N, 1938, prof. dr theol Jens Nørregaard (brodersøn af Jens N) i Kirken og tiden 1938 (dec nr), Højskolebl 1908, sp 1497 f, 1529 f, 1913: sp 497 f, 537 f, 1916: sp 1149 f, 1259 f, 1273 f, 1353 f, 1938: sp 715 f, Sorø Amtstid 9. nov 38, Højskolebl 1949, s 183 f, Folkelæsning, 1913, s 737 f, Dsk ungdom, s 121, 125, Henry Ussing: Min livsgerning, I, 1934, s 199.
Hovedkilder er iøvr højskolens aarsskrifter, især 1936 (Baagø) og 1938 (Nørregaard).

Ved Testrup højskole staar et dobbeltmindesmærke for *Jens Nørregaard* og *Christoffer Baagø*. Dette er helt rigtigt, thi omend *Jens Nørregaards* navn blev mest kendt ud over landet, betød *Baagø* lige saa meget som N for højskolen og paa egnen. De var ganske jævnbyrdige medarbejdere og venner.

Christoffer Baagø (* 1836, † 1915) var ogsaa københavner, apotekersøn, c theol 64, lærer ved Blaagaards semin, medlem af »Lille theologicum«, og ved sine venner ført nøje ind i grundtvigsk aandsliv. Han blev Jens Nørregaards tro medarbejder i Testrup, og han var i høj grad med til at skaffe skolen anseelse. Baagø var historielærer, havde stor sans for kunst, geologi og arkæologi, en granskende aand. Han var ikke veltalende, havde svært ved at finde rammende udtryk for sine tanker og følelser, men naar han var grebet af et emne, talte han med en egen glød, især naar han skildrede skikkelser fra Nordens oldtid. Selv kunne han minde om en af de gamle helte, med kraftfulde ansigtstræk, store, buskede bryn, livfulde øjne, stor og mandig. Han var ivrig skandinav, deltog i det nordiske studentermøde 1856, krigen 1864 vakte hans sans for fædreland og skyttesag. Sammen med Jens Nørregaard byggede han Testrup højskole op: »Hvad udad tabtes, skal indad vindes!« Han efterlod sig ingen skriftlige arbejder, men virkede ved sin helstøbte karakter frugtbar paa tusinder af unge.

Fr. Nørgaard i DBL, I, 586, Ryslingebogen 1920, s 13 f, Højskolebl 2. febr 1906, 11. juni 1915, 6. okt 1916. Aug. F. Schmidt C. B og Folkeminderne, Østj hj 1945, 57 f. Se iøvr ovf under Jens Nørregaard.

Carl Ploug skrev til Anna Nørregaards minde:

> Vække sit folks henslumrende kraft,
> løfte dets syn fra lofterne lave ...

I disse linier er udtrykt linien for Jens Nørregaards og C. Baagøs højskolearbejde.

Holger Begtrup fandt ikke Testrup højskole folkelig nok, og han var noget utilfreds med, at N og B var sognekirkens mænd og ikke sluttede sig til nogen af de frie menigheder paa egnen.

Begtrup skriver (IV, 161 f): »Det kan nok være, at N (og B) tonede rent flag for danskhed og kristendom, baade paa højskolen og ved de mange møder! N kæmpede for fædrelandets forsvar, ening af Nordens folk, det frie ord og den friske folkesang. Alt det, som *Bjørnbak* haanede, kom her i højsædet, og tonen fik en krigersk klang som af Heimdals lur, fordi N saa det som en opgave at bryde *Bjørnbaks* magt over folks sind. Det var aaben kamp, naar de stødte sammen ved de store skolemøder i Aarhus, Randers og Horsens. Han og *Baagø* ville øve en vækkergerning i kristelig aand, men de lagde vægt paa, at deres skolegerning ikke fik noget kirkeligt præg. De delte den tankegang, som i de aar var raadende blandt danske højskolefolk, at der bør gøres klart skel mellem folkeligt og kristeligt liv. Og skulle der gøres nogen indvending mod deres udmærkede skolegerning, saa var det, at den var ikke rigtig folkelig. De byggede deres skoleborg paa marken uden dyb forbindelse med undergrunden i det folkeliv, som de ville tjene.« Begtrup tilføjer, at han »finder det beklageligt, at Nørregaard i kirkelig henseende valgte den stilling at holde sig udelukkende til sin sognekirke og ikke kom i videre fællesskab med det fri menighedsliv, der netop i de samme aar blomstrede op i nærheden af hans højskole«. Der var nok venlighed, men ikke samarbejde med Teilmann, Bering valgmgh, og det kunne Teilmann nok føle sig lidt ilde berørt af (se s 202).

1908 blev højskolen overdraget til forstander *Ahlberg*, der 1911 overdrog den til *Kr. Taarup* (* 1878, † 1949), en dygtig og solid højskolemand, men skolens storhedstid var forbi. Han forlod højskolen og arbejdede derefter som forfatter, udgav et par bøger, og salmedigtning havde hans særlige interesse. (Se højskolens aarsskr 1949.)

1927 overtog *Dansk sygeplejeraad* højskolen, og et nyt afsnit begyndte i dens historie, ikke et brud med det gamle, men en videreførelse, samtidig med at en speciel opgave føjedes til: At forberede unge piger til sygeplejegerning. Skolen lededes først af sygeplejerske *Maren Grosen* (1927–48), som havde været oversygeplejerske paa Hammel sygehus. Hun lagde grundlinierne dygtigt for denne særlige højskoleform. Hun døde 1961, 78 aar gl. Fra 1948 ledes skolen af sygeplejerske, frk *Inger Kaae*. Skolen har ca 100 elever. (Se aarsskrifter, Fra

kirkehus og skolestue i Aarhus stift, 1937, s 129 f, Højskolebl 1952, s 445.)

Testrup friskole var nært knyttet til højskolen. Den blev aldrig nogen stor skole. Da dens mangeaarige leder, *J. Andersen Bo* (fader til lektor, c theol Alf Bo, Ordrup) døde, fandt man ikke ledere, der kunne føre skolen videre, og efter et par forsøg gik skolen ind 1927.

Det kirkelige liv har i Maarslet sogn udviklet sig stille, som i andre østjyske sogne. Den kirkelige interesse har ikke været særligt stor. Pastor *N. B. Krarup* (1871–91) var n højkirkelig, pastor *V. Bille* (1892–1906) var grundtvigsk, et stemningsmenneske, en betydelig personlighed (se ndf), pastor *J. Mikkelsen* (1906–28) var ogsaa grundtvigsk, men han faldt ikke rigtigt til i sognet (se ndf). Provst *T. Rugholm* var her 1928–63.

Delvis centralskole.

Blandt kommuneskolens lærere kan foruden lærer *M. Andersen* (1856–77), M, nævnes: *C. C. V. Hansen*, lærer i M 1877–84, død som sp Herrested, Fyn, *Laursen Nordvig* (1884–1915) og *P. Mosgaard* (1913–55) samt lærerne i Hørret skole: *Jensen* (1869–98), *Jochumsen* (1898–1937), ved Langballe skole: *N. Stenshøj* (1895–1938). Det tilføjes, at der kan siges meget godt om disse læreres arbejde, kirkeligt var deres stilling forskellig, nogle var vel nærmest rationalister, andre deltog aktivt, hvor evangeliet forkyndtes.

Baronerne paa Vilhelmsborg var kirketiendeejere til 1920, flere af dem tog del i sognets økonomiske arbejde, et par af baronesserne tog del i socialt arbejde. Moesgaard hører under Aarhus universitet.

Om livet paa **Moesgaard** fortælles (Berl Aften 22. maj 53) efter at fru **Bothilde Dahl** var død ved nytaar 1953, 91 aar gl. Siden 1844 var gaarden i slægten Dahls eje. Her levedes et smukt liv i slægts og venners store kreds samlet om fru Bothilde Dahl, der prægede livet med sin personlighed. Gaarden var et tro billede fra Fredrik VIIs tid. Her levede romantikken videre, uanfægtet af nutiden, under den myndige godsejerindes faste ledelse og mellem møbler, klunker og nips fra forrige aarhundrede. Her holdtes musikaftener eller fru Dahl kunne en hel aften recitere digte (især af Kaalund). Dronning Alexandrine besøgte hende, og den gamle fru Dahl modtog hende, klædt i hvidt, nejede dybt for dronningen, og de, der overværede det, glemmer det aldrig. Med faa dages mellemrum døde dronningen og fru Dahl. Et stykke kulturhistorie døde med fru Dahl i Maarslet sogn.

Om kirkelivet oplyses 1923: Kkg 5 pct, megen ligegyldighed. Intet særligt. 1935: Kkg 5 pct, ØMkreds, ungdomsm i pgd. 1947: Kkg 4 pct, østjyske forhold, ungdomsm i pgd, KFUM (ledet af gartnerne Holm og Rosendal), enkelte børnegudstj. Sdsk. 1963: Kkg 3 pct, østjyske. Enkelte IM, 5 sbl. Jævne forhold.

Maarslet kirke (indviet til Sct Simon og Judas eller Sct Nicolai). Skib og kor er romanske af granitkvadre paa skraakantsokkel. Syddøren og flere vinduer er bevaret. Sengotisk taarn med pyramidetag fra 1779. Vaabenhus mod syd. Sengotiske hvælvinger. Altertavle fra 1888 (A. Dorph: Jesus med Martha og Maria). Den gl. udskaarne altertavle fra 1682 er fjernet til Aarhus musæum. Romansk granitfont med dobbeltløver og mandehoveder. Smuk renæssancepræ dikestol fra 1603 med de opr farver. Epitafier og gravsten. 200 sd. Orgel.

Mackeprang, s 234, 239, 251.

Ved Langballe skal der have været en kirke eller kapel.

Folketal: 1850: 817, 1901: 1298, 1921: 1371, 1960: 1285.
Altergæster: 1872: 1000, 1902: 594, 1912: 462, 1922: 487, 1932: 318, 1942: 407, 1962: 320.
Menighedsraad: 1922: 1 IM, 1 gr, 5 gl kirk, 1934: 1 gr, 2 soc, 4 u p, 1957: 1 IM, 2 soc, 4 u p, 1961: do.
Kommunevalg: 1943: Soc 114 (3), rad 55 (1), venstre 209 (5), 1962: Soc 162 (3), venstre 263 (4). Gdjr **P. Damgaard.**

Et hospital oprettedes 1684 af Regitze Gyldencrone, Vilhelmsborg, for 10 fattige kvinder. Nedlagt 1831.

Sognepræst

Indt 1859: a) 68 rug, 104 byg, 116 havre, b) 6 rug, 11 byg, 7 havre, c) 18 lpd ost, 88 sn æg, 28 gæs, d) 310 rdl, e) God firlænget egebindingsværkspgd, 60 td ld, 7 td hartk. – 1870: Regul: 2064 kr, netto 5078 kr. – 1913: 2. kl, 1958: 12. kl. – Pgd opf 1915.

10. 8. marts 1841–4. maj 71 (hjpr Gylling 27. juni 37): **Jacob Michael Frederik Budtz,** * 20. aug 05 Laurbjerg. Faderen: Sp Ødum-H, † 52, se der. Stud Randers 24, c maj 32 (h). Hjpr Strandby-F 1. febr 33, † 4. maj 71. ~[1] 12. maj 41 Abelone Kjerulff, * 14. dec 12 Gunderupgaard, † 23. april 43. Forældre: Proprietær Iver K og Margrethe Rommedahl. ~[2] 9. april 45 Eline Marie Cecilie Schoubye, * 23. sept 25 Ulbjerg, † 9. okt 56. Faderen: Sp Østbirk-Y, † 58, se der. – Søster ~ Boldsen, Fruering-V.

Fmd for kommissionen for afløsning af husmænds hoveripligt i Aarhus amt.

Skrev 35 i Ugebl f d dsk bonde om hoveriet (E, I, 254, ES, I, 274).

Om pastor B, se ovf.

11. 1. aug 1871–31. dec 91 (sp Skjoldborg-K 25. juni 69): **Niels Bygom Krarup,** * 13. sept 21 Bedsted. Forældre: Stiftsprovst i Aalborg Jens K († 36) af Vejrum og Arnoldine Christine Wormslev af Viby, Jyll. Stud Aalb 38, c nov 43 (l). Huslærer hos læge Hertz, Kalundborg, adjunkt Aalborg 45, r af Dbg 91, afsk 31. dec 91, † 17. okt 93. ~ 11. nov 53 Jensine Nicoline Ravnborg, * 23. aug 34 Vildmosegaard, Mou, † 24. maj 15. Forældre: Forpagter Michael R og Else Cathrine Marie Fangel. – Broder: Sanderum. Brodersøn: Sorø. Stamt 52.

Pastor K omtales som en præst af god dansk præstekultur, vel hjemme i teologi, klassisk og guldalderlitteratur, noget tør som prædikant. 2 af hans 3 sønner døde unge.

12. 21. marts 1892–24. febr 1906 (sp Vesterbølle-Ø 20. arts 83): **Valdemar Bille,** * 10. febr 44 Skyum. Faderen: Sp i Skyum-H, † 77, se der. Stud Aarhus 63, c 70[1] (h_2). Hjpr Velling 20. dec 70, kkp Klim-T-V 28. maj 74, sp Taarup-K-B 22. marts 78, † 24. febr 06. ~ 4. sept 72 Martine Frederikke Leisner, * 15. maj 42 Aalborg, † 1. april 29. Forældre: Tøjfabrikant Andreas Jacob L og Ingeborg Leisner.

»Pastor B døde paa Aarhus amtssygehus af en nyrelidelse; har skrevet en del bladart og nogle art i Højskolebl. »Hans interesse var mest vaagen for de af tidens kirkelige spørgsmaal, der fortrinsvis har med det virkelige liv at gøre. Dette blads læsere vil vide, hvor varmt saadanne som dem om menighedsraad, konfirmation, fattige og forsømte børn o a l laa ham paa sinde. Hans forkyndelse bar præg af, at han havde lært af livet og menneskene. Til at belyse de emner, han talte om, havde han ger-

ne en eller anden oplevelse paa rede haand. Dette i forbindelse med en naturlig veltalenhed gjorde, at hans prædikener aldrig blev tørre eller kedelige. Selv hvor han som i Vesterbølle og Østerbølle levede i en stærkt pietistisk paavirket menighed, samlede han, den bestemt grundtvigske præst, en stor tilhørerkreds om sin prædikestol. Nogle syntes vel ikke om hans forkyndelse, andre kunne ikke forlige sig med visse ejendommeligheder ved hans person; men mange – og deriblandt dem, der kendte ham bedst – vil mindes ham som præst og som ven – og ikke mindst for det varme hjertelag, han ejede.« (F-F. i Aarhus Amtstid 26. febr 06.)

Provst Rugholm skriver, at han har læst prædikener af B i dagblade og sjældent set dem bedre.

13. 7. juni 1906–20. jan 28 (sp Øse-N 21. juni 98): **Johan Mikkelsen,** * 26. febr 58 Halling. Forældre: Gdjr Mikkel M og Ane Nielsdatter. Seminarieeks 83, lærer, Skaarup, Kbhvn. Stud priv 86, c 92^2 (h_2). Ord kat Trinitatis k, Kbhvn, 16. febr 93, afsk 20. jan 28, † 10. dec 32. ~ 12. april 94 Thilly Elise Laura Anna Brasch, * 28. juni 69 Kbhvn, † 8. april 37. Forældre: Stabssergent Otto Ewald Holger Rantzau B og Camilla Johanne Sørensen. – Søn: Overkirurg, dr med Otto M.

Johan Mikkelsen var en østjysk bondesøn og man skulle derfor vente, at han faldt bedst til i Maarslet, men dette var ikke tilfældet. Han nævnte altid, at hans lykkeligste aar tilbragte han i Øse. Det vestjyske temperament stod hans eget nærmere.

Af kirkeligt standpunkt var han grundtvigianer. Han var derfor aldrig revser, men altid udpræget optimistisk i sin indstilling. Dette passede ikke altid i den missionske del af sognet, men alt i alt stod han paa god fod ogsaa med missionsfolkene. Han skaffede dem ofte talere til deres møder og fremmede talere havde altid gratis ophold i præstegaarden. –

I Maarslet gik det lidt anderledes til. Han passede sin gerning pligttro, som altid, men han gik aldrig som i Vestjylland helt op i selve sognegerningen. Han forsøgte i de første aar, men havde ikke rigtig held hermed, hvilket vistnok ikke var usædvanligt i disse egne. Dette at det var hans fødeegn (han var født i Halling ved Odder) har formentlig været medvirkende aarsag. Han kendte befolkningens gode og daarlige sider altfor godt.

Til trods for hans grundtvigske syn paa tilværelsen, var han i virkeligheden en streng mand; men kneb det virkeligt for en eller anden, var der ingen grænser for, hvad han ville gøre for at redde dem. Flere i sognet vil kunne fortælle om, hvorledes han satte sin egen stilling ind for at redde dem ud af en vanskelig situation. – Hans gamle kærlighed til lærergerningen vedvarede hele livet. Hans formandsstilling i skolekommissionen tog han altid alvorligt og han gjorde et stort arbejde for at hæve skoleundervisningen. (Otto M.)

14. 23. april 1928–30. juni 63 (kommunelærer Frederiksberg 19): Provst **Thøger Rugholm,** * 19. maj 96 Sterup, Jerslev, Vendsyssel. Forældre: Gdjr Lars Christian R og Hansine Marie Hansen. Lærereksamen Ranum 18. Stud Døcker 20, c 28^1 (l). Provst Hads-Ning herr 9. marts 33, r af Dbg 47, afsk 30. juni 63. ~ 22. dec 25 Inger Larsen Kjædegaard, * 6. nov 01 Jetsmark. Forældre: Gdjr Anton Larsen K og Karen Eriksen. – Broder: Serup-L.

Medl skoledirektionen Gl. Aarhus amt 40–58. Udg 49: En vendelboslægt.

15. 12. nov 1963 (sp Kolind-E-S 2. dec 48): **Jens Yde,** * 28. jan 19 Frejlev, Aalborg. Forældre: Fagforeningskasserer Alfred Peter Kirstein Y og Else Søe-Jensen. Stud Aalborg 37, c 43^2 (l_{102}). Hjpr Tranebjerg 4. april 44, kkp Torslev-L 26. juli 45, rkp smst 29. okt 47. ~ 6. juli 41 Anna Margrethe Hansen, * 13. april 18 Ellidshøj. Forældre: Forsikringsinsp Laurits H og Anna Marie Jensen. – Kusine: ~ Thomsen, Rønning-R,hustrus kusine ~ Bisgaard Fredericia.

Lærer Ryomgaard realsk t 63. Fmd menighedsraadsf Djursland-Mols 60–63.

Litt: Blauenfeldt: IMs hist 1912, s 87, 540, Hj og tr 39, Halfdan Jørgensen: Kapellet i Langballe, Jy saml 5 r VI, 98 f.

BEDER—MALLING

Beder sogn, 1023 ha, langs Kattegat, naturskønt, ret højtliggende og bakket, skov langs Kattegat med søgte udflugtssteder. Enge mod syd. Byerne: B (276 indb) med fh, ungdomsskole, havebrugsskole (fra 1889), Seldrup, Fulden, Over Fløjstrup.

Malling sogn, langs Kattegat, 2601 ha, naturskønt, ret højtliggende, overvejende ret fladt, en del skov. Byerne: M (955 indb), delt i Over M og Neder M, med landbrugsskole, fattiggaard, dampmølle, savværk m m, Vormstrup, Krekær, Pedholt Pøl, Skobling, Synnedrup, Starup, Storenor, Lillenor, Ajstrup med fh, Elmose, Snogdrup, Bisgaard, Neder Fløjstrup. Flere større gaarde.

Folketallet stærkt voksende i pastoratet.

Paa stationspladsen en mindesten for kbmd **N. Jensen** (* 1835, † 98), der stiftede dampmøllen, savværket m m. Genforeningssten i anlægget Egelund.
I sognet har der været en hellig kilde, Helligvandskilde.

Den ældre præstehistorie

Kirkeligt hørte Malling under et lektorat i Aarhus til 1647. Paa den tid var *Jens Pedersen Mariager* sp i Beder. Han efterfulgtes af sin søn, *Laurits Jensen Beder* (1675–94), hvis datter blev gift med eftermanden *Rasmus Hørning* (1694–1723), hvis datter blev gift med eftermanden *Peder Blix* (1723–64). Præsterne var saaledes i slægt med hinanden her i over 100 aar. Pastor *Hans Ingerslev* (1771–84) havde været degn i Maarslet. Hans søn blev sp i Gylling. *Michael Hasle* (1784–1816) havde været degn i Malling. Efter *Peter Munch* (1816–34) fulgte provst *Nic. Weisner* (1834–39), der flyttede til Gosmer-H.

Tiden efter 1849

1839 blev Aarhus-biskoppen *Jens Paludan-Müllers* søn, *Vilhelm Paludan-Müller,* sp her

(1839–61). Han var broder til digteren Frederik P-M, der stod ham særligt nær. I Fr. Langes bog om Fr. P-M kan man læse om, hvor ofte han kom i Beder præstegaard og følte sig hjemme her. Pastor Vilhelm P-M var iøvrigt svag (havde hjpr i 8 aar) (se ndf); han satte embedet højt, hvilket kunne medføre gnidninger. Men han var højt agtet. – – –

Foruden Bering i Kolt var *Beder* udgangspunkt for den grundtvigske vækkelse i Ning herred. 1855 kom *P. M. Jørgensen* dertil som lærer. Han var uddannet i Snedsted, hvor han var sidemand til Kr. Kold, og han blev tidligt vundet for det grundtvigske livssyn (ved *P. K. Algreen)*. Af hans børn blev de 2 landskendte: *Severin Jørgensen,* foregangsmand i brugsforeningssagen, og *Konrad Jørgensen,* Kolding, Højskolebladets udgiver og redaktør. Lærer *P. M. Jørgensen* kom i nært samarbejde med kapellanen, *N. J. Friis,* og en lille kreds, hvor sognefoged *Mikkel H. Christiansen* og gdjr *M. Mikkelsen-Fogh* var de ledende. Først mødtes de til samtaler i skolen, senere holdt pastor *Friis* opbyggelige møder. Han havde folkelig forstaaelse og stiftede en »Forening for folkelig oplysning og frihed i Hads-Ning herreder«, hvor sognefogeden blev formand og lærer *Jørgensen* næstfmd. Dette vakte modstand, men at det skulle have haft forbindelse med, at den unge præst, der var saa idealistisk og virksom, tog sit eget liv 1860, tør næppe antydes. Han stod for flere som en martyr for det ny livsrøre. Da *Friis* var død, søgte forsamlingsfolkene i Beder engang imellem til kirke hos pastor *A. Kirkeby,* Odder, hvor de lærte *Otto Møller,* Gylling, at kende. Men de savnede en mand i deres nærhed, som kunne fortsætte mødevirksomheden, og som kunne vinde nye. Kredsen havde en stærk og velbegrundet følelse af, at rationalismen havde hærget den danske menighed, og at der tiltrængtes et missionsarbejde. Man hørte om de (ikke pietistiske) missionsforeninger andre steder, og da den sjællandske missionsforening efter 1861, da *Vilhelm Beck* fik den egentlige ledelse i Indre Mission, afskedigede Jens Larsen (se s 135), sendte de vakte paa Aarhus-egnen bud efter ham, og han holdt sit første møde 1861 hos *Mikkel Andersen,* Viby mark, som hørte hjemme i Jørgen Teilmanns kreds. *Mikkel Andersen* og lærer *P. M. Jørgensen* stod bagved indbydelsen til *Jens Larsen,* som tog ophold hos lærer J i Seldrup skole. Hans Larsen holdt møder paa egnen, og folk strømmede til. Møderne holdtes i fri luft og paa gaardene, nye kredse opstod i Maarslet, i Sleth, og i Langballe samledes de unge til salmesang og oplæsning af prædikener. Der var kommet liv syd for Aarhus. Nye salmer og *Jens Larsens* tale greb folk. Der blev købt hus til ham i Beder, man søgte at sikre ham en varig løn, og ved et stort møde i Odder fik planen tilslutning. Men den blev aldrig gennemført. En enkelt mand havde i Odder fraraadet at ansætte en missionær. Det var *Otto Møller.* Han holdt paa den folkekirkelige orden. Man vidste, at *Jens Larsen* havde ønsket at blive ordineret som en slags frimenighedspræst, men andre, bl a *Jørgen Teilmann,* var vist ogsaa betænkelige. Da *Jens Larsen* p g a sin hustrus sygdom ikke kunne flytte paa det tidspunkt, blev sagen opgivet. Tiden var endnu ikke til fri menighedsdannelse her. Derefter dannede man missionsforeningen (se s 135).

I juninummeret af »Budbringeren« 1863 hedder det: »De kirkelige brødre og søstre i Aarhus og omegn havde i denne forsommer til deres store glæde besøg af den vel legemligt blinde, men aandeligt klarøjede missionær *Jens Dyrholm.*« Ved et første møde, han holdt hos sognefoged *Christiansen,* Beder, var omtrent 300 menn tilstede, og foruden *Dyrholm* talte pastor *Kirkeby,* Odder, og friskolelærer *Lillesø,* Beder.

Lillesø var ivrigt medlem af missionsforeningen og bidragyder til »Budbringeren« (se s 136). Han var afgjort grundtvigsk og tillige fælleskirkeligt indstillet. Han skrev i »Budbringeren« om lovforslagene om frie menigheder. Men denne forsamlingsbevægelse ebbede ud, og der er nu intet spor af den her. (Thorvald Madsen i Østj hj 1938–39, P. Bukh i Aarhus Amtstid, juli 1954.)

Pastor *H. Paludan* (1861–69) deltog ikke i de vaktes liv. Han følte sig ikke hjemme her.

Pastor *Knud Knudsen* (1869–86) var pebersvend, højkirkelig.

Biskop *Brammer* skriver ved visitatsen her 25. maj 73, at K »holdt med varme og sandheds kraft en grundkristelig prædiken for en meget talrig forsamling, og mange vel oplyste katekumener mødte. Ks embedsførsel sker med flid, orden, nøjagtighed og samvittighedsfuldhed«.

Pastor *C. P. Christensen* (1887–1902) satte spor. Han var en virksom og samvittighedsfuld mand, ikke særligt veltalende, men han havde altid et godt ord at sige til menigheden. Han var noget tilbøjelig til at gentage, men det forklarede han saaledes, at han gerne ville indprente sine ord og blive forstaaet. En alvorlig difteri-epidemi hærgede her omkr 1890. Pastor C mistede 2 børn, og det lagde en skygge over præstehjemmet. Fru C kunne ikke komme sig over sin sorg og var meget ængstelig for sine andre børn. 1892 kom lærer *O. Dybkjær* hertil, og han blev en udmærket støtte for pastor C. Sognene var præget af aandelig dødvande i disse aar syd for Aarhus, og kirkegangen var mange steder ringe. Bjørnbaks indflydelse mærkedes i Beder-M, men pastor C formaaede at samle en trofast flok. Testrup højskole øvede ogsaa nogen indflydelse, og den grundtvigske bevægelse gjorde et godt arbejde gn foredragsforeningerne. IM havde enkelte tilhængere. Pastor C havde et godt forhold til befolkningen. Man var tilfreds med ham, men han var ikke tilfreds, havde ventet at se større udbytte, og derfor søgte han bort og kom til Vær-H, hvor man absolut ikke ville have ham. Man ønskede en ung kapellan der fra egnen. Men kultusministeren udnævnte C, der vist altid senere følte sig hjemme i Beder, hvor han og hans hustru ogsaa er begravet.

Pastor *A. J. Friis* (1903–16) havde meget ringe kirkegang og havde, trods sin venlighed, vanskelige kaar her (se ndf).

Man søgte at bøde lidt paa den aandelige fattigdom ved at slutte sig til den af pastor *J. C. Zinn,* Viby, ledede »Kirkelig forening for Ning herred«, hvis afdelingsleder her, lærer *O. Dybkjær,* fik adskillige gode grundtvigske

præster og talere hertil, især til aftengudstjenester. Da *Zinn* flyttede, overtog provst *Mogensen*, Astrup, ledelsen.

Pastor *H. M. M. Kelstrup* (1917–36) kom hertil efter opfordring og blev enstemmigt indstillet. Ganske vist var K betænkelig ved den gamle, daarlige præstegaard, men da der blev givet løfte om en ny pgd, søgte han embedet. Lærer *O. Dybkjær*, hvis barndomshjem var i Velling, hvor K havde været præst, gjorde et stort arbejde for at faa K hertil, og der var meget i Beder, som K og hans hustru fandt tiltrækkende. Ks indsættelse var noget af en fest i sognene. Hans forkyndelse var indholdsrig, vel tilrettelagt. Og han havde en god evne til at komme i kontakt med folk. I mange aar havde kirkegangen ikke været saa god. Det vil dog ikke sige, at den var overvældende, thi gennem de sidste aar var man vænnet af med at gaa i kirke. Den gamle, idylliske præstegaard blev ikke revet ned, men grundigt istandsat. Pastor K stiftede Beder og omegns ungdomskreds, og han var en af de første præster (paa egnen), der udsendte et kirkeblad. Se iøvr ndf.

Pastor *A. Skriver* har været sp her siden 1937.

Pastor S skriver: »Der var, da jeg kom hertil enkelte gamle, som havde rod i den grundtvigske bevægelse. Ellers har der ikke været nogen særlig bevægelse de senere aar, men sp møder stor venlighed og trofasthed! Pgd brændt 1944.

Det kirkelige liv er stille, uden særligt retningspræg, ØM, ungdomsf, gymnastikf, foredrag, sdsk osv, mange arbejdere.

En førende østjysk lærer

Blandt lærerne kan nævnes: Lærer *O. C. J. Dybkjær* (* 67, † 63), lærer i Beder 1892–1937, præsternes gode støtte, grundtvigsk, han mistede sin hustru af spansk syge 1919, i 11 aar havde han en datter af pastor *H. L. Engberg*, Hundslund, som husbestyrerinde, og *Gunner Engberg* kom her jævnligt. Dybkjærs og pastor *Kelstrups* børn kom meget sammen, og Ds ældste søn, som er læge, er gift med en datter af pastor K. – Dybkjær var leder af sognets sparekasse, tog virksomt del i husmandsbevægelsen, var red af »Husmandshjemmet« og tillige lokalhistoriker.

Under overskriften »En landsbyskolelærers erindringer« har forstander *Tage Dybkjær* fortalt om sin fader, lærer Dybkjær, Beder (Højskolebl 1963, nr 29 og 30), der giver et indblik i forholdene den gang:

»Efter endt eksamen maatte den 22-aarige nybagte lærer se sig om efter en plads, indtil han næste foraar skulle ind som soldat. Hans øjne faldt paa en annonce i Højskolebladet, hvori en gaardejer i Hemstok ved Skanderborg søgte en huslærer for vinteren. Det lød tiltalende. Han søgte pladsen og fik den, og det blev en virkelig god og indholdsrig vinter i en stor gaard, hvor livet formede sig ikke saa lidt anderledes end i hans vestjyske hjem.

Hjemmet var knyttet til menigheden i Bering, og skønt der var 13 km til kirken dér, kørte de ofte ogsaa om vinteren den lange vej for at høre pastor *Teilmann*. De havde en rummelig charabanc og godt med pelse, kavajer og fodposer. Men helligdagen fejredes ogsaa i hjemmet. Der blev læst en prædiken og sunget et par salmer. Prædikerne var af *J. C. Hostrup, Skat Rørdam* eller *Morten Larsen*. Ogsaa til daglig holdtes der morgenandagt. Den blev ikke ledet af læreren, men af konen paa gaarden, der var en lærerdatter fra Torrild. Ogsaa pigerne paa gaarden og saa vidt muligt manden deltog i andagten. Man sang en salme, konen bekendte troen og bad Fadervor, hvorefter man sang endnu en salme, og saa gik hver til sit arbejde. Den ny huslærer faldt godt til i hjemmet, endnu helt uvidende om, at en dengang 17-aarig datter derfra nogle aar senere skulle blive hans hustru. Hun var det meste af den vinter barnepige hos professor Poul la Cour i Askov.

Far aftjente sin militærpligt i Aarhus og traf derved igen sammen med et par kammerater fra Kbhvn, *Asger Højmark* og *Thorvald Povlsen*, som havde deres hjem henholdsvis i Stautrup og Skaade. Disse to gode venner havde sikkert deres andel i, at far blev lærer i Beder, da der i 1891 byggedes en ny skole dér. Det var *Højmark*, der skrev om det nye embede og foreslog far at søge det, og det var Thv. Povlsens far, der anbefalede ham til venner og bekendte i Beder, som han havde en del forbindelse med.

Fra 1. januar 1892 blev far kaldet til lærer ved Beder biskole, og sine sidste dage tilbragte han i de samme stuer, hvor han begyndte sin lærergerning 1892. Kaldsbrevet skulle læses op i kirken sammen med biskop *Johs. Clausens* kollats, hvori det hedder, at stedets sognepræst, »velærværdige hr pastor *Christensen*«, skal lægge den udnævnte lærer paa sinde »at varetage sit embede med kristelig troskab i overensstemmelse med den af ham aflagte hellige ed«, og iøvrigt skulle præsten »tale til hans bedste, anbefale ham til menighedens velvilje og navnlig til skolebørnenes forældre samt formane dem til at gaa ham i møde med kærlighed og understøtte hans redelige bestræbelser til børnenes bedste, at han kan forrette sit embede med glæde og ikke sukkende«. D skrev: »Nu begriber jeg knap, hvorledes det var muligt at eksistere med saa smaa indtægter, selv om pengenes værdi var nogle gange større end nu. Lidt tjente jeg som timelærer paa havebrugsskolen, hvor betalingen var 1 kr pr time.« Det tilføjes, at fuld kost hos naboen for den ugifte lærer kunne faas for 20 kr pr maaned.

Efter at have fortalt lidt om Testrup højskole, hvor far ret ofte tog over til møder, og om sin forlovelse runder han skildringen af ungdomstiden af med disse betragtninger: »Trods alt havde min forholdsvis lange ungdomstid været en rig og frugtbar tid for min aandelige udvikling. Den var foregaaet under smaa og ofte trange udvortes kaar; men det er ikke hovedsagen. Det er sundere for et ungt menneske at kæmpe sig frem gennem smaa forhold end at leve i overflod og kunne faa raad til allehaande fornøjelser og adspredelser.«

»Det blev mit livs store lykke, at jeg i en ung alder kom paa en grundtvigsk højskole, hvor man ikke blev træt af at indprente os, at livets lykke bestod i at leve for andre, at

blive til velsignelse for dem, vi levede iblandt, og ikke først og fremmest tænke paa sig selv og opnaa de flest mulige af livets goder. Ikke søge selv at naa det største maal af velvære, men at hjælpe andre, ikke mindst dem, der levede paa livets skyggeside og trængte til hjælp og støtte.«

Det er, som om denne ungdomsoplevelse blev retningsprægende for ham. Derfor gjorde en vismands ord, som han anfører, et stærkt indtryk paa ham: »Intet, som du kan gøre for dine børn, vil være mere skadeligt end at efterlade dem saa meget, at de ikke bliver nødt til at kæmpe sig frem ved arbejde. Den sikreste vej til en slap ansvarsløs karakter er for mange penge.«

Far havde altid meget til overs for de vanskeligst stillede i samfundet. Det fremgaar af de interesser og bestillinger, han havde ved siden af den egentlige livsgerning at være lærer. Han begyndte allerede tidligt at skrive artikler i aviser og ugeblade om mange forskellige emner, ogsaa til Højskolebladet, som i 1903 fik en lang artikel om Søren Kierkegaard. Et af de breve, som far har opbevaret omhyggeligt, er fra *I. C. Christensen* 11. maj 1904, hvori den daværende »minister for kirke- og undervisningsvæsenet« fortæller, at han ogsaa har læst fars artikler i Højskolebladet. Det var naturligvis et brev, der glædede hans tidligere elev meget.

Af politiske spørgsmaal var det vist især forsvarssagen og husmandsbevægelsen, der interesserede far, og ikke mindst det sidste. De smaa landbrugs forhold kendte han hjemmefra. Han vidste, at arbejdsglæde og aandelig rigdom kunne findes trods vanskelige økonomiske kaar, og derfor maatte han skrive om husmændene og arbejde for deres sag.

Her havde han et interesseområde fælles med husmændenes digter Johan Skjoldborg, der i nov 1902 sendte ham sit billede ledsaget af et brev med ordene »fordi jeg har lært at sætte pris paa Dem og ogsaa fordi De har gjort Louise og mig en særlig tjeneste«. Det sidste hentyder nok til Skjoldborgs bryllup i Beder kirke den 26. april 1902, hvor far var kirkesanger.

Fars store arbejdsevner var paa den tid allerede taget i brug paa forskellige andre områder uden for skolestuen. Han blev formand for sparekassen 1909 og medlem af menighedsraadet 1916. Da redaktørarbejdet tog temmelig lang tid, turde han ikke sige ja til en opfordring til at blive sogneraadsformand, og det slap han da ogsaa for. Derimod kunne han trods sin stærke optagethed ikke lade være med at øve en politisk indsats for Det radikale Venstre, som han var en trofast tilhænger af, lige fra det blev dannet.

Flere gang i aarene 1909–29 lod han sig opstille som folketingskandidat, men i kredse, hvor han var sikker paa ikke at blive valgt. Han ville bare være »stemmesamler«. I en lang aarrække var han formand for den stedlige radikale vælgerforening og deltog dermed i mange landsmøder. Han priser sig lykkelig over, at han har »haft personligt kendskab og behageligt samarbejde med de fleste af partiets ledende skikkelser og lært at skatte dem højt som noble og betydelige personligheder med i høj grad uselvisk optræden«.

Det sidste af fars erindringer er nedskrevet, da han var næsten 92 aar, men det er for størstedelen mindre interessante betragtninger over nogle af tidens spørgsmaal, men det viser dog, at han havde kræfter og evner i behold i den høje alder, hvilket han siger skyldes hans afholdenhed med hensyn til tobak, spiritus og kulinariske nydelser; han foretrak altid en jævn, sund bondekost. Livet i barndomshjemmet og sparsommeligheden i ungdomsaarene satte sit præg paa hans levevis hele hans lange liv igennem.

Far var en lærer af den gamle type, men samtidig en af de mest usædvanlige, en af den slags, som mange nærede den største taknemmelighed og beundring for, fordi hans indflydelse og hans indsats til gavn for andre rakte meget videre ud end til børnene i skolestuen.«

Lærer *Fogh*, Seldrup, Andre, var en betydelig lærer, lærer *Alfred K. Hansen*, Ajstrup, fmd for foredragsforeningen, lærer *Niels H. Nielsen*, fmd for hjælpekasse og medl af mghraad. Ved M skole var der 1937: 3 lærere, nu 14. Centralskole. Skoleinspektør *E. G. Fallingborg*. I B er der 4 lærere, førstelærer *G. Kirkegaard*, i Ajstrup skole: 4 lærere, førstelærer *A. Madsen*.

Fra 1860'erne var her en *friskole* i Beder, ledet af lærer *Lillesø*, som tog del i missionsforeningens arbejde (se ovf). Han blev senere dansk præst i USA.

Besættelsestiden: 21. maj 1943, indkvartering af nogle af resterne af Stalingrad-hæren. De opførte sig pænt. Der blev afholdt et par tyske protestantiske gudstjenester. En fabrik i M blev saboteret flere gange.

Malling landbrugsskoles første forstander var den ansete **S. Tuxen** (* 1848, † 1924), søn af kommandør T. Tog landbrugseksamen 1869, blev overlærer paa Næsgaard og kom til Malling 1889. Han afstod skolen 1902, var en livfuld pædagog, idealist, lærte landmænd at føre regnskab. Forfatter. Fik megen betydning for unge landmænds uddannelse. Forstander **H. P. Larsen** (* 1867, † 1937) var gaardmandsson fra Fensmark paa Sjælland, tog landbrugseksamen 1890, fra 1895 var han lærer paa Malling landbrugsskole, fra 1902 forstander. 1925 antog han **Niels Jørgensen** som medforstander og afhændede skolen til ham 1929. H. P. Larsens undervisning var præget af grundighed og hans friske, djærve personlighed. Han var en dygtig organisationsleder, fmd og senere æresmedl i Danske Mejeriers Andels-Smørexportforening, fmd for Aarhus Amts landøkonomiske Selskab og havde iøvrigt mange tillidshverv. 1903 skrev han et festskrift: Hads herreds landboforening gn 50 aar. (Dsk landbrug, 1937, s 605, 647, Ugeskr f landmænd, 1937, s 682, 730 f, Jysk landbrug, 1937, s 768 f, 818 f, N. Bredkjær i Tidsskr f landøkonomi, 1937, s 875 f, DBL, XIV, 20.) Blandt skolens kendte og ansete lærere var **S. P. Petersen** (* 1852, † 1915), der virkede her 1889–98, efter at have været højskoleforstander i Klank 1885–89. Han blev senere en kendt landbrugskonsulent og sekretær i Foreningen af jyske landbrugsforeninger, var især kyndig i kvægavl, skrev en lang række bøger om kvægavl og tog initiativet til de store ungskuer, der er holdt siden 1892 og til præmiering af kvægfamilier. En tid var han red af »Andelsbladet« og udg bl a 1892: Blade af landbrugets historie i Aarhus amt. (Ugeskr f landmd, 1915, s 185. Vort landbrug, 1915, s 155.)

Skolen ledes nu af forstander **Larsen Sørensen** (ca 140 elever).

Gartnerskolen (Havebrugsskolen) i Beder oprettedes 1892 med **Peder Henriksen** (* 1862, † 1921) som forstander. Han var fra Vrove, havde lært havebrug paa Landbohøjskolen og i Passau, blev 1913 have-

brugskonsulent for De samvirkende jyske husmandsforeninger. Han var vist den første, som indførte kursus for landbrugets bierhverv, og de naaede stor yndest. Han ledede talrige havebrugskursus, utrættelig, fornøjelig, meget afholdt i husmandskredse, udgav flere smaabøger om havebrug. Et mindesmærke rejstes for ham af husmandsforeningerne i Beder 1922. (P. Jeppesen: Husmandsbev hist, 1927, s 143 f, DBL, X, 125.) 1913–56 lededes skolen af **Niels Klougart** (* 85 Thyholm) ogsaa en betydelig personlighed, havebrugskand 09, studierejser i Tyskland, æresmedl i Alm dsk gartnerforening, var dens repræsentantskabsfmd 36–54, fmd Det jyske haveselskab 40–49, præsident for De samvirkende danske haveselskaber 43–46, mange andre hverv, bl a sogneraadsmedl. Skolen ledes nu af hans søn, **E. Klougart.** (50 elever.)

Beder ungdomsskole lededes af forstander Niels Klougart 1913-32, der efterfulgtes af **P. Bonderup.** Nu ledet af forstander **H. Foged.** (40–50 elever.)

En østjysk slægt

Danmarks ældste bondeslægt (Øvlislægten) fejrede 3. aug 1963 500 aars jubilæum paa slægtsgaarden »Veielgaarden« i Malling. I dagens anledning stævnede flere hundrede af slægtens godt 1400 medlemmer mod den lille landsby, hvor familiens stamfar, junker Jes Pedersen, i 1463 som kongelig belønning fik »Veielgaarden« som oldearv.

Forud for slægtsstævnet var gaaet et omfattende arbejde med at finde frem til medlemmerne af de forskellige grene af familien, som for 14 generationer siden havde fælles stamfader i junkeren paa »Veielgaarden«. Undersøgelserne viste, at familien er spredt over saa godt som hele verden, men det lykkedes imidlertid at komme i forbindelse med størsteparten af den nulevende slægt – som alle blev indbudt til familiejubilæet.

Midtpunktet for slægtsstævnet var »Veielgaarden«, som gennem 500 aar har dannet den faste ramme om den stadigt voksende familie. To gange har den maattet genopbygges efter ødelæggende brande, men hver gang er det lykkedes at redde det gamle bohave fra 1463 samt familiepapirerne, der gav gaardens ejere ret til at føre vaaben – en rød blomst og et grønt blad paa blaa bund.

Familieklenodiet blandt papirerne er et gulnet, sprukkent stykke pergament, som fritog slægten fra at være fæstebønder under godset Wilhelmsborg, hvorved gaarden blev en af landets første selvejergaarde – flere hundrede aar før stavnsbaandets løsen. Paa pergamentet har 24 dannemænd efter kongeligt samtykke gjort vitterligt med følgende ord: »At alle Mænd dette Brev seer eller høre læse hilser vi for Jes Persen, han i Aar 1463 efter Guds bør fra beskieden Mand til Webner og Juncker er udnævnt«.

Mange dramatiske begivenheder ligger bag slægtens historie gennem de forløbne 500 aar. En gang var gaarden paa nippet til at glide slægten af hænde, da en af tip-tip-tip-oldeforældrene som lidenskabelig terningspiller satte gaarden over styr til en junker. Hele byen greb ind, og junkeren blev afsløret som saavel en falskner med hensyn til sin titel som falskspiller. Men økonomisk stod gaarden ikke til at redde, og en aarrække maatte den paa trods af frihedsbrevet være indlemmet som midlertidig fæstegaard under Wilhelmsborg, indtil gælden var ude af verden.

Dette drama i familien er blevet udødeliggjort i romanen »Junkeren«, der er skrevet af Rasmus Baden, og som i anledning af slægtsfesten for første gang blev opført af Amatørgruppen 1962 paa Beder Gartnerhøjskole, hvor godt 300 fra slægten mødte op.

Ellers foregik jubilæumssamværet for det meste paa slægtsgaarden, hvor der 1963 bor tre generationer, den 76-aarige *Kristian Kristiansen,* der er formand for slægtsforeningen, hans søn, den 45-aarige *Knud Kristiansen,* som i dag driver gaarden, og hans hustru og to børn, *Birgit* og *Stig.* Paa gaarden hæger man om familiens traditioner, og over de mange store stuer og rum hviler en udefinerlig stemning som af gammel bondekultur og slægtsskabsfølelse. (Berl Tid 4. aug 63.)

1927 oplyses: Kkg 5 pct, intet særligt, østjyske forhold. DdU (100), 2 fh. 1939: Kkg 6 og 5 pct, ØMkreds, ungdomsm i pgd, uden partipræg. 1947: Kkg 6 og 5 pct, ingen retning fremtrædende, ØM, ungdomsm. 1959: Kkg 4–5 pct, ingen retninger ,ØMkreds, 2 sdsk, ungdomsf med foredrag og gymnastik, ØM, 2 fh. Mange arbejdere. Kkg lidt stigende i B, stagnerende i M. 1963: Kkg 3–5 pct, u p, ungdomsf m foredrag og gymnastik.

Beder kirke, ½ km fra Aarhus–Odder landevej, har romansk skib og kor, de ældste dele af raa og huggen granit og fraadsten. Syddøren er bevaret. Sengotisk vaabenhus mod syd, lille taarn fra 1794 med pyramidetag. Sengotiske hvælvinger. Altertavle med maleri (H. Dohm: Gethsemane), moderne prædikestol, romansk granitfont, anseligt epitafium over pastor Laur. Beder († 1694) med karakterfuldt portræt. Gravsten. 120 sd. Orgel.

Malling kirke, ved Aarhus–Odder landevej. Koret og den østlige del af skibet er romanske, af granitkvadre paa skraakantsokkel. Flere vinduer og syddøren med relief paa tympanon (Daniel i løvekulen) er bevaret. Billedkvadre paa nordsiden. Skibet er forlænget i gotisk tid af munkesten mod vest, og der er tilføjet vaabenhus mod syd, taarn med slankt pyramidespir og kapel nord for koret. Kirken er stærkt ombygget, kapellet indrettet 1893 til gravkapel for slægten Gyldencrone. Sengotiske hvælvinger i skib og kor. Sengotisk alterskab med figurer. Rigt udskaaren barok prædikestol fra 1660. Romansk granitfont med dobbeltløver. Malmstager fra 1596, malmlysekrone fra 1732. Foran kapellet smedejernsgitter fra 1708. Flere gravsten. 200 sd. Orgel. Kapellet nu ligkapel.

Mackeprang, s 40, 231 f, 241 f, 250, 337, 410.

Folketal: 1850: 474 og 960, 1901: 696 og 1748, 1921: 612 og 1855, 1960: 675 og 2043, 1963: ialt c 2900.
Altergæster: 1922: 233 og 460, 1934: 159 og 358, 1942: 202 og 346, 1961: 247 og 448.
Menighedsraad: 1922: 13 u p, og saaledes siden.
Kommunevalg: 1943: 353 (3), venstre 411 (4), BF 185 (2), 1962: Soc 424 (3), venstre 487 (4), RF 124 (0), u p 235 (1), BF 126 (1). Fmd: Ejendomsmægler **H. Frandsen.**

Sognepræst

Indt 1859: a) 34 rug, 45 byg, 43 havre, b) 40 rdl, 6 byg, c) 30 lpd ost, 22 lpd brød, 32 sn æg, 48 gæs, d) 400 rdl, e) 75 td ld, 12 td ld skov, 6 td hartkorn. Gl firlænget egebindingsværkspgd. 1870: Regul 1944 kr, netto 3838 kr. – 1913: 1. kl, 1946: 2. kl, 1958: 12. kl. Pgd brændt 27. okt 1944, ny pgd 1945.

12. 8. juni 1839–3. juni 61 (adjunkt Aarhus 36): **Vilhelm Paludan-Müller,** * 12. nov 07 Kerteminde. Forældre: Biskop Jens P-M, Aarhus, † 45, og Marie Benedicte Rosenstand-Goiske af Gundslev. Stud Odense 27, c okt 34 (h), † 3. juni 61. ~ Sophie Dorette Michaelis, * 09, † 1. nov 64. Brødre: Snesere, forfatteren Frederik P-M og historikeren, rektor, dr phil Caspar P-M. Brodersønner: Hillerød-NH og Snesere.

Broderdatter ~ provst A. Andersen, Vartov. Stamt 65.

Vilhelm P-M led i mange aar af en haardnakket rygmarvslidelse, som voldte, at han ikke kunne taale at staa. Sine sidste aar maatte han forrette tjeneste for alteret siddende paa en stol, og han kom sig aldrig. Han var den af brødrene, der stod digteren nærmest. De var nærmest i alder og havde i deres ungdom været meget fortrolige. Da han blev præst i Beder, blev præstegaarden et yndet sommerhjem for familien, der ofte i talrige skarer søgte derud i sommerferien. Blandt disse sommergæster var digteren Frederik P-M og hans hustru de mest stadige og velkomne, de var der ofte en maaned ad gangen. Ved afslutningen af en saadan ferie skrev digteren nogle vers til præstens yngste datter, Emilie:

Ak, hvor snart, hvor snart, ret med lynets fart
svandt dog tiden, hulde børn, blandt eder.
Aldrig før saa skønt, sommerfriskt og grønt
forekom mig livet her i Beder.

Som ved lærkens slag steg hver liflig dag
og med sang og klang den daled gerne.
Men gik solen hjem, da kom maanen frem
med septemberhimlens lyse stjerne.

Af den herlighed, hvad vil følge med
for paa Sjællands kyst vort savn at stille?
Hvad vil give trøst for den tabte lyst –
svar mig, lille søde, rare Mille.

Ræk til afsked kun mig din friske mund
og ved kyssets smæk det haab skal fødes,
at med aaben favn snart i Kjøbenhavn
vi og Beder præstefolk skal mødes. – – –

Pastor Kelstrup besøgte i 1918 fhv apoteker paa St Croix, da boende i København, Alfred P-M, søn af præsten. Han vidste intet om, at »Kalanus« var skrevet i Beder præstegaard, dette mentes her, da et værelse kaldtes Kalanusværelset. Alfred P-M sagde: »Derimod ved jeg bestemt, at »Benedikt af Nurcia« er skrevet der, for det er nemlig gaaet ud over mig selv. Da jeg nl skulle døbes, opholdt onkel Frits og tante Charite sig i Beder, og saa skulle tante holde mig over daaben, og hun ville have, at jeg skulle hedde Benedikt, fordi B af N blev til i præstegaarden. Far sagde nej, fordi han syntes, det var affektert; jeg skulle hedde Alfred. Men tante Ch. var en meget bestemt dame. Havde hun sat sig noget i hovedet, skulle det være saadan. Og da far spurgte: Hvad skal barnet hedde? svarede hun højt og tydeligt: Alfred Benedikt P-M. Og det blev saadan.«

Menigheden saa i høj grad op til V. P-M. Forholdet mellem præst og sognebørn var patriarkalsk. En aftenstund kom en kone med 2 smaa børn ind i køkkenet, og præsten blev hentet ud. »Ja, vor Faar, nu kommer vi herop, for Rasmus har banket mig med en bismer (af træ), og saa kan vi vel blive her i nat?« Der blev redt til dem for natten, og næste dag sendt bud efter Rasmus. Han var kommet fuld hjem fra Aarhus. Da han næste dag kom op til præsten, blev der talt længe og alvorligt med ham i præstens stue. Saa kom Rasmus ud, gik hen og tog sin kone ved haanden og sagde stilfærdig: »Kom saa Kjesten.« Saa var den historie ude af verden, og de behøvede aldrig mere at gaa til »vor Faar«. (Efter pastor Kelstrups optegnelser.)

Hjælpepræst hos pastor Paludan-Müller

1852–53: **P. N. Jessen,** se Grønbæk-S.
1853: **H. C. Boldsen,** se Fruering-V.
1853–55: **M. C. Asmussen,** se Ødum-H.
1855–60: **Niels Jannik Friis,** * 23. Stud 40, c maj 46 (l), adjunkt Haderslev 47, † 60.

Pastor Friis havde et nært samarbejde med lærer **Jørgensen,** Seldrup (se ovf), og deltog meget i forsamlingsbevægelsen, holdt opbyggelige møder og stiftede foreningen for folkelig oplysning og frihed i Hads-Ning herreder. Han var alvorlig og nidkær, fik indflydelse paa mange, men han mødte modstand, da han dannede nævnte forening, følte sig svigtet af nogle af de ledende. Hans tunge natur fik overhaand, og i fortvivlelse hængte han sig i Beder kirketaarn.

1860–61: **V. T. Kall,** se Bølling-S.

13. 21. aug 1861–20. juli 69 (sp Hurup 8. nov 54): **H. Paludan,** fl t Fejø, se der.

14. 26. okt 1869–28. dec 86 (kkp Storring-S-G. 16. febr 57): **Knud Nielsen Knudsen,** * 2. febr 20 Aarhus. Forældre: Skræderm Niels K og Kristine Bech. Stud Aarhus 39, c jan 46 (l). Huslærer hos pastor P. A. Fenger, Slotsbjergby, do Karlby pgd 49, hjpr Storring-S-G 4. marts 52, afsk 28. dec 86, † 22. febr 90 Aarhus. Ugift. – Se ovf.

15. 9. marts 1887–28. nov 1902 (sp Oddense-O 28. april 82): **C. P. Christensen,** fl t Vær-N, se der.

16. 22. jan 1903–17. sept 16 (sp Støvring-M 16. nov 92): **Anker Jensen Friis,** * 10. dec 59 Horsby, Egvad ved Aabenraa. Forældre: Gdjr Niels F og Marine Haugaard. Gik i gymnasiet i Haderslev. Stud Fredericia 80, c 87^2 (h_2). Sp Hvidbjerg-Ø-L 23. jan 88, † 17. sept 16. ~ 9. maj 88 Ellen Margrethe Ludvigsen, * 11. dec 63 Kerteminde, † 10. maj 29. Forældre: Fabrikant Adam Christian L og Henriette Frederikke Geisler.

Pastor A. J. Friis var en behagelig og flink mand, som ikke skaffede sig uvenner, han var uhyre velmenende og ville alle det godt. Men lærer Dybkjær kalder ham en »negativ præst«, som vist hellere skulle have været sproglærer end præst. Han havde lidt sprogundervisning (latin paa gartnerskolen, hvor eleverne skulle lære de latinske plantenavne, og engelsk paa ungdomsskolen). Han havde vanskeligt ved at tale, gik i staa ved sin indsættelsesprædiken, og sangstemme ejede han ikke. Han var samvittighedsfuld, men kirkegangen svandt ind til et minimum. Hans hjem var trist, hans hustru var nærmest folkesky, den ældste datter tog sit eget liv og en anden datter var nervesvag og kom paa Filadelfia. Mange havde medlidenhed med pastor F. Han døde efter et kort sygeleje.

17. 24. febr 1917–24. dec 36 (sp Brøndum-VN 28. aug 09): **Hans Mikael Mikkelsen Kelstrup,** * 12. jan 71 Svostrup. Forældre: Lærer i Aasum Niels Mikkelsen K og Magdalene Henrikke Bender. Stud Odense 90, c 97^1 (h_1). Hjpr Balslev-E 19. jan 98, sp Velling 7. nov 00, † 24. dec 36. ~ 25. maj 00 Ædele Høgsbro, * 23. marts 71 Kbhvn. Forældre: Folketingsfmd, statsrevisor, c theol Sofus Magdalus H af Rødding, Sdj, og Amalie Gabrielle Jürgensen af Hesselager. – Søn: Malt-F. Broder: Køng,

Fyn. Brodersønner: Grinderslev-G og Everdrup. Stamt 49. – Hustrus søstre ~ Østergaard, Torstrup-H, og lægemis, dr C. Frimodt-Møller, Odense. Broder: Hrsagfører, justitsminister Svend H. Brodersøn: Biskop H, Lolland-F. Broderdt ~ J. Fog-Petersen, Odense. Søstersøn: Østergaard, Aastrup-S. Stamt 49 og 85.

En søn, pastor Gudmund Kelstrup, Malt, skriver:

»Far var født i Svostrup sogn ved Silkeborg. Fire aar gammel kom han til Hornstrup ved Vejle og boede her en halv snes aar. Men han var ikke jyde, begge hans forældre var af gammel fynsk slægt, og da han 14 aar gl flyttede til Aasum ved Odense, blev dette sted hans egentlige hjem. Hans far var en af de gamle grundtvigske degne, fortællende, sangglad og musikalsk, mindes endnu af de gamle i Aasum med glæde. Far satte ham meget højt og var utvivlsomt stærkt paavirket af ham.

I studentertiden fandt han sig hurtigt hjemme i Københavns Højskoleforening og i den kreds af studenter, som siden blev til Studenterkredsen. Blandt studenterne sluttede han særligt venskab med *Frederik Holm,* senere præst i Fruering, og *Marius Nielsen,* sidst provst i Ensted ved Aabenraa. Sin hustru fandt han i højskoleforeningen, de blev viet af *Jungersen* i Københavns valgmenighed.

Efter et par aar som kapellan i Balslev-Ejby kom han til Velling ved Ringkøbing. Tiden her har mine forældre altid mindedes med glæde. De havde et ganske særlig godt forhold til befolkningen her, og den dag i dag har min mor forbindelse med venner der – 50 aar efter afrejsen derfra.

Som udpræget grundtvigsk indstillet præst deltog far ivrigt i debatter om skole og kirke ved møder og i konventer. Han var medlem af det vestjyske »Jernbanekonvent«. Han brugtes en del som præst og foredragsholder i sognene langs vestkysten og var i syv aar præst for en fri menighedskreds paa Holmsland; som saadan læste han med konfirmander derude fra. En tid kom de til ham i Velling præstegaard, senere gik han selv til Holmsland – 1¼ mil – for at undervise dem. Indtil sin bortrejse fra Velling var han formand for den dygtigt arbejdende højskoleforening i Ringkøbing. Ogsaa politisk var han dengang ivrigt med; blandt hans efterladte papirer findes en tale, hvori han – skønt selv venstremand – opponerer imod selve I. C. Christensen (i forsvarsspørgsmaalet omkr 1908).

I Brøndum holdt han menigheds- og ungdomsmøder i præstegaarden, med god tilslutning. Han havde ogsaa her god kirkegang, og mor begyndte et arbejde med en »kvindekreds«, der samledes til oplæsning, sang og syning – f eks syede man et alterfortæppe til Brøndum kirke. Denne kreds fortsatte under de efterfølgende præster og eksisterer endnu.

I Beder fortsatte han paa samme maade. Han og mor startede saaledes »Beder og omegns ungdomskreds«, som samledes først i præstegaarden og siden i forsamlingshuset; den arbejder i tilknytning til »De danske ungdomsforeninger« og eksisterer endnu. Med lokalhistorie og sognenes slægtshistorie arbejdede far til stadighed med interesse – uden dog nogensinde at faa noget udgivet. En overgang samlede han stednavne til Stednavneudvalget. I Beder-tiden var han i bestyrelsen for stiftets menighedsraadsforening og for egnens sønderjyske forening. Som en af de første paa egnen udsendte han et kirkeblad for sine sogne, væsentlig med egne bidrag. Han var medstifter af og formand for et lille, blandet konvent af præster og lægfolk fra egnen.

Far bevarede livet igennem et klart grundtvigsk sigte, baade kristeligt og folkeligt. Grundtonen i hans forkyndelse kan vel siges at være: Guds kærlighed til syndige mennesker. En af hans yndlingssalmer var »Gud Herren saa til jorden ned...« Af natur var han barnligt from, ikke meget spekulativ eller kæmpende. Fra sit tolvte aar var han klar over, at han ville være præst.«

18. 1. juni 1937 (sp Skorup-T 25. maj 28): **Anders Skaarup Jacobsen Skriver,** * 2. febr 96 Vorning. Forældre: Lærer Jens Espensen Jacobsen S og Louise Christiane Christensen. Stud Randers 14, c 21[1] (h_1). Sp Randbøl 24. juni 21. ~ 10. aug 21 Maria Kirstine Madsen, * 3. maj 95 Gern, † 24. juli 63. Forældre: Lærer Troels M og Jensine Jensen. – Hustrus broder: Skeby-O.

Herredsrepr DKU.

Litt: Khst saml 6 r V, 415, C. G. Schultz: En befæstet kirkegaard i M, Fra Nationalmus aarb 1945, 85–100, Aug. F. Schmidt i Aarh aarb 1935 og 1936, Thorvald Madsen i Østj hjemst, 1938—39, Peder Bukh i Aarhus Amtstid, juli 1954, R. K. Rasmussen: Om gamle dage i Malling, Østj hjemst, 1957, skolernes aarsskrifter, Axel Holm har i Kr Dbl 22. juli 61 skildret et gammelt flittigt ægtepar, Anders og Rasmine Therkildsen, Malling bakker.

ASTRUP—TULSTRUP

(Hvilsted var anneks til 9. jan 1872)

Astrup sogn, 1313 ha, er højtliggende, ret jævne, frugtbare jorder, mod syd lidt skov, en engstrækning midt gn sognet. Byerne: A, Ask med højskole, Løjenkær, Drammelstrup, Rasborg, Bøgeskov. Alderdomshjem nedlagt.

En del af Solbjerg hører under Astrup sogn.

Seminarierektor *Svend Mogensen* skildrer sin barndomsegn i »Præstegaardsliv«, 1952, s 107: »Naar man kommer fra Aarhus ad den gamle Horsens landevej, ser man fra højdedragene ved Tiset til højre ned mod Solbjerg søs blinkende flade, og til venstre knejser Astrup kirkes pyntelige hvidkalkede taarn med det røde pyramidetag og bagved ses en statelig trægruppe, præstegaardens...«

Tulstrup sogn, 645 ha, som hovedsognet, lidt skov. Byerne: T, Pederstrup og Hinnedrup. Hg Østergaard.

Astrup-Tulstrup-Hvilsted hørte til de store embeder indtil 1872, da Hvilsted udskiltes.

Astrup-Tulstrup-Hvilsted-Tiset udgør fra 1. april 1963 een kommune: Solbjerg kommune.

Under henvisning til pastor H. L. Birch Andersens skildring af sognenes præstehistorie i Østj hj, 1946, anføres:

Den ældre præstehistorie

viser ikke navne eller begivenheder af særlig interesse. *Christopher Andersen* var her i 49 aar (1593–1642), *Søren Simonsen* døde 1649, *Peder Jensen* († 1667) havde været hører i Aarhus, *Chr. Hirtznach* (1667–1714) havde været hører i Lund, var her i 47 aar, *Niels Olsen Holmboe* (1714–53) af Torrild-V var forfatter, se T, 279, G, 353, *Thøger Møller* (1753–67) blev kun 47 aar.

Der høres ikke om pietistisk bevægelse her.

Chr. Begtrup var sp her 1767–1808. Han byggede præstegaarden og anlagde den store, smukke have, et imponerende værk (den skønneste pgd i herredet). Pastor *Rasmus Gjeding Müller* (1809–45) betegnes i BDG som en begavet særling. Han kaldte sig selv »Sorte Ras« til forskel fra Rasmus Müller, sp i Fruering-V, som han kaldte »Røde Ras« (W, I, 126). *Chr. Molbech* besøgte 1812 Astrup pgd og beskrev haven som en af de skønneste pletter i vort land: »Den imponerer ved sin størrelse (4 td ld) og originalitet«.

Tiden efter 1849

Pastor *Fr. V. A. Kjerrumgaard* (1845–51) kom aldrig til at overtage embedets gerning, da han, allerede før han blev kaldet hertil, var angrebet af en heftig, smertefuld sygdom (neuralgi). I 6 aar laa han under for legemlige og sjælelige lidelser. Embedet bestyredes af hjpr, pastor *T. A. Jespersen.* – Efter *M. Lindhard* (1851–55) kom pastor *N. J. Wagtmann* (1855–70), der oplevede røret paa egnen omkring Bjørnbak og Testrup højskole. Der kan næppe tales om noget grundtvigsk rørc her i pastoratet. Der var mere politisk røre. Uroen omkring junigrundloven 1866 var øjensynlig stærkt medvirkende til, at *Ask højskole* oprettedes (se ndf) 1869. Forstander J. P. Kristensen var ikke grundtvigianer. Biskop Brammer omtaler i sin visitatsberetn (1859) sin glæde over de to præsters *(Wagtmann* og *Bugge)* virksomhed som værdige og nidkære sjælesørgere, deres orden og nøjagtighed, skolernes gode tilstand, og 1866 bemærker biskoppen, at han glædede sig over »umiskendelige tegn paa det kirkelige livs fremgang i pastoratet«.

Pastor *Fritz Begtrup* (1870–87) er ndf skildret af *Holger Begtrup,* som imidlertid tager fejl, naar han angiver Fritz B som brodersøn af den tidligere præst her, Chr. Begtrup. Fritz B var af en anden gren af slægten. Fritz B havde bispevisitats 1886 og biskoppen omtaler den talrige forsamling, og »den gamle, endnu livskraftige Bs alvorlige og inderlige prædiken, de unge svarede meget livligt«.

1872 udskiltes Hvilsted.

Pastor *B. C. Henriksens* præstetid her (1887–94) var en tragedie. Se ndf. Han havde som sp i Vejby-S vakt et voldsomt røre og var en af de præster, der betød mest i Vendsyssel (se her V,294, 320 f, 325, 333, 406, 495, 502, 508, 510, 514, 516 f, 528, 534). Han var en svag mand, da han kom til Astrup, men han blev sine idealer tro til det sidste. Hans gerning her blev en skuffelse baade for ham og sogneboerne. Holger Begtrup skriver (Dsk mghliv i gr kr, V, 59–60), at han »kunne ikke vinde ørenlyd for sin tale om aanden«. Man forstod ikke hinanden. Der kom ingen i kirke, og der blev klaget til biskop *Johs. Clausen,* som 23. febr 1890 holdt visitats i Astrup. Biskoppens visitatsberetning lyder: »Foranlediget ved de mange indberetninger, hvoraf saas, at der foruden 5 gange, hvor sp p g a sygdom ikke havde kunnet holde gudstjeneste, havde der været hen ved 20 gange, hvor der ingen gudstjeneste havde været, fordi ingen var mødt, hverken i A eller T, anmodede jeg H om at se ind til mig. Frugten af samtalen blev, at jeg afholdt visitats 23. febr 90 i Astrup, hvor kirken var fuld af tilhørere. H prædikede over søndagsevangeliet, men jeg kunne ej finde den andet end meget taaget, ingen prædiken, men spredte stemningsudbrud, uforstaaeligt for den i det hele taget materialistiske og af Bjørnbaks politik gennemsyrede befolkning ... H er saare sygelig, nervøs excentrisk, længes efter sine sognebaandsløsere, hvoraf han har 30 i Thy, 120 i Vendsyssel. Dem besøger han 8 gange om aaret, hvad hidtil er taalt af mig for ikke at fremkalde et brud«. Den flg dag fremlagde en deputation for biskoppen »i en sømmelig form flg meget gyldige anklageposter: Hs prædiken er uforstaaelig, hans konfirmandundervisning ligesaa, den hyppige selvkommunion (12 gange i foraaret 1889), hans undladelse af at bruge ornat (der menes maaske messeklæder) ved kommunionen ...« Biskoppen skriver senere: »Paamindet af mig i en længere samtale 8. marts 1890 om at holde sig love og anordninger efterrettelig – hvad H lovede – raadede jeg ham til at indgive et andragende om mulig forflyttelse til Aalborg stift, hvor hans tale sikkert kunne blive forstaaet.« H blev dog til sin død i Astrup, men tvunget af forholdene maatte han holde hjpr 1892–94 (J. A. Jensen).

Provst *M. K. Mogensen* (1894–1912) var en betydelig præst og provst. Han gjorde et solidt arbejde, var medforstander ved Ask højskole, blev senere formand for Den danske præsteforening. Han afløste pastor *Zinn* som fmd for »Kirkelig forening i Ning herred«. Hans navn nævnes med megen respekt. Hans søn, seminarierektor *Svend Mogensen,* Ribe, har i »Præstegaardsliv«, IV, 1952, s 107 f, fortalt udførligt om hans præstetid her. Præstegaarden og haven var i særklasse, en herlig tumleplads for børnene. Barndomshjemmet prægedes af et frugtbart sammenspil mellem provstens kraftige temperament og provstindens mildnende indflydelse, og af umaadelig nøjsomhed, ja afsavn i livsførelsen. »I sine første præsteaar i Nimtofte sluttede far sig ret nær til IM, og selv om det vel knap blev saa udpræget i hans senere præsteaar, bevarede hans klare, afgjorte og alvorlige forkyndelse dog stedse et præg af denne retning: Kaldet til ansvar og afgjorthed og hvilen i syndernes forladelse. Og saa ydede far forresten sit bedste som præst i den personlige sjælesorg. Det har vi ikke faa vidnesbyrd om fra dem, han opsøgte paa sine flittige husbesøg. Han ville først og fremmest være sit sogns præst. Men det var uundgaaeligt, at der blev kaldt paa hans evner ogsaa paa anden maade. Først blev det Ask højskole,

som han straks efter 1894 hjalp gennem en krisetid. Højskolen og livet omkring den fyldte i det hele en stor plads i vor tilværelse. Dens forstander, den særprægede, karakterfulde *Christensen-Maarsø,* blev familiens nære ven. Da vi var mindre, var det maaske mest hans pragtfulde sangstemme, vi beundrede. Hans sang i Tulstrup kirke, hvor han var organist, frydede os og fik taget til at løfte sig. – Uden for sognets grænser havde vi navnlig forbindelse med præsterne *Balslev,* Tiset, og *Jørgen Teilmann,* Bering, begge i nær slægt med mor (f Balslev). Af og til kom *Jens Nørregaard* og *Baagø* paa besøg i Astrup. En festlig skikkelse var *Nørregaard,* naar han holdt sit indtog i sin skinnende landauer med to vælige heste for... og ikke mindst hans slutningseffekt: Naar alle var kommet til sæde, knaldede han vogndøren i, og uden videre besked satte hestene i skarpt trav ud gennem gaarden. Fars køretøj var mere beskedent: en lille fjedervogn med enspænder.« – Provstegerningen førte M ud paa lange rejser i provstiet. Dette arbejde i præstegaarde, kirker og skoler interesserede ham, og han blev vist ogsaa paaskøndet af lærerne, ikke mindst, naar der opstod kritiske situationer. – I biskoppens visitatsberetn 1900 hedder det: »Kirken var godt fyldt, M holdt en godt udarbejdet og klar prædiken. Der er god kirkegang i det hele efter den sørgelige 7-aarige Henriksenske periode, men der mangler liv...«

Pastor *F. S. Bendix* (1912–23) skriver om den skønne, frugtbare egn, den store hyggelige have og den gamle rummelige pgd. Han havde ventet at finde en materialistisk, ukirkelig befolkning her, hvor Bjørnbakkerne havde domineret, men efter provst *Mogensen* arvede han god kirkegang. Der var næppe noget hjem, hvorfra man ikke i hvert fald engang imellem kom i kirke. Der var faktisk ingen IM, men mange alvorlige mennesker, der med forstaaelse fulgte præstens arbejde, og som det var let at komme paa talefod med. Provst *Mogensen* havde været meget flittig til husbesøg, og det var baggrunden for den gode kirkegang. Folk var nu vænnet til at regne med kirken. Det var et godt sted at være præst, befolkningen var ædruelig og vel oplyst. Kirkegangen var bedst i Astrup, medens den i Tulstrup altid havde været ringere. Pastor *Bendix* tog en del ud og talte ved møder, han var lærer paa Ask højskole og havde et godt samarbejde med forstander *Christen-Maarsøe.* Til det aarlige 3 dages møde paa højskolen kom der baade talere og tilhørere langvejs fra. Pastor B holdt gudstjeneste hver 14. dag paa Braaskov optagelseshjem ved Horsens, og kredsen der kom trofast til møderne paa Ask højskole. Kirken og foredragssalen var tæt fyldt. Blandt taler var præsterne *Balslev,* Vartov, *N. Clausen-Bagge, Ingeborg Maria Sick,* provst *Balle,* Grønland, israelsmiss *Ph. Petri* o fl: Pastor Bendix stiftede en ØMkreds, der blev stor og samlede kvinder i pgd hver maaned. Afholds- og husmandsforeningen holdt deres sommermøder i præstegaardshaven. Der blev holdt ungdomsmøder og menighedsmøder med god tilslutning.

Pastor *S. Nyegaard* (1923–29) havde sit naturlige staasted i IM. Han havde god kkg, gjorde et samvittighedsfuldt arbejde, ville gerne samle alle, men han flyttede ret hurtigt herfra.

I sin præstegerning havde han kontakt med alle kredse i sine sogne. Det typiske for hans forkyndelse var en dyb bibelsk-forankring og en klar forstaaelse af det evangelisk-lutherske. Han var en af de præster, som arbejdede med de teologiske problemer.

Pastor *H. L. Birch Andersen* (1929–62) skriver: Det kirkelige arbejde er blevet videreført ad de baner, som de foregaaende præster afstak: Ydre missionskr (ØM), ungdomsm i pgd, sommermøder i haven. Ungdomsarbejdet er dog i de senere aar (efter krigen) blevet vanskeliggjort ved den stigende flugt fra land til by. Folkeholdet paa gaardene daler, og traktorer kommer ikke til møder. De helt unge søger i stigende grad købstædernes realskoler og gør dem fremmede for deres hjemsogn. Folketallet daler.

Det traditionelle gode forhold til Ask højskole har vedvaret. Jeg har gn alle aarene haft ugentlige timer paa højskolen og er tillige tilsynsførende. Højskolens stærke vækst de senere aar har betydet et plus for det kirkelige liv. En del af højskoleungdommen søger kirken. Til gengæld er sognets deltagelse i gudstjenesterne vigende.

Der er ingen lægfolk, som har betydet noget særligt for det kirkelige liv. Der har været flere dygtige folkeskolelærere, især lærer *Viggo Novrup* som var førstelærer i Tulstrup 1917–53, fmd for Aarhus amts gymnastikforening 29–59, fmd for skoleidrætten i Aarhus amt, BM Jysk skolescene, næstfmd i Dsk ungdomssamvirke i Aarhus amt 40–45. Hans virke for ungdommen, for idræt og gymnastik havde betydning over hele amtet. Han var en meget dygtig lærer, et aandeligt vaagent og levende menneske. Han kunne fortælle, og hans religionsundervisning var noget for sig, aldrig sødladen, men ægte.

Sognekaldet er ikke opslaaet ledigt efter 1962 p g a sammenlægningsplanen. Centralskole i Solbjerg fælles med Hvilsted og Tiset sogn.

Ask højskole

Tabet af junigrundloven 1866 har øjensynligt været stærkt virkende til, at denne skole rejstes. Slaget var tabt i 1866, men gennem oplysning skulle ungdommen styrkes til at vinde den tabte frihed tilbage. Saadanne tanker optog den kreds af mænd, der med betydelige ofre byggede højskolen i Ask. 63 mænd i Tulstrup, Astrup, Malling, Tiset og Maarslet sogne tegnede en aktiekapital paa 1775 rdl. De formaaede lærer *J. P. Kristensen* i Ask til at overtage forstanderstillingen. Og i sommeren 1869 rejstes en højskolebygning lige over for almueskolen, hvor Kristensen blev boende, og hvor han fortsatte sin lærergerning, jævnsides med at han passede sit højskolearbejde. 3. nov 1869 indviedes »den højere bondeskole« i Ask.

J. P. Kristensen var bondesøn, født i Hammerum 17. aug 1838. Han tog lærereksamen fra Ranum 1860, blev lærer i Roum 1860, i Ask 1861. Politisk stod han faktisk som venstremand helt paa *Bjørnbaks* side. Han følte sig ikke tiltalt af det grundtvigske aandsliv. Ogsaa her hørte han da til Bjørnbaks følge. Men

alligevel ville det være urigtigt helt at regne Ask for en Bjørnbak-højskole. Kristensen havde i sin opvækst modtaget stærke indtryk af det religiøse liv i sin hjemegn. Han kom til at staa Kirkeligt Centrum nærmest, men følte sig i høj grad tiltalt af Indre Missions arbejde. Ofte talte præster og lægmænd af Indre Missions retning paa skolen.

J. P. Kristensen var en ypperlig fortæller og en fremragende dansklærer. Hans daglige foredragstime før middag var saa afgjort dagens midtpunkt og sjælen i skolearbejdet. Den blev iøvrigt næsten altid paa 1½ time. Og køkkenet vidste, at der ikke maatte ringes til middag, inden Kristensen sluttede. Maden skulle ikke kommandere over ordet. Kristensen kunne i al stilfærdighed aflægge et kristeligt vidnesbyrd. Ved et møde 1876 talte han om profeten Samuel og sagde bl a, at det spørgsmaal gerne skulle komme til de unge: Hvorfor er du sat her i livet? Naar det spørgsmaal lød, gjaldt det om, at de unge kunne høre Herrens røst og følge den, sige som Samuel: Tal, Herre, din tjener hører! Samuel blev vejledet af Eli til at høre Herrens røst. Og en ungdomsskole skulle være som en erfaren mand, der hjalp de unge til at kende Guds røst. – Ogsaa i samtale betød Kristensen meget for sine elever. »Tit kom de til mig om aftenen«, siger han et sted, »og ofte kunne vore samtaler vedvare til langt ud paa natten.«

Mere end paa andre højskoler blev der i Ask lagt vægt paa, at eleverne brugte deres fritid til selvarbejde. Selv var *Kristensen* arbejdets mand, og hans elever fulgte hans eksempel: »Det har altid gaaet her paa skolen som i en gaard, hvor husbonden selv gaar foran i arbejdet«.

I flere aar læste Kristensen privat med elever, der ønskede at blive forberedt til seminariet. Dette arbejde fik fastere rammer, da der i 1881 i nær tilknytning til højskolearbejdet oprettedes et forberedelseskursus til seminarierne. Stedets præster deltog med glæde i skolearbejdet. Pastor *Wagtmann* var den første fmd for aktieselskabet, der ejede skolen. Han efterfulgtes af pastor *F. C. Begtrup*.

Det siger sig selv, at den dobbelte gerning i højskole og børneskole sled paa kræfterne. Kristensen blev da heller ikke nogen gammel mand. Han døde i sept 1894. 1919 rejste venner og elever en mindesten for ham og hans hustru.« En søn af K var provst C. J. Christensen, Sal, en datter var gift med J. P. Agger, sp Nørre Nissum. (Fr. Nørgaard i Danmarks Folkehøjskole, II, 134–36, Østj hjemst 1936 og 1949, E. F. Poulsen: Viborg amts degne- og skolehist, 1957, s 323.

Kristensens efterfølger som forstander for højskolen og lærer i børneskolen blev den unge lærer ved skolen *J. C. Christensen Maarssø* (1894–1930). Han var skovfogedsøn fra Sæby sogn ved Tissø og født 20. jan 1872. Han var saaledes kun 22 aar gammel, da aktieselskabet, der ejede skolen, valgte ham til forstander med provst *Mogensen*, Astrup, som lærer og medforstander (1894–1905).

Maarssø er sikkert den blandt alle højskoleforstandere, der har begyndt tidligst. Men det gik godt. I 1899 blev han gift med Jane Laugesen fra Holstebro, der blev ham en god medhjælp i det krævende arbejde. I 1905 købte Maarssø skolen og opgav sit arbejde i børneskolen.

Med *Maarssø* gik skolen bort fra det bjørnbakske præg og ind i rækken blandt de grundtvigske højskoler. Han bevarede en arv fra den bjørnbakske tid, den solide kundskabsmeddelelse, men gik bort fra den materialisme, der prægede Bjørnbakkernes politiske og nationale indstilling. Maarssø var levende optaget af det sønderjyske spørgsmaal. (Citat fra Danmarks Folkehøjskoler II, s 138: Under grænsestriden 1919–20 virkede han ivrigt for Flensborgbevægelsen, og i mange aar har han haft en fremtrædende stilling inden for Grænseforeningens arbejde). (Harald Pedersen i Skolens jubilæumsskrift 1944).

Aarhuus Stiftstidende skrev i anledning af hans *75 aars fødselsdag* (20. jan 47): *Maarssø* har i sit lange liv haft mange interesser, men der er særlig to ting man forbinder med hans person: Det nationalt-kulturelle og det musikalske.

Lige fra sin ungdom var han stærkt interesseret i det sønderjyske spørgsmaal, og det var naturligt at man i sin tid valgte ham til formand for Ning herreds sønderjyske forening, som han dygtigt har ført frem til Aarhusegnens største nationalforening. Han er tillige formand for amtssammenslutningen af sønderjyske foreninger, og i mange aar har han været medlem af grænseforeningens bestyrelse.

Efter første verdenskrig gjaldt det om at sikre danskheden i Nordslesvig saa godt som muligt, men derfor glemte han ikke Sydslesvig, som den dag i dag er hans hjertebarn. Det var ham, der foranledigede, at den første danske privatskole, Kobbermølleskolen, blev oprettet med støtte fra de sønderjyske foreninger i Aarhus og Randers amter.

Ogsaa Maarssø's musikalske interesser betød meget. Foruden at stifte Ask Sangkor, der er et af de dygtigste og bedst ledede kor paa landet, stiftede han Østjysk Folkekor, for hvilket han er overdirigent, og som omfatter en lang række sangkor i Østjylland. Under hans ledelse har koret fremført mange udmærkede musikværker.

Ved et *interview i Aarhus Amtstidende* blev Maarssø spurgt: »Hvad er højskolens hovedopgave?«

Han svarede: »Vækkelse af aandeligt liv i slægten!« »Den, der til bunds og fra sin ungdom er grebet af denne højskolens grundidé, bliver bundet af arbejdet og kan ikke skilles derfra uden dyb vemod, af hvilken aarsag det saa end sker.«

Det var med vemod M forlod højskolearbejdet. Men han var ikke derfor uvirksom. Han havde sin gaard i Ask at passe. Her levede han sine sidste aar. Han glemte ikke sit kære Sydslesvig. Som medlem af grænseforeningens hovedbestyrelse var han med til at organisere det danske skolearbejde syd for grænsen. Blandt andet gjorde han indstilling om vandrelærere. Og i aarene 1930–1939 besøgte han paa grænseforeningens vegne skolerne i Sydslesvig hver

eller hveranden maaned og blev som faa huskendt dernede.

Han var aandsfrisk og virksom lige til sin død 29. juni 1949.

Pastor *Birch Andersen* gik i sin *begravelsestale i Tulstrup kirke* ud fra Emmausvandrernes ord: »Brændte ikke vore hjerter i os,« og karakteriserede Maarssø som manden med det brændende hjerte.

Han sagde: »Vi har hørt af Maarssøs nærmeste familie, at en af aandens menneskelige redskaber til at tænde denne ild var frimenighedspræst Morten Larsen i Holstebro. Han var jo selv et menneske med ildhu, og hans ord fangede i det unge sind. Godt at møde mennesker, der kan tænde ilden og bære ved til baalet.«

»Saadan vil Maarssø blive ved at staa for os, saadan vil vi huske ham, som manden, der havde et hjerte, der brændte. Og det er jo lige meget, hvilken side af hans vidtspændende og omfangsrige virke, vi saa tænker paa, hvad enten vi tænker paa ham som højskolemanden og ungdomsopdrageren, som sangelskeren eller forkæmperen i den nationale kamp for vore landsmænd syd for grænsen, saa var han altid den samme, manden, hvis hjerte brændte. Selv om hans hjerte vel nok undertiden kunne fryse ved tanken om det danske folks lunkenhed i den nationale sag, saa slukkedes ilden aldrig i hans eget hjerte. Han havde altid sine afgjorte meninger, en og anden kunne maaske sommetider støde sig paa dem. Som den helstøbte og afgjorte personlighed han var, havde han sine afgjorte standpunkter, for det har mennesker nu engang, naar hjertet brænder.«

»Maarssø elskede ogsaa sin gerning i denne kirke. Han *gik* altid til kirke. Det er vist egentlig ogsaa den rigtige maade at komme til kirke paa, saa har man tid at forberede sit sind, inden man kommer der. Og hvor var han levende med i alt, hvad der vedrørte gudstjenesten. Som faa havde han indsigt i vore salmer og salmemelodier, og vi ved alle, hvor meget det betød for ham at faa salmeordet iklædt den rette tonedragt, og han kom derved til at sætte sit personlighedspræg paa gudstjenesten. Han elskede sit orgel, og han fik lov til at tjene det, til han ikke kunne mere.«

Efter pinsegudstjenesten i Tulstrup kirke, afsløredes en *mindesten*. Paa stenen staar: »Rejst 1950 af taknemlige elever og venner, sønderjyske foreninger og Kobbermøllekredsen.« Provst *Hillgaard,* Skivholme, talte paa de sønderjyske foreningers vegne og mindedes i smukke ord Maarssøs store arbejde for den sønderjyske sag. »Vi kunne,« sagde provsten til os, »tvivle og maaske trættes, men i samværet med Christensen Maarssø flammede vi op. Han havde troen. Inden for de sønderjyske foreninger er vi ham dybt taknemlig, og vi har intet højere ønske end at kunne løfte arven efter ham«.

Efter at det rød-hvide dække var fjernet, karakteriserede sognepræst *Birch Andersen* Maarssø som en aandens stridsmand. »Han mødte i sin ungdom folkeaanden og Gudsaanden og blev derfor i sit livs gerning baade en tjener for det danske folk og den danske kirke«.

Maarssø efterfulgtes som forstander af *Harald Petersen* (1930–1952). Født 28. juli 1895 i Gjessø ved Silkeborg, hvor hans forældre ejede en gaard. Til sit 27 aar arbejdede H. P ved landbruget. 20 aar gl var han elev paa Ry Højskole, hvor især forstander *Bordings* foredrag fik betydning for ham. Han uddannede sig til højskolegerningen, dels paa Askov (3 vintre), dels ved studier i København og andre steder. 1925–30 virkede han som lærer ved Lollands Højskole, og 1930 flyttde han til Ask. Hans hustru Valborg Petersen, født Frandsen, er lollik, fra »Frisevænge« i Kappel sogn.

Harald Petersen har siden 1952 boet i Mørke og været tilknyttet civilundervisningen blandt soldaterne i Aarhus.

Om H. P skriver sognepræst *H. Birch Andersen* i Ask Højskoles aarsskrift 1952:

Mange elever vil takke for, hvad de har modtaget paa Ask Højskole i H. Ps forstandertid. Det gælder foredragene, hvor især Danmarkshistorie og samfundslære havde hans store kærlighed. Det gælder samværet udenfor timerne, samtalerne paa tomandshaand og de ugentlige onsdagsaftener »i familiens skød«. Der var noget uhøjtideligt, jævnt og ligefremt ved H. Ps væremaade, som gjorde, at man hurtigt fandt sig tryg og fandt sig hjemme.

Alt uægte og paataget væsen var ham imod. Og han fornægtede ikke, at han var runden af bondeæt. Han elskede at fortælle om sin barndom og ungdoms bondeliv og fandt i de gamle bondetraditioner aandsværdier, som det var ham en hjertesag at fremholde for den unge slægt. Hvor ofte fremhævede han ikke, hvorledes de gamle kunne fortælle, og hvorledes man dengang i langt rigere grad end nu kunne opleve fællesskabet, naar man samledes i hjemmene om højtlæsning og sang.

H. P var en naturelsker som faa. Mere end een gang gentog det samme sig, naar H. P og jeg beundrede Astrups præstegaardshaves naturskønhed. Naar vi kom ned i den nederste ende af haven, ned i »det vilde«, hvor græsset groede knæhøjt, hvor skuffejernet var ukendt, og træer og buske fik lov at udfolde sig uhæmmet, kunne han pludselig standse i sin gang og udbryde: »Det her er alligevel det kønneste i hele haven!« Og jeg er ikke i tvivl om, at han mente det. Han elskede det naturgroede, og det ikke blot i bogstavelig forstand, men i lige saa høj grad i menneskelivet og aandens verden, og han gav udtryk for dette baade i tale og skrift.

Gennemmusikalsk som H. P var, elskede han musik og sang og havde en sjælden evne til at faa eleverne til at synge. Han kendte sangens evne til at forene, og der blev sunget meget baade i og udenfor timerne. Mange nye melodier er der blevet lært i hans tid. Ogsaa vi andre nød godt deraf ved efteraarsmøder og foredrag. Han øgede vor kærlighed til levende dansk folkesang.

Hans kærlighed til den danske folkehøjskole var sand og ægte. Et stærkt vidnesbyrd herom fik vi, da der skulle tages bestemmelse om Ask Højskoles fremtid. Det var ham magtpaaliggende, at den blev videreført som højskole. Uden denne indstilling havde vi ikke haft en højskole her i dag.

Ask Højskole siden 1952

Da Harald Petersen solgte højskolen i 1952 overgik denne fra at være privateje til at blive selvejende institution, og til forstander antoges *H. Aagaard.* Dennes forstandertid blev dog kun kort. Men med det nye *forstanderskifte 1954* er der sket en kendelig vækst og udvidelse af skolens nu vidt forgrenede arbejde. Der er nu ikke alene højskole for karle og piger om vinteren, men ogsaa efterskole for unge piger om sommeren, og desuden er der paany (som i Kristensens og Maarssø's tid) til skolen knyttet et forberedelseskursus for unge, der ønsker optagelse paa seminariet. Leder af dette stadig voksende arbejde er forstanderparret *Thorvald* og *Ellen Ovesen.*

Thorvald Ovesen, født 15. marts 1908 er gaardmandssøn. Sine første ungdomsaar tilbragte han ved landbruget, mens hans hu stod til en gerning blandt unge. Han siger selv, at det lige fra hans tidligste ungdom har været hans ønske at faa en livsgerning ved den danske højskole, ja drømte vel ogsaa nu og da om, hvis tidens fylde dertil engang var inde, selv at blive leder af en skole for ungdommen.

Vejen gik først til Silkeborg Seminarium, hvorfra Ovesen tog sin lærereksamen. Det var i forstander Vinthers tid, og faa er vel de elever, der kunne møde denne gamle aandskæmpe uden at blive mærket af det for livet. Ligesom sin mand er ogsaa fru Ellen Ovesen, født Ravnholt, dimitteret fra Silkeborg. Som lærerpar har de virket ved meget forskellige skoleformer, baade eksamenskursus, ungdomsskoler og højskoler (Krabbesholm og Kerteminde). Da Ovesen i 1954 overtog stillingen som forstander på Ask Højskole, var baade han og hans kone saaledes godt kendt med den alsidige form for ungdomsarbejde, som siden har præget denne skole.

Thorvald Ovesen er discipel af *Aage Møller* og stærkt præget af dennes skole – og menighedssyn. Sit syn paa højskolens arbejde har han selv sammenfattet i de ord, at eventyr og poesi, sagn og myte skal være det »kikhul«, hvorigennem de unge ser ind i en større aandens verden.

Episode under besættelsen. (Ø Hj 29–30). Pastor Birch Andersen fortæller: Store bededag 1945, en uge før kapitulationen, foretog tyske tropper husundersøgelse i præstegaarden. Vi saa dem komme listende gennem haven fra busk til busk for tilsidst at slutte ringen om hus og gaard. Natten før var der i nærheden nedkastet engelske vaaben, som man formodede var skjult i præstegaarden, hvilket dog ikke var tilfældet. Tyskerne optraadte ret brutalt. En dør, som vi ikke hurtigt nok fik aabnet for de herrer, søgte de at slaa ind med kolbeslag. Til held for døren knækkede kolben. Hos forpagteren var »husundersøgelsen« saa grundig, at der forsvandt baade rede penge og værdigenstande til en værdi af over 500 kr. Saa helt resultatløs var husundersøgelsen altsaa ikke.

Desværre lykkedes det ikke for forpagterens karl, der var frihedskæmper og havde været med til at bringe nogle »af de himmelske gaver« i sikkerhed, at slippe bort fra præstegaarden, før denne blev omringet. Han søgte ly i kirkens taarn, men blev opdaget. Tyskerne gjorde anskrig, og snart begyndte maskingeværerne at knalde. Det endte med, at han maatte overgive sig. Overmagten var for stor.

Under den ildkamp, der udspandt sig mellem de tyske soldater og den danske sabotør, blev kirkens tag og klokke alvorligt beskadiget. Ikke mindre end 5 steder blev kirkeklokken gennemhullet af de tyske kugler. Desuden faldt klokkeknebelen ned, da remmen, som holdt denne, blev overskudt. Astrup kirkes klokke var blevet tavs. Den følgende søndag blev der ikke ringet til gudstjeneste. En klokkeekspert havde fraraadet dette, da klokken muligvis kunne slå revne fra hul til hul, saafremt der blev ringet med den, som den var.

En uge efter oprandt saa den 5. maj. Nu kunne vi ikke dy os længere. Trods alle sagkundskabens advarsler vovede vi forsøget. Vi fik hurtigt lavet en interimistisk rem, klokkeknebelen blev hængt op saa godt, vi kunne, og snart efter havde klokken atter faaet sit tabte mæle tilbage. Saaledes kom ogsaa Astrup kirkes klokke til hin skønne majmorgen at ringe freden ind i et frit Danmark. – Og klokken holdt.

Forpagterens karl blev gennembanket i kirken af tyskerne, alle de i vaabenhuset staaende af kirkegængere glemte paraplyer blev slaaet til pindebrænde paa hans ryg. Var kapitulationen ikke kommet saa hurtigt efter, havde han sikkert maattet bøde med livet. Nu fik han pludselig friheden.

1923 oplyses: God kkg i A, nogenlunde i T, ØMkreds, ungdomsm. 1929: Kkg rigtig god i A, ringe i T, nogen hørelyst, ikke meget aandeligt liv, intet retningspræg. Ungdomsm, bibellæsn og ØMkreds i pgd. 1938: Kkg 6 og 8 pct, godt besøgte ungdomsm i pgd, kirkeblad. 1947: Kkg 3 og 5 pct, ungdomsm og sdsk i pgd. God foredragsf. 1959: Kkg 2–5 og 3–8 pct, ØMkreds, kirkeblad, foredragsf.

Astrup kirke. Koret og skibets østdel er romanske, af granitkvadre paa skraakantsokkel. Syddøren, med løvefigurer, er bevaret. Skibet udvidet mod vest, et taarn opførtes i skibets bredde, men blev nedtaget til skibets højde, 1780 opførtes det nuvær taarn, med pyramidetag. Vaabenhus mod syd og sakristi mod øst af mursten. Sengotiske hvælvinger med kalkmalede dekorationer fra 1511. Moderne altertavle med maleri (Den korsfæstede). Ny granitfont. Ny prædikestol. Kirken blev restaur 1890. 115 sd. Orgel.

Mackeprang, s 410.

Tulstrup kirke. Skib og kor er romanske, af raa kamp med hugne hjørnekvadre. Syddøren er bevaret. Skibet er forlænget mod vest, senere er opført taarn med pyramidetag af munkesten. Kirken er hvidkalket. Vaabenhus fra 1791 mod syd. Fladt loft. Altertavle fra c 1800 med udskaarne søjler og figurer fra 17. aarh. To middelald apostelfigurer. Romansk granitfont med evangelistsymboler og løvefigurer. Sen-renæssanceprædikestol. Ligsten. 90 sd. Orgel.

Mackeprang, s 234, 244, 246, 248, 263.

Folketal: 1850: 596 og 286, 1901: 706 og 299, 1921: 733 og 252, 1955: 661 og 233.
Altergæster: 1922: 430 og 200, 1934: 400 og 50, 1942: 310 og 65, 1957: 250.
Menighedsraad: 1922: 2 gr, 10 u p, 1926 flg: 12 u p, 1957: 6 gr, 6 u p, 1961: do.
Kommunevalg: Astrup-Tulstrup-Hvilsted er een kommune. 1943: Soc 75 (1), venstre 281 (7), RF 73 (1). 1962: Soc 104 (1), venstre 387 (7), husm 87 (1), rf 48 (0). Fmd: Gdjr **P. Rasmussen.** Fra 1. april 63 under Solbjerg kommune: Fmd: Gdjr **Peter Krøjsfeldt Rasmussen,** Onsted.

Pris for dette hefte:

Pris 16,25 kr (incl oms og porto). Beløbet bedes venligst snarest (inden 3 uger) tilsendt P. N., Valdemarsgade 27, Kbh V. *Postgiro 2 15 42*. De sparer den dyre opkrævningsporto ved selv at indsende beløbet. Trykning og oms skal betales om en maaned.

Venligst *P. N.*

Patronatet for Dansk Præste- og Sognehistorie:

Baun, C., biskop, Viborg. *Birkelund*, Palle, rigsbibliotekar, Kbhvn. *Fabricius*, L. P., dr theol, sognepræst, formand. *Fabritius*, Albert, dr phil, kgl historiograf, Kbhvn. *Fuglsang-Damgaard*, H. dr theol, biskop, Kbhvn. *Holt, Paul*, seminarierektor, Aarhus. *Riisager, Vagn*, mag art, provst, Randers. *Sommer, Otto*, kordegn, Horsens (redaktionssekretær), – *Topsøe-Jensen*, Helge, dr. phil, overbibliotekar, Kbhvn og genealogen *P. Thune-Nyegaard*, Charlottenlund.

Meddelelse til abonnenterne!

For at fremskynde værkets afslutning vil Aarhus stift blive delt i 2 bind. 1) Aarhus–Skanderborg amter, 2) Randers amt. Disse to bind vil blive udsendt samtidig, saa der i 1964 kommer 7 hefter (i st f 4 i 1963), antag et hefte c hveranden maaned. Randers amt er gaaet i trykken parallelt med første bind af stiftet.

DUPLEX-TRYKKERIET